

**OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUK TANILI HASTALARDA
DİNİ YÖNELİM VE TANRI ALGISININ İNCELENMESİ:
BİR KARMA YÖNTEM ARAŞTIRMASI**

Yasemin ANGIN

**Doktora Tezi
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT
2020
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yasemin ANGIN

OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUK TANILI HASTALARDA DİNİ
YÖNELİM VE TANRI ALGISININ İNCELENMESİ: BİR KARMA
YÖNTEM ARAŞTIRMASI

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

ERZURUM - 2020

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Dini Yönelim ve Tanrı Algısının İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

23/06/2020

Yasemin ANGIN

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
TABLolar DİZİNİ	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ	X
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE GEREKÇESİ:	7
III. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	8
IV. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	9
V. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	10

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. DİN VE DİNDARLIK	11
1.1.1. İç Güdümlü Dini Yönelim.....	16
1.1.2. Dış Güdümlü Dini Yönelim	18
1.2. TANRI ALGISI.....	20
1.3. OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUK	33
1.3.1. Obsesif Kompulsif Bozukluğun Temel Özellikleri.....	33
1.3.2. Obsesif Kompulsif Bozuklukta Alt Tipler	36
1.3.3. Obsesif Kompulsif Bozuklukta Nedensel Etkenler.....	39
1.3.4. Dini İçerikli Obsesif Kompulsif Bozukluk	43
1.3.5. Obsesif Kompulsif Bozukluk ve Vesvese İlişkisi	48
1.3.6. Obsesif Kompulsif Bozukluğun Tedavisi	53

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. ARAŞTIRMANIN DESENİ.....	57
2.1.1. Araştırmanın Nicel Boyutu	59

2.1.2. Araştırmanın Nitel Boyutu	61
2.2. ÇALIŞMA GRUBU	62
2.2.1. Nicel Boyutta Yer Alan Örneklem	63
2.2.2. Nitel Boyutta Yer Alan Çalışma Grubu	64
2.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	70
2.4. VERİ ANALİZİ.....	75
2.4.1. Nicel Veri Analizi	75
2.4.2. Nitel Veri Analizi	76
2.5. GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK	77
2.5.1. Nicel Boyut	77
2.5.2. Nitel Boyut	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

3.1. NİCEL BULGULAR	80
3.1.1. Sosyodemografik Değişkenlere Göre OKB Tanılı Hastaların Dini Yönelim ve Tanrı Algısına İlişkin Bulgular	81
3.1.1.1. Sosyodemografik Değişkenlere Göre OKB Tanılı Hastaların Dini Yönelimine İlişkin Bulgular	81
3.1.1.2. Sosyodemografik Değişkenlere Göre OKB Tanılı Hastaların Tanrı Algısına İlişkin Bulgular	86
3.1.4. Obsesif Kompulsif Bozukluk ile Tanrı Algısı Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Bulgular	91
3.1.5. Tanrı Algısı ile Dini Yönelim Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Bulgular	91
3.2. NİTEL BULGULAR.....	93
3.2.1. Katılımcıların Sahip Olduğu Dini Yönelime İlişkin Bulgular	94
3.2.2. Katılımcıların Sahip Olduğu Tanrı Algısına İlişkin Bulgular	101
3.2.3. Katılımcıların Sahip Olduğu Dini Yönelim ve Tanrı Algısına İlişkin Bulgular	107
3.3. NİCEL VE NİTEL BULGULARIN BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ.....	112

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. TARTIŞMA	116
4.2. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	152
 KAYNAKÇA	 155
EKLER.....	173
EK 1. BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU	173
EK 2. ARAŞTIRMA İZİN BELGESİ.....	174
EK 3. ETİK KURUL KARARI	175
EK 4. GÖRÜŞME TARANSKRİPTİ (ÖRNEK).....	177
ÖZGEÇMİŞ.....	188

ÖZET

DOKTORA TEZİ

**OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUK TANILI HASTALARDA DİNİ YÖNELİM
VE TANRI ALGISININ İNCELENMESİ: BİR KARMA YÖNTEM
ARAŞTIRMASI****Yasemin ANGIN****Tez Danışmanı: Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT****2020, 188 sayfa****Jüri: Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT****Prof. Dr. Eyup ŞİMŞEK****Doç. Dr. İsmail SEÇER****Doç. Dr. Ümit HOROZCU****Doç. Dr. Hüseyin AYDOĞDU**

Bu tezin amacı Obsesif Kompulsif Bozukluk (OKB) tanılı hastaların sahip olduğu dini yönelim ve Tanrı algısını incelemektir. Karma yöntem araştırması olarak tasarlanan bu çalışmada nicel verilerin nitel verilerle açıklandığı bir desen olan açımlayıcı ardışık desen tercih edilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın nicel aşamasında mental bozukluğu veya psikotik bozukluğu olmayan 81 OKB tanılı hasta ile çalışılmıştır. Nicel bulgulardan sağlanan sonuçlar doğrultusunda belirlenen ölçütleri karşılayan ve gönüllü olan 18 katılımcı ise araştırmanın nitel çalışma grubunu oluşturmaktadır. Araştırmanın nicel aşamasında kullanılan veri toplama araçları Boyutsal OKB Ölçeği, Penn Dinsel Obsesyonlar Envanteri, Dindarlık Yönelimi Ölçeği, Tanrı Algısı Ölçeği iken nitel aşamasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Nicel veriler analiz edilirken parametrik testlerden T-Testi ve ANOVA, parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H ve değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek için çoklu korelasyon ve çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Nitel verilerin analizi sırasında içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmada nicel ve nitel bulgularının bütünleştirilmesiyle ulaşılan sonuçlar aracılığıyla nitel verilerin nicel verileri açıklamaya ve anlamaya katkı sağladığı görülmüştür. Araştırma sonuçları kapsamında yapılan değerlendirmelerde özellikle dini içeriği olan obsesyonlar ile Tanrı algısı arasındaki istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olan negatif ilişkiye nitel bulgular ışığında yapılan “*otoritenin yer değiştirmesi ve güvenli alan*” tanımlamasıyla açıklık kazandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca literatürde sıklıkla karşılaşılan iç güdümlü dini yönelim tanımlamasının farklı kategorilere ayrılabilirdiği görülmüştür. Araştırma sonuçları bağlamında içselleştirilen ve olgunlaşmış bir dindarlık anlayışının olumlu Tanrı algısı geliştirmeye yardımcı olabileceği, bu sayede olumsuzdan olumluya evrilen Tanrı algısının özellikle dini obsesyonların tedavisine katkı sağlayabileceği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Obsesif Kompulsif Bozukluk, Dini Yönelim, Tanrı Algısı

ABSTRACT**Ph. D. DISSERTATION****INVESTIGATION OF RELIGIOUS ORIENTATION AND GOD PERCEPTION
IN PATIENTS WITH OBSESSIVE COMPULSIVE DISORDER: A MIXED
METHOD STUDY****Yasemin ANGIN****Advisor: Assoc. Prof. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT****2020, Page: 188****Jury: Assoc. Prof. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT****Prof. Dr. Eyup ŞİMŞEK****Assoc. Prof. Dr. İsmail SEÇER****Assoc. Prof. Dr. Ümit HOROZCU****Assoc. Prof. Dr. Hüseyin AYDOĞDU**

This thesis aims to investigate the religious orientation and God perception in patients diagnosed with Obsessive Compulsive Disorder (OCD). Sequential explanatory design, which explains quantitative data with qualitative data, is used in this study. In this context, 81 OCD patients without any mental disorders or psychotic disorders, were studied at the quantitative stage of the study. 18 participants who met the criteria determined in line with the results obtained from the quantitative findings constitute the qualitative group of the study. While Dimensional OCD, Penn Religious Obsessions Inventory, Religiosity Orientation, and God Perception Scales were used in the quantitative stage, a semi-structured interview form was used in the qualitative stage of the research. To analyze quantitative data, the T-Test and ANOVA were used as parametric and Mann Whitney U and Kruskal Wallis H were used as non-parametric tests. Multiple correlation and multiple regression analyses were applied to test the relationships between variables. Content analysis was used to analyze the qualitative data. Qualitative data contributed to explain and understand the quantitative data, through the results obtained by integrating quantitative and qualitative findings in the study. In the evaluations made within the scope of the research results, it was tried to clarify the negative relationship between the obsessions with religious content and the perception of God with the definition of “displacement of authority and safe area” made in the light of qualitative findings. Besides, it was observed that the definition of instinctive religious orientation, which is frequently encountered in the literature, can be divided into different categories. In the context of the obtained results, it can be concluded that an internalized and mature understanding of religiosity can help to develop a positive God perception, so that the perception of God evolving from negative to positive can contribute to the treatment of especially religious obsessions.

Keywords: Obsessive Compulsive Disorder, Religious Orientation, God Perception

KISALTMALAR DİZİNİ

BOKÖ	: Boyutsal Obsesyon Kompulsiyon Ölçeği
Bkz.	: Bakınız
DEM	: Değerler Eğitimi Merkezi
DGDY	: Dış Güdümlü Dini Yönelim
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
İGDY	: İç Güdümlü Dini Yönelim
OCD	: Obsessive Compulsive Disorder
OKB	: Obsesif Kompulsif Bozukluk
PDOE	: Penn Dinsel Obsesyonlar Envanteri
SBÜ	: Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Vb.	: Ve benzeri
Vd.	: Ve diğerleri

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 2.1. Katılımcıların Bulundukları OKB Alt Tipleri.....	66
Tablo 2.2. Değişkenlerin Normal Dağılımına İlişkin Değerler	76
Tablo 2.3. Değişkenlerin Homojen Yapıda Olup Olmadığına İlişkin Değerler.....	76
Tablo 3.1. Örneklemen Sosyodemografik Profiline İlişkin Bilgiler	80
Tablo 3.2. Cinsiyet Değişkenine Göre Örneklemen İç GÜDÜMLÜ Dini Yönelimine İlişkin Bulgular.....	81
Tablo 3.3. Cinsiyet Değişkenine Göre Örneklemen Dış GÜDÜMLÜ Dini Yönelimine İlişkin Bulgular.....	82
Tablo 3.4. Yaş Değişkenine Göre Örneklemen İç GÜDÜMLÜ Dini Yönelimine İlişkin Bulgular	82
Tablo 3.5. Yaş Değişkenine Göre Örneklemen Dış GÜDÜMLÜ Dini Yönelimine İlişkin Betimleyici İstatistikler	83
Tablo 3.6. Yaş Değişkenine Göre Örneklemen Dış GÜDÜMLÜ Dini Yönelimine İlişkin Bulgular.....	83
Tablo 3.7. Medeni Durum Değişkenine Göre Örneklemen İç GÜDÜMLÜ Dini Yönelimine İlişkin Bulgular.....	83
Tablo 3.8. Medeni Durum Değişkenine Göre Örneklemen Dış GÜDÜMLÜ Dini Yönelimine İlişkin Bulgular.....	84
Tablo 3.9. Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre Örneklemen İç GÜDÜMLÜ Dini Yönelimine İlişkin Bulgular.....	84
Tablo 3.10. Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre Örneklemen Dış GÜDÜMLÜ Dini Yönelimine İlişkin Betimleyici İstatistikler	85
Tablo 3.11. Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre Örneklemen Dış GÜDÜMLÜ Dini Yönelimine İlişkin Bulgular.....	85
Tablo 3.12. Ekonomik Düzey Değişkenine Göre Örneklemen İç GÜDÜMLÜ Dini Yönelimine İlişkin Bulgular.....	85
Tablo 3.13. Ekonomik Düzey Değişkenine Göre Örneklemen Dış GÜDÜMLÜ Dini Yönelimine İlişkin Betimleyici İstatistikler	86
Tablo 3.14. Ekonomik Düzey Değişkenine Göre Örneklemen Dış GÜDÜMLÜ Dini Yönelimine İlişkin Bulgular.....	86
Tablo 3.15. Cinsiyet Değişkenine Göre Örneklemen Tanrı Algısına İlişkin Bulgular ...	87

Tablo 3.16. Yaş Değişkenine Göre Örneklemin Tanrı Algısına İlişkin Bulgular	87
Tablo 3.17. Medeni Durum Değişkenine Göre Örneklemin Tanrı Algısına İlişkin Bulgular	88
Tablo 3.18. Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre Örneklemin Tanrı Algısına İlişkin Bulgular	88
Tablo 3.19. Ekonomik Düzey Değişkenine Göre Örneklemin Tanrı Algısına İlişkin Bulgular	89
Tablo 3.20. Obsesif Kompulsif Bozukluk ile İç GÜDÜMLÜ Dini Yönelim Arasındaki İlişki.....	89
Tablo 3.21. Obsesif Kompulsif Bozukluk ile Dış GÜDÜMLÜ Dini Yönelim Arasındaki İlişki	90
Tablo 3.22. Obsesif Kompulsif Bozukluk ile Tanrı Algısı Arasındaki İlişki.....	91
Tablo 3.23. Tanrı Algısı ile Dini Yönelim Arasındaki İlişki	92
Tablo 3.24. İGDY ve DGDY Değişkenlerinin Tanrı Algısını Yordama Düzeyi.....	92
Tablo 3.25. İGDY ve DGDY Değişkenlerinin B ve Beta Regresyon Katsayıları ve Anlamlılık Düzeyleri.....	92
Tablo 3.26. Çalışma Grubunun Sosyodemografik Profiline İlişkin Bilgiler.....	93
Tablo 3.27. Katılımcıların Sahip Olduğu İç GÜDÜMLÜ Dini Yönelime İlişkin Bulgular	95
Tablo 3.28. İç GÜDÜMLÜ Dini Yönelimi Olan Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bulgular.....	98
Tablo 3.29. Katılımcıların Sahip Olduğu Dış GÜDÜMLÜ Dini Yönelime İlişkin Bulgular	98
Tablo 3.30. Dış GÜDÜMLÜ Dini Yönelimi Olan Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bulgular.....	100
Tablo 3.31. Katılımcıların Sahip Olduğu Olumlu Tanrı Algısına İlişkin Bulgular.....	101
Tablo 3.32. Olumlu Tanrı Algısı Olan Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bulgular.....	103
Tablo 3.33. Katılımcıların Sahip Olduğu Olumsuz Tanrı Algısına İlişkin Bulgular ...	103
Tablo 3.34. Olumsuz Tanrı Algısı Olan Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bulgular.....	107
Tablo 3.35. Kaygılı Olmayan İGDY ve Olumlu Tanrı Algısına İlişkin Bulgular.....	108

Tablo 3.36. Kaygılı Olan İGDY ve Olumsuz Tanrı Algısına İlişkin Bulgular	109
Tablo 3.37. DGDY ve Olumlu Tanrı Algısına İlişkin Bulgular	110
Tablo 3.38. DGDY ve Olumsuz Tanrı Algısına İlişkin Bulgular	111
Tablo 3.39. Sosyodemografik Özelliklere Göre Dini Yönelim ve Tanrı Algısına İlişkin Bulguların Bütünleştirilmesi	113
Tablo 3.40. Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Dini Yönelime İlişkin Bulguların Bütünleştirilmesi	113
Tablo 3.41. Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Tanrı Algısına İlişkin Bulguların Bütünleştirilmesi	114
Tablo 3.42. Dini Yönelim ve Tanrı Algısına İlişkin Bulguların Bütünleştirilmesi.....	115

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Dini İçerikli OKB’de Bilişsel Davranışçı Model	42
Şekil 1.2. İslami Yaklaşım Göre Şeytani Havâtırın İşleyişi	52
Şekil 2.1. Araştırmanın Uygulama Aşamaları	56
Şekil 2.2. Uyarlanmış Açıklayıcı Ardışık Desen Diyagramı.....	60
Şekil 2.3. Obsesif Kompulsif Bozukluk Alt Tipleri	65
Şekil 2.4. Dindarlık Yönelimi Ölçeğinin Faktör Yük Değerleri.....	73
Şekil 2.5. Tanrı Algısı Ölçeğinin Faktör Yük Değerleri.....	74
Şekil 3.1. Katılımcıların Sahip Olduğu Dini Yönelimler	94
Şekil 3.2. Katılımcıların Sahip Olduğu Tanrı Algıları.....	101
Şekil 3.3. Katılımcıların Sahip Olduğu Dini Yönelim ve Tanrı Algıları.....	108
Şekil 4.1. Dini Obsesyon, “Kaygılı Olan İGDY” ve Olumsuz Tanrı Algısı Arasındaki İlişkiler	152

ÖNSÖZ

Takıntı - zorlanti bozukluğu olarak bilinen OKB tekrarlanan düşünce ve davranışlara yol açarak işlevselliği olumsuz yönde etkileyen psikiyatrik bir hastalıktır. Bu hastalığın semptom örüntülerine göre sınıflandırılan çeşitli alt tipleri arasında dinle ilişkilendirilen bir alt tipinin de olması OKB ile dindarlık arasındaki ilişkinin araştırılmaya değer bulunmasına ve konuyla ilgili çalışmaların literatürde yer almasına neden olmuştur. Dindarlık ile OKB arasındaki ilişkiyi inceleyen bu araştırmalarda genel anlamda dindarlığın incelendiği görülse de dindarlığın farklı boyutlarıyla OKB ilişkisini çalışan araştırmalara da rastlanmaktadır. Ancak OKB ile dindarlık arasındaki ilişkiyi incelerken kullanılan parametrelerin dindarlık veya dindarlığın farklı boyutları ile sınırlandırılmasının konunun sadece yatay bir düzlemde anlaşılmasına olanak verdiği düşünülmektedir. Bu da söz konusu ilişkide var olan diğer değişkenlerin göz ardı edilmesine yol açarak OKB ve dindarlık ilişkisinin yüzeysel bir bakış açısıyla ele alınmasına neden olabilmektedir. Bu noktada Tanrı algısı, dindarlık veya dindarlık yönelimi ile ilişkili olan önemli bir parametre olarak ortaya çıkmaktadır. Kurumsal dinin benimsediği Tanrı tasavvurunun yanı sıra bireye göre değişebilen ve sübjektif olan Tanrı algısı nasıl bir dindar olunduğuyla yakından ilişkilidir. Özellikle dini içerikli OKB’de gerçekleştirilen sürekli ibadet etme kompulsiyonları Tanrı ile kurulan ilişkinin yapılandırılmasına yönelik sonuçsuz çabalar olabilmektedir. Bu durumda OKB tanılı hastaların dindarlık yönelimlerini araştırmanın aynı zamanda bu kişilerin sahip olduğu Tanrı algısını da incelemeyi gerektirdiği söylenebilir.

Bu bağlamda araştırmamızda mental bozukluğu veya psikotik bozukluğu olmayan OKB tanılı hastalarda dini yönelim ve Tanrı algısı incelenmiştir. Bu çalışma; araştırmanın nicel bulgularının derinlemesine incelenmek istenmesi, dini yönelim ve Tanrı algısının irdelenmesi gereken boyutlarının olması ve bu boyutların ilgili klinikolguda daha detaylı betimlemeyi gerektirmesi gibi nedenlerle elde edilen nicel verilerin nitel verilerle açıklandığı bir karma yöntem araştırma deseni olan açımlayıcı ardışık desenle yürütölmüştür. Araştırmanın nicel ve nitel aşamalarında elde edilen bulguların ve bu bulguların bütünleştirilerek yorumlanmasıyla ulaşılan sonuçların OKB ile dini yönelim ve Tanrı algısı arasındaki ilişkinin anlaşılmasına ve bu değişkenlerin hastalık sürecindeki olası etkileri hakkında fikir sahibi olmaya katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu

doğrultuda özellikle dini obsesyonlardan mustarip olan hastalar açısından bu çalışmanın OKB için geliştirilen tedavi yaklaşımlarına yeni bir bakış açısı kazandırabilecek olması umut vericidir.

Bu çalışmada bilgi ve deneyimleriyle değerli katkılarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT başta olmak üzere Prof. Dr. Eyyub ŞİMŞEK ve Doç. Dr. İsmail SEÇER'e teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca manevi desteğini her zaman hissettiğim kıymetli annem Nevin TATAR ve kıymetli babam Ali TATAR'a teşekkür etmek isterim. Son olarak akademik çalışmalarım sırasında manen yanımda olup yılmadan devam etmem konusunda desteğini esirgemeyen sevgili eşim Prof. Dr. İlker ANGIN'a teşekkür ederim.

Erzurum-2020

Yasemin ANGIN

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Dinin ne olduğuyla ilgili bugüne kadar filozoflar, teologlar ve diğer sosyal bilimciler tarafından birçok tanımlama yapılmıştır. Ancak bu tanımlamalar her alanın kendi bakış açısına göre şekillenmiş ve bir görüş birliği ortaya çıkmamıştır. Örneğin antropolog ve sosyologlar dine işlevsel bir perspektifle yaklaşırken, psikologlar özsel bir yaklaşım ortaya koyarak daha çok dinin psikolojik etkileri üzerinde durmuşlardır. Bireyi ve toplumu yakından ilgilendiren din hakkında bu yaklaşımlar psikoloji, sosyoloji gibi disiplinlerin metodolojik olarak farklılaşmasından ve dinin çok yönlü yapısından kaynaklanmaktadır. Aslında din ne sadece psikolojik bir olgudur ne de kültürel temelli herhangi bir kurumdur. Din, belli kültürlerin izini taşıyan dış varlığı ve insanın içindeki psikolojik varlığıyla birlikte bir bütündür. Aynı zamanda kutsalla olan ilişkiye dayalı olarak hayatı bütünleştirmeye yönelik bir sistemdir. Bu ilişkiye kişiliğini oluşturan her parçayla katılan birey için din, hayatın tüm boyutlarını kuşatan bir olgudur (Hökelekli, 2011: 69-73; Köse ve Ayten, 2017: 110). Bu yönüyle din, kutsalla girilen ilişkiyle birlikte bireylere belli duyuş, düşünüş ve davranış kalıpları sunan, hayata anlam verme ve varoluşsal kaygıları çözme konusunda yardımcı olan bir referans kaynağıdır (Bahadır, 2017a: 15; Kızılgeçit, 2017a: 12). Bu kaynak birey için önemli hale geldiğinde onun dini gelişimine katkıda bulunur.

Belli dini uygulamaları yapmakla sınırlı olmayan dini gelişim ömür boyu devam eden birikimli bir süreçtir. Bu süreç kişilik gelişimiyle paralel ilerlemekte ve gelişim dönemlerine göre değişen ilgi, yönelim ve ihtiyaçlardan etkilenmektedir. Bunun için dini gelişimi kişisel gelişimden ayrı düşünmek mümkün görünmemektedir. İnsanın biyolojik, fizyolojik, duygusal ve sosyal yönden gelişimi dini gelişimi etkilemektedir. Bu bağlamda kişilik gelişimini etkileyen ve iyi ya da kötü olarak değerlendirilebilecek tüm yaşantılar dini gelişimi etkilediği gibi bunun tersi de geçerlidir (Karaca, 2016:9-16). Dini gelişim sürecine katkı sağlayan olumlu deneyimler kadar olumsuz deneyimlerin de olduğu düşünüldüğünde, bu süreçte bireyin Allah ile kurduğu ilişki ve dini yönelim biçimi farklılaşabilmekte ve kendine özgü bir hal alabilmektedir. Bu bağlamda “nasıl bir dindarlık?” sorusu bireyin dini gelişim sürecini anlama ve dini yönelimini belirleme noktasında önemli hale gelmektedir.

Bir kimse, yaşamında kutsal bir hedef arayıp bulduğunda veya bir şekilde kutsalla bağlantılı bir yola girdiğinde dindar olarak kabul edilebilir. Pargament'in bu tanımına göre, dini yolların oldukça kapsayıcı bir genişlikte olduğu ve çeşitli düşünce, davranış, ilişki ve duygu tarzlarını içerdiği anlaşılmaktadır. Bunlar, bireysel olarak oluşturulmuş ve geleneksel dini kurumlarla oldukça düşük düzeyde ilişkili veya geleneksel dini uygulamaları, inanç sistemlerini ve kurumları içine alacak biçimde şekillenmiş olabilmektedir. Bu durumda dindar bir bireyin hedefleri; hayatın anlamı, kendini geliştirme, huzur, sağlık gibi kişisel amaçları veya başkalarıyla yakınlık kurma, dünya barışı ve adalet gibi sosyal amaçları içerebilir. Bazı dindarlar için ise dinin değerinin, dinin etkilerinden çok hakikatiyle ilgisi vardır. Bu kişiler için bedellerini umursamayarak hakikati bulmak ve yaşamak dinin asıl gayesini oluşturur (Pargament, 2005).

Allport (1963) bu ayrımı, dış güdümlü dini yönelimi ve iç güdümlü dini yönelimi olan bireyler bazında yapmaktadır. Ona göre dış güdümlü dini yönelimi olan insanlar için din bir alışkanlık veya sosyal ve kişisel amaçlar için kullanılan bir yatırımdır. Bu kişiler için asıl amaç dini yaşamak değil onu kişisel durumu iyileştirmek, arkadaş kazanmak, güç kazanmak gibi çeşitli şekillerde kullanmaktır. Dış güdümlü dini yönelimi olan bireyler Tanrı'ya dönerler fakat bunu kendilerinden uzaklaşmadan yaparlar. Dolayısıyla bu tür bir yönelim güvenlik ihtiyacı, statü edinme gibi kişisel ihtiyaçlara hizmet eder ve tüm araçsal alışkanlıklar gibi kolayca yıkılma tehlikesi altındadır. Bu nedenle uzun vadede koruyucu ya da tedavi edici etkisi yoktur. İç güdümlü dini yaşantı formunun daha terapötik ve koruyucu olduğunu ileri süren Allport, bu dini yönelimin araçsal bir oluşum olmadığını ve zihinsel sağlığa daha çok katkı sağlayabileceğini savunur. İç güdümlü dini yönelimin önemli bir özelliği tedaviyi hedeflememesidir. Yani dini derinden içselleştiren birey için zihinsel sağlık sadece bir yan üründür.

Dini yönelim ve sağlık arasındaki ilişkiyi inceleyen bazı araştırmalarda zihinsel sağlığı olumlu yönde etkilemesi bakımından iç güdümlü dini yönelimin dış güdümlü dini yönelime göre üstün olduğu ortaya çıkmıştır. Baker ve Gorsuch (1982) tarafından yapılan bir araştırmada anksiyete ile dini yönelim arasındaki ilişki incelenmiş ve iç güdümlü dini yönelim ile anksiyete arasında negatif bir korelasyon olduğu, bunun yanında dış güdümlü dini yönelim ile anksiyete arasında pozitif bir korelasyon olduğu bulgulanmıştır. Üniversite öğrencilerinin dini yönelimleri ile depresyon düzeyleri arasındaki ilişkiyi cinsiyet, yaş, çalışma alanı gibi değişkenlere göre araştıran bir çalışmada ise dini tutum

skorlarının artmasıyla depresyon skorlarının düştüğü bulgulanmış ve iç güdümlü dini yönelime sahip insanların daha olumlu bir zihinsel sağlığı olduğu belirtilmiştir (Tahmasbipour ve Taheri, 2011). İç güdümlü dini yönelimin depresyon ve bilişsel işlev arasındaki ilişkiye aracılık edip etmediğini inceleyen başka bir araştırmada 60 yaş ve üstü bir grup örnekleme çalışılmıştır. Bu araştırmadan elde edilen verilere göre iç güdümlü dini yönelime sahip olmanın 60 yaş ve üstü erişkinlerde depresyonun bilişsel işlev üzerindeki olumsuz etkisini azaltabildiği sonucuna ulaşılmış ve ileri yaş erişkin depresiflerle çalışan profesyonellere bilişsel bozulmayı önleme stratejilerinden biri olarak iç güdümlü dini yönelimi geliştirmenin yollarını aramaları önerilmiştir (Foong vd., 2017).

Bu tür araştırmalar dinin ruh sağlığı üzerinde nasıl bir etki yaptığı incelenirken göz önünde bulundurulması gereken çok boyutlu bir yapıya işaret etmektedir. O da, dinin tek yönlü bir olgu olmadığı ve araştırma konusu edilirken analitik bir yaklaşımla spesifik olarak boyutlar ve göstergeler üzerinden gitmek gerektiğidir. Böylece elde edilen bulgulardan tek bir parametreye dayanmayan sağlıklı sonuçlar çıkabilir ve dinin birey üzerinde nasıl ve ne yönde etki yaptığı daha iyi anlaşılabilir (Yapıcı ve Koçak, 2017:75). Bu araştırmada Allport geleneğini takip eden diğer araştırmalarda olduğu gibi dindarlık yönelimini ölçmek üzere iç güdümlü ve dış güdümlü dini yönelim ayrımı yapılmakta ve bu boyutlara göre Obsesif Kompulsif Bozukluk tanılı hastaların dini yönelimleri incelenmektedir.

Obsesif Kompulsif Bozukluk zihinsel ve davranışsal belirtilerin aynı anda görülmesine yol açan ve klinik görünümdeki çeşitlilik nedeniyle bulaşma, kontrol, cinsel ve dinsel gibi alt tiplere ayrılan psikiyatrik bir bozukluktur (Abramowitz, McKay ve Taylor, 2008: 5). Amerikan Psikiyatri Birliği Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabında (DSM-V, 2014: 129-130) obsesyonlar; zorla gelen ve kişide sıkıntıya neden olan, tekrarlayıcı ve sürekli düşünceler, dürtüler ya da düşlemler olarak tarif edilmektedir. Kompulsiyonlar ise kişinin, obsesyona bir tepki olarak ya da katı bir biçimde uygulaması gereken kurallara göre yapmaktan kendini alıkoyamadığı tekrarlayıcı davranışlar ya da zihinsel eylemler şeklinde tarif edilmektedir.

Obsesif Kompulsif Bozukluğun çeşitli alt tipleri arasında dinle doğrudan ilişkili olan alt tipi dini içerikli obsesyon ve kompulsiyonlardır. Toprak (2018), dini içerikli obsesyon ve kompulsiyonları şöyle sınıflandırmaktadır; Dini Obsesyonlar: Allah'la ilgili

ya da Peygamber veya önemli bir dini figür ile ilgili cinsellik, şiddet, hakaret içeren düşünce ve imajlar, itikadi konular hakkında bir takım şüpheler, günah işlemekle ilgili yoğun düşünceler, abdestin, gusül abdestinin, namazın eksik yapıldığına dair düşünceler, ibadetin sıhhatini engellemesinden korkulan beden ve giysi temizliği ile ilgili düşünceler, namaz kılarken veya başka bir ibadet sırasında akla gelen kötü, ahlaksız, küfürlü düşünceler veya cinsel içerikli görüntülerdir. Dini Kompulsiyonlar: aşırı ve uygunsuz şekilde tövbe etme, kabul olunmadığını düşünerek tekrar tekrar dua etme, yapılan herhangi bir ibadetin kabul edilmediğini düşünerek o ibadeti yeniden yapma, güvenilen dini figürlerden sürekli onay alma davranışları ve namaz kılmayı bırakmak, dini sohbet ve ibadet edilen yerlerden uzak durmak gibi kaçınma davranışlarıdır. Dini içerikli olsun veya olmasın OKB (Obsesif Kompulsif Bozukluk) alt tipleri çoğu zaman tek bir olguda birlikte bulunabilmektedir. Bu durumda olgu, alt tiplerle ilgili önceden tanımlanan sınıflandırmalarla bağdaşmayabilmektedir. Cinsel obsesyonlar ve temizlenme kompulsiyonlarının aynı hastada olması buna örnek olarak verilebilir (Abramowitz, McKay ve Taylor, 2008: 11).

Obsesif Kompulsif Bozukluğun ritüelimsi davranışlarla, sorumluluk duygusuyla ve ahlaklılıkla ilişkilendirilmesi, OKB ile dindarlık arasındaki ilişkinin araştırılmaya değer bir konu olarak değerlendirilmesine ve literatürde konuyla ilgili birçok çalışmanın yapılmasına sebep olmuştur. Buna göre OKB ile dindarlık arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu (İnözü ve Karancı, 2012: 176; Yorulmaz, 2012: 143; Bilekli, 2016) veya böyle bir ilişki olmadığı halde dinin OKB semptomlarının görünürlüğünü sağlayan bir alan oluşturduğunu (Uyaver, 2010; Solaim ve Loewenthal, 2011; Ayten, 2018: 49) öne süren çalışmalar bulunmaktadır. Dindarlık ile OKB arasında pozitif ilişki bulgulayan bu araştırmalarda genel anlamda dindarlığın incelenmiş olduğu ve dindarlık yöneliminin ayrıca incelenmediği görülmektedir. Ancak dindarlığın farklı boyutlarıyla OKB ilişkisini çalışan araştırmalar da bulunmaktadır. İç güdümlü ve dış güdümlü dini yönelim, kişilik özellikleri ve ölüm obsesyonu arasındaki ilişkinin çalışıldığı bir araştırmada Allport Dini Yönelim Ölçeği, Beş Faktör Kişilik Envanteri ve Ölüm Obsesyonu Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucu, ölüm obsesyonlarının dış güdümlü dini yönelim ve ölçülen kişilik boyutlarından olan nevrotizm ile pozitif ilişkili olduğunu göstermiştir. Bu çalışmada dış güdümlü dini yönelim ile kişisel ölüm felsefesi yoksunluğu arasında bir ilişki olabileceği çıkarımında bulunulmuştur (Salmanpour ve Issazadegan, 2012). Dindarlık, obsesif

kompulsif belirtiler ve kişilik özelliklerin klinik olmayan bir grup Müslüman örnekleme incelendiği başka bir araştırma ise Ok ve Gören (2018) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada bir önceki çalışmada olduğu gibi Beş Faktör Kişilik Envanteri kullanılmış ancak iç güdümlü ve dış güdümlü dini yönelimi ölçen bir ölçme aracının kullanılması tercih edilmemiştir. Araştırma sonucunda dinin, nevrozizm ile bağlantısı olmasa da nevrozizmin yakın bir müttefiki olan OKB ile pozitif bir ilişkisi olduğu belirtilmiştir. Obsesif Kompulsif Bozukluk ile din arasındaki ilişkide ise hem din hem de OKB ile pozitif ilişkili diğer bir kişilik boyutu olan öz disiplinin aracılık rolü olabileceği belirtilmiştir. Ghafoor, Schulz ve Mohsin (2018) tarafından yapılan bir çalışmada Pakistan’ da bulunan hastanelerde OKB tanısı alan hastalarla çalışılmıştır. Dış güdümlü dini yönelimi ölçen bir dindarlık ölçeğinin kullanıldığı bu çalışmada OKB ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin ve dindarlığın bu ilişkideki aracı rolünün netleştirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda, dindarlık ile benlik saygısı arasında pozitif ilişki olmasına rağmen, OKB ile benlik saygısı arasında ortaya çıkan negatif ilişkide dindarlığın beklenen olumlu etkiyi göstermediği bulgulanmıştır. Bu doğrultuda sonraki çalışmalar için verilen önerilerden biri OKB tanılı hastalarda iç güdümlü dini yönelimin ölçülmesi olmuştur.

Din ve dindarlık ile OKB arasındaki karmaşık ilişkiyi ortaya koyan benzeri araştırmaların dışında geleneksel dini inanç ve uygulamalar ile dini içerikli OKB göstergeleri arasında ayırım yapmanın zorluğundan bahseden araştırmalar da bulunmaktadır. Bu araştırmalarda sağlıklı dini pratikler genellikle olumlu duygularla ilişkilendirilirken dini içerikli OKB’de sıklıkla görülen zorunlu ritüeller kaygı ile ilişkilendirilmektedir (Abramowitz ve Jacoby, 2014; Ok ve Gören, 2018). Burada sağlıklı dini uygulamalardan ne kastedildiği üzerinde durulması gereken bir konudur. Bunlar dindar bireyin iç güdümlü bir yönelimle yerine getirdiği dini davranışlar olabilir mi? Ya da dini yönelime bakılmaksızın kaygı ile ilişkili olmayan dini davranışlar mı anlaşılmalıdır? Kaygı ve depresyon gibi değişkenlerle dış güdümlü dini yönelim arasında bulunan pozitif ilişkinin ortaya koyulduğu araştırmalar (Baker ve Gorsuch, 1982; Foong vd., 2017), dini içerikli OKB’nin dış güdümlü dini yönelim ile ilişkili olabileceği hakkında fikir vermektedir. Ancak bu, iç güdümlü dini yönelim ile OKB arasında negatif ilişki olacağını varsaymak anlamına gelmemektedir. Kısacası OKB alt tipleri ve özellikle

dini içerikli OKB ile dini yönelim arasındaki ilişkiyi incelemenin konuyu aydınlatmaya yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

Dini içerikli OKB söz konusu olduğunda yoğun umutsuzluk ve suçluluk duygusu kendini göstermektedir. İnözü ve Karancı'ya göre (2012: 170) bu kişiler Tanrı'nın kendilerini bağışlamayacağına, günahlarının affedilmeyeceğine, iyi bir kul olamayacaklarına inanmakta ve bundan dolayı olumsuz duygular yaşamaktadırlar. Suçluluk duygusundan kurtulmak için Tanrı ile kurulan ilişkinin yapılandırılmasına yönelik sürekli ibadet etme kompulsiyonlarına yönelmektedirler. Dini obsesyonları olan bu tip hastalar Tanrı ile olan ilişkilerinde hissettikleri suçluluk duygusunu gidermek amacıyla kompulsif davranışlar gerçekleştirmekte fakat bu davranışlar sağlıklı bir dindarın ibadetten aldığı manevi zevke benzer bir doyum sağlamamaktadır. Sonuç olarak söz konusu obsesyonlar azalmamakta aksine döngüsel olarak daha da artmaktadır. Bu durumda dini obsesyonları olan bu tip kişilerin Tanrı ile kurdukları ilişkinin sıkıntılı olması temel problem olarak görülebilir, mi? Fergus ve Rowatt (2014) yaptıkları bir araştırmada Tanrı'ya bağlanma ile dini içerikli OKB arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma sonucunda Tanrı'yla güvensiz bağlanma ve dini içerikli OKB arasında anlamlı bir korelasyon bulunmuştur. Dini içerikli OKB'yi açıklayan modellerin karşılaştırıldığı bu çalışmada Tanrı'ya bağlanma biçiminin, söz konusu modellerde belirgin bir şekilde öne çıkan değişkenlerden daha fazla açıklayıcı olduğu öne sürülmüştür. OKB tanılı hastaların incelendiği diğer bir araştırmada ise dini içerikli OKB'de Tanrı imajı ve düşünce kontrol stratejilerinin rolü araştırılmıştır. Araştırmada, katılımcı hastaların günahkar ve ahlaki olmayan düşüncelerinden dolayı suçluluk duygusu hissettikleri için, kabul edilen Tanrı imajının eşlik ettiği düşünce kontrol stratejilerini kullandıkları ve sık sık dua etmek, itirafta bulunmak veya dini otoritelerden güvence aramak gibi zorunlu davranışlara yöneldikleri bildirilmiştir. Bunun sonucunda ise hastaların obsesif kompulsif bozukluk şiddetinin arttığı belirtilmiştir. Bu nedenle terapilerde, Tanrı algısını düzeltmeyi ve düşünceleri kontrol etmede daha uygun stratejiler geliştirmeyi sağlayan bir yaklaşım benimsenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (Shameli, Goodarzi, Hadianfard, Taghavi ve Ghanizade, 2012).

Dini obsesyonların gelişmesinde din ve dindarlığın bir yatkınlık faktörü olup olmadığının incelendiği bir araştırmada Kanadalı Hristiyan ve Türk Müslüman öğrenciler karşılaştırılmıştır. İnözü ve Karancı (2012: 176) tarafından yürütülen bu araştırmada Türk

Müslüman öğrencilerin Kanadalı Hristiyan öğrencilerden daha fazla Tanrı korkusuna dayalı kaygı ve bu içerikle bağlantılı istem dışı düşünceler yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç ise Türk Müslüman öğrencilerde dini obsesyonların şiddetinin daha çok Tanrı korkusuna dayalı obsesyonların varlığından etkilenebileceği şeklinde yorumlanmıştır. Bunun yanı sıra incelenen değişkenin klinik bir olgu olmasına rağmen klinik tanı almamış bir örneklem grubu ile çalışılması, araştırmanın sınırlılığı olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda, dini obsesyonların olumlu/olumsuz Tanrı algısıyla nasıl bir ilişkide olduğu daha fazla araştırılmayı bekleyen bir konu olarak durmaktadır.

Bütün bu araştırmalar ışığında, klinik tanı alan OKB hastalarının sahip olduğu dini yönelim ve Tanrı algısının OKB alt tiplerine göre incelenmesinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE GEREKÇESİ:

Obsesif Kompulsif Bozukluk birçok araştırmanın konusu olmuş psikiyatrik bir rahatsızlıktır. Yurt içinde yapılan araştırmalara bakıldığında psikiyatri ve psikoloji dışında din psikolojisi alanında da ilgi çeken bir konu olduğu anlaşılan OKB'nin dindarlık, vesvese, dini tutum gibi değişkenlerle ilişkisinin çalışıldığı görülmektedir (Uyaver, 2010; Memiş, 2012; Amil, 2013). Bu çalışmalar klinik olabildiği gibi klinik olmayan örneklemlemlerle de gerçekleştirilmiştir. Ancak klinik bir olgu olan OKB'nin bu tanıyı alan hastalarla çalışılmasının daha değerli olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmada ise OKB tanılı hastaların sahip olduğu dini yönelimin ve Tanrı algısının incelenmesi amaçlanmaktadır. Obsesif Kompulsif Bozukluğun klinik örneklemde bu değişkenlerle daha önce araştırılmamış olması bu araştırmanın gerekçesini oluşturmaktadır. Diğer bir gerekçe ise klinik bir olgu olan OKB vakalarında dini yönelimin ve Tanrı algısının oynadığı rolün anlaşılmasının hem hastalığın nedensel etkileriyle ilgili literatürü hem de tedavi yaklaşımlarını etkileyebilecek olmasıdır. Bu amaç ve gerekçeler doğrultusunda yapılacak bir araştırmanın önemli ölçüde özgünlük taşıyacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmada belirtilen amaç ve gerekçeler bağlamında geçerli ve güvenilir sonuçlara ulaşmak için sadece nicel ya da nitel yöntemin kullanılmasının bazı sınırlılıklar getireceği değerlendirilerek nicel ve nitel yöntemlerin birlikte kullanıldığı karma araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çünkü araştırmanın değişkenleri olan dini yönelim ve

Tanrı algısının irdelenmesi gereken boyutlarının olması ve daha detaylı betimlemeyi gerektirmesi, bunun yanında nicel araştırma bulgularının derinlemesine incelenmek istenmesi nicel yaklaşımın yanında nitel yaklaşımın benimsenmesini gerekli kılmaktadır. Bunun için elde edilen nicel verilerin nitel verilerle açıklandığı bir desen olan açımlayıcı ardışık desen tercih edilmiştir. Bu noktada araştırmanın ikincil amacının OKB tanılı hastalarda dini yönelim ve Tanrı algısını incelerken uygulanan işlemlerin karma araştırma deseni ile yürütülmesi olduğu söylenebilir. Böylece genellenebilir nicel sonuçlardan yararlanılırken nitel sonuçlarla da bireysel farklılıklar göz ardı edilmeden bulguların bütünsel olarak değerlendirilmesi sağlanmıştır.

III. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Tipik bir karma araştırma yönteminde en iyi araştırma sorusunun içerikle birlikte yöntemi de yansıtmaması gerektiği ve açımlayıcı ardışık desende araştırma sorusunun “*Nitel veriler nicel sonuçları nasıl açıklamaktadır?*” şeklinde ifade edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Creswell, 2017: 75-76). Bu doğrultuda araştırmanın temel problemi şu şekildedir;

Obsesif Kompulsif Bozukluk tanısı alan hastaların sahip olduğu dini yönelim ve Tanrı algısını anlamayı sağlayan nitel veriler araştırmanın nicel sonuçlarını açıklamada nasıl yardımcı olmaktadır? Araştırmanın alt problemleri ise aşağıdaki gibidir;

1. Obsesif Kompulsif Bozukluk tanılı hastaların dini yönelim ve Tanrı algıları sosyodemografik özelliklere göre (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim seviyesi ve ekonomik düzey) anlamlı farklılık göstermekte midir ve nitel bulgular bu sonuçları açıklamakta mıdır?
2. Araştırmadan sağlanan nicel verilere göre iç güdümlü dini yönelim ile OKB'nin alt tipleri arasında nasıl bir ilişki vardır ve nitel veriler bu ilişkiyi açıklamakta mıdır?
3. Araştırmadan sağlanan nicel verilere göre dış güdümlü dini yönelim ile OKB'nin alt tipleri arasında nasıl bir ilişki vardır ve nitel veriler bu ilişkiyi açıklamakta mıdır?
4. Araştırmadan sağlanan nicel verilere göre Tanrı algısı ile OKB'nin alt tipleri arasında nasıl bir ilişki vardır ve nitel veriler bu ilişkiyi açıklamakta mıdır?

5. Elde edilen nicel verilere göre OKB tanılı hastalarda Tanrı algısı ve dini yönelim arasında nasıl bir ilişki vardır ve nitel veriler bu ilişkiyi açıklamakta mıdır?

IV. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Dini inançların ruh sağlığını etkilediğini ortaya koyan çalışmalar son yıllarda oldukça artmıştır. Özellikle Batı’da yapılan araştırmalar kaygı, depresyon, umutsuzluk gibi göstergeler ile hem genel anlamda dindarlık, hem de dindarlığın farklı görüntüleri arasındaki ilişkileri incelemektedir. Din ile ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi çalışan bu araştırmaların bir kısmında iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık ayrımı kullanılmaktadır. Allport geleneğini takip eden bu araştırmalar psikososyal yönden bireye olumlu katkıda bulunan dindarlığın iç güdümlü dindarlık olduğunu öne sürmektedir. Buna göre dindarlığın bazı biçimleri psikolojik sağlığı olumlu etkilerken, bazıları ise olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda bireyin sağlığıyla ilgili olarak dini yönelimi önemli bir etkiye sahip görünmektedir. Bu konuyu klinik psikiyatri vakalarını analiz ederek çalışan araştırmalarda, dini anlayış ve yaşayışın ve özellikle Tanrı algısının bireyin ruh sağlığını pozitif ya da negatif yönde etkileyebileceği, dolayısıyla sağlıklı ve sağlıklı dindarlık tiplerinden söz edilebileceği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede yapılan araştırmalarda dış güdümlü dindarlığın sağlıklı olarak değerlendirildiği görülmektedir (Yapıcı, 2013: 1-40).

Bu bağlamda klinik psikiyatrideki vaka çeşitlerinden biri olan OKB’nin dini yönelim ve Tanrı algısı değişkenleriyle incelenmesi aşağıdaki nedenlerle önemli görülmektedir;

1. Ülkemizde OKB’de dini yönelim ve Tanrı algısını nicel verilerin nitel verilerle açıklandığı karma yöntem araştırma deseniyle inceleyen klinik bir çalışmanın daha önce yapılmamış olması.
2. Araştırmanın OKB ile dini yönelim ilişkisine dair açıklamalar getirecek olması.
3. Araştırmanın OKB ile Tanrı algısı ilişkisine dair açıklamalar getirecek olması.

4. Obsesif Kompulsif Bozukluk ile dini yönelim ve Tanrı algısı arasındaki ilişkinin anlaşılmasıyla bu değişkenlerin hastalık sürecindeki olası etkileri hakkında öngörü geliştirilebilecek olması.
5. Elde edilen nicel ve nitel verilerin işlenmesiyle ortaya çıkan sonuçların OKB tedavi yaklaşımlarına yeni bir bakış açısı kazandırabilecek olması.

V. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma bazı sınırlılıklara sahiptir. Bunlar;

1. Araştırmanın evreni SBÜ Erzurum Bölge Eğitim Araştırma Hastanesine başvurup OKB tanısı alan ve mental bozukluğu veya psikotik bozukluğu olmayan kişilerle sınırlıdır.
2. Araştırmanın nicel boyutu belirtilen şartları taşıyan ve katılımcı olmaya gönüllü olan 19-64 yaş aralığındaki 81 kişi ile, nitel boyutu ise nitel çalışma grubunda yer almaya gönüllü olan kişilerle sınırlıdır.
3. Araştırma bulguları nicel ölçme araçları ve görüşme sorularından elde edilen verilerle sınırlıdır.
4. Araştırmaya katılan hastaların tamamına yakınının ilaç tedavisi alıyor olması araştırmanın sonuçlarını etkileyebilecek bir sınırlılıktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. DİN VE DİNDARLIK

Din kelimesinin Arapça deyn kökünden türediği kabul edilir. Belirli bir zamanda ödenmesi gereken borç anlamına gelen deyn zamanla örf, adet, kanun anlamında din şeklinde kullanılmaya başlanmış (Kanar, 2009: 900; Mutçalı, 2012: 326), ilerleyen süreçte ise Allah'ın hükmü ve idaresi anlamını kazanmıştır. Dinlerle ilgili tek tanrılı-çok tanrılı, kurucusu olan-geleneksel, ilkel dinler-milli dinler-dünya dinleri ya da sakramental (ritüellere dayanan)-profetik (peygamberi olan)-mistik vb. pek çok sınıflandırma yapılmaktadır. Gerek ilkel gerekse gelişmiş olsun tarihinin bütün dönemlerinde kendini gösteren sosyal bir olgu olarak din, insanlığın başlangıcından itibaren bireyi içten ve dıştan sarmalayan, onun duygu, düşünce ve davranışını etkileyip şekillendiren bir yapı olagelmıştır (Tümer, 1994: 312-320). Bu yönüyle din genel olarak inanç, bilgi ve uygulama açısından sistemleşmiş, bağlılarına yaşam tarzıyla birlikte anlam kaynağı sunan ve onları belli bir dünya görüşü etrafında birleştiren bir yapı şeklinde tarif edilebilir (Hökelekli, 2017: 11; Kızılgeçit, 2017b: 10).

Tarih boyunca var olmuş bütün toplumlarda kendisiyle karşılaşılan dinin, yaşamı açıklamada ve düzenlemede önemli bir etkiye sahip olduğu ve bir takım ritüeller, mitolojiler, sanat yapıtları, öğretiler vasıtasıyla insan yaşamını kuşatan bir yönünün olduğu görülmektedir. Somut olarak algıladıklarıyla yetinmek istemeyen insan için din, ya kendi kurgusal inançlarıyla ya da ilahi elçiler aracılığıyla varlığını sürdürmüştür. Din tarih boyunca olduğu gibi bugün de insan yaşamını etkileyen, hayatı kutsallaştıran ve ona anlam vermeyi sağlayan bir olgudur. Dine yönelik kutsal metinler incelendiğinde farklı inançların aslında hep aynı nedenle insana hitap ettiği ve insanların da yine bu nedenle dine yöneldiği görülmektedir. Bu neden, insanın doğasında var olan iyilik-kötülük, sevgi-nefret gibi karşıt kavramların dinin kurucu dinamiklerinden olmasıdır. İnsanı geliştiren ya da körelten bu kavramlarla ortaya çıkan gerilim var olduğu sürece din de insanla birlikte varlık sahnesinde kalmaya devam edecektir (Düzgün, 2017: 97-98). İyilik ve sevgiyi, kötülük ve nefret karşısında hakim kılma arzusu ahlaki arayış ve endişelerle ilgilidir. Bu arayış insanı dine yönlendiren bir motivasyon sağlamaktadır. Ancak bunun

tersi de geçerlidir. Dinin kendisi ahlaki bir hayatı amaçladığı için, inanan bir birey gerek düşünce gerekse davranışlarında iman ve ahlaki bütünleştirerek yaşar. Bu durumda ahlaki arayış din için motive edici bir güç sağlarken, din de ahlaki yaşayış için önemli bir motivasyon kaynağı olmaktadır (Hökelekli, 2011:103).

İnsanları dine yönlendiren motivasyonel kaynaklar Karaca (2017: 78-88) tarafından biyolojik, psikolojik ve sosyokültürel olarak sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmadan bireyin dine yönelmesini sağlayan biyolojik bir alt yapısı da olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre dini eğilim kalıtsaldır ve kuşaktan kuşağa aktarılan genler aynı zamanda dini eğilimle de ilişkilidir. Psikolojik kaynaklar; “anlam arayışı ve bilişsel tatmin”, “engellenme ve çaresizlik”, “suçluluk ve günahkarlık duygusu” ile “ölüm korkusu ve ölümsüzlük arzusu” şeklinde alt başlıklara ayrılmaktadır. Sosyokültürel kaynaklar ise kültür, sosyal çevreye uyum ve eğitimle ilgilidir. Hökelekli (2011: 110-115) bu sınıflandırmada bulunmayan “kimlik arayışı ve bütünlük arzusu” ile “sıkıntı ve dini güvenliğinin” dini motivasyonu oluşturan kaynaklardan olduğunu belirtmektedir. Hökelekli’ye göre kimlik arayışı daha çok gençlerin yaşadığı bir karmaşadır. Bu süreçte toplum tarafından hazır olarak sunulan kimlik rollerinin yanında, din de tutarlı kimlik modelleri geliştirmede katkıda bulunur. Bütünlük arzusu ise sıklıkla orta yaş döneminde yaşanmaktadır. Bütünleşmiş bir kişilik oluşumu diğerlerinin ihtiyaçlarına duyarlı olma ve uzun vadeli amaçlar edinme ile ilgilidir. Din bütünleşmiş kişilik arzusu duyan insan için katkı sağlayabilecek bir kaynak olabilir. Hökelekli sıkıntı ile birlikte güvenlik ihtiyacının da dini motivasyonlardan olduğunu belirtmektedir. Gerilim ve sıkıntı yaratan olaylarla başa çıkmaya çalışan insanın varlığın aşkın boyutuna açılması, Allah’a dayanarak O’ndan yardım dilemesi sıkıntının oluşturduğu güvensizlik duygusunu aşmasına yardımcı olabilir. Burada sıkıntı iki gruba ayrılmıştır. Bunlar patolojik ve varoluşsal sıkıntılardır. Dinin yakından ilgili olduğu varoluşsal sıkıntılar yaşam, ölüm ve anlam arayışıyla ilgilidir.

Varlık sorunuyla öteden beri meşgul olan insan için anlam arayışı, varoluşsal ihtiyaçlardandır ve aynı zamanda dine yönlendiren bir motivasyondur. Bilimsel yollar dışında açıklanabilecek varoluşsal konularla ilgili doyurucu yanıtlar bulma isteği bireylerin dine ve Tanrı’ya yönelmelerini sağlayan motive edici bir güç iken (Vergote,1999:91-93), anlam arayışı da varoluşsal bir ihtiyaç olarak insanı dine yönlendirmektedir. Hayatın anlamı, insanın varlık nedeni, ölüm gibi konularda tatmin

olmak isteyen birey için dinin, bilimsel bilgi ya da herhangi bir ideolojiden çok daha tatmin edici cevapları bulunmaktadır. Din, yaşantılanan her türlü olayla birlikte hayatı anlamlandırma konusunda varoluşsal sorularla mücadele eden insanı, içine düştüğü gerginlikten kurtarabilecek anlam zenginliğine sahiptir. Din, insanlara sıkıntı veren olaylarda yaşanan acının anlamına odaklanır ve acının bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini vurgular. Doğal afetler, hastalık ve esaret gibi acı veren yaşam olayları karşısında olumlu değerlendirmeler yapmayı teşvik eder. Burada söz konusu olan acı çekmeyi özendirmek ya da anlam bulmak için acı çekmek değil yaşanan acı karşısında olumlu ve işlevsel bir tutum benimsemeyi sağlamaktır. Böyle bir tutumu kazanmak insanı ruhsal bir eğitimden geçiren temel dini öğretilerle mümkündür. Dini öğretiler hayata anlam kazandıran değerlere özellikle önem atfederek bireyin kurduğu bütün ilişki boyutlarında anlama ulaşabilmesi için ona rehberlik eder. (Frankl, 2014: 103; Bahadır, 2017b: 22-48).

Dinin, insana sunduğu ve ikna edici açıklamaların bulunduğu konulardan biri de diğer bir varoluşsal problem olan ölüm olgusudur. Bireyin kayıtsız kalamadığı ve belli bir tutumu benimsediği psikolojik bir obje olan ölüm olgusu, insanlık tarihiye yaşıt, evrensel bir konudur. Dinin ölümü yorumlama biçimi insanda bulunan ölümsüzlük arzusuna doyurucu bir cevap vermektedir. Dinlere göre ölüm bir yokluk değil, bir çeşit format değişikliğidir. Aslında yaşam sonsuza kadar devam etmektedir. Bunun için insan olumlu davranışlarını arttırarak ebedi yurtta cenneti kazanmayı gaye edinmelidir. Cennet ve cehennemin bulunduğu ahiret, ilahi adaletin kendini göstereceği ve haksızlıkların giderileceği bir yerdir. Bu açıklamalar bireyi dine yönlendiren bir motivasyon olan ölüm korkusunu dönüştürmekte ve onu daha az sıkıntı veren bir olgu haline getirmektedir (Yıldız, 2014: 28; Karaca, 2017:85). Bu sayede birey dünya hayatını yatırım fırsatı olarak görüp yaşamını buna göre düzenleme imkanı bulabilir. Bununla birlikte din, inanan bir bireyin ölümle ilgili yaşadığı sıkıntıyı besleyen bir kaynak da olabilir. Bu durum günahkarlık duygusuyla ilişkilidir. Çünkü dini inancın önemli unsurlarından biri olan ahiret inancı, günahlardan dolayı yargılanmayı ve ilahi adalet karşısında hesap vermeyi içerir (Yıldız, 2014: 194). Günahkar olduğunu düşünen bireyde hakim olan suçluluk duygusu ise dini teslimiyet, arınma ve tevbe ile çözülebilmektedir. Buradaki suçluluk duygusu kendini cezalandırmayı isteme veya yalnızlıkla kendini gösteren her hangi psikolojik bir duygu olmaktan çok yapılan kötülüğün itiraf edilmesi ve telafi edilmek

istenmesiyle ilgili dini içerikli bir değerlendirmedir (Hökelekli, 2011: 105-106). Böyle bir yönelim sonucunda birey arınmışlık duygularıyla birlikte dine olan bağlılığını pekiştirmiş olur. Ancak dini konularda ortaya çıkan suçluluk duygusu patolojik bir görünüme sahipse bu durumda bireyin psikolojik olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü bu tür bir suçluluk duygusu, onarılması gereken psikolojik arka plana sahip olabileceği için dine yöneldikçe ölüm kaygısının artması söz konusu olabilir.

Bu noktada şunu belirtmek yerinde olacaktır; her ne kadar din ölüm, yaşam, anlam arayışı gibi varoluşsal bir takım sorulara cevap verebilecek bir kaynak olsa da o hiç bir zaman kendisini bu tür sorulara ikna edici cevaplar veren bir felsefe olarak tanımlamaz. Din ilahi olana bağlılığın getirdiği bir otorite ile kendi anlamını ortaya koyar (Hökelekli, 2011: 115). Bu bağlamda din, varoluşsal sorgulamalara tatmin edici karşılıklar verirken bunu yaşamın her alanında varlığını sürdüren bir yetkinliğin parçası olarak görür.

Kernberg (2005) dinin en temelde bir takım evrensel kurallar dizisiyle kendi içinde bütünleşmiş bir ahlak anlayışı ve bütün somut kuralları aşan bir değerler sistemi olduğunu belirtir. Kapsamlı ve ahenkli bir sistem olarak dinin ilkelerini ise sevgi ve hem kendine hem de başkalarına saygı olarak tanımlar. Böyle bir din, insanlardan da evrensel adalet duygusuyla birleştirilmiş anlayış, şefkat ve sorumluluk bekler. Bu bağlamda olgun bir dindarlık uzlaşma, affetme ve ödünleme yeteneğini beraberinde getirmelidir. Ayrıca kötülüğü inkar etmeksizin iyiliğe inanmayı ve insanlığın ortak ideali olan yüksek ahlaki olgunluğa ulaşmayı amaçlayan sorumluluk duygusunu da içermelidir. Olgun dindarlık, iyi olanın gerçekleşmesine katkı verecek şekilde yaratıcılığa yatırım yapmayı ve yıkıcılığa karşı direnmeyi amaçlamalıdır. Bunların yanında diğer insanların haklarına saygı duymayı ve kendi davranışını yönetmelerine izin vermeksizin, kaçınılmaz olan çekememezlik ve açgözlülük gibi davranışları hoş görmeyi gerektirmektedir.

Allport (2016: 73-92) olgun dindarlığa karşın olgunlaşmamış dindarlık biçimlerinden bahsetmekte ve bunların eleştirisi konusu olduğunu ileri sürmektedir. Allport'a göre olgunlaşmamış dindarlık bencilce çıkarları ve arzuları tatmin eden uyuşturucu bir etkiye sahiptir. Bu dindarlık biçimindeki dini duygu objektif olmadığında düşünme yeteneğinden yoksun kalır ve bireyin davranışlarını ölçebilecek şekilde anlam içeren bir bağlam sunamaz. Ayrıca bu dindarlık biçiminin kişilik üzerinde bütünleştirici bir etkisi de olmaz. Allport olgunlaşmış dini duyguyu olgunlaşmamış olandan ayırmakta

ve bu nitelikleri altı başlık altında sıralamaktadır. Buna göre olgunlaşmış dini duygu her şeyden önce farklılaşmıştır. Farklılaşmış olması, tek bir din tarifinden daha fazlasını benimsemek, daha karmaşık ve kişisel bir duygu bütünlüğüne sahip olmak demektir. Bu gelişimi göstermeyenler genelde kendilerine öğretileni yeterli bulduklarını söyleyerek onunla ilgili vurgulara değinmeden inanmayı sürdürürler. İkinci olarak olgunlaşmış dini duygu dinamik bir yapıda ve korkuyla motive olmayan bir karakterdedir. Hayatta mahkum olmayı değil ona hakim olmayı içeren bir din anlayışıyla ilgilidir. Halbuki olgunlaşmamış bir dini yaklaşım kendine canlılık veren motiflerden vazgeçer, dolayısıyla otonom da değildir. Üçüncü ayırım olgunlaşmış dini duygunun tutarlı bir ahlakın üreticisi olmasıyla ilgilidir. Dini duygular yüksek ve tutarlı standartlarda davranışlar üretebilirler. Ancak bu olgunlaşmamış dini duygu için geçerli değildir. Çünkü o ahlaki fırtınalar çıkartıp davranışı düzensiz olarak değiştirirken deneyime dayalı dini bakış açısının düzenli ve kalıcı etkisinden mahrum kalır. Dördüncü olarak olgunlaşmış dini duygunun bütünsel karakterine değinen yazar dini duygunun kapsayıcı olmasının bireyi toleranslı hale getirdiğini belirtir. Olgunlaşmamış dini duygu ise tamamen kendi fikrinin doğruluğunu katı bir biçimde savunur. Beşinci olarak olgunlaşmış dini duygunun entegre olma yeteneği vardır. Entegral doğası nedeniyle bu duygunun kötülük problemini kapsamaması zordur. Böyle bir birey kötülük olgusuyla karşılaştığında farklılaşmış dini olgunluğun sağladığı özgürlük sayesinde çabanın ve duanın hala etkili olduğu düşüncesiyle hareket eder ve zincirlere vurulmuş olduğuna inanan bir başkasına göre daha esnek ve başarılı bir gelişim gösterir. Buna karşın olgunlaşmamış olan dini duygu kötülük probleminden dolayı yıkılmaya elverişlidir. Son olarak olgunlaşmış dini duygunun hōristik bir karakteri olduğunu öne süren Allport, mutlak kesinlik olmasa bile bütün samimiyetiyle inandığı dine yönelmenin bireyin olgunlaşmış zihninin bir özelliği olduğunu belirtir. Dini bağlılık bir takım kesinliklerle kanıtlanamayacağı gibi onun temelsiz olduğunu kanıtlamak da mümkün değildir. Bu durumda inanan birey inandığı dinin ürettiği enerji ve koruduğu değerleri onaylamanın kararsızlıktan üstün olduğunu düşünür ve bunu dini bağlılığın ispatı olarak görür.

Dindarlık konusunda farklı bir yaklaşımla dinin niteliğinin önemli olduğunu savunan Fromm'a göre bireyin gelişimine, özgürlüğüne ve mutluluğuna katkıda bulunmayan dinler olgunlaşmamış otoriter dinlerdir. Bu dinler Tanrı'nın mutlak otoritesine itaati önemser, itaatsizliği en büyük günah olarak değerlendirirler. Böyle

dinler bireyin gizilgüçlerinin körelmesine ve yaratıcılığının yok olmasına neden olurlar. Sonuç olarak insanı geliştirmezler. Bunun aksine hümaniter dinler ise bireyin özgürlüğüne değer verir ve kendini gerçekleştirmesini önemserler (Fromm, 2015: 53-65). Kendini gerçekleştirme ile dindar insanın benzer yönlerinden söz eden Maslow ise kendini gerçekleştirmiş bireylerin Tanrı'ya inansın ya da inanmasın dindar olduklarını öne sürer. Çünkü bu bireylerin dünyada yaşanan dinlerde olduğu gibi ideal amaçları vardır. Maslow'a göre hakikat ve doğa ile kurulan yakın ilişki kendini gerçekleştirmiş birey için karakteristik bir özelliktir (Maslow, 1970: 169; Holm, 2007: 117; Ayten, 2015: 116-141). İnsanı özgürleştiren, onun kendini gerçekleştirmesine yardımcı olan, onu geliştirip olgunlaştıran dini potansiyel kadar dini algı ve yönelim de önemli bir konudur. Apaydın (2010) dinin bireye nasıl yansıdığının bilinmesinin bu açıdan gerekli olduğunu vurgular. Çünkü aynı dini argümanlar farklı bireylerde değişen sonuçlara sebep olabilmekte ve farklı dini yönelim biçimleri ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda cinsiyet, kişilik yapısı, kültür gibi değişkenler bireyin dini yönelimini belirlemede dikkate alınması gereken unsurlardır. Bu değişkenlerle birlikte bireyin dini öğretileri benimseyip içselleştirme durumunun anlaşılması, dinin onun üzerinde nasıl bir etkisinin olduğunu ve dini yönelimini daha iyi açıklamayı sağlayacaktır.

1.1.1. İç GÜDÜMLÜ Dini Yönelim

Bireyin dini yaşantısı konusunda olgunlaşmış ve olgunlaşmamış iki ayrı dindarlık tipinin olduğunu ileri süren Allport (2016: 73-92) sonraları bu ayrımı iç güdümlü-dış güdümlü dindarlık olarak yapmıştır. Buna göre iç güdümlü dindarlık yönelimine sahip kişiler inançlarını içselleştirmeye ve onu tam olarak yaşamaya çalışırlar. Bu kişiler dinini zevkle yaşar ve inancı doğrultusunda hayata şekil vermek isterler. Böyle bir dini yönelimi olan kişiler için din, ihtiyaçları düzenleyen ana güdü olur ve kendi içinde bir amaç haline gelir. Tutarlı bir iç güdümlü dini yönelime sahip olan dindarlarda din, bireyin kendini gerçekleştirmesinde zemin işlevi görür. Bu bireylerde samimiyete dayanan bireyselleşmiş ve olgun bir inanç ve bağlılık vardır (Allport ve Ross, 1967; Holm, 2007: 115-116; Yapıcı, 2013: 36).

İç güdümlü dini yönelimi olan bireyler, içten gelen motivasyonel eğilimlerinin dışındaki ihtiyaçları ne kadar güçlü olursa olsun bunlara ikinci derecede önem atfederler. Bu ihtiyaçlarını inançlarıyla uyumlu hale getirmeye çalışırlar. İman onlar için tamamen

içselleştirilen ve izlenmesi gereken bir olgudur. Bundan dolayı dinin kendilerine sağlayacağı yarardan çok onu yaşamayı anlamlı bulurlar. Bu tip dindarlar için din, benliğin sınırlarını aşarak daha geniş bir alana yayılan ve dıştan değil içten kaynaklanan bir değerdir. Bu anlamda bireyi İlahi güç ve iradeyle uyumlu hale getiren ve değişime zorlayan bir niteliktedir. Hoşgörü, iyi niyet, saygı gibi bazı özelliklerle karakterize olan bu din, bireyselleşmiş ve olgunlaşmış bir formdadır (Hökelekli, 2011: 77). İç güdümlü dini yönelimi olan bireyler herhangi bir fayda elde etmek için dine yönelmediklerinden dolayı sosyal uyum, ruh sağlığı, mutluluk gibi yararlar dini yaşantı için bir amaç oluşturmaz. Ancak sonuç olarak bu faydalar ortaya çıkabilir.

Psikolojik sağlık ile iç güdümlü dini yönelim arasındaki ilişkiyi inceleyen çeşitli araştırmalar iç güdümlü dini yönelimin ruh sağlığına olumlu katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, İç Güdümlü Dindarlık Ölçeğinin dindarlığın farklı boyutlarını ölçen iki ayrı ölçekle kısmi olarak birleştirilmesi sonucu elde edilen tek formluk ölçeğin kullanıldığı bir çalışmada yalnızlık, umutsuzluk ve dindarlık ilişkisi araştırılmıştır. Araştırma sonucunda yalnızlık ve umutsuzluk ile dindarlık arasında anlamlı negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Kızılgöç, 2015a). Watson ve diğerlerinin (1987) psikoloji bölümü öğrencileriyle gerçekleştirdiği bir çalışmada ise dindarlık ile narsisizm ilişkisi araştırılmıştır. Sonuçta iç güdümlü dini yönelim ile sömürücü narsisizm arasında negatif ilişki olduğu bulgulanmıştır. Dini yönelim ile öznel iyi oluş ve ölüm korkusu arasındaki ilişkinin incelendiği diğer bir araştırmada iç güdümlü dini yönelimin öznel iyi oluş üzerinde dolaylı ve olumlu bir etkisinin olduğu, bunun yanında ölümün kabul edilmesinde doğrudan ve güçlü bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir (Ardelt ve Koenig, 2006). Başka bir araştırmada ise iç güdümlü dini yönetime daha az ölüm sıkıntısı eşlik ettiği saptanmıştır (Maltby ve Day, 2000). Yine iç güdümlü dini yönelim ile mutluluk arasında pozitif yönde ilişki oluşunu (Karlı, 2018a), stres ve öfke ile iç güdümlü dini yönelim arasında ise negatif yönde ilişki olduğunu (Tokur, 2011; Karlı, 2018b) bulgulayan çalışmalar iç güdümlü dini yönelimin ruh sağlığına olumlu katkıda bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu araştırmaların yanı sıra, konuyla ilgili literatürde yer alan diğer araştırma sonuçları bağlamında iç güdümlü dini yönelim puanlarının artmasıyla anksiyete, depresyon gibi ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyen değişkenlerin puanlarının düştüğünün not edilmesi (Yapıcı 2013: 114-130) iç güdümlü dindarların

ruhsal olarak daha sağlıklı olduğu şeklinde bir değerlendirme yapmayı olanaklı kılmaktadır

1.1.2. Dış GÜDÜMLÜ DİNİ YÖNELİM

Dış güdümlü dini yönelime sahip kişiler dini, kendi kişisel amaçları için kullanırlar. Bu kişiler dini, güvenlik, rahatlık, sosyalleşme, statü gibi çeşitli şekillerde faydalı bulabilirler. Bu durumda kucaklanan inanç hafifçe tutulur veya daha çok birincil ihtiyaçlara hizmet etmesi için seçici olarak şekillendirilir (Allport ve Ross, 1967). Böylesi bir dindarlıkta din, yaşantısal tercihleri belirlemede öncelikli olarak gözetilen unsur olmayıp bir takım amaçlar için araçsallaştırılır. Dış güdümlü dini yönelimi olan kişiler dinin birçok faydası olduğunu düşünebilir, hatta inandıkları dine katı bir biçimde sarılarak hoşgörüsüz bir tavır sergileyebilirler. Bunun nedeni dinin, onların hayatında gördüğü işlevdir. Bu tip kişiler dini, kendi ihtiyaçlarını karşılayan bir şekle sokarlar ve kendilerinden özveride bulunmaksızın Tanrı'dan yararlanırlar. Burada niyet faktörü öne çıkmakta, din amaçtan çok bir araca dönüşmektedir. Aslında dinin işlevsel bir yönünün olması beklenen bir şeydir. Bu özellik onun varlığının devamını sağladığı gibi etkili ve faydalı olduğunu da gösterir (Hökelekli, 2011: 76-77; Karaca, 2017: 92; Köse ve Ayten, 2017: 115). Ancak bu işlevsellik dini, bir sömürü unsuru haline getirmemelidir.

Dış güdümlü dini yönelimi olan bireyler için dinin, ruh sağlığı açısından da araçsal bir değeri olabilir. Bu ise dinin, ruh sağlığı üzerinde etkili olması beklenen olumlu yönlerini ortaya çıkarmayabilir. İç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık ile depresyon arasındaki ilişkinin çalışıldığı bir araştırmada Allport'un Dini Yönelim Envanteri ve Beck Depresyon Envanteri kullanılmıştır. Sonuçlar dış güdümlü dini yönelim ile Beck Depresyon Envanteri skorlarının pozitif ilişkili olduğunu göstermiştir (Genia ve Shaw, 1991). Aynı ölçme araçlarıyla Park ve diğerleri (1998) tarafından yapılan başka bir araştırmada ise korelasyon analizleri sonucu depresif belirtilerin dış güdümlü dini yönelim ile pozitif ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Depresyonda önemli bir kavram olan umutsuzluk ile iç güdümlü ve dış güdümlü dini yönelim arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmada ise dış güdümlü dindarların umutsuzluk düzeyleri iç güdümlü dindarlara göre daha yüksek bulunmuştur (Koç, 2013). Bu ve benzeri çalışmalarda (Genia ve Shaw, 1991; Salmanpour ve Issazadegan, 2012; Koç, 2013; Forouhari vd. , 2019) dış güdümlü dini yönelimin ruh sağlığına olumlu katkı yapmada yetersiz olduğu anlaşılmaktadır.

Batson, Schoenrade ve Ventis (2017: 283-443) alanyazındaki çalışmalardan hareketle ruh sağlığını yedi ayrı boyutta sınıflandırmışlardır. Bunlar; ruhsal bir hastalığın olmaması, sosyal uyum, endişe ve suçluluk duygusundan özgürleşme, bireysel yeterlik ve kontrol, kendini kabul ve kendini gerçekleştirme, kişilik bütünleşmesi ve organizasyonu ile açık görüşlü ve esnek olmadır. Yüzden fazla makaleyi inceledikleri çalışmalarında iç güdümlü dini yönelimin bahsedilen boyutlardan dördü ile pozitif ilişkili olduğunu ileri sürmüşlerdir. Dış güdümlü dini yönelimin ise ruh sağlığı ile olan ilişkisinde ruhsal bir hastalığın bulunmayışı boyutu hariç olumlu bir etken olduğunu söylemenin her hangi bir zemini olmadığını belirtmişlerdir. Buna göre iç güdümlü dini yönelim ruh sağlığı boyutlarından sosyal uyum, endişe ve suçluluk duygusundan özgürleşme, bireysel yeterlik ve kontrol, kişilik bütünleşmesi ve organizasyonu ile pozitif ilişkili olmakla birlikte açık görüşlü ve esnek olma boyutuyla negatif ilişkilidir. Batson, Schoenrade ve Ventis yaptıkları bu çalışmaya bir bütün olarak baktıklarında iç güdümlü dini yönelimin sağladığı yararlarla birlikte bazı sıkıntıları bir arada bulundurduğu, dış güdümlü dini yönelimin ise ampirik araştırmalar ışığında yararlı sonuçları olduğunu gösteren kanıtların olmadığı değerlendirmesini yapmışlardır. Ayrıca yazarlar tarafından her iki dini yönelimin lehinde ya da aleyhinde olmak yerine, birinin faydalı olduğu yerde diğlerinin engelleyici olabileceği savından hareketle, bunların karşılıklı alış verişe dayalı bir set olduğunu kabul etmek gerektiği belirtilmiştir.

İç güdümlü ve dış güdümlü dini yönelimin karşılıklı bir etkileşimde olduğu görüşü, insan davranışlarını ortaya çıkaran çeşitli dinamikler göz önünde bulundurulduğunda makul gözükmetedir. Dinin, bireysel ve toplumsal kazanımlara dönüşen fonksiyonel tarafı ile içselleştirilmiş boyutunun iç içe geçerek birbirini besleyen parçalar olması mümkündür. Bununla birlikte dış güdümlü dini yönelim de kendi içinde değişip gelişerek iç güdümlü dini yönelime alt yapı hazırlayabilir. Diğer taraftan birey için düşünüldüğünde hangi dini yönelimin daha güçlü olduğu onun yaşamını etkileyen kültür ve kişilik yapısı gibi farklı unsurlarla ilgili olabileceği gibi sonuçta ağırlıklı olarak ortaya çıkan dini yönelim bu unsurlarla varlığını sürdürmeye devam ediyor da olabilir. Sonuç olarak komplike bir varlık olan insan için bu karmaşıklığın bir problem olmadığı, aksine onun hakkında bilgi toplamak için elverişli bir kaynak olduğu söylenebilir.

1.2. TANRI ALGISI

Bireyin nasıl bir dini yönelimi olduğu kadar nasıl bir Tanrı algısına sahip olduğu da onun dini hayatı açısından önemlidir. Mehmedoğlu (2011: 41-43) bir insanın sahip olduğu Tanrı algısının onun sadece din ve Tanrı ile ilişkisini belirlemekle sınırlı kalmayıp kendisiyle, diğer insanlarla, içinde bulunduğu toplumla, hatta doğayla ve evrenle olan ilişkisini de belirlemede önemli olduğunu ifade etmektedir. Bilim, siyaset, sanat gibi farklı alanlardaki düşünceler de yine bu algının etkisiyle şekillenebilmektedir. Mehmedoğlu, Tanrı algısının oluşturduğu bakış açısının bu kadar işlevsel oluşunu onun bazı psikodinamiklerle olan yakın ilişkisine bağlamaktadır. Buna göre Tanrı algısı iç ve dış gerçeklikleri birbirine bağlar, kutsalla kurulan ilişkide ruhsal deneyim için bir çerçeve sağlar, insanın bitmeyen anlam arayışının odağında yer alır ve varoluşsal kaygı kaynağıyla olan ilişkiye aracılık eden geçiş nesnesi olarak işlev görür.

Tanrı algısının söz edilen dinamiklerle ilişkili olması, bireyin gelişim dönemlerinde ortaya çıkan psikolojik süreçlerin bu algıyı etkilediğini göstermektedir. Goldman (2001) çocukluk dönemindeki içsel yaşantıların Tanrı hakkında ortaya koyduğu seçici özellikleri şöyle anlatmaktadır: Tanrı kavramı çocuğun Tanrı ile ilgili geliştirdiği genellemelerden oluşur. Çocuğun zihinsel algılamaları fiziksel çevre ile ilgili duyumlarıyla başlar. Algıların şekillendiği, nesnelerin farkına varıldığı ve adlandırıldığı bu süreç çocuğu daha karmaşık kavramlara götürür. Bu kavramlar anne ve babayı, öğretmeleri, dünyayı kapsayacak şekilde giderek netleşen bir kişilik kavramını içerir. Bunlar üzerinde otorite, güç, amaç gibi daha gelişmiş kavramlar gelişir. Tanrı vb. dini kavramların şekillenmesinde ise özellikle duygusal deneyimler etkilidir. Sevgi, güvenlik, ceza gibi kavramlar yaşantılanan ilk duygusal ilişkiler üzerinde temellenir. 7-12 yaş grubu çocuklarda dini duygu ve düşüncenin gelişimini çalışan K. Yavuz (2012: 184) ise dini anlayışın oluşmasında düşüncenin işlevliliğine dikkat çekmektedir. Çocukta dini anlayışın kavramlarla oluştuğunu ve bu kavramların duygusal düşüncenin yanında çağrışımsal düşünceyle işlendiğini belirtmektedir. Bu çalışmada çocukların Tanrı algılarında egosantrik ve antropomorfik bazı özelliklere rastlayan K. Yavuz, çocukların zihinsel yeterlikleri arttıkça Tanrı algılarının da geliştiğini ifade etmektedir. 7-15 yaş grubu çocuklarda Tanrı tasavvurunu çalışan Yıldız (2007: 227) ise araştırmaya katılan tüm

çocuklarda bu tasavvurun Piaget'in bilişsel gelişim aşamalarına paralel olarak geliştiği sonucuna ulaşmıştır.

Tanrı algısının nasıl geliştiğini açıklamaya yönelik yaklaşımları olan kuramlardan biri bilişsel gelişim kuramıdır. Bu kuramı temellendiren ve bilişsel gelişimle ilgili kavramlar geliştiren Piaget (2005: 301-305) çocukların yaşamı anlamaya ve yorumlamaya çalışırken Tanrı'ya atıfta bulunmalarını ortaya koyduğu gelişim dönemleri çerçevesinde açıklamaktadır. Bu dönemlerde algılanan Tanrı, gelişen bilişsel yeteneklere paralel olarak ilerler. Gelişim dönemlerinde sıkça karşılaşılan animizm ve yapaycılık, çocuğun doğa olaylarını açıklamasında din eğitimiyle birlikte etkili olan eğilimlerdenidir. Ayrıca antropomorfik ve egosantrik özelliklerin de kendini gösterdiği çocuk zihni, hayali otistik ya da sembolik olan düşünce ile mantıklı düşünce arasında bağ kurmaktadır. Piaget'e göre çocuğun yaşamının ilk yıllarında, kendisine anlatılan gelişmiş din onun gerçek dini değildir. Çocuk ileride Tanrı'ya aktaracağı yetkinlik ve nitelikleri spontan bir şekilde anne ve babasına atfeder. Daha sonra somuttan soyuta doğru ilerleyen zihinsel gelişimle ve din eğitimiyle birlikte Tanrı algısı daha soyut bir anlam kazanır.

Bilişsel gelişim yaklaşımıyla yapılan çalışmaları araştıran Yıldız (2007: 90-93) Tanrı algısının gelişim dönemlerine göre nasıl farklılaştığını bu çalışmalardan elde edilen sonuçlara göre sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre bebeklik dönemi (0-2 yaş) Tanrı algısının ilk şekillendiği dönemdir. Bebeğin kendine bakım veren kişiye bağımlı olduğu bu dönemde Tanrı algısının temelleri bu ilişkiler çerçevesinde atılır. Anne ve baba bebek için her şeye gücü yeten varlıklardır ve Tanrı algısının çekirdeğini de bu içerik oluşturur. İlk çocukluk döneminde (3-6 yaş) ele, yüze, kola sahip olmak gibi fiziksel özelliklerle şekillenen antropomorfik Tanrı algısı baskındır. Bu dönemde Tanrı, güçlü olarak algılanan anne ve babadan daha güçlü, adeta süper bir kahraman olarak algılanır. Yine bu dönemde çocuk, egosantrik düşüncenin etkisiyle Tanrı ile özel bir ilişkisi olduğuna inanır. Bir sonraki dönem son çocukluk dönemidir (7-12 yaş). Bu dönemde çocuğun düşüncesinde somuttan soyuta doğru bir ilerleme olmaktadır. Antropomorfik Tanrı algısı devam etmekle birlikte sıradan insanımsı özelliklerden çok sihirli ve olağanüstü özellikler içeren algılama biçimi hakimdir. Tanrı bu dönem çocuğu için koruyucu, her şeyi bilen, yardımsever ve aynı zamanda cezalandırandır. Ergenlikle başlayan dönem (12 yaş ve üstü) ise çocukların artık soyut kavramları anlamaya ve

yorumlamaya çalıştıkları bir dönemdir. Bunun etkisiyle Tanrı da daha soyut algılanmaya başlar.

Bireyin bilişsel gelişim düzeylerini içeren dönemler Tanrı algısının oluşumunu anlamada önemli bir referans olsa da bu algının oluşmasını ilişkisel olarak ele alan kuramlar da bulunmaktadır. Tanrı algısının oluşumunu bilinçaltı güçlere bağlayan Freud ilişkisel yaklaşımın ilk temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Freud (2016: 21) *Bir Yanılsamanın Geleceği* adlı yapıtında Tanrı düşüncesinin gelişiminden şöyle bahsetmektedir: Çocuğunun gereksinimlerini karşılayan anne onun ilk sevgi nesnesi ve dış dünyanın tehlikelerine karşı ilk koruyucusudur. Bu işlevde annenin rolü çok geçmeden daha güçlü olan babaya devredilir. Ancak baba çocuk için aynı zamanda annesiyle önceki ilişkisinden dolayı bir tehlikedir. Bundan dolayı çocuk onu özlediği ve ona hayranlık duyduğu ölçüde ondan korkar. Büyüdüğünde, yabancı ve üstün güçlere karşı her zaman bir çocuk gibi korunmaya ihtiyaç duyacağını görür ve güçlü olma niteliğini baba imgesinin özelliklerine ödünç vererek kendine, korktuğu halde onayını kazanmaya çalıştığı ve korunmayı umduğu Tanrılar yaratır. Böylece yeterince güçlü olmamaktan kaynaklanan korunma ihtiyacı babaya duyulan ihtiyaçla özdeş hale gelir. Çocuk çaresizliğini andıran bu ihtiyaç onu babanın yerini alabilecek bir Tanrı var etmeye yönlendirir.

Freud'un anlattığı bu süreç, çocuğun ruhsal yaşamında kendini, narsisistik gereksinimlerin güvence altına alınmasını sağlayan nesnelere bağlamak istemesiyle başlamaktadır (Freud, 2016: 21). İnancı narsisizm açısından analiz eden Heinz Müller Pozzi Tanrı algısının gelişiminin üç basamaklı bir süreçte gerçekleştiğini söyler. Buna göre ilk basamakta çocuk kendini, tümgüçlü figür olan anneden ayırır. Bu basamakta ebeveyn ile özdeşleşme sonucu çocuk, kendi çaresizliğini inkar edebilir. Zamanla ebeveynin gücü kırılır. İkinci basamakta, oluşan ebeveyn idealiyle birlikte çocuk için hayali bir ideal objesi oluşur. Burada ebeveyn daha gerçekçi bir şekilde algılanabilirse, idealleştirme ebeveyninden ideal objeye geçer. Üçüncü basamakta çocukta Tanrı algısı gelişirse ebeveyn ideali, kabul edilen bu algılama biçimine aktarılır. Böylece hem çocuk hem de ebeveyn Tanrı'da şekil bulan büyük ebeveyn idealini yaşar. Artık çocuk gelecekle ilgili çaresizlikten kaynaklı güç ihtiyacını bu algı ile karşılayabilir (Holm, 2007: 131).

Psikanalitik teorisyenlerden olan Jung Freud'un öğrencisi olmakla beraber daha sonra bazı anlaşmazlıklardan dolayı ondan ayrılmış, din ve Tanrı konusunda ayrı bir teori geliştirmiştir (Mehmedoğlu, 2011: 81). Jung (1958: 59) ortaya koyduğu teoride kolektif bilinçdışı kavramından ve bu kavramın birimleri olan arketiplerden bahsetmektedir. Bunlardan biri olan *Tanrı* arketipi diğerleri gibi bireyi aşan psişik bir yapıdadır. Ona göre *Tanrı* arketipi birçok arketipin yansımasıdır. Bunun için Tanrı algısı (imago Dei) çok önemli bir arketiptir.

Tanrı arketipi bireyin kendini dindar olarak tanımlayıp tanımlamamasından bağımsız olarak vardır. İnsanın olgunlaşması da bu arketiple bütünleşmesini içeren bir süreçtir. Bu bütünleşmeyi Jung, özben kavramını kullanarak anlatır. Özbenin en iyi şekilde ortaya çıkması birçok arketipin uzlaşmasına bağlıdır. Ben ile dış dünya arasındaki uzlaşmayı anlatan *persona* arketipi ile uzlaşmak özbenin sağlıklı bir şekilde ortaya çıkması açısından önemlidir. Bunun yanında hem kötü niyetler hem de sanatsal yetenekler gibi özellikleri bir arada barındıran *gölge* arketipi ile de uyum içinde yaşayabilmek önemlidir. Dişil cinsiyeti sembolize eden *anima* ve eril cinsiyeti sembolize eden *animus* da uzlaşımın sağlanması gereken arketiplerdendir. *Anima* erkeğin ruhundaki dişiyi, *animus* ise kadının ruhundaki erkeği temsil eder. Bu semboller eğitim ve kültürün etkisiyle şekillenir ve zaman zaman deneyimlerin gerçek dışı yorumlanmasına sebep olabilir. Örneğin, karşı cinsle ilgili idealleştirilmiş bir sembole sahip olan kişi, bu sembolü yüklediği kişiye aşık olabilir, Halbuki bu kişi kendi ruhundaki *anima* ya da *animusa* aşık olmuştur. Bu sembol düzeltilmezse tekrar böyle bir deneyim yaşanabilir. Ancak bu durum, karşı cinsle idealize edilen sembolün o kişide kalıcı olmamasından dolayı hayal kırıklığıyla sonuçlanan bir süreç olur (Holm, 2007: 136-137). Bu arketipler ve daha fazlasıyla ilgili olarak yapılması gereken düzenlemeler bireyleşme sürecini ve *Tanrı* arketipinin birlikteliğindeki gerçek ben'i hedeflemektedir. Bu süreç kişiyi bilinçli, öğrenen, dinamik biri haline getirmekte ve kişiye kendi kimliğini göstermektedir. Tanrı algısı işte böyle bir bireyleşmenin parçası olarak oluşmaktadır. Bu aynı zamanda Tanrı ile birlik olmaya daha çok yaklaşmayı ve yeniden bütünleşmeyi sağlayan bir süreçtir (Jung, 1958: 58).

Bilinçdışında bulunan arketiplerin etkisiyle oluşan Tanrı algısı konusundaki açıklamaları nedeniyle Jung, eleştirilere hedef olmuştur. Bu eleştirilerin sebebi Jung'un insan ve Tanrı ilişkisini yorumlarken bunu, insanın ortaya koyduğu çabayı dışarıda

bırakarak bilinçdışının etkisiyle karşı konulamaz bir gücü kabul etmek olarak görmüş olmasıdır. Ayrıca dini ve Tanrı'yı aşkın boyuttan kopararak bilinçdışına indirgediği ve bu sebeple din lehine Freud'dan daha olumlu bir görüşte bulunmadığı yönünde değerlendirmeler yapılmıştır (Ayten, 2015: 83-85). Frankl de din ve Tanrı'dan söz ederken bilinçdışı kavramını kullanan bir psikoterapisttir. Ancak Frankl, bireysel seçimlerin önemli olduğunu, dolayısıyla kişinin tamamen bilinçdışından yönlendirilemeyeceğini savunmaktadır (Frankl, 1985: 64).

Frankl, *Psikoterapi ve Din-Bilinçdışındaki Tanrı* isimli yapıtında (2014: 19-56) bilinçdışı kavramının sınırlarını çizerken revizyon yapma gereği duyduğunu belirtmekte ve bastırılmış dürtüsellliği içeren bilinçdışı kavramı yerine, tinsel bilinçdışı kavramını kullanmaktadır. Tinsel bilinçdışının modeli olarak ele aldığı vicdanı ise aşkın bir fenomenin içsel boyutu olarak görmektedir. Ona göre vicdan, aşkın bir bütünün içkin bir bölümüdür ve bundan dolayı aşkınlığın sesidir. Dini inancı olmayan biri, bu aşkın sesi duymazdan gelen kişidir. İnsan, dini ve Tanrı'yı inkar etmede özgürdür. Ancak Tanrı'nın varlığını kabul etme, O'nu tanıma cesaretini göstermeyi ve belli ölçüde alçakgönüllülüğü gerektirir. Aslında Tanrı'yı bilinçdışımızda her zaman istediğimizi, amaçlayıp tasarladığımızı ifade eden Frankl, Tanrı'yla sürdürmek istediğimiz bu ilişkinin bilinçdışında yaşandığını belirtir. Böylece *bilinçdışı Tanrı* kavramını kullanır. Bu kavramı Tanrı'nın bizzat kendisini anlatmak için kullanmadığına dikkat çekerken Tanrı ile bağımızın bilinçdışında olabileceğini, yani bastırılmış ve kendimiz için bile gizli olabileceğini vurgular. Anlaşıldığı üzere Frankl, bilinçdışı Tanrı'dan bahsederken bu kavramı Freud ve Jung'dan farklı olarak, Tanrı ile kurulan ilişkinin gerçekleştiği bağlam anlamında kullanır. Bu bağlam doğrultusunda Frankl (2014: 54), aslında Tanrı'nın bir baba imagosu olmadığını, babanın Tanrı'nın bir imagosu olduğunu öne sürer. Bu durumda baba tüm tanrısallığın ilk örneği değil, aksine Tanrı her türlü babalığın ilk örneğidir. Frankl, biyolojik olarak babanın daha önce geldiğinin ama esasen ontolojik olarak Tanrı'nın daha önce olduğunun altını çizer. Yani psikolojik olarak bakıldığında çocuk ile baba ilişkisi, insan ile Tanrı ilişkisinden önce olsa da bu ilişki ontolojik olarak örnek değil, kopyadır. Kısacası Tanrı aslında ilk semboldür. Bu görüşüyle Frankl, Tanrı algısının oluşumunu ilişkisel yaklaşımla açıklayan Freud'a göre çok farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur.

Freud'un Tanrı algısı oluşumuyla ilgili getirdiği teoriye eleştirel bakan biri de modern psikanalitik yaklaşım benimseyen ve nesne ilişkileri kuramında öne çıkan isim Ana Maria Rizzuto'dur. *The Birth of the Living God* (1979) isimli eserinde Tanrı algısının oluşumundaki dinamikleri yeni ve farklı bir bakış açısıyla ele almakta ve bunları yoğunlukla nesne ilişkileri kuramına dayanarak açıklamaktadır. Lawrence (1991) Rizzuto'nun görüşlerinin Freud'dan dört temel konuda ayrıldığını öne sürmektedir. Buna göre Rizzuto; öncelikle baba algısı gibi başka algıların, mesela anne algısının da Tanrı algısının oluşumunda önemli bir etkisi olduğunu iddia eder. İkinci olarak, Freud'un teorisinde ilişki gelişse bile değişmeyen yapılar bulunmaktadır. Rizzuto ise yapıdan çok süreçten söz etmekte ve Tanrı algısının sürekli işlenerek geliştiğini ileri sürmektedir. Üçüncü olarak, Freud'un Tanrı algısını özellikle oedipal dönemle ilişkilendirmesine karşın Rizzuto, Tanrı algısı oluşum sürecinin geçiş nesneleriyle başlayıp yaşam boyu devam ettiğini belirtir. Son olarak, Freud'un dinin bir çeşit yanılsama olduğu görüşünü kabul etmeyen Rizzuto, bireyin ebeveyni ile gönüllü bir ilişki kurmasının mümkün oluşunun Tanrı ile de benzer bir ilişki kurabileceği anlamına geldiği görüşündedir. Görüldüğü üzere nesne ilişkileri kuramında Tanrı algısının oluşumunda baba kadar annenin, hatta bunlar dışında diğer algılamaların da etkili ve önemli olduğu kabul edilmektedir.

Nesne ilişkileri kuramı kişiliğin nesnelerle kurulan ilişki sonucu geliştiğini vurgulamaktadır. Nesne kavramı psikanalistler tarafından bireyin eşya ya da kişilerle olan ilişkilerini belirleyebilmenin kısa bir yolu olarak kullanılmıştır. Nesne ilişkileri kuramcıları ise genellikle insan ilişkileri bağlamında kullanmışlardır. Bu kuramda benlik gelişimi önemli bir yer tutmaktadır. Bu çerçevede içsel benlik, dışsal dünya ile içsel ve dışsal gerçeklik arasında ortaya çıkan geçişsel fenomen terimlerinden bahsedilmektedir. Geçişsel fenomen bebeğin gelişimiyle birlikte ortaya çıkmakta ve yaşam boyu devam etmektedir. Bu sürekliliğin nedeni bireylerin içsel ihtiyaçlarıyla ve aynı toplumdaki diğer insanlarla ilişki kurmak ve bu ilişkileri devam ettirmek zorunda olmalarıdır. Geçişsellik yaşamın daha en başından itibaren içsel ve dışsal gerçeklik arasında bir gerçeklik oluşturma tarzını belirlemektedir (Nelson, 2009). Ne içsel ne de dışsal gerçeklik alanına ait olmayan bu ara deneyim bölgesi bebeğin deneyiminin daha büyük bir bölümünü oluşturur. İlerleyen yıllarda ise yaratıcı bilimsel çalışma, din ve sanat gibi konularda varlığını sürdürmeye devam eder (Winnicott, 2014: 33). Bu süreklilik ilk yıllardan

sonraki yıllara doğru değişen geçiş nesneleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bir bebek için geçiş nesnesi olan bir oyuncak ya da battaniye benliği oluşturmaya yarayan bir araçtır. Varoluşu destekleyen bu aracın yenileriyle yer değiştirdikçe terk edilmesi olasıdır. Ancak bakıcı ya da anne bebeğin yaşamı boyunca etkisini sürdürecektir. Burada önemli olan o nesnenin bireyin benliği üzerindeki dinamik etkisidir. Çünkü bu etki zihinsel bir temsil ortaya çıkarır. Bireyin zihninde Tanrı'nın nasıl imgelendiği de bu yolla açıklanabilir. Buna göre Tanrı imgesi benliğin içindeki dinamik bir unsurdur (Nelson, 2009).

Rizzuto Tanrı imgesini tıpkı küçük bir çocuğun oyuncak gibi bir tür geçiş objesi olarak görmektedir. Çocuk tüm eğilim ve arzularını bu oyuncakla bağlamıştır. Bu nesne üzerinde çeşitli haklara sahip olmak ister; nesne hem şefkatle kucaklanır hem de paralanır, reddedilir veya ihtiyaca göre ona sığınılır. Ancak nesnenin kaderinde kendisine yapılan yatırımın yavaş yavaş geri çekilmesi vardır. Derken çocuk zaman içinde bu objeden sıyrılır ve daha soyut sembollere yönelir. Tanrı imgesi de bireyin duygusal bir yönelimde bulunduğu ve kendisinde teselli bulunduğu bir tür geçiş nesnesidir. O'nunla ilgili bir yoksunluk da yaşayabilir veya zaman zaman O'nu devre dışı bırakıp kriz durumlarında yeniden kabul de edilebilir (Holm, 2007: 133; Winnicott, 2014: 23-24). Geçiş nesneleri arasındaki bu benzerliğe rağmen belirgin farklılıklar da bulunmaktadır. Bu bağlamda Rizzuto (1979: 177-179), Tanrı imgesiyle ilgili yedi tez öne sürer: 1. Tanrı imgesi, oyuncak ya da battaniye benzeri geçiş nesneleri gibi çocuk tarafından yaratılan temsili nesnenin özel bir tipidir, 2. Tanrı imgesi bütün geçiş nesneleri gibi eş zamanlı olarak dışarıda, içeride ve sınırdan bulunur, 3. oyuncak ya da battaniyenin aksine O, kaynağı birincil nesnelerin temsili olan materyalden oluşan bir geçiş nesnesidir, 4. Tanrı imgesinin özel bir geçiş nesnesi olmasının nedeni diğer geçiş nesnelerinin seyrini izlememesidir. Çünkü genelde geçiş nesnelerinin zamanla terk edilmesi söz konusudur, 5. Tanrı'yı tasarlama ve bulma süreci gelişimsel bir süreçtir ve doğumdan ölüme kadar olan hayat döngüsünde yer alır, 6. Tanrı, sadece zihinsel bir temsil değil, aynı zamanda kültürel anlamda en temel bağları canlandıran yapılanmayı sağlayandır, 7. Tanrı, gerek çocuk gerekse yetişkinin duyumsamasında tıpkı bir sanat ya da melodi gibi bireye özgü bir tasarımıdır.

Bir geçiş nesnesi olarak Tanrı imgesindeki anlam yaşa bağlı olarak giderek gelişmektedir. Bu gelişimin kökeni ise ilk çocukluk dönemine, özellikle gözle

etkileşimin önemli olduğu anne-çocuk ilişkisine dayanır. Anneden ayrılışla birlikte çocuk artık kendi kişiliğini güçlendirmek zorundadır. Geçiş nesnesi bu ayrılış sırasında önemli bir işlev ortaya koyar. Anne rolünün eksik kaldığı durumlarda Tanrı imgesi denge sağlayıcı bir etki oluşturabilir (Holm, 2007: 133). Ancak bu durum anne ve çocuk arasındaki ilişkinin niteliğine de bağlıdır. Rizzuto (1979: 210) çocuğun oluşturduğu Tanrı algısının ebeveyniyle arasındaki sessiz etkileşime dayalı son derece kişisel bir süreç olduğunu, daha sonraları ise eğitimcilerin, din görevlilerinin ve otorite figürlerinin bu algıya katkıda bulunduklarını belirtir. İlgili yapıtında gerçekleştirdiği araştırmaya dayalı olarak şu sonuca ulaşır: Önemli olan bu insanların ne söylediği değil, gerçekte ne oldukları, ne yaptıkları ve çocukla nasıl bir ilişki kurduklarıdır. Çünkü çocuk bunları, Tanrı algısını -kendi ihtiyaçları doğrultusunda- yeniden şekillendirmek için kullanır. Bu algı yaşam boyu yeniden işlenerek ve dönüşerek bireyin kendi içsel temsil dünyasına yeni deneyimler getirmektedir.

Rizzuto her çocuğun bir filozof gibi “neden?” sorusuna cevap araması sebebiyle Tanrı fikrine ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Ona göre Tanrı fikri gelişim için gereklidir. Tanrı’yı inkar etme yani ateizm ise psikodinamik olarak imkansızdır (McDargh, 1997: 181-199). İşin aslı imanla ilgili reddedici bir tutum içinde olursa bile herkesin zihninde bir Tanrı imgesi vardır. Bu bağlamda Tanrı’ya inanmadıklarını söyleyen kişilerin de O’nun kim olduğu ya da ne olduğu konusunda çok net düşünceleri olduğu bilinmektedir (Jones, 2008).

Tanrı algısının oluşumunu nesne ilişkileri kuramıyla ilişkilendirerek açıklayan Rizzuto, az sayıda denekle çalışarak konu hakkında çok büyük genellemeler yaptığı ve dikkatini gereğinden fazla geçiş objesine verdiği iddiasıyla eleştirilmiştir. Tanrı’yı oyuncak ya da battaniyenin doğaüstü bir formu olarak gösterdiği ve O’nun yüceliğini önemsizleştirdiği ileri sürülmüştür (Jones, 2008). Aynı şekilde Tanrı betimlemesini insanımsı özelliklerle yapmaya uygun olan bu yaklaşım biçimi Hristiyan teolojisi açısından olmasa bile diğer teistik geleneklerde problemli görülmüştür (Hayta, 2010). Bundan dolayı Tanrı algısını çalışmak isteyen araştırmacılar antropomorfik nitelikler üzerine kurgulanan ölçekleri kullanarak Müslüman ve Yahudi katılımcılara uygulamak istediklerinde reddedilmişlerdir (Kim, 2005). Özellikle İslam dininde Allah’ın insanımsı özelliklerle tasvir edilemeyeceği yönünde genel bir kabulün olması bu yaklaşıma gösterilen tepkinin nedeni olarak görülmektedir. Bu noktada nesne ilişkileri kuramına

alternatif olarak geliştirilen bağlanma kuramının, İslam teolojisi ve Müslümanlar açısından daha uygun kriterlere sahip olduğu düşünülmektedir (Hayta, 2017:25).

Bağlanma kuramının öncüsü olan Bowlby, çocuk ile ona ilk bakım veren anne ya da bakıcı gibi kişiler arasında kurulan ve fizyolojik ihtiyaçların yanı sıra sevgiye dayalı olan ilişkinin önemine dikkat çekerek bu kişilerle kurulan ilişki biçiminin bağlanma tarzlarının gelişiminde önemli bir etkisi olduğunu öne sürmektedir (Bowlby, 1958). Bowlby'e göre bağlanma figürü ile çocuk arasında gerçekleşen yaşantılarda çocuğun duyduğu ihtiyaçlara verilen olumlu/olumsuz tepkiler çocuk tarafından zihinsel temsiller olarak kodlanmaktadır. Bu ilişkide çocuk, ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilgili olumlu deneyimler yaşarsa bakıcısının güvenilir ve destekleyici olduğu şeklinde temsiller geliştirir. İhtiyaçlarının karşılanmadığı durumlarda bakıcısının reddedici olduğu, kendisiyle ilgili ise desteklenmediği ve sevilmediği yönünde temsiller geliştirir. İçsel çalışan modeller olarak da adlandırılan zihinsel temsiller çocuğun kendisi ve diğer insanlar hakkındaki bilişlerinden oluşmaktadır. (Bowlby, 1973: 173-369). Aslında nesne ilişkileri kuramıyla bağlanma kuramı bu açıdan örtüşmektedir. Hem nesne ilişkileri kuramı hem de bağlanma kuramında bakım veren birincil kişiyle kurulan ilişkinin, benlik ve diğerleriyle ilgili zihinsel temsillerin oluşmasında ve bu temsillerin daha sonra kurulacak olan ilişkilerde referans oluşturmada önemli katkı sağladığı varsayılmaktadır. Bu açıdan bu kuramın nesne ilişkileri kuramına benzediği görülse de bağlanma kuramının ayırıcı özelliği bakım verenlerle kurulan ilişkinin fantaziye varan özelliklerinden çok yol açtığı zihinsel temsillere odaklanmasıdır (Hayta, 2017: 76-78). Bağlanma kuramına göre bu bilişsel yapıların temel aldığı ilişkilerdeki bağlanma figürü bireyin hayatında önemli bir yere sahiptir. Aynı şekilde bağlanma ilişkilerinin bireyin Tanrı ile kurduğu ilişkide de bazı yansımaları olabilir.

Tanrı algısını bağlanma kuramı temelinde çalışan Kirkpatrick ve Shaver (1990) Tanrı'nın önemli bir bağlanma figürü olabileceği görüşündedirler. Bu araştırmacılar Bowlby'i takip ederek ilk çocukluk dönemi bağlanma ilişkilerinin Tanrı ile kurulan ilişkide temel oluşturduğunu öne süren zihinsel model hipotezini desteklemişlerdir. Buna göre ilk çocukluk dönemi bağlanma ilişkilerinin sonraki dini inanç ve deneyimler üzerinde önemli bir etki yapabileceğini belirtmektedirler. Bu doğrultuda bazı insanların anne-babalarıyla veya birincil bakıcılarıyla kurduğu güvene dayalı olmayan bağlanma ilişkilerinin yerini sevgi dolu ve bireysel bir Tanrı'nın almasını açıklayan telafi hipotezi

geliştirmişlerdir. Bağlanma kuramına göre çocuk, anne-babasına veya bakıcısına fiziksel olarak yakınlık duymasını sağlayan ve yaratılıştan gelen biyososyal bir sisteme sahiptir. Bu olumlu ilişki iki önemli işlevi sağlamaktadır. Birincisi herhangi problemlili bir durumda güvenlik üssü olması, ikincisi ise problemin yaşanmadığı durumlarda çevrenin keşfini sağlayan güvenlik alanı oluşturmastır (Karaca, 2007: 174-175; Karaca, 2016: 64). Kirkpatrick ve Shaver (1990) böyle bir güvenlik üssü/alanı sağlamayan ilişkilerin Tanrı'yla kurulan ilişki sayesinde ödünlenebileceği fikrinden hareket ederek ortaya koydukları telafi hipoteziyle bağlanma kuramı zemininde birey-Tanrı ilişkisine dair literatüre yeni bir kavram kazandırmışlardır.

Bu bölümde ele alınan kuram ve yaklaşımların Tanrı-insan ilişkisini kendine özgü kavramlar kullanarak anlattığı görülmektedir. Bu doğrultuda söz edilen yaklaşımlarda Tanrı tasavvuru, Tanrı imgesi, Tanrı temsili, Tanrı İmajı, Tanrı tasarımı gibi birbirinden farklı kavramlar kullanılırken, bu çalışmada Tanrı algısı kavramının kullanılması tercih edilmiştir. Bunun nedeni bütün bu kavramların en temelde bir teoriye dayanması, algının ise toplamda yapılan tüm atıf, duygu ve düşünceleri (Güler, 2007a) kapsamastır. Özellikle bu çalışmanın klinik ortamda tasarlanmış olması katılımcıların Tanrı hakkındaki bütün duygu, düşünce ve atıflarını incelemeyi gerektirmektedir. Bu ise tek bir kurama bağlı kalmaksızın ve bununla birlikte ilgili kuramların hepsinden yararlanacak şekilde bütüncül bir bakış açısına sahip olmayı gerekli kılmaktadır. Böyle bir araştırmada örneğin, çocukluk çağı travması nedeniyle o dönemin izlerini taşıyan antropomorfik bir Tanrı algısı ile karşılaşılabilir gibi anneyle kurulamayan güvenli bağlanmanın Tanrı algısına olan yansımalarıyla da karşılaşılabilir. Ya da iyi ve kötü kendilik ve nesne imgelerini bütünleştirememekten kaynaklı olgunlaşmamış bir Tanrı algısı söz konusu olabilir. Bu nedenle belli bir kuramdan hareket etmek yerine daha kapsayıcı olduğu düşünülen bu terimin kullanılması tercih edilmiştir.

Buraya kadar anlatılanlardan Tanrı algısının oluşumunda çocukluk dönemlerindeki ilişkiler ve gelişimsel faktörlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu algının şekillenmesinde gerek baba imajı gerekse birincil bakım veren kişi ya da annenin etkisinin yanında bireyle ilgili özelliklerin ve yaşamsal alanlarda karşılaşılan diğer değişkenlerin rolünün olduğu söylenebilir. Bunun yanında kuramsal bir çerçeve sunan dini metinlerin de Tanrı algısının gelişimine katkısı bulunmaktadır. Bu noktada bütün bunların etkisiyle oluşan ve bireye özgü olan bir algılama biçiminden bahsedilebilir.

Bireyden bireye bazı değişiklikler gösteren Tanrı algısı hakkında bireyin geçmiş yaşantılarının değerlendirilmesiyle önemli ipuçları toplanması mümkündür. Çocukluk dönemlerinden itibaren yaşanan birçok deneyimle bağlantılı olarak kişilerde olumlu bir Tanrı algısı oluşabileceği gibi olumsuz bir Tanrı algısı da oluşabilmekte, hatta bunun sonucunda Tanrı'yı tamamen reddetme gibi bir tutum da benimsenebilmektedir.

Elbette insan Tanrı'yı kabul etme ya da reddetme yönünde özgür bir seçim yapabilir ve hatta bunu gerekçelendirecek entelektüel bir zemin bulabilir. Bu durumda dikkatler ateizmin nasıl entelektüel yönden tatmin sağlayacak şekilde gerekçelendirildiğine kaysa da bu tutumun arka planını okumak ihmal edilmemelidir. Ateizm psikolojisini bir de psikanalitik açıdan ele almak gerektiğini savunan Vitz, Freud'un dine yönelik inkarcı yaklaşımını ve ortaya koyduğu teoriyi onun kişisel tercihlerinin arka planını oluşturduğu bir meta psikanaliz olarak değerlendirir. Ateizm, Freudyen bakış açısıyla babayı öldürme ve onun yerini alma şeklindeki oedipal arzusunun sebep olduğu bir yanılsamadır. Babaya ait bir görüntü yokmuş gibi davranmak, dolayısıyla Tanrı'nın ölü olduğu ifadesi böyle bir arzuyu temsil etmektedir. Bununla birlikte oedipal rüya sadece babayı öldürmek değil, aynı zamanda O'nun yerine de geçmektir. Tanrı'nın yerine insanı, iyiliğin ve gücün bilinçli olarak belirlenmiş kaynağı olarak koyma ve böylece Tanrı'nın tahtına oturma isteğidir. Freud'un Tanrı'yı inkar etmesinin temelinde bu tür bir arzuyu giderme isteğinin olması anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü bir çocuk biyolojik babasıyla ilgili hayal kırıklığı yaşadığında göksel babaya olan inanç da imkansız hale gelir. Çocuğun bir otorite olarak babasına olan güvenini kaybetmesi ya babanın yokluğuyla ya da kötü niyetli olması veya saygıdan yoksun olmasıyla ilgilidir. Freud'un babasıyla olan ilişkisi ise tam bir hayal kırıklığıdır. Freud'un babası ailesinin maddi yönden geçimini sağlayamayacak kadar zayıf, antisemitizm karşısında pasif, dahası çocuklarını cinsel yönden istismar eden ve başka ahlaki bozuklukları olan kusurlu bir adamdır. Aynı şekilde Freud'un gözünde zayıf ve pasif olan babası din ve Tanrı ile olan ilişkilerinde de kolayca kandırılabilen biridir. Freud dışında Marks ve Feuerbach gibi diğer ünlü ateistlerin yaşam öyküleri incelendiğinde de babalarıyla benzer ilişkiler yaşadıkları görölmektedir. Sonuç olarak bu tür deneyimlerle beraber yaşanan acı ve keder Tanrı'ya karşı duyulan öfke ile birleşebilmektedir. Bir babanın -fiziksel olarak var olsa bile- yokluğu veya kusurlu olması Tanrı'yı inkar etmenin psikolojik arka planı olabilir (Vitz, 2013: 133-147).

Ateizmin savunularından biri kötülük problemiyle ilgilidir. Buna göre Tanrı var ise herkesin mutluluğunu amaçlayan bir tasarım yaratmış olmalıdır; böyle olmaması yani yeryüzünde birçok acının yaşanıyor olması Tanrı'nın olmadığını gösterir. Tanrı varsa acıların olmaması gerektiği düşüncesi ve bununla bağlantılı olarak kötülük problemi, Tanrı'ya inanmanın daha iyi nedenlerini bulanlar için aşılabilir bir problemidir. Kötülüğün de bir anlamı olabileceğini öne sürenler, kötülüklerin nedenini Tanrı'da değil insanda görenler ve kötülüğün varlığını insanın özgür iradeye sahip oluşunun bir kanıtı olduğunu iddia edenler kötülük problemini aşmak için tatmin edici argümanlar bulanlardır (Düzgün, 2017: 26-28). Ancak yaşantısal deneyimleri nedeniyle psikolojik olarak yeterince güçlü olmayan kişilerin bu görüşleri içselleştirmesi zor olabilir. Yaşanılan olumsuzluklar yüzünden tam olarak inkarcı bir tutum benimsenmese de Tanrı ile kurulan ilişki sorunlu olabilir. Tanrı ile kurulan ilişkinin sıkıntılı olması hayatın farklı boyutlarında pek çok problemin yaşanmasına neden olabilir. Bu problemlerin ruhsal bozukluklarla ilgili olması da mümkündür. Özellikle klinik ortamda Tanrı algısını çalışan araştırmacılar bu algılama biçimini çözümlemek ve değiştirmek gibi uygulamaları terapilere entegre etmişlerdir.

Son yıllarda yapılan çalışmalar Tanrı algısının temellerinin çocukluk döneminde atılmasına karşın bununla sınırlı olmadığını ve olumsuz atıflarla gelişen bu algının yetişkinlikte terapi yoluyla önemli ölçüde değişebileceğini vurgulamaktadır (Moriarty, 2008; O'grady ve Richards, 2008). Konuyu dinamik psikoterapiyle çalışan araştırmacılar genellikle anne olan birincil bakıcının bebeğin ihtiyaçlarını kabullenip karşılamasının bebeğin başkalarının, evrenin ve Tanrı'nın güvenilir olduğuna inanması sonucunu doğurduğunu belirtmektedirler. Bebeğin ihmal edilmesinin ise Tanrı'nın güvenilir olmayacağı sonucunu doğurduğunu, bu durumun yetişkinlikte Tanrı ile kurulan ilişkiyi de etkilediğini ifade etmektedirler. Çünkü bu durumda ihmal edilen bebek kendini güvende hissetmeyecek ve bakıcıyla kalma gereği duyacaktır. Büyümenin tehdit edici olduğunu hissederek bakıcıdan ayrılması halinde kötü şeylerin olacağı endişesini yaşayacaktır. Bu aşamada bakıcıya güvenip ondan ayrılamazsa yetişkinlikte de Tanrı ile benzer bir ilişki kuracak ve muhtemelen Tanrı'yı olgunlaşmamış ve ihtiyaç sahibi olarak deneyimleyecektir. Bu durum, çok fazla bağımsız olması halinde Tanrı'nın memnuniyet duymayarak onu terk edeceği korkusuyla karakterize olabilir. Halbuki bakıcıya güvenip sağlıklı bir şekilde ondan ayrılabilirse o zaman bir yetişkin olduğunda Tanrı'yı olgun ve

kendi özerkliğini cesaretlendirici olarak deneyimleyecektir. Böyle bir kişi bakıcısıyla sağlıklı ilişkiler kurarak yetişkinlikte olumlu bir benlik algısı ve Tanrı algısına sahip olur. Olumsuz bir benlik algısı ve Tanrı algısına sahip bir yetişkin ile gerçekleştirilen psikodinamik temelli terapi sürecinde bu algı direkt çalışılabileceği gibi indirekt de çalışılabilir. Direkt yol Tanrı algısını doğrudan çalışmayı, indirekt yol ise benlik algısının değişmesiyle beraber Tanrı algısının değişmesini ifade eder. Böyle bir tedavi yaklaşımında Tanrı algısının değişimi terapist ile kurulan ilişkiye bağlıdır. Terapi sürecinde birincil bakıcının sert iç sesinin yerini terapistin sesi alır ve Tanrı algısı yeniden desenlenir. Sonuç olarak bu algı ilgisiz ve reddedici olmak yerine empatik ve kabul edici hale gelir (Moriarty, 2008).

Teistik psikoterapiyle Tanrı algısını çalışan araştırmacılar da bulunmaktadır (Bergin, 1980; Richards, 2005: 259-285). Bu bakış açısına göre Tanrı algısının gelişimi ebeveynlerin yaşamın gelişimsel aşamalarında oynadığı rol, benlik algısı, gelenek ve popüler kültür gibi kültürel ve sosyal bağlamlar, biyolojik faktörler, dini teoloji, cinsiyet ve yaş gibi birçok bileşenden etkilenen karmaşık bir süreçtir. Teistik yaklaşım aynı zamanda inanan insanlar için Tanrı'nın ve onunla yaşanan deneyimlerin gerçek olduğu ve O'nun temel dünya görüşünü etkileyecek şekilde yaşamın merkezinde yer alabileceği kabulüne dayanmaktadır. Bu çerçevede terapist danışanına yardımcı olmak için "Tanrı'nın seni sevdiğini düşünüyor musun?", "Yaşamın için özel bir amaç olduğuna inanıyor musun?" "Tanrı'nın seni bir birey olarak tanıdığına inanıyor musun?", "Tanrı'nın insanlık planında rol oynadığına inanıyor musun?" gibi bazı sorular sorabilmektedir. Bu sorulara verilen cevaplar değerlendirilirken terapist danışanın benimsediği dini öğretiler ile Tanrı algısı arasındaki tutarsızlığı gösterebilir. Bunun yanında danışanlarının ilgi ve yetenekleri doğrultusunda Tanrı algılarını anlamayı ve geliştirme yollarını keşfetmeyi sağlayan etkinlikler önerebilir. Mesela sanatsal bir yolla kendini ifade etmek ya da günlük tutmak iyi bir seçenek olabileceği gibi dua da Tanrı ile bağ kurmak için güçlü bir araç olarak kullanılabilir. Terapist ayrıca danışanları için güvenli manevi bir ortam sağlayarak onlara yardımcı olabilir. Bunun için Tanrı ile sağlıklı bağlar kurmanın kutsal yolculuğuna çıkarken dini konularda rahatça konuşabilmelerini sağlayabilir, terapi içinde veya dışında danışanları için dua edebilir (O'grady ve Richards, 2008).

Tanrı algısını düzenlemeyi içeren klinik uygulamalar bu konunun psikolojik yardım alma gereği duyan kişilerle çalışılabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Tanrı algısını sarmalayan yaşamsal etkilerin söz konusu algıyı şekillendirdiği düşünüldüğünde bu konunun terapötik ortamda çalışılmasının duygusal ya da ilişkisel problemlerin yanında dini/manevi problemlerini de çözmek isteyen kişiler için yararlı olabileceği düşünülmektedir. Terapötik ortamda böyle bir yardımı sunmanın daha etkili bir yolunun olup olamayacağı ise ayrıca düşünülmesi gereken bir konudur. Olumlu Tanrı algısının iç güdümlü dini yönelim ile pozitif ilişkili olduğunu bulgulayan araştırmalar (Spilka ve Mullin, 1977; Spilka ve Schmidt, 1983; Schaefer ve Gorsuch, 1991; Erdoğan, 2014a) bu tür bir yönelimin olumlu Tanrı algısı geliştirmeye katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Bu araştırmalar Tanrı algısının çalışıldığı bir yardım ilişkisinde dini yönelimin de ihmal edilmemesi gereken bir unsur olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre dış güdümlü dini yönelimi olan kişilerin içsel motivasyonlarının aktif hale gelmesini sağlamak Tanrı algısına olumlu katkı sağlayabilir. Terapide çalışılan olgulardan biri olan OKB'nin dini yönelim ve Tanrı algısı ile olan ilişkisini anlamak ise bu hastalığın etiolojisine katkıda bulunabilecek ve tedavi sürecine yardımcı olabilecek bir kaynağın değerlendirilmesi anlamına gelebilir.

1.3. OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUK

1.3.1. Obsesif Kompulsif Bozukluğun Temel Özellikleri

Obsesif Kompulsif Bozukluk gün içerisinde uzun zaman alacak şekilde sıkıntı verici olan ya da işlevsellikte ciddi oranda bozulmaya yol açan tekrarlayıcı obsesyonlar veya kompulsiyonlardan oluşan bir hastalıktır. Bu obsesyonlar zihinde istem dışı belirerek bireyde rahatsızlık oluştururlar. Kompulsiyonlar ise obsesyonların neden olduğu sıkıntıyı azaltmak için istemli olarak sergilenen zihinsel ve davranışsal tepkiler şeklinde ortaya çıkarlar (Karancı vd., 2012; Koyuncu, 2017: 45).

Amerikan Psikiyatri Birliği Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabına göre (DSM-5, 2014: 129-130) OKB Tanı Kriterleri şöyledir:

A. Obsesyonlar, kompulsiyonlar ya da her ikisinin birlikte varlığı:

Obsesyonlar aşağıdakilerden (1) ve (2) ile tanımlanır:

- 1) Bu bozukluk sırasında kimi zaman zorla ve istenmeden gelen ve çoğu kişide anksiyete ya da sıkıntıya neden olan, yineleyici ve sürekli düşünceler, dürtüler ya da düşlemler.
- 2) Kişi bu düşünceleri, dürtüleri ya da düşlemlerine önem vermemeye ya da bunları baskılamaya çalışır ya da başka bir düşünce ya da eylemle etkisizleştirmeye çalışır.

Kompulsiyonlar aşağıdakilerden (1) ve (2) ile tanımlanır:

- 1) Kişinin, obsesyona bir tepki olarak ya da katı bir biçimde uygulaması gereken kurallara göre yapmaktan kendini alıkoyamadığı yineleyici davranışlar (örn. el yıkama, düzene koyma, kontrol etme) ya da zihinsel eylemler (örn. Dua etme, sayı sayma, bir takım sözcükleri sessiz bir biçimde söyleyip durma)
- 2) Davranışlar ya da zihinsel eylemler, sıkıntıdan kurtulmaya ya da var olan sıkıntıyı azaltmaya ya da korku yaratan olay ya da durumdan korunmaya yöneliktir; ancak bu davranışlar ya da zihinsel eylemler ya etkisizleştirilmesi ya da korunulması tasarlanan şeylerle gerçekçi bir biçimde ilişkili değildir ya da açıkça çok aşırı bir düzeydedir.

B. Obsesyon ya da kompulsiyonlar belirgin bir sıkıntıya neden olur, zamanın boşa harcanmasına yol açar (günde 1 saatten daha fazla zaman alırlar) ya da kişinin olağan günlük işlerini, mesleki (ya da eğitimle ilgili) işlevselliğini ya da olağan toplumsal etkinliklerini ya da ilişkilerini önemli ölçüde bozar.

C. Bu bozukluk bir maddenin (örn. Kötüye kullanılabilen bir ilaç ya da tedavide kullanılan bir ilaç) ya da genel tıbbi durumun doğrudan fizyolojik etkilerine bağlı değildir.

D. Başka bir eksen 1 bozukluğu varsa, obsesyon ya da kompulsiyonların içeriği bununla sınırlı değildir (örn. bir yeme bozukluğunun olması durumunda yemek konusu üzerinde düşünüp durma; vücut dismorfik bozukluğunun olması durumunda dış görünümle aşırı ilgilenme; bir madde kullanım bozukluğunun olması durumunda ilaçlar üzerinde düşünüp durma).

Obsesif Kompulsif Bozukluk sıkça rastlanan bir rahatsızlıktır. Bu hastalığın epidemiyolojisi (dağılımı, görülme sıklığı) hakkında şunlar söylenebilir; OKB'nin Yaşam boyu görülme sıklığı %2-3 arasındadır. Ancak toplumdaki yaygınlık oranına karşın tanı

konulan ve takibi yapılan hasta sayısı fazla değildir. Ülkemizde yapılan araştırmalarda OKB'nin yaşam boyu yaygınlığının %2.5-6.2 arasında olduğu bulgulanmıştır. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde ya herhangi bir farklılık görülmemiş ya da kadınların erkeklere oranla biraz daha çok bu rahatsızlıktan muzdarip olduğu tespit edilmiştir. Obsesif Kompulsif Bozukluk boşanmış ve işsiz insanlar arasında da yine biraz daha fazla görülmektedir. Hastalığın başlangıç yaşı ise 25'in altı olmakla beraber belirtilerin görülmeye başlandığı yaş 5-15 arasındadır. Çocukluk ve erken ergenlikteki başlangıç erkekler arasında kızlara göre daha yaygın ve çoğunlukla daha şiddetli olmaktadır. Genelde aşamalı bir başlangıç izleyen bu rahatsızlık zamanla kronikleşme eğilimi gösterebilmektedir. Ancak çoğu zaman hastalık belirtilerinin şiddetinin inişli çıkışlı seyrettiği gözlenmektedir. Obsesif Kompulsif Bozukluk tanısı alan hastaların genellikle başka bir psikiyatrik rahatsızlığı da olabilmektedir. Bu rahatsızlığı olan kişilerde majör depresyonun yaşam boyu görülme sıklığı %67 iken sosyal fobinin görülme sıklığı %25 olarak saptanmıştır. Ayrıca OKB ile ilişkili diğer bozukluklar beden dismorfik bozukluğu, hipokondri (hastalık hastalığı), trikotillomani (saç yolma), tikler ve tourette sendromu (istemsiz, âni ses ve hareketlerin oluşturduğu rahatsızlık), deri koparma ve tırnak yeme, dürtü kontrol bozuklukları ve yeme bozukluklarıdır (Köroğlu vd., 1995: 6; Selvi vd., 2010; Butcher, Mineka ve Hooley, 2013; Koyuncu, 2017: 48; Elliott ve Smith, 2018: 40-50; Yılmaz, 2018).

Obsesif Kompulsif Bozukluk klinik bir olgu olarak tanımlanmaktadır. Ancak obsesyonları normal ve anormal obsesyonlar olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Buna göre görülme sıklığının daha az olması, daha az sıkıntıya neden olması, daha düşük direnç gösterme, daha anlamsız görünme, daha az suçluluk duyma ve kontrol etme ihtiyacını daha az duyma gibi özellikler normal obsesyonların taşıdığı niteliklerdir. Klinik obsesyonların özellikleri ise görülme sıklığının daha fazla olması, anlamlı görünmeleri, neden olduğu suçluluk duygusunun ve direncin yüksek olması, oldukça vakit alıcı ve engelleyici olmaları ve kontrol ile ilgili çok fazla endişe uyandırmasıdır (Clark, 2012: 3). Aradaki belirgin farklara rağmen klinik olmayan ve normal obsesyonları olan pek çok kişi OKB tanılı kişilerle tamamen aynı tipte istenmeyen düşüncelere sahiptir. Normal obsesyonlar ile klinik obsesyonlar arasındaki temel fark OKB tanısı alanların daha çok sayıda ve yoğunlukta obsesyon bildirmeleridir. Bundan dolayı klinik obsesyonlar daha çok sıkıntı oluşturmakta ve kontrol edilmesi zor olmaktadır. Bununla birlikte normal

obsesyonlar yaşanan bazı psikolojik süreçlerle klinik bir hal alabilmektedir (Purdon ve Clark, 2018: 33-34).

Normal obsesyonlarla klinik obsesyonlar arasındaki ayrımın bir benzeri de obsesyonel kişilik özellikleri ile obsesif kompulsif semptomlar arasında yapılmaktadır. Obsesyonel kişilik özelliklerine sahip bireyler tedbirli, ölçülü, düşünceli ve mantıklı kişilerdir. Genellikle kendileri ve çevreleri üzerinde denetim sağlamak için bir dizi önlem alırlar. Duygulardan çok akla önem veren nesnel bir yaklaşımları vardır. Taşkınlıktan kaçınan, güvenilir, dürüst ve dengeli kişilerdir. Onlara göre her şeyin yerli yerinde ve zamanında yapılması önemli bir gerekliliktir. Muhatap oldukları insanlardan veya kuruluşlardan önceden belirlendiği şekilde davranmasını beklerler. Bu konudaki titizlikleri ve egemenlik kurma arzuları çevrelerinden daha çok kendi istekleri doğrultusunda davranmalarını bekllemelerine neden olur. Kendilerine karşı gelindiğinde ise şaşırtıcı derecede dik kafalı ve inatçı olabilirler. Doğruluk ve dürüstlük bu kişiler için son derece önemlidir. Ayrıca oldukça tutumludurlar ve sahip oldukları şeyleri paylaşma konusunda zorlanabilirler. Bütün bu nitelikler normal olarak tanımlanabilecek sınırlar içindedir. Hatta obsesyonel kişilik özelliklerini taşıyan bireyler toplum için verimliliği arttıran ve dengeyi sağlayan kimselerdir. Ancak bu özellikler aşırı hale gelirse ve denetim kurma ile dürtü dışavurumu arasında olması gereken denge bozulursa obsesyonel semptomlardan bahsetmek mümkün olabilir (Köroğlu vd., 1995: 11-12).

1.3.2. Obsesif Kompulsif Bozuklukta Alt Tipler

Obsesif Kompulsif Bozuklukta semptom örüntülerinin çeşitliliği ve klinik vakaların tipik olarak belirlenmesinin zorluğu OKB'nin belirtilerine göre sınıflandırılarak alt tiplerin tanımlanması sonucunu doğurmuştur (Abramowitz, McKay, ve Taylor 2008: 11). Örneğin Köroğlu vd. (1995: 12-14) dört çeşit semptom örüntüsünden söz eder. Bunlar görülme sıklıklarına göre sırasıyla bulaşma, şüphe, cinsel ya da saldırgan bir eylemde bulunmakla ilgili yineleyici düşünceler ve simetri ya da “tam olma” obsesyonlarıdır. Bu obsesyonları bir takım kompulsif davranışlar izlemektedir. Elliott ve Smith (2018: 29-30) ise tüm uzmanların üzerinde hemfikir olunabilecek kesin bir liste olarak görmesinin mümkün olamayacağı ön kabulüyle literatürü tarayarak kapsamlı bir OKB alt tipleri listesi oluşturduklarını belirtirler. Buna göre listedeki alt tipler; kontrol etme ve şüphe, bulaşma, biriktirme, dini-cinsel-agresif düşüncelere sahip olma, batıl

inançlara boğulma ve simetri gereksinimidir. Alt tipler gruplandırılırken obsesyonların ve kompulsiyonların ayrı sınıflandırılmaları da yapılmıştır. Örneğin Koyuncu (2017: 12-44) obsesyonları; kirlenme, simetri ve düzen, cinsel, dini, bedensel (somatik), saldırganlık, tuvalet hissi gelmesi ve onay arama şeklinde sınıflandırmaktadır. Kompulsiyonları ise; temizlik, kontrol etme, tekrarlayıcı törensel davranışlar, sayma, sıralama-düzenleme, biriktirme-toplama, söyleme-sorma-itiraf etme, zihinsel törenler, aşırı liste hazırlama, dokunma-vurma-ovalama, göz kırpma ve gözlerini dikme, törensi yemek yeme ve kendine zarar verici davranışlar olarak sınıflandırmaktadır.

Obsesif Kompulsif Bozuklukta her bir alt tipin taşıdığı birtakım özellikler bulunmaktadır. Zaman zaman birlikte de görülebilen bu alt tiplerin belli başlılarıyla ilgili genel bilgilere Abramowitz, McKay, ve Taylor (2008: 28-71), Koyuncu (2017: 12-21) ve Elliott ve Smith (2018: 30-34) tarafından yapılan sınıflandırmalar doğrultusunda kısaca değinmek yerinde olacaktır:

1. Kirlenme ve Bulaşma: Obsesif Kompulsif Bozukluk söz konusu olduğunda en yaygın olarak görülen grup kirlenme obsesyonlarıdır. Bunlar bulaşma, mikroplar ve pislik hakkındadır. Bu tip kişiler kirli ve hastalık yayma olasılığı olan ortamlarda bulunmaktan, böyle nesnelere temas etmekten ya da insanların vücut atıklarının ve salgılarının bulaşma ihtimalinden dolayı endişe duyarlar. Bunun dışında radyasyon, böcekler, yapışkan yüzeyler veya bazı kimyasal ilaçlardan hastalığa ya da pislığe sebep olabilecek bir şey bulaşması bu kişiler için korkutucudur. Böylesi kişiler umumi tuvaletlerden, bulaşıcı olduğu düşünülen insanlardan, mekanlardan ve kirli olduğunu düşündükleri neredeyse her şeyden kaçınırlar. Korkulan durumun engellenememesi halinde ise gerçek ya da hayali olan kirden arınmak ve temizlenmek için el yıkama ve diğer temizlenme ritüellerine yönelirler. Kirlenme ve hastalanma korkusunun davranışsal unsurları kişiyi endişelenme sebebi olan nesne, kişi ya da ortamlara karşı korumaktadır. Bu kişiler kirlenme ve bulaşmaya yol açacak durum, nesne ya da insanlarla karşılaşmayı önlemek için anlamsız kontrol davranışları da gösterebilirler. Yapılan araştırmalar kirlenme ile ilgili obsesyon ve kompulsiyonların sürekliliğinin iğrenme duygusuyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu duygu organizmanın pis kabul edilen şeylerle temasını engelleyen uyuma yönelik bir duygudur. İğrenme duygusunun kirlenmedeki rolü OKB'nin bu alt tipinin tedavisini sağlayan önemli bir ipucudur.

2. Simetri ve Düzen: Simetri, düzen ve “tam doğru” OKB’de diğer bir alt tiptir. Evdeki eşyaların düzeniyle ilgili takıntılı düşünceler ve eylemler bu grup hastaların belirgin özelliğidir. Ev dışında iş yeri ve diğer sosyal yaşam alanları da bu takıntılardan etkilenebilir. Bu kişiler için tüm eşyalar belirli bir düzen içinde ve simetrik olmalıdır. Bu düzenin bozulması kişide sıkıntı oluşturur ve sıkıntıdan kurtulmanın yolu “tam doğru” oluncaya kadar yeniden düzenlemektir. Simetri obsesyonlarına sıraya koyma, sayma, tekrar etme ve düzenleme kompulsiyonlarının eşlik etmesi OKB’nin bu alt tipindeki belirtilerle ilgili bulgulardandır. Yine klinik araştırmalar bu belirtilerin iki ayrı şekil alabileceğini göstermektedir. Bunlardan ilki zarar önlemeye yönelik kaçınma tepkisiyle ilişkilidir. “Giysilerim belli bir düzen içinde olmazsa sevdiklerimin başına kötü bir şey gelecek” düşüncesi buna örnek olarak gösterilebilir. Diğer ise kaygıdan çok duygusal doyumsuzlukla ilişkilidir. Bu “eksiklik” ve “bir şeylerin yolunda gitmediği” duygusu kişiyi çevresini düzenleme, sıralama ve tamamlama kompulsiyonlarına sürüklemektedir. Obsesif Kompulsif Bozuklukla ilgili tanı koyma ve tedavi daha çok kaygı temelli anlaşıldığından burada sözü edilen duygusal doyumsuzluk zaman zaman görmezden gelinebilmiştir. Ancak simetri obsesyonlarının bu şekli, yani tamamlama ve sıralama belirtileri bu alt tipin esasını oluşturmaktadır.

3. Şüphe ve Belirsizlikler: Başka bir OKB alt tipi şüpheler ve belirsizliklerle ilgili obsesyonlar ve kontrol etme kompulsiyonlarıdır. Kapıyı, pencereyi, ocağı, elektrik düğmelerini, elektrikli aletleri düzgünce kapatmak, kapattığından emin olmak için diğer kişilere sorular sorarak güvence aramak, herhangi bir zarar oluşma olasılığı olmamasına rağmen tüm bunları defalarca kontrol etmek şeklindeki çabalar bu grubun özellikleridir. Bu tip kişiler aynı zamanda randevuları unutmak veya bir sorumluluğu yerine getirmek konusunda hata yapma ihtimalinden dolayı kaygı yaşarlar. Ayrıca güvende olduklarına, sevdikleri kişiler tarafından umursandıklarına veya görüşlerinin iyi olduğuna dair onaya ihtiyaç duyarlar. Kontrol veya güvence arama davranışları ise kısa süreli ve geçici bir rahatlama sağlar. Sonuç olarak patolojik şüphe sebebiyle belli şeyler için endişelenip durmak ve bu nedenle kompulsif davranışlara yönelmek bu tip kişilerin her gün saatlerini alabilir. Obsesif Kompulsif Bozuklukta kompulsif kontrol etme davranışı zarar veya felaketler karşısında korunma işlevini yerine getirerek sıkıntıyı giderme amacı taşır. Ne yazık ki bu davranış kaygıyı tamamen gidermediğinden aynı şeyler paradoksal olarak tekrar etmektedir.

4. Kabul Edilemez Düşünceler: Kabul edilemez düşünceler OKB’de sıklıkla karşılaşılan alt tiplerdendir. Bu alt tipteki obsesyonlar din, cinsellik ve agresyonla ilgili utandırıcı ve uygunsuz düşüncelerdir. Bu tür obsesyonlar çoğunlukla kişinin ahlaki değerlerini derinden etkileyecek kadar şiddetli olmaktadır. Bu tür tiksindirici obsesyonlar kutsal şahsiyetleri cinsel içerikli betimlemelerle görmek, dini bir görevi yerine getirirken yüksek sesle küfretmek, küçük masum bir çocuğa zarar vermek ya da istemediği halde muhatabına cinsel amaçla dokunmak, eşcinsel ya da pedofili (çocukları cinsel olarak taciz eden kişi) olma ihtimali gibi çeşitli düşünce, dürtü ve imgeler olabilir. Bu obsesyonlar bazı kompulsif davranışlara yol açabilmektedir. Örneğin kalabalık bir kaldırımda yürüyen böyle bir kişi gördüğü insanlardan birini akan trafiğe doğru fırlatmaktan endişe edip defalarca tövbe edebilir. Aşırı derecede tövbe etme, dua etme veya kontrol etme ritüelleri bu obsesyonların hissettirdiği kaygıyı azaltmaya yönelik davranışlardır. Aynı şekilde onay alma, kaçınma ve güvence arama davranışları da oluşan sıkıntıyı azaltmaya yöneliktir. Özellikle dindar olan kişiler bu tip obsesyonlardan dolayı derin bir suçluluk ve günahkarlık duygusu hissedebilmekte, yaşadıkları sıkıntı nedeniyle dini uygulamalardan kaçınabilmektedirler.

1.3.3. Obsesif Kompulsif Bozuklukta Nedensel Etkenler

Kirlenme ve bulaşma, simetri ve düzen, şüphe ve belirsizlikler ya da din, cinsellik ve agresyonla ilgili olsun, OKB’deki alt tiplerin nedenselliği hakkında çeşitli kuramların farklı yaklaşımları bulunmaktadır. OKB’deki nedensel etkenler psikososyal, bilişsel ve biyolojik etkenler olarak gruplandırılabilir;

I. Psikososyal Etkenler: Öğrenme kuramına göre, nötr uyarıcılar klasik koşullanma yoluyla korkutucu düşünce veya deneyimlerle bağdaştırılır. Bu da nötr uyarıcıların zamanla kaygı oluşturmaya sebep olur. Mesela kapı koluna ya da paraya dokunma, kirlenme düşüncesiyle bağdaştırılırsa her dokunma bir kaygı yaşanmasına neden olur. Kişi ellerini yıkadığında kaygısının azaldığını fark eder ve kaygıyı gidermek için ellerini uzun uzun yıkamaya koyulur. Böylece el yıkama davranışı pekiştirilmiş olur. Bu tip davranışlar bir kez yerleştikten sonra sönmeye karşı son derece dirençli hale gelirler. Obsesif kompulsif bozukluğu olan kişi obsesyonun ortaya çıkardığı kaygıyı azaltmak için ve bu obsesyona tepki olarak kendini sürekli el yıkamaya mecbur hisseder. Bu kişi kompulsif el yıkama davranışının aşırı veya mantıksız olduğunu bilse bile kendini

bunu yapmaktan alıkoyamaz. Öyle ki gün içinde saatlerce hatta kanatıncaya kadar ellerini yıkamaya devam eder. Öğrenme kuramı OKB'nin, korkulan durumlara maruz kalındığında el yıkama davranışının engellenmesi ve böylece kaygının bu ritüelimsi davranış olmadan da azaldığının görülmesi sağlanarak tedavi edilebileceğini öngörür. Bu yaklaşıma göre dini etkinliklere düzenli ve tutarlı olarak devam edip aynı zamanda yoğun suçluluk ve endişe yaşayan biri zamanla dinin kendisini olumsuz etki ile ilişkilendirebilir. Benzer şekilde günah kavramının aşırı derecede vurgulandığı bir ortamda büyüyen bir çocuk zaman içerisinde bu tür konulara karşı gereğinden çok fazla duyarlılık geliştirebilir. Bu gibi yaşantıların sıklığı ve yoğunluğu ise dini kaygılara neden olabilmektedir (Miller ve Hedges, 2007; Butcher, Mineka ve Hooley, 2013: 393-395).

II. Bilişsel Etkenler: Bilişsel yaklaşıma göre obsesif düşüncelerin ve eşlik eden olumsuz duyguların bastırılmaya çalışılması aslında bunların sıklığına katkıda bulunmaktadır. Normal insanlar istenmeyen düşüncelerini bastırmaya çalıştıklarında bazen bu düşüncelerin hiç de istemedikleri şekilde arttığını görürler. OKB'li kişiler düşüncelerine direnme ve bunları kabul edilemez bulma konusunda normal insanlardan ayrılırlar. İstenmeyen düşünceleri bastırmaya çalışmak bu hastalarda zorlayıcı düşünceleri daha da arttırmaktadır. Bu kişiler genellikle etkili bir sonuç getirmemesine karşın çok yorucu ve zaman alıcı da olsa zorlayıcı düşüncelerini kontrol etmeye çalışmaktadırlar (Miller ve Hedges, 2007; Butcher, Mineka ve Hooley, 2013: 395-396).

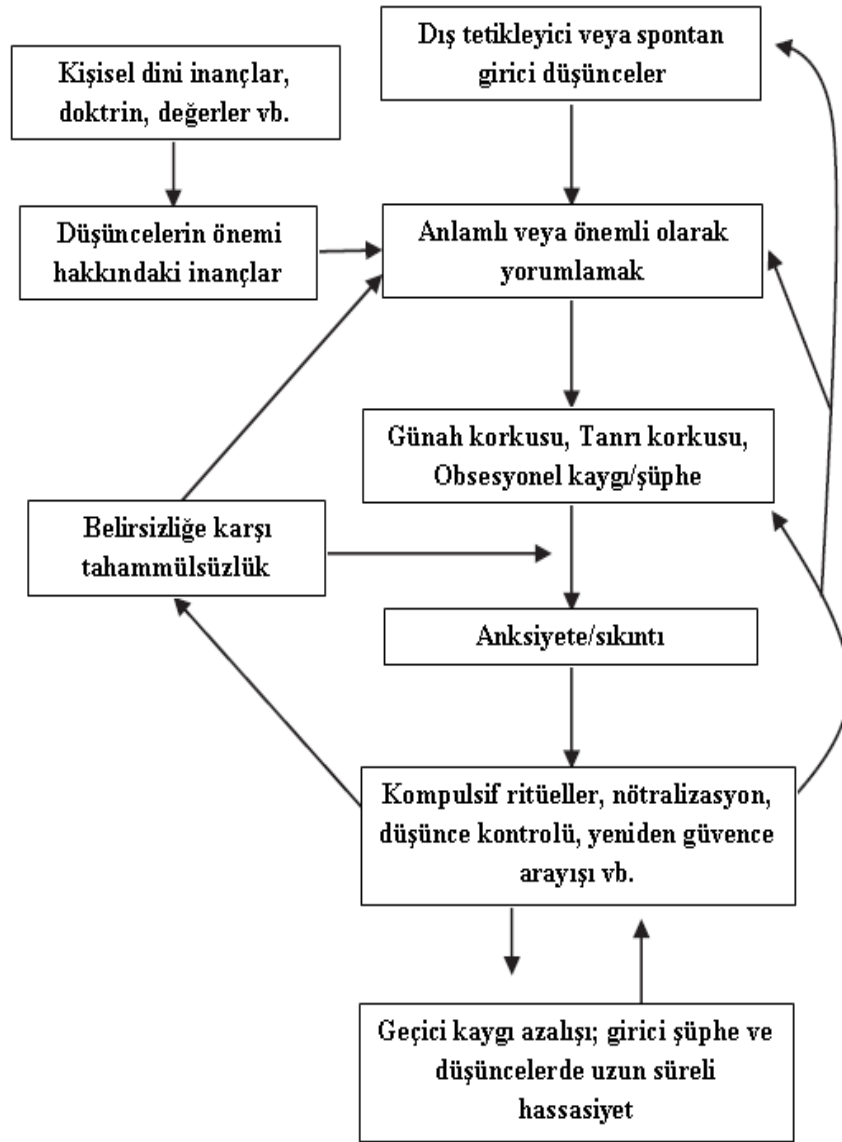
Bilişsel modelde temel amaç obsesif ya da zorlayıcı düşünceler ile hastaların bu düşüncelerle ilgili değerlendirmeleri üzerine çalışmaktır. OKB sergileyenlerde çoğunlukla abartılı bir sorumluluk duygusu vardır. Bu abartılmış sorumluluk duygusu obsesif yatkınlığı olan insanların bir şeyi yapmayı aklından geçirmek ile onu yapmanın eşdeğer olduğu sonucuna varmalarına neden olmaktadır. Örneğin hasta, yaptığı bilişsel çarpıtmalar nedeniyle sadece birine saldırmayı düşünmenin ya da bir günahı aklından geçirmenin bunu gerçekten yapmaya eşit olduğu sonucuna varabilir. Onun için bilişsel kuramcılar herhangi bir zorlayıcı düşünce ile bu düşünceye kapılmaya dair geliştirilen olumsuz düşünce ve felaketleştirici değerlendirmeleri birbirinden ayırmışlardır. Düşünme ile eylemde bulunmayı eşitleme ve felaketleştirme dışında yapılan diğer bilişsel çarpıtmalar; yalnızca düşüncenin akla gelmesinin bir olayın gerçekleşmesine neden olduğuna inanma, “ya olursa!”, “ya gerçekten yaparsam!” şeklinde düşünme, akla gelen bir düşünceyi aşırı önemseme, belirsizliğe tahammül edememe, mükemmeliyetçilik, ya

hep-ya hiç tarzı düşünme, başkalarına karşı abartılı sorumluluk hissetme, aşırı ahlakçılık vb. işlevsel olmayan değerlendirmelerdir (Miller ve Hedges, 2007; Butcher, Mineka ve Hooley, 2013: 393-400; Koyuncu, 2017: 55-57).

Obsesif Kompulsif Bozukluğun nedensel etkilerini açıklayan bazı araştırmacılar (Abramowitz ve Jacopy, 2014; Beck, 2016:3) bilişsel ve davranışçı yaklaşımı aynı anda kullanmayı daha isabetli bulmaktadırlar. Bu yaklaşıma göre bireysel algı ve düşünce modelleri insan davranış ve deneyiminin kaynağıdır. OKB'den muzdarip olan kişiler istenmeyen girici düşünceleri yanlış yorumlamaktan kaynaklanan kaygıyı azaltmak için çeşitli davranışlara yönelmektedirler. Bilişsel davranışçı yaklaşıma göre bu kişiler düşüncelerini daha gerçekçi bir şekilde yorumlamayı öğrenmeleri halinde duygu durumlarında ve davranışlarında iyileşme olmaktadır (Beck, 2016:3). Bu durum tüm OKB alt tiplerinde olduğu gibi dini alt tip için de geçerlidir. Dini içerikli OKB konusunda çalışan Abramowitz ve Jacopy (2014) bu alt tip için bilişsel davranışçı bir model önermişlerdir. Şekil 1.1'de gösterilen bu model istenmeyen girici düşünce ve şüphelerle ilgili işlevsel olmayan inanç ve yanlış yorumların rolünü vurgulayarak bu hastaların içine düştüğü kısır döngüyü görselleştirmektedir.

III. Biyolojik Etkenler: Obsesif Kompulsif Bozuklukta biyolojik etkenlerin rol oynadığını gösteren ciddi bir veri birikimi vardır. İkiz ve aile çalışmaları ile yapılan araştırmalar, beyin görüntüleme tekniklerindeki ilerlemeler sayesinde beyinde OKB ile ilgili anormallikler üzerinde yapılan araştırmalar ve nörotransmitter anormallikler üzerinde yapılan farmakolojik araştırmalar bu hastalığın etkenleriyle ilgili önemli bilgiler vermektedir. Buna göre serotonin isimli nörotransmitterin seviyesinin düşmesi beyin bazı bölgelerini etkileyerek OKB'ye neden olabilmektedir. Ancak bu etkenlerin kesin doğaları ve nasıl bir etkileşim içinde oldukları henüz tam olarak bilinmemektedir (Miller ve Hedges, 2007; Butcher, Mineka ve Hooley, 2013: 396-400).

Bu yaklaşımların dışında Miller ve Hedges (2007) OKB'nin nedensel etkileri konusunda varoluşsal bir yaklaşımdan söz etmişlerdir. Bu yaklaşım anlam-anlamsızlık ve ölüm gibi temalarla davranışları anlamaya çalışmaktadır. Varoluşsal psikoloji son derece bağlamsal olup her bir bireyin kendine özgü durumlarıyla ilgilenmekte ve bu yolla kişileri bireysel korku ve diğer problemlerle yüzleşmeye teşvik etmektedir. Bu psikolojik yaklaşım sosyal izolasyonu hastalığın hem sebebi hem de sonucu olarak görmektedir. Bu

Şekil 1.1. Dini İçerikli OKB’de Bilişsel Davranışçı Model

kişiler yaşadıkları memnuniyetsizlik ve endişe sonucu durumu daha da kötüleştirecek şekilde topluluklardan çekilebilmekte ve sosyal destekten mahrum kalabilmektedirler. Ayrıca varoluşsal yaklaşım özellikle dini içerikli obsesif düşünceleri olan hastaların tüm varlıklarını anlamsızlık duygularına cevap olarak günah ve ceza kavramı üzerinde kurmuş olduklarını öne sürmektedir. Ölüm kaygısı, ölümden sonraki yaşam, ölümün gizemi ve zamanı gibi konular da bu duruma eşlik eden bir belirsizlik kaynağı olabilmekte ve dini kaygıları arttırabilmektedir (Nelson vd., 2006; Miller ve Hedges, 2007).

Bütün bu yaklaşımlar OKB'nin nedenselliği hakkında açıklama getirmeye yöneliktir. Ancak bu hastalığın oluşumuyla ilgili tek bir yaklaşımdan ziyade tüm modelleri kapsayan genel bir yaklaşımın benimsenmesinin OKB'yi anlama noktasında daha etkili olacağı düşünülmektedir.

1.3.4. Dini İçerikli Obsesif Kompulsif Bozukluk

Dini içerikli OKB, alanyazında özel olarak ele alınan bir konudur. Aslında dini saplantılar pozitivist anlayışa dayalı bilimsel yayınlar henüz üretilmeye başlanmadan çok önceleri dini otoriteler tarafından dikkat çekmiş ve yorumlanmış bir olgudur. Ancak psikiyatri tarihinde bu saplantılar psikiyatrik rahatsızlık olarak adlandırılmıştır (Tek ve Uluğ, 2001). Freud ise (1907) daha da ileri giderek obsesif kompulsif semptomlar ile dini pratikler arasında bir ilişki olduğunu öne sürmüştür. Freud'un çalışmalarına göre obsesyonel nevroz ile dini pratikler arasındaki benzerlikler şöyledir (Köse, 2012, 71-77):

1. İkisi de yapılmadıkları takdirde kişide iç sıkıran bir vicdan azabına neden olurlar.
2. Hem ibadetler hem de obsesyonel davranışlar yerine getirilirken kişiler kendilerini dış dünyadan soyutlar ve rahatsız edilmekten hoşlanmazlar.
3. Her iki uygulamada da kişiler tüm ayrıntıları yerine getirme konusunda titizlik gösterirler.
4. Her iki durumda da kişi bilinçli olmayan bir suçluluk duygusuyla hareket eder. Bu suçluluk duygusundan dolayı yapması gerekenleri mutlaka yerine getirmelidir. Aksi durumda bir takım istenmeyen durumlarla/kötülüklerle karşılaşacağına inanır.
5. Söz konusu suçluluk hissi beraberinde bir pişmanlık duygusu getirir. Her iki durumda da yerine getirilmesi gereken ritüeller ihmal edilirse bu duygu ortaya çıkar.
6. Hem dini ritüellerin hem de nevrotik ritüellerin özelliği güdülerin reddedilmesi sonucu ortaya çıkmasıdır.
7. Dini ibadetlerle obsesyonel davranışlar zihinde çatışan güçler arasında bir uzlaşma sağlamaktadırlar. Yani her ikisi de güdülerin istediği zevkin yerine geçerler. Bu benzerlik Freud'a göre en az düzeyde olanıdır.
8. İki fenomen arasındaki son benzerlik ise ruhsal yer değiştirme mekanizmasıdır. Bu mekanizma ile hem saplantılı davranışlar hem de dini ritüellerdeki küçük

ve önemsiz detaylar zamanla önemli hale gelmekte ve asıl önemli olan şeyin yerine geçmektedir.

Dini evrensel bir nevroz olarak gören Freud nevrotik ritüelleri de bir bakıma dini sistem olarak değerlendirmiştir (Freud, 1907). Dinle ilgili olarak, gösterdiği yaklaşımla eleştirilere hedef olmuş ve güdülerin bastırılmasından kaynaklanan bir olgu tanımlaması yaptığı için indirgemeci bir tutum benimsediği ileri sürülmüştür. Halbuki dini konulardaki seçimler, yerine getirilen ibadetler ve yapılan hatalar nedeniyle duyulan suçluluk ve pişmanlık duygusu bilinçli birer seçimdir (Köse, 2012: 74-79). Freud'un öne sürdüğü görüşler yıllar boyu eleştirilere maruz kalırken aynı zamanda bu teoriyi incelemek üzere birçok araştırma yapılmıştır (Zohar vd., 2004). Örneğin 139 kişi üzerinde yapılan bir araştırmada dindarlık ile obsesif semptomlar arasındaki ilişki incelenmiş ve bu iki değişken arasında anlamlı bir korelasyon bulunamamıştır (Lewis, 1994). Benzer bir araştırma da Tek ve Uluğ (2001) tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar dini saplantılar ile OKB'nin diğer klinik özellikleri arasında kesin bir ilişki tespit edememişlerdir. Ancak diğer obsesyonlara sahip kişilerin dini obsesyonlara da sahip olma ihtimalinin yüksek olduğunu belirterek dinin OKB'de bizzat belirleyici olmaktan ziyade ortaya çıktığı bir arena olarak görüldüğünü ileri sürmüşlerdir. Bugüne kadar yapılan benzer araştırmalarda da dinin doğrudan obsesyona neden olduğunu ortaya koyan herhangi bir kanıt bulunamasa da dini inanç özelliklerinin, dini yaşantıların ve kültürün OKB belirtilerini etkilemede önemli bir rolü olabileceği belirtilmektedir. Özellikle dini eğitim ve uygulamaların yasalarla belirlendiği ülkelerde daha fazla oranda dini obsesyonla karşılaşıldığı bilinmektedir (Steketee, Quay ve White, 1991). Ülkelere göre dini içerikli OKB vakalarının klinik popülasyondaki oranları şöyledir: İngiltere'de %5, Amerika Birleşik Devletleri'nde %10, Hindistan'da %11, Bahreyn'de % 40, Türkiye'de %48, Suudi Arabistan, İsrail ve Mısır'da % 50 ve Pakistan'da %60'tır. Ayrıca Türkiye için verilen bu oranın Doğu ve Batı 'da bulunan illere göre değişiklik göstereceği tahmin edilmektedir (Tek ve Uluğ, 2001; Loewenthal, 2007: 82; Ayten, 2018: 50).

Dini içerikli OKB'nin din ve dindarlık gibi değişkenlerle olan ilişkisinin konu edildiği çalışmaların yanı sıra taşıdığı kendine has niteliklerden dolayı kavramsallaştırmasının yapıldığı, bilişsel, davranışsal, duygusal ve sosyal yönlerinin çalışıldığı, epidemiyolojisinin, etiyolojisinin (neden bilim) ve tedavisinin özel olarak araştırıldığı çalışmalar da bulunmaktadır. Uluslararası alanyazına katlı sağlayan bu tür

alışmalar incelendiğinde dini içerikli OKB'nin "scrupulosity" kavramıyla anlatılmaya çalışıldığı gör÷lmektedir. Latince keskin taş anlamında kullanılan "scrupulus" kelimesinden gelen bu kavram din ve ahlak hakkında çok fazla kaygılanmayı ifade eden bir anlam taşımaktadır (Merriam-Webster, 1983: 1039). Keskin taş manası ahlaki konularda vicdana karşı işlenen yaralanma hissini anlatmaktadır. Scrupulosity, Tanrı'yı memnun edememe ve O'nun tarafından reddedilmek veya cezalandırılmaktan kaynaklanan yüksek kaygıyı ve patolojik suçluluğu barındıran psikolojik bir rahatsızlıktır. Dağılımına bakıldığında ise OKB içindeki oranının %5-33 aralığında olduğu düşün÷lmektedir (Miller ve Hedges, 2007; Elliott ve Smith, 2018: 32). Bu tür bir ahlak takıntısı için zaman zaman "koyu dindarlık" ya da "kendini dine aşırı derecede adanmak" gibi ifadeler kullanılabilmektedir. Ancak bu tanımlama açıklama gerektirmektedir. Çünkü dinle kurulan sıkı bağıllık sonucu ibadetlerini yerine getirme konusunda bilinçli bir isteklilik ve manevi haz duyan ve takvalı yaşamaya özen gösteren kişiler bu sınıflandırmadan ayrılmaktadırlar. Dini içerikli OKB söz konusu olduğunda ise ahlaki saplantıları olan bu kişiler Tanrı'nın gazabı hakkındaki istemsiz düşünceleri nedeniyle çoğunlukla ibadetleri yerine getirmede, ibadethane vb. yerlere gitmede ve cemaate katılmada zorluk yaşamaktadırlar. Bu kişilerin bir özelliğı de inançlarının önemli bir kısmını dışlayacak şekilde bir ya da iki ahlaki konuya odaklanmalarıdır. Örneğın böyle bir kişi yakınlarına karşı kaba ve nezaketsiz davranmasına rağmen ahlak dışı cinsel düşüncelerinden dolayı sürekli günah işleyip işlemediğıyle meşgul olabilir. Aynı zamanda ahlaki olarak odaklandığı konu diğerk inanların genellikle önemsiz bulup hakkında endişelenmediğı bir konudur (Purdon ve Clark, 2018: 39-116).

Dini içerikli OKB klinik özellikler bağlamında bilişsel, davranışsal, duygusal ve sosyal olmak üzere dört temel semptom örüntüsüyle açıklanabilir (Miller ve Hedges, 2007). İlk olarak **bilişsel özelliklerden** bahsetmek gerekirse karakteristik olarak bu hastaların kavramsallaştırılabilecek ahlaki meselelerle ve dini temalarla ilgili işlevsiz düşünce kalıpları ve aşırı derecede suçluluk duygusu sergilediğı gör÷lmektedir. Örneğın kadavraları inceleyen bir öğrenci bu olayı bilişsel çarpıtmalarla değerlendirmesi nedeniyle kendini suçluluktan hüküm giymiş gibi hissedebilir. Genel olarak klinik obsesyonlar nedeniyle hissedilen aşırı sıkıntı, sorumluluk ve suçluluk duygularına, yapılan bilişsel çarpıtmalar yol açmaktadır. Bu rahatsızlıkta kişi düşünceyi tehlike olarak

algılamakta ve yerine getirmesi gerekenleri yapmazsa istenmeyen şeyler olacağını düşünmektedir (Miller ve Hedges, 2007; Santa, 2017:33).

Dini içerikli OKB özelinde yoğun olarak yapılan bazı bilişsel çarpıtmalar ve gerçek dışı inançlar hastalıkta kilit rol oynamaktadır. Bu kişiler dine aykırı ve kabul edilemez düşünceler üzerinde kontrol sağlamak için kendi kendilerini engelleyen bir mücadeleye girmektedirler. Yaptıkları hatalı değerlendirme nedeniyle sadece düşünme ile eylemde bulunmayı aynı görerek “kötü düşünceler kötü eylemler kadar ahlaksızdır” şeklinde düşünürler (Muris vd., 2001; Miller ve Hedges, 2007). Bu grup hastalar için diğer bir hatalı düşünme biçimi ahlaki mükemmeliyetçilik şeklinde ortaya çıkmaktadır. Burada varsayılan inanç mükemmel bir ahlak için çabalamak gerektiğidir. Ancak çoğu zaman bu çaba en temel prensiplerle yoğrulan özü kaçırmaya neden olabilmektedir. Bu kişiler asla yanlış bir karar vermemeye çalışmak ya da hiç günah işlememeye çalışmak için esnemeyen bir gayret içerisine girerler (Vatan, 2015; Purdon ve Clark, 2018: 119-133). Belirsizliğe karşı gösterilen tahammülsüzlük ise başka bir hatalı değerlendirme şeklidir. Dini takıntılardan muzdarip olan bu kişiler zihinlerindeki şüphelere karşı koymak için mutlak düzeyde bir kesinlik ararlar (Buhr ve Dugas, 2002; Purdon ve Clark, 2018: 119-133). Söz gelimi, aslında günah işlemediğini bildiği halde affedilemez bir günah işleyip işlemediğinden bir türlü emin olamayan böyle bir kişi zorlantılı olarak dua etme ve başkalarından onay arama davranışına yönelebilir. Ancak arzu ettiği emin olma düzeyine hiçbir zaman ulaşamadığından hem şüpheleri hem de zorlantılı davranışları devam eder. Son olarak düşüncelerin kontrol edilmesi gerektiği inancı gerek dini gerekse diğer alt tiplerde kök salmış bir inançtır. Bu değerlendirmeyi yapan OKB’li kişiler obsesyonlarının nedenini zihinsel kontrolden yoksun olmalarına bağlamaktadırlar. Hatta bu hastalıktan muzdarip olmayan kişilerin kendilerinden daha iyi zihinsel kontrol yaptıklarına inanırlar. Halbuki bu inanç iki yönden sorunludur. Çünkü istenmeyen düşüncelerin zihinsel kontrolle durdurulabileceğini ve OKB belirtilerinin sıklığının bu yolla azalacağını varsaymaktadır. İşin gerçeği zihinsel kontrol arttıkça OKB şiddeti de artmaktadır (Purdon ve Clark, 2013: 119-133). Bilişsel çarpıtmalar ve gerçek dışı inançlar tıpkı diğer OKB alt tiplerinde olduğu gibi dini içerikli OKB’de de benzer özellikler göstermekte ve işlevsel olmayan düşüncelerin anlaşılması hastalıkla ilgili doğru çıkarımlarda bulunmak için önemli bir kaynak sağlamaktadır.

Davranışsal özelliklere gelince dini içerikli OKB'den muzdarip pek çok hastanın suçluluk duygularını giderme ve Tanrı ile kurulan ilişkiyi yeniden onarma amacıyla birden fazla sayıda dini otoriteden onay alma, itirafta bulunma, tekrar tekrar tövbe etme gibi eylemlere yöneldiğini söylemek mümkündür. Ancak bu mekanizma kalite ve sıklık açısından patolojiktir. Suçla orantısız olarak aşırı rahatsızlık duygusuyla gerçekleştirilen bu davranışlar geçici bir rahatlama sağlasa da sağlıklı bir çözüm getirmemektedir. Üstelik bu suçluluk duygusu çoğu zaman belirli dua cümlelerini okuyup durma ve ibadetleri tekrar tekrar yapma gibi başka zorlantılı davranışları da beraberinde getirmektedir. Sonuç olarak bütün bu çabalar obsesyonları azaltmadığı gibi hastalık belirtilerinin artmasına neden olmaktadır. Bu kişiler için yararı olmayan çabalar sonucu içine düştükleri kısır döngü nedeniyle oluşan çaresizlik ve umutsuzluk duygularının kendine zarar verme ve intihar etme potansiyeli taşıması ise oldukça endişe vericidir (Ciarrocchi, 1995: 23-24; Miller ve Hedges, 2007).

Dini içerikli OKB'de **duygusal özellikler** sürekli ve yoğun umutsuzluk dönemleri ile ilişkili olabilmektedir. Çoğu hasta ister gerçek ister hayal olsun ahlaki geçişlerinin vicdani huzura ve Tanrı'ya yakın olmaya izin vermeyecek kadar ciddi olduğunu düşünmektedir. Özellikle de tüm bireysel yaşamlarının merkezi olarak din ve maneviyatı gören hastalar bir çeşit ahlaki başarısızlık ve ezici umutsuzluk duygusunu yaşamaktadırlar. Bu kişiler hiçbir şeyden zevk alamayacak hale gelebilir, yaygın ilgisizlik veya duygusal uyuşukluk yaşayabilir ve zamanla majör depresyonla ilgili kriterler taşıyabilirler (Ciarrocchi, 1995: 96-97; Miller ve Hedges, 2007).

Bu alt tipteki hastalığın **sosyal özellikleri** ise toplumsal izolasyon ve bunun sonuçlarıyla ilgilidir. Bu kişiler hastalığın duygusal işlevi ve damgalanma endişesi nedeniyle kendilerini yakın aile üyeleri ve arkadaşlarından fiziksel ve psikolojik olarak geri çekerler. Bu sosyal tecrit hastaları onay arama davranışından da mahrum bırakır ve kendi iç dünyalarını yaşayabilecekleri tek yer haline getirir. Diğer bir sosyal problem ise hastanın aile üyelerinin böyle bir rahatsızlığa sahip olduğunu bilmemelerinden kaynaklanan ikincil sorunlardır. Bu durum yine aile içi ilişkileri zorlayabilir. Gerek aile üyelerinin haberdar olması gerekse olmaması olsun bu hastalığın aile ortamını etkilemesi bakımından önemli bir etkisi bulunmaktadır (Miller ve Hedges, 2007).

1.3.5. Obsesif Kompulsif Bozukluk ve Vesvese İlişkisi

Sözlükte fısıltı, hışırtı gibi gizli söz, fiskos, kuruntu anlamlarına gelen vesvese, temelsiz ve gerçekle ilgisi olmayan şüphe ve kuruntulardır (Kanar, 2009: 1811; Mutçalı, 2012: 999). Vesvese zihinde istemsiz olarak belirmekte, kişiyi kötü veya zararlı bir düşünce ya da davranışa yönlendirmektedir. Vesvese genelde iyi bir işin terkedilmesi, geciktirilmesi ya da eksik yapılması gibi din dışı davranımlara yönelten içsel bir itilme olarak hissedilmektedir. Dini terminolojide vesvesenin kaynağı şeytandır. Şeytan insanların zayıf yönlerini kullanarak onların olumsuz duygular hissetmesine ve dini konularda şüpheye düşmesine neden olmaktadır. Şeytanın verdiği vesveseyi üç gruba ayırmak mümkündür. Bunlar; aslı ve temeli olmayan şeylerin gerçek gibi gösterilmesi, şehvetin tahrik edilmesi, şimdiki zaman veya geçmiş ve gelecekle ilgili şeylerin hatırlatılması ve düşündürülmesidir. Şeytanın bu vesveseleri verme nedeni inançlı kişilerin Allah'ı inkar etmelerini, kulluk görevlerini yerine getirmemelerini ve kendisi gibi Allah'a isyankar olmalarını istemesidir (Gazali, 2002: 76-78; Diyanet İşleri Başkanlığı [DİB], 2013: 493; Diyanet İşleri Başkanlığı [DİB], 2015: 691).

Kur'an- Kerim de vesvese kelimesi dört yerde geçmektedir. Ancak konuyla ilgili ayetler daha fazladır. Ayetlerde şeytanın insanı ayartmasından (A'raf: 7/22), kafa karıştırmamasından (Taha: 20/120), edepsizliği ve kötülüğü emretmesinden (Nur: 24/21), kötülüğe, çirkinliğe ve bilinmeyen şeyler hakkında konuşmaya yönlendirmesinden (Bakara:2/169), ayağı kaydırmasından (Bakara: 2/36), doğru yoldan saptırmasından (Zuhruf: 43/37), kendi yandaşlarıyla korkutmasından (Al-i İmran: 3/175), inananların arasına girmesinden (İsra: 17/53), kışkırtmasından (Mü'minun:23/97), arzulara bir şeyler katmaya çalışmasından (Hac: 22/52), günahları ve yapılan şeyleri güzel/şirin göstermesinden (Hicr:15/39, Enfal: 8/48), türlü fısıldamalarından, kuruntular vermesinden, saptırmasından, vaatlerde bulunarak boş yere ümit vermesinden (En'am: 6/112-113, Nisa:4/118-120) söz edilmekte ve böylece insanı çaresizlik içinde yapayalnız bıraktığından (Furkan:25/29) bahsedilmektedir. Ancak tüm bu uğraşların aslında sadece çağrıda bulunmaktan ibaret olduğu (İbrahim: 14/22), inananların vesvese karşısında iyice düşünerek ve Allah'a sığınarak gözlerini açabildiği (A'raf:7/201), şeytanın da Rablerine güvenip dayananlar üzerinde her hangi bir hakimiyetinin olamayacağı (Nahl:16/98) belirtilmektedir.

Hiz. Peygamberin ifadelerine bakıldığında da vesvesenin zarar verici bir şey olmadığı ve alınan bazı önlemlerle ondan korunabileceği anlaşılmaktadır. Bir hadis-i şerifte geçen “*Şeytan insanoğlunun kalbinin üzerinde tünemiş vaziyette bekler. Allah’ı zikredince siner, çekilir, gaflette ise vesvese verir*” (Buhari, Tefsir: 1) ifadesi her insanın zaman zaman vesveseden muzdarip olabileceğini vurgulamaktadır. Zira ashabından bir grubun Hiz. Peygambere “*Bazılarımızın aklından bir kısım vesveseler geçiyor, normalde bunu söylemenin günah olacağına kaniyiz*” şeklinde yakınmaları üzerine o, “*Gerçekten böyle bir korku duyuyor musunuz?*” diye sormuştur. Oradakiler “*Evet!*” deyince “*İşte bu korku imandan gelir (vesvese zarar vermez)*” demiştir (Müslim, İman: 209). Bu rivayet vesvesenin baş edilemeyecek bir sıkıntı olmadığını göstermektedir. Aynı şekilde hadis-i şerifte bir kimsenin Allah’ın adını anarak ve O’na tevekkül ederek evden çıkmasının şeytanın ondan uzaklaşmasına, endişelerden emin ve güvende olmasına sebep olacağı bildirilmektedir (Ebu Davud, Edep: 102,103).

Vesvese çok yoğun olup baş etmesi oldukça zor hale geldiğinde hastalık sınıfında tanımlanabilmektedir. Bu durumda vesvese kelimesi gerek OKB hastaları gerekse alan uzmanları tarafından dini obsesyonları karşılayan bir sözcük olarak sıkça kullanılmaktadır. Ancak yukarıda verilen ayet ve hadislerden de anlaşıldığı üzere dini literatüre ait bir kavram olan vesvesenin obsesyonel düşünce ve davranışlarla tamamen aynı anlama gelmediği, bununla birlikte kuruntudan ümit etmeye kadar birçok düşünce, duygu ve davranışla ilişkili olan bu kavramın obsesyonları da kapsayacak şekilde çok geniş bir anlam içeriğine sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Yine dini literatüre bakıldığında obsesyonlarla ilgili olabilecek başka kavramlarla da karşılaşmak mümkündür. Bunların başlıcaları hâcis, havâtır ve hadîsü’n-nefstir.

Sözlükte içine doğmak, aklına gelmek gibi anlamlara gelen havâtır, kişinin kendi isteği dışında zihnine gelen düşünceler veya kalpte hissedilen duygulardır. Allah’tan gelen hitaba rabbâni havâtır, melekten gelene meleki havâtır, nefisten gelene hâcis, şeytandan gelene ise vesvese denmektedir. Nefisten ve şeytandan gelen havâtır için şeytani havâtır ifadesi de kullanılmaktadır. Gazali’ye göre havâtır, kişinin duyu organlarıyla algıladığı şeyler sonucu oluşan çeşitli duygu ve düşüncelerdir. Burada bir düşüncenin kişinin aklına iradesi dışında gelmesini anlatmak için havâtır kelimesi kullanılırken bu düşünceden dolayı içinden geçen günah ve kötü şeyler hadîsü’n-nefs olarak adlandırılmaktadır. Hadîsü’n-nefs tıpkı havâtır gibi kişi için dini bir sorumluluk

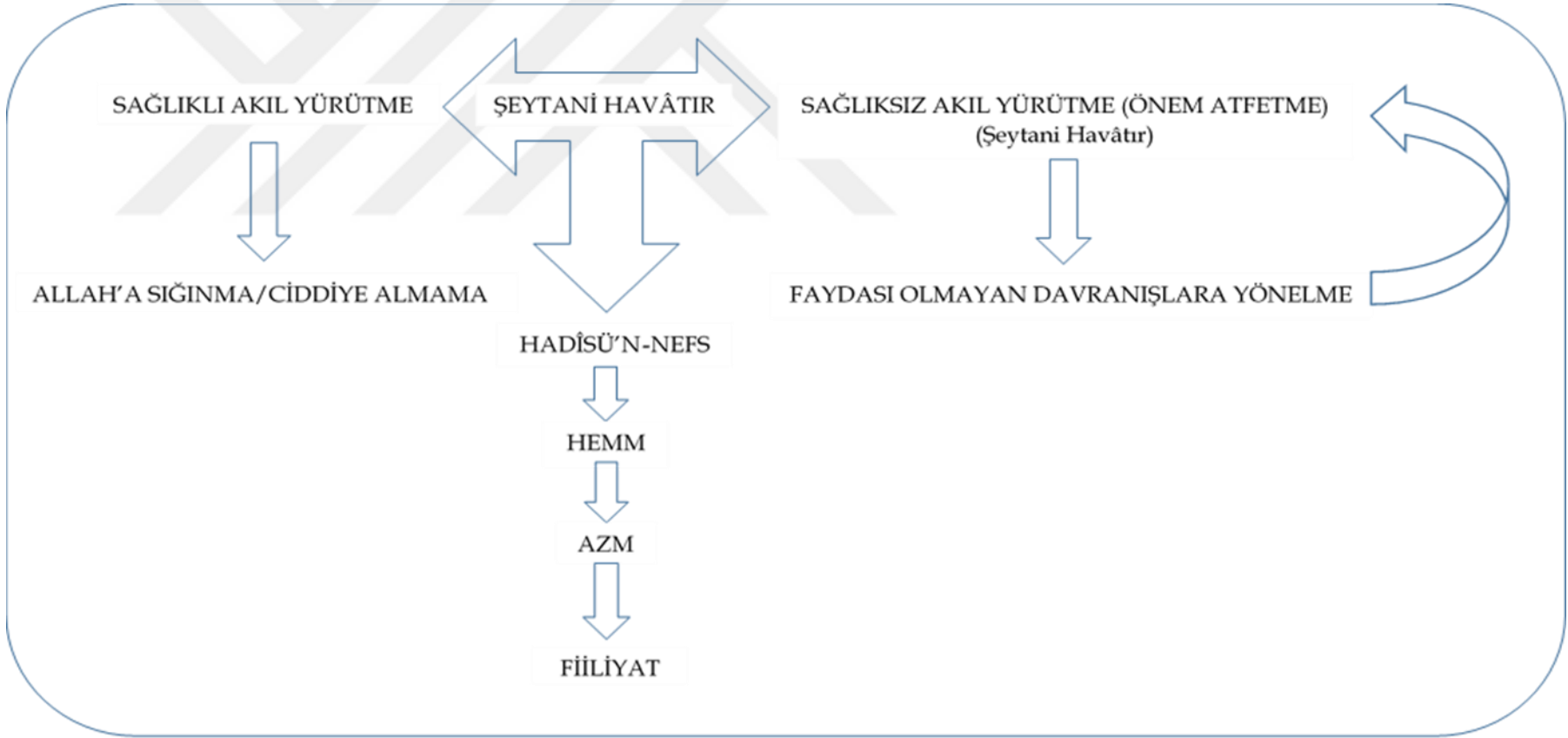
doğurmamaktadır. Çünkü bu aşamada faal olarak düşüncenin gerçekleştirilmesi henüz mümkün değildir. Bu düşüncenin gerçekleştirilmesi ancak karar verme (hemm) ve bu karardan sonra harekete geçme (azm) ile mümkündür. Son iki aşama ise dini sorumluluk getirmektedir (Y. Ş. Yavuz, 1997: 523-526; Çelik, 2002; DİB, 2013:500; DİB, 2015: 240; Kızılgeçit, 2015b, 101-105). Gazali (2002:73) bu aşamaları havâtır, meyl, azm, kast ve fiiliyat olarak sıralamaktadır.

Özellikle kelam ilminde havâtır, üzerinde çokça durulan bir konu olmuştur. Buna göre insandaki akıl yürütme becerisinin havâtır yoluyla gerçekleştiği ve havâtırın akıl yürütme eyleminin başlatıcısı olduğu kabul edilmektedir. Bu konuda Ebu Mansur el-Maturidi insandaki zihinsel mekanizmayı devreye sokan şeyin rabbani havâtır olduğunu, şeytani havâtırın ise sağlıklı düşünmeyi engelleyen bir rolü olduğunu belirtmiştir. Mu'tezile alimlerinden bir kısmı ise insanların çoğunun akıl yürütme eyleminin başlatıcısı olan havâtırın farkında bile olmadıklarını öne sürmüştür. Ayrıca İslam âlimleri havâtırın doğruluk ve yanlışlığını akıl yürüterek tespit etmek gerektiğini belirtmişlerdir (Maturidi, 2002: 171; Y. Ş. Yavuz, 1997: 523-526).

Buraya kadar anlatılanlar bilişsel modeli çağrıştıran bazı unsurlar barındırmaktadır. Şöyle ki; bilişsel yaklaşımda günlük hayatta karşılaşılan olay ve durumlarla ilgili değerlendirmeler yapmak çoğunlukla fark edilmeyen, ilk akla gelen ve âdeta akıl yürütme eyleminin başlatıcısı olan otomatik düşüncelere bağlıdır. Bu düşünceler olumsuz olduğunda bireyin duygu ve davranışları da olumsuz olarak etkilenmektedir. Ancak birey bilişsel çarpıtmalar taşıyan bu gerçek dışı düşünceleri fark edebilir ve akıl yürütme ile (çifte standart tekniği, yeniden atıf tekniği vb.) düşünme şeklini değiştirebilirse duygu ve davranışlarının da değiştiğini görebilir (Gençöz, 2001). Bu bağlamda bilişsel model ile İslami yaklaşımın her ikisinde de bazı benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerlikler şöyle sıralanabilir: 1.Havâtırın ve otomatik düşüncenin ortaya çıkışını sağlayan algılanan bir tetikleyicinin olması, 2. Hem havâtırın hem de otomatik düşüncelerin farkında olunamayabileceği, 3.Bilişsel işlem sürecinin başlatıcısı olan otomatik düşüncelerin akıl yürütme eyleminin başlatıcısı olan havâtır ile olan benzerliği, 4. Bilişsel çarpıtmaların neden olduğu gerçek dışı düşüncelerin tıpkı şeytani havâtırda olduğu gibi sağlıklı düşünmeyi engellemesi, 5. Otomatik düşünceleri ele almaya yarayan tekniklerin düşüncenin doğruluğunu veya yanlışlığını tespit etmek üzere yapılan akıl yürütme eylemi ile olan benzerliği.

Elbette bu benzerlikler her iki yaklaşımın tam olarak örtüştüğü anlamına gelmemektedir. Kişinin iradesi dışında aklından geçen düşünceler olan havâtır kaynak itibarıyla rabbâni, meleki, şeytani ve nefsidir. Ancak otomatik düşüncelerin geçmiş yaşantı ve deneyimler aracılığıyla geliştirilen temel inançlardan ve düşünce şemalarından kaynaklandığı varsayılmaktadır. Burada bir parantez açarak, sağlıklı düşünmeyi engelleyen şeytani havâtırın geçmiş yaşantılardan köken alan bazı temel inançların oluşumuna yol açabileceği ve özellikle zor zamanlarında insanın karamsarlığa sürüklenmesine neden olabileceği belirtilmelidir (bkz. H. Aydın, 1998; Gazali, 2003: 572-575; Ekberi, 2006: 325-334; Yazır, 2006: 503-505). Bunun dışında bilişsel modelde karşılıklı etkileşimleri olmakla beraber düşüncelerin duyguların oluşumuna kaynaklık ettiği varsayılırken İslami modelde akıl yürütme eyleminin başlatıcısı olarak kabul edilen havâtır aynı anda hem duyguyu hem de düşünceyi barındırabilmektedir.

Bilişsel model aynı zamanda OKB'yi açıklamak için sıklıkla kullanılan bir yaklaşımdır. Bu modele göre obsesyonlar gerçek dışı düşüncelerdir ve çoğu hasta bunun farkındadır. Bu yüzden bilişsel yaklaşımda obsesyonlardan çok kişinin bunları değerlendirme şekli önemli bulunur (Gökçakan, 2005). Dini kaynaklarda ise kabul edilemez düşüncelerle ilgili obsesyonların yanı sıra ibadeti engelleyip Allah'tan uzaklaştıran ve olumsuz olarak değerlendirilebilecek davranışlara yol açan her türlü obsesyonel düşünce (örneğin kirlenme obsesyonları nedeniyle abdest almayı bırakmak ya da aşırı oranda temizlik malzemesi kullanarak israfa yol açmak) ile sağlıksız akıl yürütme yoluyla bu düşüncelere gereğinden fazla önem atfetmenin (örneğin dini veya cinsel içerikli düşünceler nedeniyle imanının gittiğine hükmederek ibadetleri terk etmek) şeytani havâtır (hâcis ve vesvese) olduğu anlaşılmaktadır. Yani gerek obsesyonların gerekse obsesyonların yorumlanmasıyla ilgili duygu ve düşüncelerin içerik olarak şeytani havâtırdan kaynaklandığı söylenebilir. Bu noktada İslami yaklaşımın bilişsel modelden farklı olarak düşünce, duygu ve davranışların oluşumuyla ilgili süreçleri incelerken dini kriterleri baz alarak ortaya çıkan davranışın işlevselliğinden çok dini açıdan uygunluğuna odaklandığı görülmektedir. Bütün bu görüşler doğrultusunda OKB'nin dini kavramlarla temellendirilmiş bir yaklaşımla değerlendirilmesinin mümkün olabileceği düşünülmektedir. Şekil 1.2'de obsesyonlardan mustarip olan kişilerin bu düşünceleri yorumlama tarzını da kapsayacak şekilde şeytani havâtırın genel işleyiş mekanizması İslami yaklaşıma göre görselleştirilmektedir.

Şekil 1.2. İslami Yaklaşımına Göre Şeytani Havâtırın İşleyişi

1.3.6. Obsesif Kompulsif Bozukluğun Tedavisi

Obsesif Kompulsif Bozuklukta hastalık semptomları psikanalitik terapiye oldukça dirençli olduğu için farmakolojik, bilişsel ve davranışsal tedavi daha çok kabul görmektedir. Farmakoterapi ile psikoterapinin birlikte uygulanması ise en çok tercih edilen ve etkili bulunan tedavi yöntemi olarak benimsenmektedir. Farmakolojik tedavide kullanılan ve serotonin transmitterini etkileyen ilaçlar genellikle iyi sonuçlar doğurmaktadır. Buna rağmen hastaların yaklaşık bir değerle %30'u ile %50'si arasında klinik açıdan kayda değer bir iyileşme görülmemektedir. Bu grup ilaçlara yanıt vermeyen hastalara ise düşük dozlarda antipsikotik ilaçlar verilebilmektedir. Ancak ilaçların kesilmesiyle birlikte hastalığın nüksetmesi OKB tedavisinde önemli bir dezavantaj olarak görüldüğü için farmakolojik tedavinin davranışçı ve bilişsel-davranışçı tedavilerle bir arada yürütülmesi uzun süreli yarar sağlayan bir alternatif olarak görülmektedir (Köroğlu vd., 1995: 24; Butcher, Mineka ve Hooley, 2013: 401).

Obsesif Kompulsif Bozuklukta davranışçı terapi maruz bırakma ve tepki önleme tekniklerini içeren başarılı bir tedavi yöntemidir. Bu yaklaşım huzursuzluk ve sıkıntı oluşturan uyarıcılara maruz kalmayı ve kompulsif ritüellere sebep olan dürtüklemelere karşı direnmeyi hedefler. Buna göre obsesyonel kaygıyı azaltmanın yolu sıkıntı doğuran şeye ulaşmaktan ve bu uyarıların zarara sebep olmayacağı bilgisine erişmekten geçmektedir. Bu tedavi sırasında hasta korktuğu durumlarla yüzleşirken gerçekleşmesinden endişe ettiği sonuçlardan korunabileceğini düşündüğü ritüellere aşamalı olarak sınırlama getirmek zorunda kalır ve kompulsif davranışları zamanla azalır. Ancak bazı hastalar kaygıyı çok fazla arttırması nedeniyle bu yaklaşıma sıcak bakmayabilirler. Bu yüzden tedaviye başlamayı reddedebilir ya da başladıktan sonra sürdürmek istemeyebilirler. Böyle bir durumda bilişsel-davranışçı yaklaşım maruz bırakma ve tepki önleme uygulamaları olmadan da fayda sağlayabilmektedir. Hastanın kendi yapabilirliğine inanmasının zor olduğu bu koşullarda diğer destek sistemlerine ulaşmasını sağlamak ve hasta ile işbirliği halinde bazı davranış deneyleri yapmak mümkün olmaktadır (Carmin, Wiegartz ve Wu, 2008: 130; Rosqvist ve Norling, 2008: 50).

Tek başına davranışçı terapiden daha etkili olan bilişsel-davranışçı terapi obsesif düşünceler, obsesyonların anlamını hatalı yorumlama ve bunların yol açtığı zorlantılar,

düşünce kontrolü, etkisizleştirme davranışları üzerinde durmakta ve bu düşüncelerin neden olduğu kısır döngünün nasıl kırılabileceğine ilişkin çözümler sunmaktadır. Bilişsel-davranışçı tedavinin amacı; obsesyonların hatalı yorumlarını gerçekçi ve kabul edilebilir bir değerlendirmeye yer değiştirmek, kompulsif davranışları ortadan kaldırmak ve ne kadar kabul edilemez olursa olsun obsesif düşünceleri herhangi bir olumsuzluk olmadan kendi haline bırakabilmeyi öğrenmektir (Purdon ve Clark, 2018: 51-59). Bu öğrenme bilinçli farkındalık geliştirmekle sağlanabilmektedir. Bunun için yapılması gerekenler; zaman ayırma, sabırlı olma, kabul etmeyi öğrenme, yargılamayı bırakma ve şimdide yaşama şeklindeki bir dizi etkinliktir. Bunların yanında bilinçli farkındalık çalışması ile olumlu ya da olumsuz düşüncelerin zihinde gezinmesine ve geçip gitmesine izin verme alıştırmaları yapma, zihni sakinleştirmek için şimdide odaklanma gibi egzersizler OKB etkisi altında kalan zihni yönetmeye yardımcı olmaktadır (Elliott ve Smith, 2018: 142-149).

Bu yaklaşımlar tüm OKB alt tiplerinde olduğu gibi dini içerikli OKB tedavisi için de geçerli ve etkili birer yöntemdir. Bununla beraber dini içerikli OKB'nin tedavisinde dini literatürün önemli bir kaynak sağladığı düşünülmekte ve tedavi sürecinde bir din görevlisinin rehberliği giderek daha çok önemsenmektedir. Özellikle birçok dinde maruz bırakma ve tepki önleme teknikleriyle tutarlı kaynakların bulunması klinik tedavi uzmanlarını bunları tedaviye entegre etmeye ya da psikoeğitim veya motivasyonel aşamalara dahil etmeye yönlendirmektedir (Siev ve Huppert, 2016). Witzig (2017) dini içerikli OKB'de tedaviyi; tanı, semptomların değerlendirilmesi, din görevlileri ile işbirliği, bilişsel tedavi (obsesif inançları ve bilişsel çarpıtmaları hedefleyerek problemli davranışları tanımlama ve sona erdirmeye), farkındalık becerilerini geliştirme (şimdiki zamana gelmeyi ve düşüncelerle savaşmamayı öğrenme), değerlere yönelik kararlı eylemlere odaklanma, maruz bırakma ve tepki önleme gibi boyutlara dayandırmaktadır. Ayrıca hastaya Tanrı'nın sesi ile OKB'nin sesi arasındaki uyumsuzluğu göstermek ve hastanın Tanrı'nın kim olduğuyla ilgili bakış açısını değiştirerek Tanrı algısını düzeltmeye yönelmek bu tedavi önerisinin hedefleri arasında bulunmaktadır. Bu doğrultuda ülkemizde de manevi/dini temelli tedavi yaklaşımlarının gelişmekte olduğu söylenebilir. İlmü'n-nefs geleneğine ait zihin kuramı ve İslam düşünürlerinin vesvese risaleleri ile temellendirildiği belirtilen "4T" modeli buna örnek olarak gösterilebilir. Bu modelin farkındalık ve kabulle ilgili becerileri geliştirmeye odaklı olmasının yanında

bilişsel-davranışçı terapi teknikleriyle entegre edilerek yapılandırıldığı ve Toprak ve Emül (2016) tarafından uygulanan tedavide kronik hastalarda yüksek oranda iyileşme sonucu verdiği belirtilmektedir (Toprak, 2018). Ayrıca Angın (2018) tarafından yapılan “Çocukluk Çağı Örseleyici Yaşantıların Tanrı Algısına Etkisi: Bir OKB Vakası Örneği” isimli çalışma da dini materyalin kullanıldığı uygulamaların manevi danışmanlık zemininde gerçekleştirilebileceğini gösteren bir örnektir. Tedaviyle ilgili herhangi bir sürecin planlanmadığı bu araştırmada ise şeytani havâtır kapsamındaki vesveseyle ilgili çizilen çerçeve bağlamında tedaviye katkı sağlayabileceği düşünülen bir takım özellikler şöyle sıralanabilir;

- Adeta imanın doğal bir sonucu olan vesveseye herkes kapılabilir. Bu durumda öncelikle vesvesenin ne olduğuna ilişkin bilgi sahibi olmak farkındalığı arttırıp düşünce, duygu ve davranışların düzenlenmesine yardımcı olan bir strateji olarak değerlendirilebilir.

- Kişilik yapılanmasındaki sorunlar, beyin işlevlerindeki bozukluklar ya da olumsuz bazı temel inanç ve düşünce şemalarına yol açan yaşantılar gibi problemliler durumlar vesvese için elverişli bir zemin oluşturabilmektedir.

- Vesvese ile başa çıkmada hem problemliler durumların aşılabilmesi hem de manevi/dini kaynakların yeterliği önemlidir.

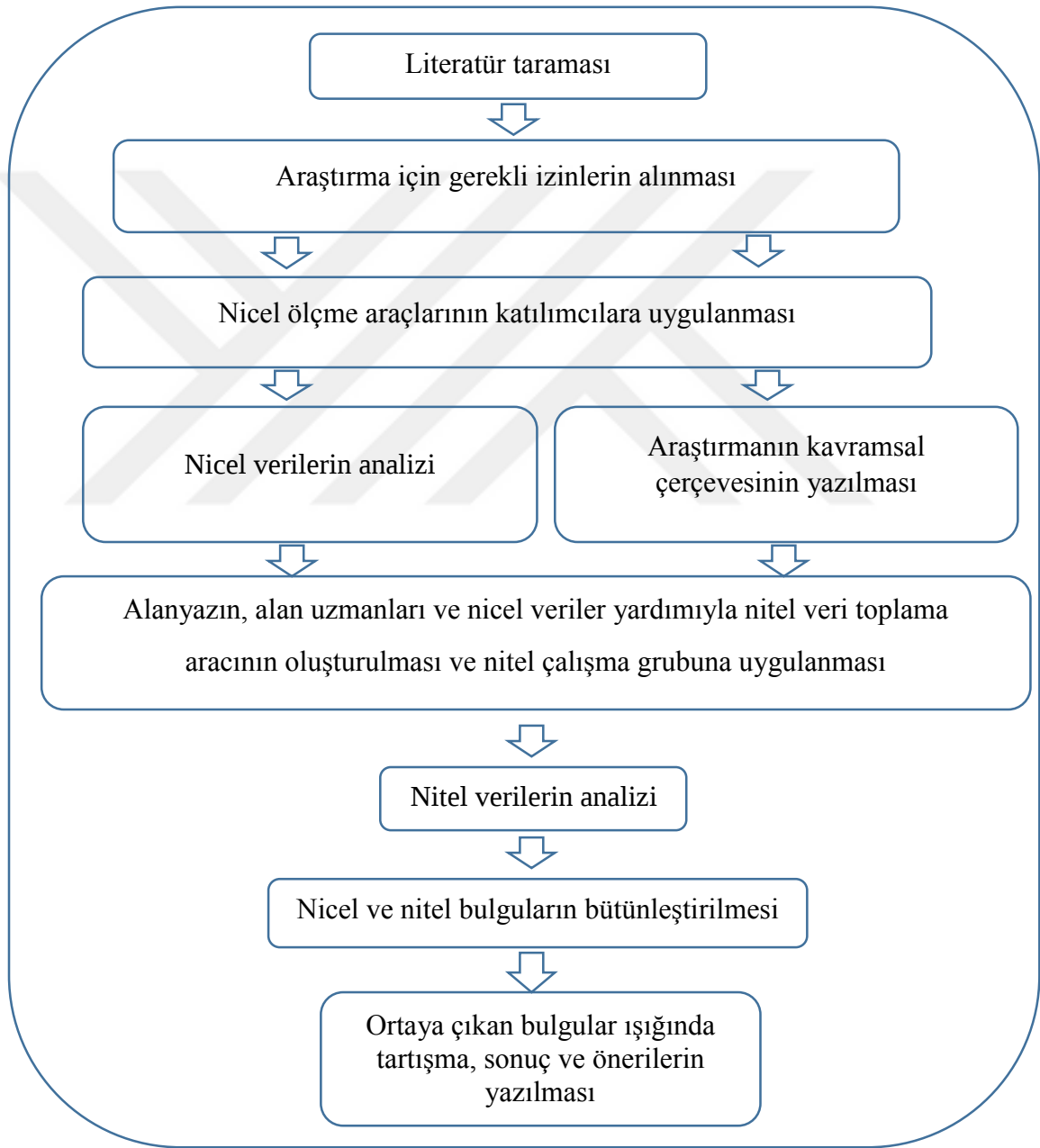
- Vesvese patolojik bir sorunla ilişkilendirildiğinde, tıbbi içerikli müdahalelerin uygulanması ile eşzamanlı olarak dini alanda sıkıntı oluşturan içeriklerin yeniden yapılandırılmasıyla ihtiyaç duyulan manevi/dini donanımın sağlanmasının etkili bir tedavi yaklaşımı olarak görülmesi mümkündür.

Sonuç olarak, yukarıda verilen çalışmaları takip eden yeni araştırmaların teoloji ile psikolojinin kesiştiği disiplinler arası alanda bilgi birikimi oluşturmaya ve özellikle dindar hastalar için çok zor bir konu olan dini obsesyonların tedavisine farklı bakış açıları kazandırmaya önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, deseni, çalışma grupları, veri toplama araçları ve yapılan analizler hakkında bilgi verilmektedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda araştırma sürecinde takip edilen aşamalar Şekil 2.1.'de görülmektedir.

Şekil 2.1. Araştırmanın Uygulama Aşamaları

2.1. ARAŞTIRMANIN DESENİ

Karma yöntem araştırması olarak tasarlanan bu çalışmada hem nicel hem de nitel araştırmanın sahip olduğu avantajlarından yararlanılmaktadır. Nicel yaklaşım elde edilen verilerle araştırma problemine yönelik genel bir anlayış ortaya koymayı sağlarken, nitel yaklaşımın verilerin araştırma problemine yönelik yorumlanmasında daha ayrıntılı bir anlayış sağladığı bilinmektedir. Nitel yaklaşım araştırmaya katılan bireylerin görüşlerini derinlemesine incelerken, nicel yaklaşım çok daha fazla sayıda bireyi birkaç değişkene verdiği cevaplarla inceleyerek değerlendirmede bulunur. Kullanılan nitel yöntemler elde edilen sonuçları daha çok sayıda kişiye genelleme fırsatını vermez. Nicel yöntemler ise tek tek bireylere yönelik anlayış geliştirme olanağından yoksun bırakır. Kısacası, her iki yöntemin de bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Ancak bir yöntemin zayıf yanları diğer yöntemin güçlü yanları ile telafi edilebilmektedir. Bunun için nicel ve nitel verilerin bir arada kullanıldığı karma yöntem tek bir yaklaşımın sağladığından çok daha fazla yarar sağlar. Sadece nicel veya nitel araştırma yöntemi ile tatmin edici bir şekilde cevaplanamayacak soruları cevaplayabilmeyi sağlaması karma yöntem araştırmasının güçlü yanlarından biridir. Bu yöntemin sağladığı diğer bir avantaj da nicel ve nitel verilerin bölünmesine izin vermeyen ve her iki yaklaşım arasında köprü oluşturan bir özellikte olmasıdır. Karma yöntem araştırması belirli paradigmların nicel, belirli paradigmların ise nitel araştırma ile ilişkilendirilmesi yerine daha kapsayıcı bir paradigma ile araştırmaların planlanmasını ve yürütülmesini sağlar. (Creswell ve Plano Clark, 2018:9-15).

Bir karma yöntem araştırmasına karar verilmeden önce araştırmanın bu yönteme uygunluğunun gerekçelendirilmesi önemlidir. Hangi araştırma problemlerinin karma araştırma yöntemine uygun olduğunu belirlemeyi sağlayan ihtiyaçlar şöyle sıralanabilir (Creswell ve Plano Clark, 2018: 8-14):

- Nicel veya nitel veri kaynağının yetersiz kalması
- Nicel sonuçların ne anlama geldiğine dair ek açıklama getirmek
- Nitel yolla elde edilen bulguların genellenip genellenemeyeceğini test etmeyi istemek
- Nicel ya da nitel yöntemle çalışılan bir araştırmayı diğer yöntem verileriyle geliştirmeyi sağlamak

- Kuramsal bir yaklaşımı, bir değişiklik veya tüm çalışmanın izlenebileceği bir bakış açısı oluşturmak için en iyi şekilde kullanmayı sağlamak
- Çoklu araştırmalarda süreç içindeki aşamaları birbirine bağlayarak araştırma amacını ortaya koymayı sağlamak

Yapılması planlanan araştırma için karma yöntem yaklaşımının benimsenmesini sağlayan gerekçelerin netleşmesi veri setlerinin nasıl birleştirileceğini belirlemek açısından önemlidir. Karma yöntem, basitçe nicel ve nitel verilerin bir araya getirilmesi demek değildir. Her ne kadar nicel ve nitel verileri birlikte kullanmak iyi bir yol olsa da bu yaklaşımın kendine has teknikleri bulunmaktadır. Karma yöntem araştırması söz konusu olduğunda en hassas konulardan biri nicel ve nitel veri setlerinin nasıl birleştirileceğidir. Karma yöntem araştırmalarında verilerin nerede ve nasıl birleştirileceği ile ilgili üç temel desen bulunmaktadır. Bunlar; birleştirme deseni, açıklayıcı ardışık desen ve keşfedici ardışık desendir (Creswell, 2017: 2-6). Bu araştırmada bir karma yöntem araştırma deseni olan açıklayıcı ardışık desen kullanılmaktadır.

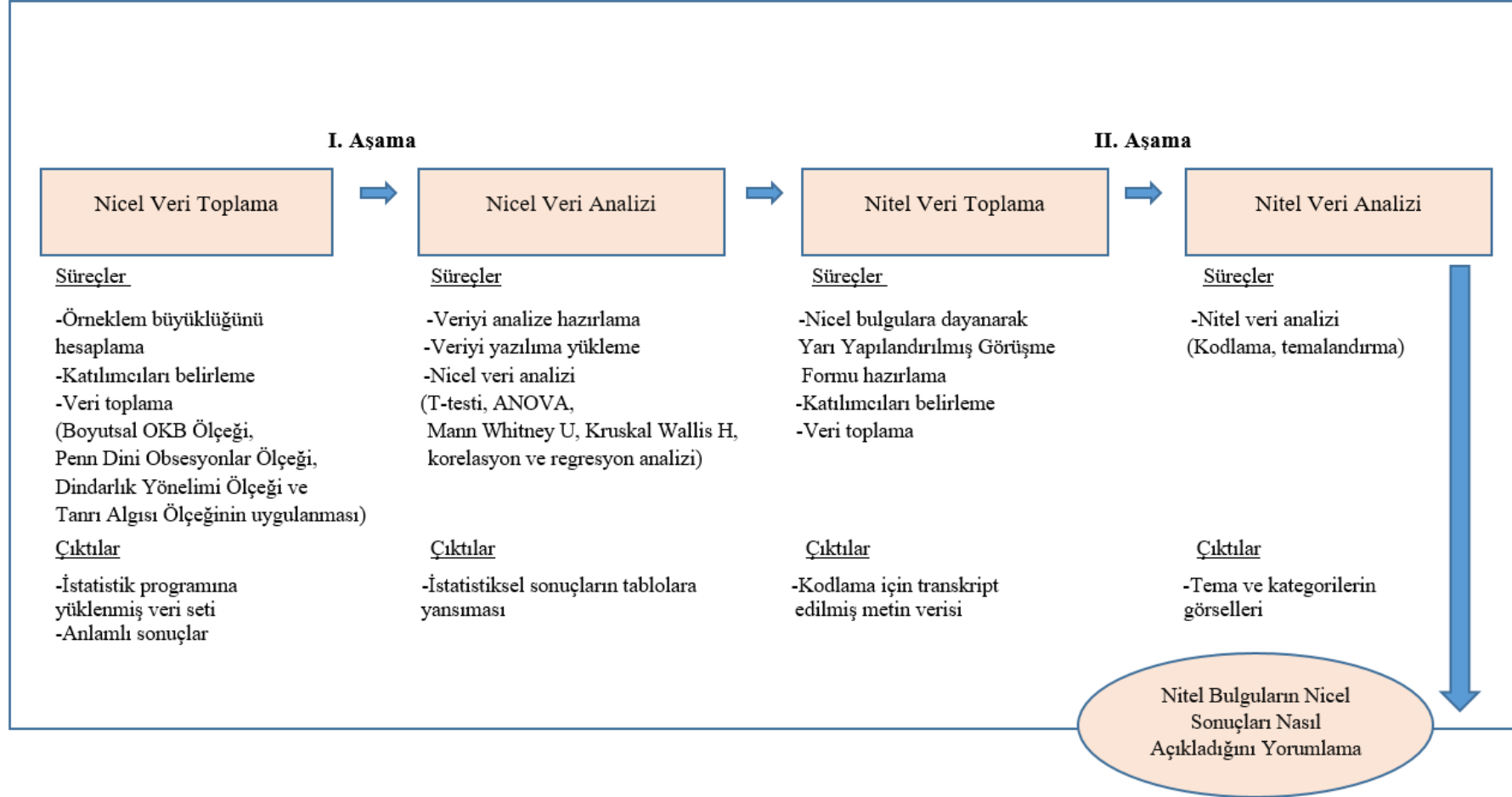
Açıklayıcı ardışık desenin amacı nicel aşama ile başlayıp elde edilen sonuçlardaki ilişkileri ve yönelimleri açıklamak için nitel çalışma yürütmektir. Bu desenin avantajı birbiri üzerine inşa edilebilen ve kolaylıkla anlaşılabilen iki aşamadan oluşmasıdır. İlk aşamada nicel veri toplanarak analiz edilir. Böylece ikinci aşama olan nitel aşamada hangi soruların sorulacağı ve hangi konunun irdelenmesi gerektiği nicel sonuçlara dayandırılarak belirlenir ve nitel aşamada kullanılacak olan veri toplama araçları geliştirilir. İkinci aşamada nitel veri toplanır ve analiz edilir. Son olarak nitel sonuçların nicel sonuçların açıklanmasına nasıl bir katkı sağladığına dair çıkarımda bulunulur ve araştırmanın amacına uygun olarak bütünde ulaşılan sonuç yorumlanır. Açıklayıcı ardışık desenin bir araştırma deseni olarak güçlü yanları bulunmaktadır. Bunlar; her aşamada tek tip veri toplanması nedeniyle çalışmanın bir araştırma ekibine gerek duyulmadan tek araştırmacı tarafından yürütülebilmesi, nicel yönelmeyle başlaması nedeniyle nicel araştırmacılar için uygun olması ve ikinci aşamada ilk aşamadan öğrenilenler üzerine tasarlanabilecek yeni yaklaşımlara fırsat vermesidir. (Creswell, 2017: 39; Creswell ve Plano Clark, 2018: 90-91).

Karma yöntem araştırmalarında seçilen araştırma desenine göre araştırma süreçlerinin diyagramize edilmesi bu süreçlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu görseller veri toplamayı ve analizini belirten şekillerden, birleştirme ve yorumlamayı gösteren döngülerden, işlemleri ve ıktıları anlatan metinlerden ve işlemlerin sırasını gösteren oklardan oluşmaktadır. Creswell'in görselleştirdiği Açımlayıcı Ardışık Desen Diyagramından yararlanılarak yapılan ve bu araştırmadaki süreçleri gösteren diyagram şekil 2.2.'de verilmiştir (Creswell, 2017: 53-62)

2.1.1. Araştırmanın Nicel Boyutu

Nicel araştırmalar genel olarak pozitivist epistemoloji temelli olmaktadır. Pozitivist epistemoloji ise bir takım ontolojik kabullere dayanmaktadır. Bunlar; dış gerçekliğin duyularla bilinebilmesi, duyularla elde edilen bilginin nesnel olduğunun kabul ve sosyal bilimlerde de tıpkı fen bilimlerinde olduğu gibi nesnelerin ele alınıp incelenebilmesidir. Pozitivist epistemolojiye dayanarak nesnel bilgi anlayışıyla geliştirilen bir araştırma metodolojisinde amaç, bireyden bağımsız olarak gerçeğe ulaşmak ve onu test edebilmektir. Böyle bir yaklaşım nicel araştırma olarak adlandırılmaktadır (Kuş, 2002: 5; Sözbilir, 2015:117). Bu araştırmanın nicel boyutu bu yaklaşımına göre tasarlanmıştır.

Nicel araştırma yaklaşımları betimsel, ilişkisel ve deneysel olmak üzere üç farklı desende yürütülebilmektedir. Betimsel araştırma deseni tarama, tarihi ve etnografik araştırma yöntemleriyle yrtlebilirken, değişkenler arasındaki ilişkileri incelemeye dayalı olan ilişkisel araştırma deseniyle yapılan çalışmalarda ise korelasyonel/ilişkisel ve nedensel karşılaştırma olmak üzere iki ayrı yöntem kullanılabilmektedir (Büyüköztürk vd., 2010: 21). Bu çalışmada araştırma amacına uygunluğu nedeniyle betimsel tarama yöntemi ve korelasyonel/ilişkisel yöntem tercih edilmiştir.

Şekil 2.2. Uyarlanmış Açıklayıcı Ardışık Desen Diyagramı

Bir olguyu tanımlamak ve onun hakkında bilgi toplamak için tarama yöntemi uygun bir araştırma yöntemidir (Özdemir, 2015: 79). Bu çalışmada da OKB tanılı hastaların dini yönelimleri ve sahip oldukları Tanrı algısı bazı sosyodemografik değişkenlere göre araştırılmak istenmiştir. Bunun için betimsel desen tercih edilmiştir. Ancak söz konusu olgunun değişkenlerle olan ilişkisi hakkında bilgi sahibi olmak tek başına bu yöntemle mümkün olmadığından araştırmanın nicel boyutu betimsel desenin yanında ilişkisel desenle de kurgulanmıştır. İlişkisel araştırma yöntemi deneysel araştırmalarda olduğu gibi kesin sonuçlar vermese de değişkenler arasındaki ilişkileri belirleme ve sonuçları tahmin etme fırsatı sunan yararlı bir yöntemdir. Bir ilişkisel araştırmada iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin hangi düzeyde olduğunu belirlemek için istatistiksel testler kullanılır. Bu araştırma deseninde değişkenlerin birbirini etkileyip etkilemediğini görmek için korelasyonel istatistiklere dayanan ilişkisel tahminlerde bulunulur. Değişkenler arasında tutarlı bir değişim olduğu görülürse iki değişkenin birlikte değiştiği yani ortak varyansa sahip olduğu anlaşılır (Tekbıyık, 2015: 101-102). Bu araştırmada dini yönelim ve Tanrı algısının örnekleme yer alan katılımcıların sosyodemografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını anlamak, OKB ile dini yönelim ve Tanrı algısı arasındaki ilişkiyi saptamak ve dini yönelim ile Tanrı algısı arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla istatistiksel analizler yapılmıştır.

İstatistiksel analizler yapılmadan önce 2018 yılında psikiyatri polikliniğine başvuru yapıp OKB tanısı alan kişi sayısı belirlenerek örneklem büyüklüğü hesaplanmıştır. Ardından belirlenen ölçekler örnekleme bulunan katılımcılara uygulanarak veri tabanı oluşturulmuştur. SPSS programına yüklenen veri setiyle gerekli istatistiksel analizler yapılarak nicel sonuçlar araştırmanın üçüncü bölümünde tablolara yansıtılmıştır.

2.1.2. Araştırmanın Nitel Boyutu

Nitel çalışmaların temellendirildiği dört felsefi yaklaşımdan bahsedilmektedir. Bunlar; ontoloji, epistemoloji, aksiyoloji ve metodolojidir. Bu yaklaşımlardan ontoloji, gerçekliğin doğası ve sahip olduğu özelliklerle ilgilenmektedir. Birçok gerçekliğe ait fikirlerin benimsendiği bu yaklaşımda farklı gerçeklikleri ortaya çıkaran bulgular rapor edilir. Çoklu gerçeklikle ilgili bu bulgular farklı bakış açılarını yansıtan bireylerin orijinal ifadelerinden oluşan temaları içerir. Nitel bir araştırmada temalar, verilerin tümevarımsal bir şekilde organize edilerek aşağıdan yukarıya doğru oluşturulması ile sağlanır. Bu süreç

kapsamlı bir dizi tema oluşturuluncaya kadar temalar ile veri tabanları arasında ileri-geri çalışmayı gerekli kılar (Creswell, 2013: 19-45). Bu araştırmanın nitel boyutu da ontolojik bir yaklaşımla kurgulanmıştır.

Nitel araştırma yaklaşımlarında çeşitli desenler kullanılabilmektedir. Bu desenlerden biri olan olgu bilim araştırması bu araştırmanın nitel boyutundaki desenini oluşturmaktadır. Olgu bilim ya da fenomenolojik olarak isimlendirilen bu araştırma deseni katılımcıların deneyimledikleri bir fenomenin ortak anlamına odaklanır. Temel amaç söz konusu fenomenle ilgili bireysel deneyimleri evrensel nitelikteki bir açıklamaya sıgdırmaktır. Böyle bir araştırmada katılımcıların neyi, nasıl deneyimlediklerinden yola çıkılarak tüm deneyimlerin ortak yönünü tanımlayan bütüncül bir betimleme ortaya çıkarılır. Örneğin, uykusuzluk veya dışlanmışlık gibi bireysel deneyimlerin ortak anlamı keder gibi evrensel bir deneyim olabilir. Kısacası olgu bilim araştırma deseninde bireylerin yaşamış olduğu deneyim üzerinde derinlemesine durulur ve bunların ne anlama geldiğine bakılır. Ortaya çıkan sonuçta ise bu deneyimlerin özüne ulaşılacağı varsayılır (Creswell, 2013: 77; S. Aydın, 2015: 308).

Olgu bilim araştırma deseniyle yürütülen bu araştırmanın nitel boyutunda görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme, bir konuyla ilişkilendirilen kişiler hakkında derinlemesine bilgi sağlamak için gerçekleştirilen iletişime dayalı bir nitel veri toplama yöntemidir. Bu yönüyle görüşme, herhangi bir iletişimden farklı olarak önceden planlanmış bir çerçevede, belli bir amaç doğrultusunda, soru sorma ve cevaplamayla yürütülen etkileşimli bir süreçtir (Cansız Aktaş, 2015: 339-340). Bu araştırmada görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla yapılmıştır. Bu yöntemle elde edilen nitel veriler tematik analiz yoluyla analiz edilmiştir.

2.2. ÇALIŞMA GRUBU

Bu araştırmanın çalışma grubunun evrenini Sağlık Bilimleri Üniversitesi Erzurum Bölge Eğitim ve Araştırma Hastanesi psikiyatri polikliniğine başvuran ve mental bozukluğu veya psikotik bozukluğu olmayan OKB tanılı hastalar oluşturmaktadır. Evrenden çalışma gruplarının belirlenmesi konusunda araştırmanın nicel ve nitel aşamalarından her biri için ayrı yollar izlenmiştir.

2.2.1. Nicel Boyutta Yer Alan Örneklem

Araştırmanın doğru katılımcılarla yapılabilmesi, oluşturulacak çalışma grubunu seçerken dikkat edilmesi gereken bazı konulara uymakla mümkündür. Bunlar; yasal ve etik kapsamda gerekli izinlerin alınması, uygun örneklem tekniğinin seçilmesi ve örneklem büyüklüğünün hesaplamasıdır. Örneklem yöntemi seçerken kullanılabilecek en iyi tekniklerden biri rastgele örneklemedir. Ancak bu teknik araştırma ve konu için her zaman uygun olmayabilir. Bu yolla seçilecek örneklem araştırma amacıyla uyumlu olmadığı veya çalışmaya katılan kişilerin gönüllü olmaması durumunda basit rastgele, tabakalı veya çok aşamalı seçkisiz örnekleme teknikleri tercih edilebilir (Creswell, 2017: 80-81).

Bu çalışmada basit rastgele örnekleme yoluyla örneklem oluşturmak üzere SBÜ Erzurum Bölge Eğitim Araştırma Hastanesine başvuruda bulunan, OKB tanısı alan ve mental bozukluğu ya da psikotik bozukluğu olmayan hastalara erişim yasal izinler çerçevesinde sağlanmıştır. Bu aşamadan sonra örneklem büyüklüğü hesaplanmıştır. Bunun için öncelikle 1 Ocak 2018-31 Aralık 2018 tarihleri arasında Erzurum Bölge Eğitim araştırma Hastanesi psikiyatri polikliniğine başvuru yapan ve Obsesif Kompulsif Bozukluk tanısı alan kişi sayısının 510 olduğu tespit edilmiştir. Bu hastaların psikiyatri polikliniğindeki uzman doktorlar tarafından OKB tanısı almış olmaları nedeniyle incelenecek olayın görülüş sıklığı %100 ($P=1,00$) olup, herhangi bir yanlış tanılama olasılığı göz önünde bulundurularak bu oran %95 ($P=0,95$) olarak hesaplanmıştır. Sapma miktarı ise klinik çalışmalarda en çok tercih edilen sapma miktarı olarak kullanılan 0,05 (Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 2005: 98) olarak alınmıştır. Bu doğrultuda Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu (2005: 180) tarafından klinik araştırmalarda örneklem büyüklüğünü hesaplamak için oluşturulan Tablo 1b.'den yararlanılarak örneklem büyüklüğü 73 kişi olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak örnekleme araştırmaya katılma konusunda gönüllü olan 81 kişi yer almıştır. Bunun için katılımcı olmaya istekli olan kişilere ulaşmak amacıyla psikiyatri doktorlarına hastaların iletişim bilgilerini yazabilecekleri kartlar bırakılmıştır. Gönüllü olup örnekleme yer almayı kabul eden hastalarla iletişime geçilmiş ve yeniden yol masrafına gerek kalmaması amacıyla muayene veya terapi için hastaneye geldikleri günler belirlenerek kendileriyle randevulaştırılmıştır. Bu şekilde

oluşturulan nicel çalışma grubundaki hastalardan veri toplama araçlarıyla veri sağlanmıştır.

2.2.2. Nitel Boyutta Yer Alan Çalışma Grubu

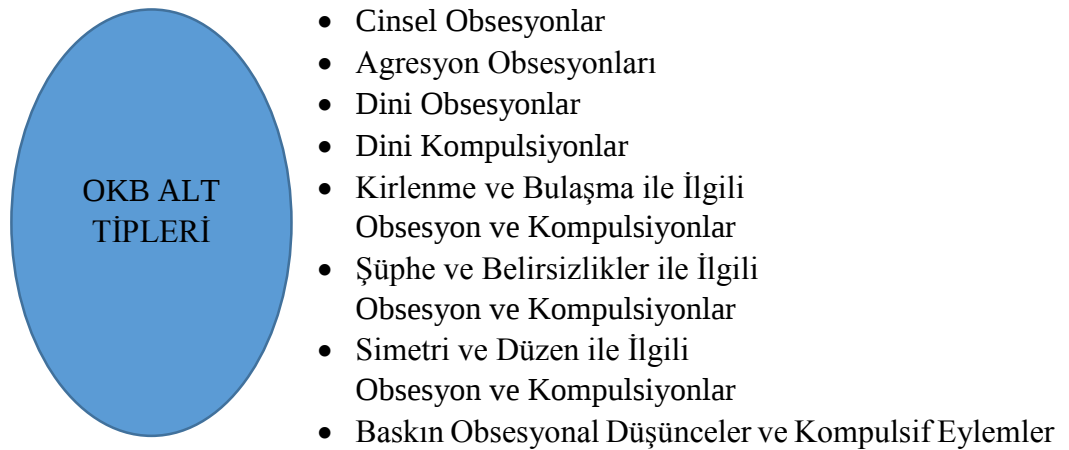
Nicel örneklemenin amacı evren hakkında bir genelleme yapmakken nitel örneklemede amaç, araştırma problemini en iyi şekilde anlamaya yarayacak en uygun grupta çalışabilmektir. Nitel araştırma deseni olan olgu bilim araştırmasında ise katılımcıların çalışılan olguya yönelik deneyimlere sahip bireyleri temsil eden kişilerden oluşması oldukça önemlidir. Böyle bir araştırmada kullanılabilir örneklem yöntemlerinden biri kriter örneklemedir. Amaç, belli ölçütleri karşılayan durumların belirlenmesiyle oluşturulan çalışma grubunda çalışılan konuyu derinlemesine anlayabilmektir. Açıklayıcı ardışık desen söz konusu olduğunda nitel aşamaya katılacak kişiler nicel aşamaya katılmış kişiler arasından seçilmelidir. Bu durumda nicel aşamada sorulan sorulara verilen cevaplar nitel aşamaya katılacak kişilerin tespit edilmesinde kılavuzluk edecektir (Creswell, 2013: 155; Creswell, 2017: 81-84; Creswell ve Plano Clark, 2018: 194; Baltacı, 2018). Bu araştırmanın nitel boyutunda, nicel aşamada ortaya çıkan ilişkisel durumlar hakkında daha detaylı bilgi sağlamak amaçlandığından araştırmanın nicel boyutunda çalışılan örneklem içinden kriter örnekleme tekniği kullanılarak belirlenen kişilerle nitel aşamadaki çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu aşama için kriterler şöyle belirlenmiştir;

- Sırasıyla Penn Dinsel Obsesyonlar Envanteri'nden en yüksek puanı alan ve görüşmeye katılmaya gönüllü olan kişiler
- Sırasıyla Tanrı Algısı Ölçeği'nden en düşük puanı alan ve görüşmeye katılmaya gönüllü olan kişiler
- Boyutsal OKB Ölçeği'ne göre OKB alt tiplerini (kirlenme ve bulaşma, simetri ve düzen, şüphe ve belirsizlikler, kabul edilemez düşünceler) temsil edebilecek en az bir kişi
- Sosyodemografik özelliklerin her birini (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim seviyesi ve ekonomik düzey) temsil edebilecek en az bir kişi

Bu kriterlerin belirlenme nedeni nicel aşamada elde edilen bulguların derinlemesine anlaşılmasının yanında maksimum çeşitliliğe ulaşmayı sağlamaktır. Maksimum çeşitlilik

örnekleme ile incelenen olgu hakkında en fazla bilgi edinmeyi olanaklı hale getirmek mümkündür (Baltacı, 2018). Çalışma grubunun nitel boyutunda önemli olan bir diğer konu da örneklem büyüklüğünün hesaplanmasıdır. Nitel araştırmalarda başlangıçta bir örneklem büyüklüğü hesaplamak yerine örneklem büyüklüğünü verinin doygunluğa ulaştığı nokta olarak belirlemek geleneksel olarak kabul edilen bir yaklaşımdır. Bir nitel araştırmada önceki katılımcılardan toplanan veriler aynı bulguların tekrarı oluyor ve yeni kodların ortaya çıkmasına sebep olmuyorsa bu durumda veri doygunluğuna ulaşıldığı anlaşılr (Creswell, 2017: 82). Bu araştırmanın nitel boyutunda katılımcı sayısını belirlemede veri doygunluğu sınır kabul edilmiştir. Bu doğrultuda yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla sağlanan veriler doygunluğa ulaşmaya dek toplanmaya devam edilmiştir. Sonuç olarak araştırmanın nitel boyutunda maksimum çeşitlilik ve kriter örnekleme teknikleriyle seçilen ve gönüllü olan 18 kişi ile tek seferlik, ortalama 43 dakikayı bulan görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın nitel çalışma grubunda bulunan katılımcılarla ilgili analizler yapılmadan önce hangi katılımcının hangi OKB alt tipinde olduğu belirlenmiştir. Bunun için veri kaynağı olan görüşmelerdeki ifadeler üzerinde kodlamalar yapılarak ortaya çıkan alt tipler kategoriler halinde Şekil 2.3. ve Tablo 2.1.'de gösterilmiştir.

Şekil 2.3. Obsesif Kompulsif Bozukluk Alt Tipleri

Tablo 2.1. Katılımcıların Bulundukları OKB Alt Tipleri

Kategoriler	Kodlar	Görüşmelerden Alınan İfadeler
Cinsel Obsesyonlar	Eşcinsellikle ilgili içerik	K17- “Benim eşcinsel duygularım olduğunu düşünmeye başladım. Önce bununla mücadele etsem de sonra kabul etmem gerektiğini düşündüm. Ama bundan da tiksindim. Sonra bir psikiyatru gittim, cinsel terapist... o bunların obsesyon olduğunu ve benim eşcinsel olmadığını söyledi”
	Karşı cinsle ilgili içerik	K8- “Gün içinde bir erkek görsem cinsel bir duygulanım hissediyorum ya da öyle sanıyorum. Ama çalıştığım için hemen gusül alamıyorum. Bu beni çok huzursuz ediyor”
Agresyon Obsesyonları	Saldırganlık/ öldürme	K1- “İşte ölüm korkusu öldürdün korkusu, öyle birini öldüreceksin, birine zarar vereceksin korkusu... mesela salata yapıyorum yanımda biriyle konuşurken diyor ki Allah'ım şimdi ben buna zarar mı veririm acaba bu bıçakla bir yerine mi vururum bir şey mi yaparım korkusuyla artık kendimden geçiyorum” K4- “Onlardan birini öldürmüş olabilir miyim diye düşünüp durdum, yatağıma kapandım”
Dini Obsesyonlar	Kutsalla ilgili kabul edilemez düşünceler	K2- “İçimden sürekli Allaha karşı küfür geçiyordu ve bunu engelleyemiyordum, bundan dolayı da çok artık gerçekten hayattan bezmiş bir durumdaydım... bir de şey vardı, başıma gelen kötü bir şeyde direkt Allah'ı suçlama şeyi geliyor içimden mesela diyelim ki elimi kestim, direkt Allah'ı suçluyorum, sanki Allah kesti elimi haşa yani, böyle bir şey oluyor bu da beni çok yoruyor açıkçası” K5- “Allah hakkında kötü şeyler aklıma geldiği için böyle küfürbaz olarak, küfür söylercesine...” K11- “Benim kutsallarımınla alakalı şeylerdi. Yani içinden teşbihte hata olmaz inşallah. Mesela annem babam, onlara içimden aklıma gelebilecek kötü küfürler, bunlar tabi anne baba, sen işi öbür tarafa yürüt, kutsallar...” K6- “(Kişinin hiç istemediği, asla kabul edemeyeceği, inancıyla ters düşen birtakım düşünceler)böyle şeyler var evet... bunlar ağırlıklı aslında, en çok rahatsız eden de bunlar... mesela Kur'an okunduğunda ya da camiye girdiğimde falan oluyor” K10- “Böyle Allah'a küfür gibi şeyler oluyordu içimde... namazda küfür geliyor”
	İman ve inkarla ilgili düşünceler	K2- “Sanki böyle imanım gitmiş, bir anda ayeti haşa inkar etmişim gibime geliyor, böyle maalesef böyle şeyler oluyor” K6- “Niye hani ben Müslüman değil miyim gibi düşünceler oluyor mesela”
	Günahkar/ cehennemlik olmakla ilgili düşünceler	K1- “Mesela diyelim ki bu hastalığa yakalandım ben bir günah işledim ki Allah beni böyle cezalandırıyor diye düşünüyorum... mesela aklıma geliyor haşa Allah yoktur, tamam geliyor ama diyorum acaba? Ben öyle düşündüm de hani bu ceza mı bana, onlar da geliyor yani aklıma” K5- “Zannediyorum ben cehennemliğim. Neden sonra cehennemliğim? Bu olaydan sonra. O Allah hakkındaki düşüncelerden sonra zannediyorum çok büyük günahım var” K10- “Şöyle bir takıntı var, yatakların yastıkların içindeki yünler diyeyim ben size onlara çok takıntım var, bu yatağın yünü kimin bu kadar yastık bana nereden geldi karıştı mı kimsenin yünü? Kim demişse küçükken yün haramdır çok haramdır, iğne çok haramdır”

Tablo 2.1. (Devamı)

Dini Kompulsiyonlar	Abdest ve gusülle ilgili obsesyonlar	K12- “16 yaşındayken bir ortama uymuştum, bir erkekle görüşmüştüm, sadece konuşuyorduk... bir sefer de elimi tutmuştu, o kadar! İşte bu olaydan dolayı kendimi çok suçladım, bundan dolayı kendimi ahlaksız, namussuz hissediyorum” K13- “Sürekli günahkâr olmayla ilgili takıntı...(Kur'an'ı) elime almak istemiyorum, hani kirletmek istemiyorum. Kendimi de günahkâr düşündüğüm düşüncesi var” K14- “Ya da şıp şıp şıp musluk damlıyor. O an aklıma şey geliyor. Öbür dünyada şey olacak, su kılığı çeken insanlar benim yakama yapışacak” K9- “Tabi abdest alırken de birkaç defa işte ellerimi yıkıyordum, tekrar başlıyordum, olmadı tekrar, olmadı tekrar, bunu gusül abdestinde de dahil daha çok banyoda... halen daha öyle”
	Dua etme davranışları	K13- “Belli bir duayı sürekli tekrarlamayla ilgili takıntı... mesela sürekli nazar duasını okuyordum... Felak ve Nas surelerini asıyorum. Yazıp asıyorum genelde odalara, içeride bulunduruyorum. İşte bazı duaları sürekli tekrar ediyorum, böyle bir şeyim var” K8- “Gün içinde defalarca gusül abdesti alıyorum”
Kirlenme ve Bulaşma ile İlgili Obsesyon ve Kompulsiyonlar	Abdest ve gusülle ilgili davranışlar	K9- “Tabi abdest alırken de birkaç defa işte ellerimi yıkıyordum tekrar başlıyordum olmadı tekrar olmadı tekrar, bunu gusül abdestinde de dahil daha çok banyoda, hemen hemen bir saate yakın banyo yapıyorum halen daha öyle”
	Bulaşma ya da kirlenme hissi ve temizleme/temizlenme davranışları	K15- “Klozet takıntım aşırı derece var. Onu yenemiyorum zaten... iğreniyorum ya içimden gelmiyor ve ben o banyoyu geçen hafta temizlemiştim. Halısını falan geçen hafta yıkamıştım. Halısını rüzgâr uçurdu aşağı aldım tekrar yıkadım. Mümkün değil öyle seremem” K3- “İbadet olarak değil yani, birisinin mikrobu bana geçti, ter bana geçti diye bir düşünceyle tekrar tekrar yıkaniyordum Yıkandığım zaman da bir ilk başlangıcı birisinin yanımda olması lazım, tamam işte sen beş yıkandın yıkanma yeter diyecek ki ben de tatmin olayım, yoksa tatmin olamıyorum, on defa falan yıkadığım zaman oluyor... her hangi bir şeyi elimde yıkadığım zaman bunları tekrar tekrar... işte yine birisi yardımcı olacak... bulaşık gibi şeyler, meyve mesela, elmaları deterjanla yıkıyorum, portakalları deterjanla yıkıyorum, ama dışarıdan gelen şeylerden tiksiniyordum, şu son zamanlarda onlardan da tiksinnmeye başladım... yapamazsam sanki kendimi pislik içinde hissediyorum” K9- “Bir duş almaya bile girsem rahat böyle beş altı defa saçıma şampuan sürüyorum”
Şüphe ve Belirsizlikler ile İlgili Obsesyon ve Kompulsiyonlar	Zarar görmek veya zarar vermekle ilgili endişeler	K1- “İşte birine zarar verdim... ondan sonra sen böyle yanlış konuşuyorsun, yanlış konuşmalar yapıyorsun, bazen hatta anneme soruyorum anne ben yanlış konuşuyor muyum, yanlış yapıyor muyum diye annem de diyor ki kızım hiç yanlış hareketin yok”

Tablo 2.1. (Devamı)

		K13- “Sürekli eşimin telefonunu kontrol ediyordum. Mesajlarına falan bakıyordum, yani o kadar her şeyi didik didik ediyordum, öyle söyleyebilirim... gerçekten bu olayı yaşadım mı yaşamadım mı, o yüzden şahit istiyorum yanımda, mesela eşime soruyorum, böyle bir şey oldu mu, ben böyle bir şey dedim mi falan diye... birisi planlarımı bozacak, işte her şeyi mahvedecek, işte yeni baştan her şeye başlayacağım, işte bunların endişesini taşıyordum... nazar duasını atıyorum, çünkü işimin bozulacağını her şeyimin, planımın yıkılacağını, nazar değişmesini... birinin nazarı gözü degecek diye korktuğum için sürekli...” K14- “Mesela kardeşlerim lambayı açık bırakıyordu. Ben gidip ısrarla hemen söndürüp bir de onlara hemen laf sayıyordum. Ondan sonra telefon zararlı mesela. Yanımda falan. Gece kardeşlerimin telefonlarını kapatıyordum. Aman onlara zarar gelmesin işte böyle bir şey olmasın. Zarar vermesin falan diye... Şu an çok daha iyiyim ama şey sanki böyle bırakınca kötü olacaktım gibi bir şey var hani. Tamam ilaç her şey değil ama ben kimyasal şeylere inandığım için...” K18- “Şey, sayılarla ilgili şöyle, bir sayı var, kodladığım sayılar var. İşte iki basamaklı bir asal sayı, bu kötüdür, bunu gördüğümde kötüdür, iki basamaklı işte o asal sayının iki katı olan sayı iyidir. 2 basamaklı asal sayının 3 le çarpılmış hali bir konuda dikkat etmem dikkatli olmam gerektiği anlamına geliyor. İşte bazı yine asal sayılar var, onları ise farklı şekilde kodlamışım başarı, tehlike, öfke, dikkat et gibi kodladığım sayılar var” K3- “Kızım kapıyı kilitlese bile ben tekrar dönüp yani kapının önünde olsam tekrar dönüp kapıyı iteklememiş dışarı çıkamıyorum.... dışarı çıktık kapıyı kilitledik acaba kapattım mı ocağı kapatmadım mı, şöyle düşünüyorum ahan eve geldiğim zaman Allah korusun bir yangın var başkalarının da evini yakmış olurum başkalarına da zarar vermiş olurum, hep böyle düşünceler...” K4- “Odayı sürekli kontrol ediyordum. Ya bir şey yazdıysam ve bunu okudularsa diye, halbuki bir şeyler yazıp ortalığa bıraktığım yoktu... sosyal medyada yazdıklarımı defalarca kontrol ediyordum. Yazdıklarım arasında özel hayatımla ilgili istemediğim bir şey var mı diye...” K7- “Mesela oturdüğüm yerden kalkınca veya birisi oturup kalkınca yastıkları düzeltiyorum, yatağımın örtüsünü bile örtünce bir taraf uzun bir taraf kısa olsa eşit olana kadar uğraşıyorum, bulaşıkları yıkarken bulaşık sepetine bile dağınık dizmeyi sevmiyorum sıralı olmak zorunda!.. Sonra evi süpürsem, süpürge fırça izi kalınca çıldırıyorum” K16- “İşte bilimsel konularla ilgili çok detay düşünüp kendimi yorabiliyordum. Aynı soruları defalarca sorabiliyordum... bilimsel konu olsun, genel bir sosyal bir konu olsun çok derin düşünmek...”
Simetri ve Düzen ile İlgili Obsesyon ve Kompulsiyonlar	Düzenlilik, kesinlik ihtiyacı	
Baskın Obsesyonel Düşünceler ve Kompulsif Eylemler	Tekrarlayan düşünceler/düşünce üzerine düşünme	

Tablo 2.1 incelendiğinde kategorilerin cinsel obsesyonlar, agresyon obsesyonları, dini obsesyonlar, dini kompulsiyonlar, kirlenme ve bulaşma ile ilgili obsesyon ve

kompulsiyonlar, şüphe ve belirsizlikler ile ilgili obsesyon ve kompulsiyonlar, simetri ve düzen ile ilgili obsesyon ve kompulsiyonlar ve baskın obsesyonel düşünceler ve kompulsif eylemler şeklinde olduğu görülmektedir. Bu kategorilerin her biri veri kaynağının kodlara ayrılarak işlenmesiyle ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda araştırmanın nicel boyutunda yer alan “Kabul Edilemez Düşünceler” alt tipi araştırmanın nitel boyutunda cinsel obsesyonlar, agresyon obsesyonları, dini obsesyonlar ve dini kompulsiyonlar olmak üzere ayrı kategorilerde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma nicel sonuçların daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Ayrıca yapılan nitel analiz sonucunda araştırmanın nicel boyutunda bulunmayan “Baskın Obsesyonel Düşünceler ve Kompulsif Eylemler” şeklinde bir kategori de ortaya çıkmıştır.

Tablo 2.1.’de kategorilerin bir kısmının tek bir kod etrafında toplandığı diğer bir kısmının ise birden fazla kod ile ortaya çıktığı görülmektedir. Birden fazla kodlaması olan kategoriler cinsel obsesyonlar, dini obsesyonlar ve dini kompulsiyonlardır. Cinsel obsesyonlar kategorisindeki ifadeler “*eşcinsellikle ilgili içerik*” ve “*karşı cinsle ilgili içerik*” şeklinde kodlanırken, dini obsesyonlar kategorisindeki ifadeler “*kutsalla ilgili kabul edilemez düşünceler*”, “*iman ve inkarla ilgili düşünceler*”, “*günahkar/cehennemlik olmakla ilgili düşünceler*” ve “*abdest ve gusülle ilgili obsesyonlar*” şeklinde kodlanmaktadır. Dini kompulsiyonlar kategorisindeki ifadeler ise “*dua etme davranışları*” ve “*abdest ve gusülle ilgili davranışlar*” şeklinde kodlanmaktadır.

Tablo 2.1.’e bakıldığında çalışma grubunda yer alan katılımcıların birden fazla alt tipe girebildiği görülmektedir. Buna göre 18 katılımcının bulunduğu OKB alt tipleri her bir katılımcı için şöyle sıralanabilir;

K1- Şüphe ve Belirsizliklerle İlgili Obsesyon ve Kompulsiyonlar, Dini Obsesyon, Agresyon Obsesyonları

K2- Dini Obsesyon

K3- Şüphe ve Belirsizliklerle İlgili Obsesyon ve Kompulsiyonlar, Kirlenme ve Bulaşma ile İlgili Obsesyon ve Kompulsiyonlar

K4- Şüphe ve Belirsizliklerle İlgili Obsesyon ve Kompulsiyonlar, Agresyon Obsesyonları

K5- Dini Obsesyon

K6- Dini Obsesyon

K7- Simetri ve Düzenle İlgili Obsesyon ve Kompulsiyonlar

K8- Cinsel Obsesyon, Dini Kompulsiyon

K9- Kirlenme ve Bulaşma ile İlgili Obsesyon ve Kompulsiyonlar, Dini Obsesyon, Dini Kompulsiyon

K10- Dini Obsesyon

K11- Dini Obsesyon

K12- Dini Obsesyon

K13- Şüphe ve Belirsizliklerle İlgili Obsesyon ve Kompulsiyonlar, Dini Obsesyon, Dini Kompulsiyon

K14- Şüphe ve Belirsizliklerle İlgili Obsesyon ve Kompulsiyonlar, Dini Obsesyon

K15- Kirlenme ve Bulaşma ile İlgili Obsesyon ve Kompulsiyonlar

K16- Baskın Obsesyonel Düşünceler ve Kompulsif Eylemler

K17- Cinsel Obsesyon

K18- Şüphe ve Belirsizliklerle İlgili Obsesyon ve Kompulsiyonlar

2.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları; Sosyodemografik Bilgi Formu ile Boyutsal Obsesyon Kompulsiyon Ölçeği (BOKÖ), Penn Dinsel Obsesyonlar Envanteri (PDOE), Dindarlık Yönelimi Ölçeği, Tanrı Algısı Ölçeği ve Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formudur.

Boyutsal Obsesyon Kompulsiyon Ölçeği:

Boyutsal Obsesyon Kompulsiyon Ölçeği Abramowitz vd. (2010) tarafından geliştirilmiş ve obsesif kompulsif bozukluktaki belirti kümelerinin belirti şiddetlerini ölçen 20 maddelik bir ölçektir. Bu ölçek Şafak vd. (2017) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçekte OKB belirti kümeleri 4 ayrı boyut altında yer almaktadır ve her bir boyut 5 maddeyi içermektedir. Bu boyutlar; I. Bulaş, II. Zarar verme ve hata yapma hakkında sorumluluk, III. Simetri ve sıralama, IV. Kabul edilemez düşüncelerdir. Cronbach alfa katsayıları ölçeğin tümü için 0,87, I. alt boyutu için 0,93, II. alt boyutu için 0,93, III. alt boyutu için 0,95 ve IV. alt boyutu için 0,92 olarak bulunmuştur. Yapılan istatistiksel analizler BOKÖ'nün boyutsal obsesyon ve kompulsiyon belirtilerini değerlendirmede etkin bir şekilde kullanılabileceğini göstermiştir. Bu ölçekte bulunan

boyutlar sırasıyla “Kirlenme ve Bulaşma”, “Şüphe ve Belirsizlikler”, “Simetri ve Düzen” ve “Kabul Edilemez Düşünceler” alt tiplerinde sınıflandırılan obsesyon ve kompulsiyonları ölçmek amacıyla kullanılmıştır. Bu alt tipler araştırmanın birinci bölümünde bulunan kavramsal çerçeve kapsamında detaylı olarak anlatılmaktadır.

Penn Dinsel Obsesyonlar Envanteri:

Abramowitz ve diğerleri (2002) tarafından geliştirilen, OKB bağlamında istem dışı düşünceleri ve kaygıları değerlendirmeyi amaçlayan ölçek 19 maddeden oluşmaktadır. “Günah İşleme Korkusu” ve “Tanrı Korkusu” olmak üzere iki alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe’ye uyarlanması Altın (2009) tarafından yapılmış ve psikometrik özellikleri orijinal ölçekle tutarlı bulunmuştur. Ancak daha sonra İnözü, Keser ve Karancı (2017) tarafından ölçeğin Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin Türk kültürüne özgü faktör yapısı ve madde dağılımının yeniden incelenerek değerlendirilmesi gereği duyulmuştur. Bunun sonucunda 2 madde ölçekten çıkarılarak 19 yerine 17 maddeye yer verilmiştir. Ayrıca, orijinal ölçekten farklı olarak 4. ve 6. maddelerin “Günah İşleme Korkusu” alt ölçeği yerine “Tanrı Korkusu” alt ölçeğinde yer almasının daha uygun olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Son haliyle Penn Dinsel Obsesyonlar Envanterinin iç tutarlık katsayıları tüm ölçek için .95, “Tanrı Korkusu” alt ölçeği için .95 ve “Günah İşleme Korkusu” alt ölçeği için .90 bulunmuştur. Bu şekliyle ölçeğin ülkemizde geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabileceği belirtilmiştir.

Dindarlık Yönelimi Ölçeği:

Allport ve Ross (1967) tarafından geliştirilen ölçek iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlığı ölçmektedir. Bu ölçek Ok (2011) tarafından tercüme edilerek Türkçeye ve İslam geleneğine uyarlanmıştır. Ölçeğin orijinalinde 9’u iç güdümlü dindarlığı ve 11’i dış güdümlü dindarlığı ölçmek üzere toplam 20 madde bulunmaktadır. “İç Güdümlü Dindarlık” alt ölçeğinin maddelerinin 3’ü Hristiyan dindarlığıyla ilgili olup İslam dindarlığıyla uyumlu olmaması nedeniyle ölçekten çıkarılmıştır. 11 maddelik “Dış Güdümlü Dindarlık” alt ölçeğinin ise açılımlayıcı faktör analizi sonucu 3 ayrı boyutu ölçtüğü anlaşılmıştır. Bunlar; dinin etkisinin az hissedildiği bir durum olan “Sekülerleşmiş” dindarlık, dinin dünyevi amaçlar için kullanılmasını içeren “Ruhsal İyilik Amaçlı” dindarlık ve dinin sosyal yalnızlıktan korunmak için araç olarak kullanılmasını içeren “Sosyalleşme Amaçlı” dindarlıktır. Dış-güdümlü dindarlığın 2

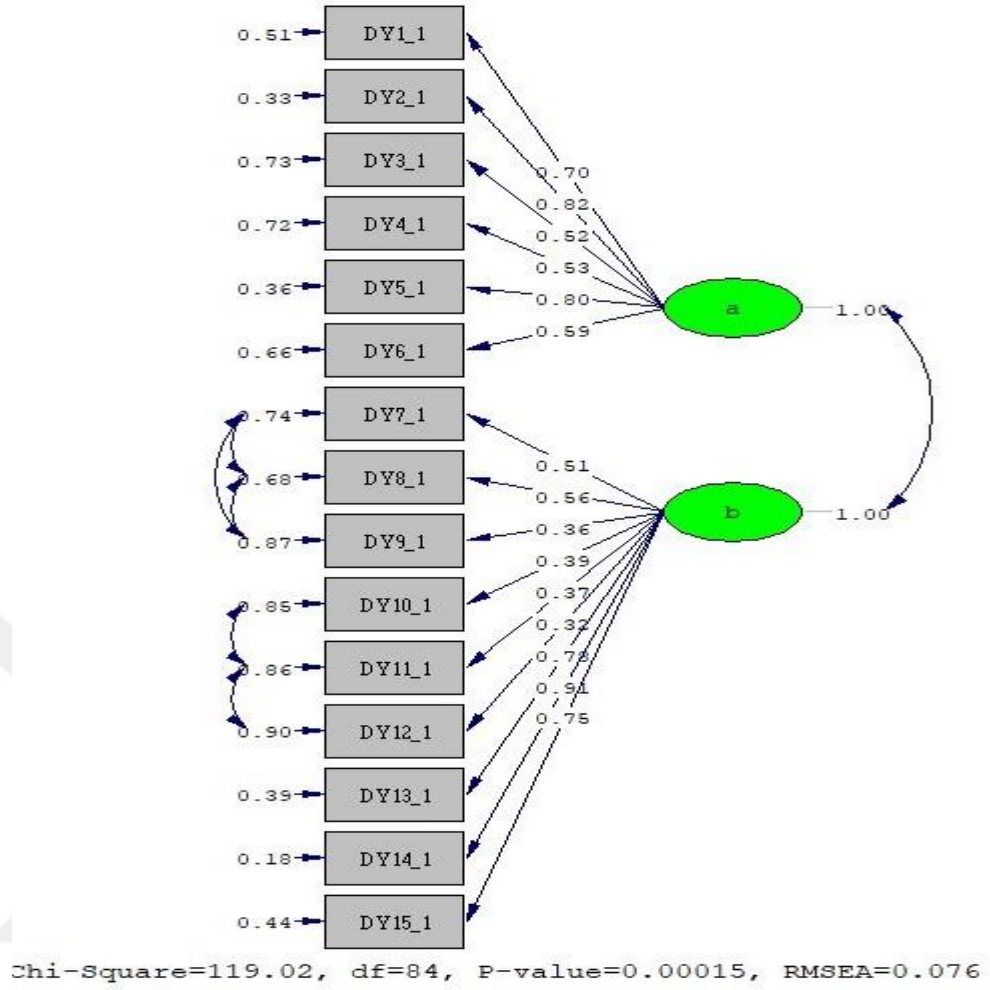
maddesi faktör analizi ve madde içerik incelemesi sonucu ölçekten çıkarılmıştır. Böylece ölçeğin 15 maddelik son haliyle yerel bir nitelik kazanması ve ekonomik hale gelmesi sağlanmıştır.

Bu ölçek araştırmada kullanılmadan önce klinik dışında 72 kişiden oluşan bir grupla pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulama aşamasında yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Dindarlık Yönelimi Ölçeğinin faktör yük değerlerinin .32 ile .91 arasında sıralandığı, madde faktör yük değerlerinin istenen düzeyde olduğu ve ölçeğin iki faktörlü yapısına ilişkin olarak test edilen modelin uygun olduğu belirlenmiştir (Şekil 2.4.).

Pilot uygulama aşamasında test edilen ölçek araştırma örnekleminde veri toplamak için kullanılmış, ancak veri setinin yüklendiği SPSS programında güvenilirliği yeniden test edilen ölçekten uzmanların görüşleri doğrultusunda Madde 7, Madde 8 ve Madde 9'un çıkarılmasının ölçeğin iç tutarlılığına olumlu katkı sağlayacağı ve iç tutarlık değerinin .78'e yükseleceği değerlendirilmiştir. Böylece dış güdümlü dindarlığı ölçeği bu maddeler ölçekten çıkarılmış ve analizler 6 maddesi iç güdümlü dindarlığı, 6 maddesi de dış güdümlü dindarlığı ölçecek şekilde yeniden tasarlanan ölçekle yapılmıştır.

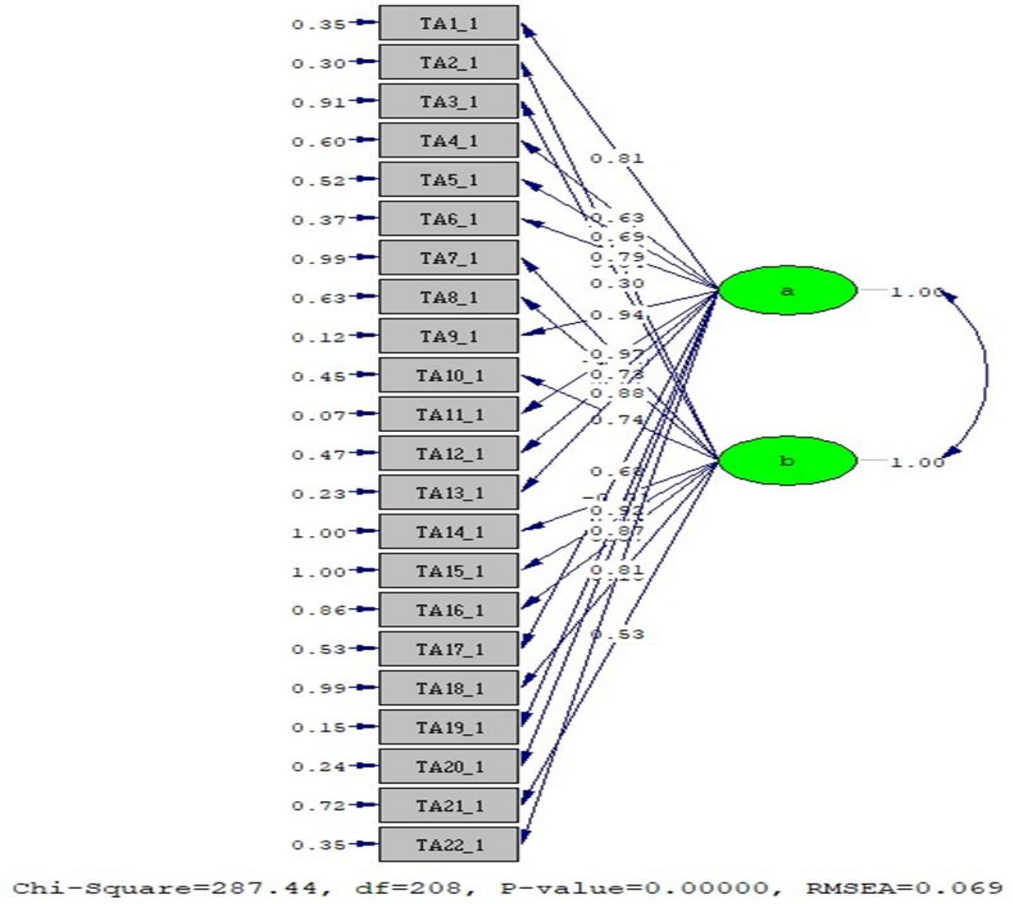
Tanrı Algısı Ölçeği:

Güler (2007a) tarafından geliştirilen Tanrı algısı ölçeği 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki maddeler Tanrı algısındaki korku ve sevgi yönelimini belirleyecek şekilde hazırlanmıştır. Korku yönelimi affetmeyen, cezalandıran, korkutucu Tanrı algısı ile ilgiliyken sevgi yönelimi ise affedici, müşfik, güvenilir Tanrı algısı ile ilgilidir. Sevgi ifadeleri düz olarak puanlanırken, korku ifadeleri ters yönde puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 110'dur. Yüksek puanlar kişinin olumlu Tanrı algısına, düşük puanlar ise olumsuz Tanrı algısına sahip olduğunu göstermektedir. Ölçeğin güvenirlik katsayısı .83'tür. Ölçek beş faktörden ("Seven Tanrı", "Tanrı'ya yönelik olumlu duygular", "Uzak/Umursamaz Tanrı", "Korkutan ve cezalandıran Tanrı" ve "Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular") oluşmakta ve tüm faktörler toplam varyansın % 55,6'sını açıklamaktadır. Bu haliyle ölçeğin güvenilir ve geçerli olduğu belirtilmiştir.

Şekil 2.4. Dindarlık Yönelimi Ölçeğinin Faktör Yük Değerleri

Bu ölçek araştırmada kullanılmadan önce klinik dışında 73 kişiden oluşan bir grupta pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulama aşamasında yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin faktör yük değerleri incelenmiş ve uzmanların görüşü doğrultusunda Madde 7, Madde 14 ve Madde 21 ölçekten çıkarılmıştır (Şekil 2.5.). 19 madde ile yeniden yapılandırılan ölçek hem veri toplama işlemleri aşamasında hem de analiz işlemleri sırasında bu haliyle kullanılabilmiştir.

Şekil 2.5. Tanrı Algısı Ölçeğinin Faktör Yük Değerleri

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu:

Araştırmada kullanılan görüşme formu nicel bulguların değerlendirilmesiyle birlikte konuyla ilgili literatür taranarak ve öğretim üyesi olan din psikologu, din eğitimcisi ve psikolojik danışmandan oluşan alan uzmanlarının görüşlerine dayanarak oluşturulmuştur. Bu form ilk olarak deneme amaçlı gerçekleştirilen pilot görüşmede test edilmiş ve alan uzmanlarının görüşlerine başvurularak yeniden değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmede görüşme sorularının anlaşılır olduğu, doğru sıralandığı ve nicel bulguları açıklayıcı nitelikte olduğu konusunda görüş birliği sağlanmıştır. Bunun sonucunda nitel veri toplama aracının araştırmada kullanılabilecek geçerliğe ve güvenilirliğe sahip olduğu onaylanmıştır.

2.4. VERİ ANALİZİ

2.4.1. Nicel Veri Analizi

Araştırmalarda kullanılan desen çoğunlukla verilerin hangi istatistiksel yöntemlerle analiz edileceği hakkında ipucu vermektedir. Desen türünün yanında araştırmadaki bağımlı değişkenin ölçme düzeyi, sayısı, türü ve dağılımı da veri analizinde kullanılacak yöntemi belirlemede etkilidir. İstatistiksel yöntemin seçiminde önemli olan diğer ölçütler ise bağımlı değişkende etkisi olan değişken sayısı, alt örneklemelerin sayısı ve büyüklükleri ile istatistiksel kontroldür (Büyüköztürk, 2007: 7-8). Bu araştırmada;

- Dini yönelim ve Tanrı algısının sosyodemografik değişkenlere göre anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğinin,
- Obsesif Kompulsif Bozukluk alt tiplerinin dini yönelim ve Tanrı algısı ile olan ilişkisinin ve
- Obsesif Kompulsif Bozukluk tanılı hastalarda dini yönelim ile Tanrı algısı arasındaki ilişkinin test edilmesi hedeflenmiştir.

Bunun için öncelikle veri yapılarının homojen yapıda olup olmadığı ve verilerin normal dağılım gösterip göstermediği bulunmuştur. İlgili analizler Tablo 2.2. ve Tablo 2.3.'de görselleştirilmektedir. Bu doğrultuda dış güdümlü dini yönelimi ölçmek için parametrik testler (T-Testi ve ANOVA), iç güdümlü dini yönelimi ölçmek için ise parametrik olmayan testler (Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H) uygulanmıştır. Tanrı algısı incelenirken ise normal dağılım göstermeyen veri yapısına uygun olarak parametrik olmayan testler (Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H) uygulanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek için çoklu korelasyon ve çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Ayrıca Obsesif Kompulsif Bozukluk alt tipleriyle ilgili analiz sonuçlarının tablolara yansıtılması sırasında BOKÖ ile yapılan ölçümler “Kirlenme ve Bulaşma”, “Simetri ve Düzen”, “Şüphe ve Belirsizlikler” ve “Kabul Edilemez Düşünceler” şeklinde verilirken PDOE ile yapılan ölçümler “Dini İçerik” şeklinde verilmiştir.

Tablo 2.2. Değişkenlerin Normal Dağılımına İlişkin Değerler

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
İç güdümlü Dini Yönelim	,181	81	,000	,910	81	,000
Dış Güdümlü Dini Yönelim	,093	81	,082	,979	81	,213
Tanrı Algısı	,170	81	,000	,841	81	,000
Dini İçerik	,105	81	,028	,965	81	,026
Kirlenme ve Bulaşma	,086	81	,200*	,968	81	,039
Simetri ve Düzen	,142	81	,000	,925	81	,000
Şüphe ve Belirsizlikler	,070	81	,200*	,976	81	,124
Kabul Edilemez Düşünceler	,100	81	,043	,962	81	,017

Tablo 2.3. Değişkenlerin Homojen Yapıda Olup Olmadığına İlişkin Değerler

	Levene Statistic			Sig.
		df1	df2	
İç güdümlü Dini Yönelim	,426	2	78	,654
Dış Güdümlü Dini Yönelim	1,649	2	78	,203
Tanrı Algısı	2,356	2	78	,101
Dini İçerik	,379	2	78	,686
Kirlenme ve Bulaşma	,073	2	78	,930
Simetri ve Düzen	,470	2	78	,627
Şüphe ve Belirsizlikler	1,208	2	78	,304
Kabul Edilemez Düşünceler	5,290	2	78	,007

2.4.2. Nitel Veri Analizi

Nitel veri analiz süreci; elde edilen nitel verilerin kodlanması, kodlara göre metnin küçük birimlere ayrılması, her bir birime etiketler atanması, kodların temalar altında sınıflandırılması ve yorumlanmasından oluşur. Nitel veri analizindeki ana konu verilerin gruplandırılmasını ve daha geniş bakış açılarını kapsayacak biçimde etiketlenmesini içeren kodlama sürecidir. Kodlar; araştırmacının bulmayı beklediği bilgiyi ya da bulmayı ummadığı bilgiyi veya araştırmacı için sıra dışı olan bilgiyi temsil edebilir. Veri tabanından sağlanan bu kodlar daha kapsayıcı olan temalar altında sınıflandırılır. Daha

sonra temalar daha geniş başlıkları yansıtacak şekilde kendi aralarında gruplandırılabilir (Creswell, 2013: 186; Creswell ve Plano Clark, 2018: 221-222). Bu araştırmanın nitel boyutunda, görüşme sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla toplanan verileri bir araya getirmek ve bunları içerik analizi ile düzenleyerek sunmak hedeflenmiştir. Bu doğrultuda elde edilen nitel veriler kodlanarak bu kodları en iyi şekilde açıklayan temalar oluşturulmuştur. Belli temalar altında gruplandırılan bu veriler yorumlanarak nicel sonuçların açıklanmasında kullanılmıştır. Verilerin kodlanması ve temalandırılması ise NVivo programı kullanılarak yapılmıştır.

2.5. GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK

Karma yöntem araştırmalarında geçerlik ve güvenirlikle ilgili tehditleri en aza indirmek için alınması gereken bir takım önlemler bulunmaktadır. Creswell ve Plano Clark (2018: 253-256) açımlayıcı ardışık desenle tasarlanan bir karma yöntem araştırmasında olası geçerlik tehditlerine karşı kullanılabilecek stratejileri veri toplama ile ilgili olanlar, veri analizi ile ilgili olanlar ve yorumlama ile ilgili olanlar şeklinde kategorize ederek açıklamışlardır. Buna göre veri toplarken uygun olmayan bireyleri seçme, geçerliği tehdit eden bir husustur ve bunu elimine etmenin yolu nicel bulguları takip etmek için katılımcıları aynı bireylerden seçmektir. Veri toplama için uygun olmayan örneklem gruplarını kullanma diğer bir tehdit unsurudur ve olması gereken nicel örneklem için büyük, nitel örneklem için küçük örneklem büyüklükleri kullanmaktır. Nitel olarak takip etmek için zayıf nicel bulguları seçmemeye dikkat ederek ileri açıklama gerektiren bulguları seçmek olası başka bir tehdidi ortadan kaldırmanın yoludur. Bunların dışında iki veri grubunu ters sırada yorumlamamak ve deseni uyarlamak için yorumlamayı doğru sıralamak gerekmektedir. Bununla birlikte karma yöntem araştırmasının hem nicel hem de nitel boyutunun olması her iki aşamanın geçerlik ve güvenirliğini sağlamak için ayrı kontrol stratejileri kullanmayı gerektirmektedir.

2.5.1. Nicel Boyut

Nicel bir araştırmada geçerliği ve güvenirliği etkileyen bazı faktörler bulunmaktadır. Güvenirliği etkileyen faktörler ölçme aracıyla ilgili olabileceği gibi ölçeklerin uygulandığı bireylerin özelliklerine de bağlı olabilir. Bunun yanında uygulama

koşulları da güvenilirliği etkilemektedir. Geçerliği etkileyen faktörler ise ölçme sonuçlarının güvenilirliği, ölçme yöntemi ve madde sayısı, puanlayan araştırmacının yanlılığı ve ölçmenin standart koşullarda yapılıp yapılmamasıdır (Büyüköztürk vd., 2010: 117-123). Bu araştırmada veri toplama araçlarının geçerlik ve güvenilirliği sağlanmış ölçme araçları olmasına özen gösterilmiş, gerekli bazı analizlerin eksik olduğu ölçekler için pilot uygulama yapılarak uygulanan analizlerden elde edilen sonuçlar görselleştirilmiştir (Şekil 2.4., Şekil 2.5.). Daha sonra araştırmanın veri setinin yüklendiği SPSS programında güvenilirliği yeniden test edilen bu ölçekler üzerinde uzman görüşleri doğrultusunda düzenlemeler yapılmış ve böylece araştırmanın analiz işlem aşamasına geçilebilmiştir. Ayrıca araştırmanın geçerliğini etkileyebilecek olması nedeniyle çalışılan veri setinde analiz işlemi gerçekleştirilmeden önce bu analizlerin varsayımları test edilmiştir.

2.5.2. Nitel Boyut

Nitel bir araştırmada geçerliği etkileyen tehditleri elimine etmek için kullanılan birçok strateji bulunmaktadır. Bunlardan biri çoklu kaynakları, yöntemleri ve araştırmacıları destekleyici olarak kullanmaktır. Bir kodu belgelendirmek için kanıt sunulmak istendiğinde veya bir tema ya da perspektif aydınlatılmak istendiğinde, destekleyici olarak farklı kaynaklara başvurulması araştırmaya geçerlik kazandırmaktadır. Araştırmaya geçerlik kazandırmak için uygulanan diğer bir strateji ise bir durumu ayrıntılı tanımlamak veya bir temayı detaylandırarak yazmak anlamına gelen zengin, yoğun betimlemedir. Böylesi betimleyici bir anlatım okuyucuların bilgileri başka bir ortama aktarabilmesine ve bulguların ortak özellikleri sayesinde transfer edilip edilemeyeceğine karar vermesine imkan sağlar. Nitel araştırmalarda güvenilirlik ise genellikle veri setlerindeki birden fazla kodlayıcının yanıtlarındaki kararlılıkla ilgilidir. Araştırma güvenilirliğini arttırmanın diğer bir yolu kayıtların yüksek kalitede olan bir cihaz ile kaydedilmiş ve bunların yazıya aktarılmış olmasıdır (Creswell, 2013: 251-253).

Bu araştırmada görüşmelerde kullanılmak üzere yapılandırılan form öğretim üyesi olan din psikologu, din eğitimcisi ve psikolojik danışmandan oluşan alan uzmanlarının görüşleri, alanyazın ve araştırmanın nicel sonuçları gibi farklı kaynaklar kullanılarak tasarlanmıştır. Bu form aracılığıyla gerçekleştirilen görüşmelerden sağlanan veriler kayıt altına alındıktan sonra transkript edilerek kodlamalar yapılmıştır. Kodlama aşamasında

alan uzmanlarının görüş birliğinde olduğu kodlamalar baz alınarak kodlayıcı tutarlılığı sağlanmaya çalışılmıştır. Temaların yazılması sırasında ise yoğun betimlemelere yer verilmiştir. Bu işlemlerle araştırmaya inandırıcılık, aktarılabilirlik, tutarlık ve teyit edilebilirlik kazandırılmak istenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde sırasıyla nicel bulgular, nitel bulgular ve bütünleştirilmiş nicel ve nitel bulgular sunulmaktadır.

3.1. NİCEL BULGULAR

Bu bölümde, yapılan analizler sonucu elde edilen nicel bulgular araştırma soruları doğrultusunda sunulmaktadır. Ancak araştırma sorularının nicel boyutuyla ilgili değerlendirmelerde bulunmadan önce örneklemin sosyodemografik profilini ortaya koymak yerinde olacaktır. Tablo 3.1’de örneklemin oluşturulan OKB tanılı hastaların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim seviyesi ve ekonomik düzeyine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 3.1. Örneklemin Sosyodemografik Profiline İlişkin Bilgiler

Sosyodemografik Değişken		Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Cinsiyet	Kadın	62	76,5	76,5	76,5
	Erkek	19	23,5	23,5	100
Yaş	19-35	46	56,8	56,8	56,8
	36-55	28	34,6	34,6	91,4
	56-64	7	8,6	8,6	100
Medeni Durum	Evli	44	54,3	54,3	54,3
	Bekar	37	45,7	45,7	100
Eğitim Seviyesi	İlköğretim	26	32,1	32,1	32,1
	Lise	23	28,4	28,4	60,5
	Üniversite	32	39,5	39,5	100
Ekonomik Durum	Düşük	12	14,8	14,8	14,8
	Orta	65	80,2	80,2	95,1
	Yüksek	4	4,9	4,9	100

Tablo 3.1'e göre OKB hastalarının %76,5'i kadın, %23,5'i ise erkektir. Örneklemenin %56,8'i 19-35 yaş aralığıyla çoğunluğu oluştururken %34,6'sı 36-55 yaş aralığında bulunmakta ve %8,6'sı 56-64 yaş aralığında olup azınlıkta kalmaktadır. Medeni duruma bakıldığında %54,3'ünün evli, %45,7'sinin ise bekar olduğu görülmektedir. Eğitim seviyesine göre ilköğretim, lise ve üniversite mezunu olarak gruplandırılan örneklemenin %32,1'i ilköğretim mezunlarından, %28,4'ü lise mezunlarından oluşmakta, %39,5'lik bir oranla en büyük dilimi ise üniversite mezunları almaktadır. Ekonomik durum incelendiğinde ekonomik durumu için düşük diyenlerin oranının %14,8 olduğu görülürken orta diyenlerin oranının %80,2, yüksek diyenlerin oranının ise %4,9 olduğu görülmektedir.

3.1.1. Sosyodemografik Değişkenlere Göre OKB Tanılı Hastaların Dini Yönelim ve Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

3.1.1.1. Sosyodemografik Değişkenlere Göre OKB Tanılı Hastaların Dini Yönelimine İlişkin Bulgular

Araştırmada OKB tanılı hastaların sosyodemografik değişkenlere göre dini yönelimleri incelenirken dış güdümlü dini yönelime (DGDY) veya iç güdümlü dini yönelime (İGDY) sahip olma durumları ortaya konmak istenmiştir. Bunun için Dindarlık Yönelimi Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçeğin alt ölçeği olan Dış Güdümlü Dindarlık Yönelimi Ölçeği için parametrik testler (T-Testi ve ANOVA), diğer alt ölçek olan İç Güdümlü Dindarlık Yönelimi Ölçeği için ise parametrik olmayan testler (Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H) uygulanmış ve bulgular buna göre verilmiştir.

1. Cinsiyet Değişkenine Göre OKB Tanılı Hastaların Dini Yönelimine İlişkin Bulgular

Tablo 3.2. Cinsiyet Değişkenine Göre Örneklemenin İç Güdümlü Dini Yönelimine İlişkin Bulgular

	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p
	Kadın	62	40,60	2517,00			
İGDY	Erkek	19	42,32	804,00	564,000	-0,280	0,780

Tablo 3.2 incelendiğinde Mann Whitney U testi sonuçlarına göre kadınların İGDY puanlarının sıra ortalamaları (40,60) ile erkeklerin İGDY puanlarının sıra ortalamaları (42,32) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($U=564,000$, $p>0,05$).

Tablo 3.3. Cinsiyet Değişkenine Göre Örneklem Dış Güdümlü Dini Yönelimine İlişkin Bulgular

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	t	sd	p
DGDY	Kadın	62	18,37	4,68	-1,183	79	0,240
	Erkek	19	19,89	5,60			

Tablo 2.1.2. incelendiğinde T-Testi sonuçlarına göre kadınların DGDY ortalamaları ($\bar{X}=18,37$) ile erkeklerin DGDY ortalamaları ($\bar{X}=19,89$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($t(79) = -1,183$, $p>0,05$).

2. Yaş Değişkenine Göre OKB Tanılı Hastaların Dini Yönelimine İlişkin Bulgular

Tablo 3.4. Yaş Değişkenine Göre Örneklem İç Güdümlü Dini Yönelimine İlişkin Bulgular

	Yaş	N	Sıra Ortalaması	X^2	sd	p
İGDY	19-35	46	39,30	0,586	2	0,746
	36-55	28	42,89			
	56-64	7	44,57			

Yaş gruplarına göre örneklem iç güdümlü dini yönelim puanlarının sıra ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için Kruskal Wallis testi yapılmış ve grupların sıra ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmiştir ($X^2(2) = 0,586$, $p>0,05$).

Tablo 3.5. Yaş Değişkenine Göre Örneklemin Dış Güdümlü Dini Yönelimine İlişkin Betimleyici İstatistikler

	Yaş	N	$\bar{X}$	ss
DGDY	19-35	46	18,34	5,31
	36-55	28	18,89	4,66
	56-64	7	20,57	2,93
	Toplam	81	18,72	4,92

Tablo 3.6. Yaş Değişkenine Göre Örneklemin Dış Güdümlü Dini Yönelimine İlişkin Bulgular

	Yaş	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
DGDY	Gruplar Arası	31,197	2	15,599	0,637	0,531
	Gruplar İçi	1908,828	78	24,472		
	Toplam	1940,025	80			

Yaş gruplarına göre örneklemin dış güdümlü dini yönelim puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için ANOVA analizi yapılmıştır. Çoklu karşılaştırma testi sonucunda 19-35 yaş aralığında ($\bar{X}=18,34$), 36-55 yaş aralığında ($\bar{X}=18,89$) ve 56-64 yaş aralığında ($\bar{X}=20,57$) bulunan gruplardaki hastaların dış güdümlü dini yönelim puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($F(2-78) = 0,637, p>0,05$).

3. Medeni Durum Değişkenine Göre OKB Tanılı Hastaların Dini Yönelimine İlişkin Bulgular

Tablo 3.7. Medeni Durum Değişkenine Göre Örneklemin İç Güdümlü Dini Yönelimine İlişkin Bulgular

	Medeni Durum	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p
İGDY	Evli	44	42,89	1887,00	731,000	-0,790	0,429
	Bekar	37	38,76	1434,00			

Tablo 2.1.8. incelendiğinde Mann Whitney U testi sonuçlarına göre evli olanların İGDY puanlarının sıra ortalamaları (42,89) ile bekar olanların İGDY puanlarının sıra ortalamaları (38,76) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($U=731,000$, $p>0,05$).

Tablo 3.8. Medeni Durum Değişkenine Göre Örneklem Dış Güdümlü Dini Yönelimine İlişkin Bulgular

	Medeni Durum	N	$\bar{X}$	SS	t	sd	p
DGDY	Evli	44	18,56	4,82	-0,318	79	0,752
	Bekar	37	18,91	5,10			

Tablo 2.1.7. incelendiğinde T-Testi sonuçlarına göre evli olanların DGDY ortalamaları ($\bar{X}=18,56$) ile bekar olanların DGDY ortalamaları ($\bar{X}=18,91$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($t(79) = -0,318$, $p>0,05$).

4. Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre OKB Tanılı Hastaların Dini Yönelimine İlişkin Bulgular

Tablo 3.9. Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre Örneklem İç Güdümlü Dini Yönelimine İlişkin Bulgular

	Eğitim Seviyesi	N	Sıra Ortalaması	X^2	sd	p
İGDY	İlköğretim	26	40,87	1,898	2	0,387
	Lise	23	46,20			
	Üniversite	32	37,38			

Eğitim seviyelerine göre örneklem iç güdümlü dini yönelim puanlarının sıra ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için Kruskal Wallis testi yapılmış ve ilköğretim, lise ve üniversite mezunlarının sıra ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmiştir ($X^2(2) = 1,898$, $p>0,05$).

Tablo 3.10. Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre Örneklem Dış Güdümlü Dini Yönelimine İlişkin Betimleyici İstatistikler

	Eğitim Seviyesi	N	$\bar{X}$	ss
DGDY	İlköğretim	26	19,96	3,91
	Lise	23	18,82	4,28
	Üniversite	32	17,65	5,89
	Toplam	81	18,72	4,92

Tablo 3.11. Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre Örneklem Dış Güdümlü Dini Yönelimine İlişkin Bulgular

	Eğitim Seviyesi	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
DGDY	Gruplar Arası	76,540	2	38,270	1,602	0,208
	Gruplar İçi	1863,485	78	23,891		
	Toplam	1940,025	80			

Eğitim seviyesine göre örneklem dış güdümlü dini yönelim puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için ANOVA analizi yapılmıştır. Çoklu karşılaştırma testi sonucunda ilköğretim ($\bar{X}=19,96$), lise ($\bar{X}=18,82$) ve üniversite ($\bar{X}=17,65$) mezunu hastaların dış güdümlü dini yönelim puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($F(2-78) = 1,602, p>0,05$).

5. Ekonomik Düzey Değişkenine Göre OKB Tanılı Hastaların Dini Yönelimine İlişkin Bulgular

Tablo 3.12. Ekonomik Düzey Değişkenine Göre Örneklem İç Güdümlü Dini Yönelimine İlişkin Bulgular

	Ekonomik Düzey	N	Sıra Ortalaması	X^2	sd	p
İGDY	Düşük	12	37,54	0,972	2	0,615
	Orta	65	41,03			
	Yüksek	4	50,88			

Ekonomik düzeye göre örneklemin iç güdümlü dini yönelim puanlarının sıra ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için Kruskal Wallis testi yapılmış ve grupların sıra ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmiştir ($X^2(2) = 0,972, p > 0,05$).

Tablo 3.13. Ekonomik Düzey Değişkenine Göre Örneklemin Dış Güdümlü Dini Yönelimine İlişkin Betimleyici İstatistikler

	Ekonomik Düzey	N	$\bar{X}$	ss
DGDY	Düşük	12	19,25	4,28
	Orta	65	18,73	5,04
	Yüksek	4	17,00	5,59
	Toplam	81	18,72	4,92

Tablo 3.14. Ekonomik Düzey Değişkenine Göre Örneklemin Dış Güdümlü Dini Yönelimine İlişkin Bulgular

	Ekonomik Düzey	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
DGDY	Gruplar Arası	15,221	2	7,610	0,308	0,736
	Gruplar İçi	1924,804	78	24,677		
	Toplam	1940,025	80			

Ekonomik düzeye göre örneklemin dış güdümlü dini yönelim puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için ANOVA analizi yapılmıştır. Çoklu karşılaştırma testi sonucunda düşük ($\bar{X}=19,25$), orta ($\bar{X}=18,73$) ve yüksek ($\bar{X}=17,00$) gelir düzeyine sahip olan hastaların dış güdümlü dini yönelim puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir ($F(2-78) = 0,308, p > 0,05$).

3.1.1.2. Sosyodemografik Değişkenlere Göre OKB Tanılı Hastaların Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

Araştırmada OKB tanılı hastaların sosyodemografik değişkenlere göre Tanrı algıları incelenirken normal dağılım göstermeyen veri yapısına uygun olarak parametrik

olmayan testler (Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H) uygulanmış ve bulgular buna göre verilmiştir.

1. Cinsiyet Değişkenine Göre OKB Tanılı Hastaların Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

Tablo 3.15. Cinsiyet Değişkenine Göre Örneklem Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	P
TANRI ALGISI	Kadın	62	42,02	2605,00	526,000	-0,703	0,482
	Erkek	19	37,68	716,00			

Tanrı algısının cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek için yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre kadınların Tanrı algısı puanlarının sıra ortalamaları (42,02) ile erkeklerin Tanrı algısı puanlarının sıra ortalamaları (37,68) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir (U=526,000, p>0,05).

2. Yaş Değişkenine Göre OKB Tanılı Hastaların Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

Tablo 3.16. Yaş Değişkenine Göre Örneklem Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

	Yaş	N	Sıra Ortalaması	X ²	sd	p	Anlamlı Farklılık
TANRI ALGISI	1.19-35	46	35,13	7,965	2	0,019	1<2 (p=0,006)
	2.36-55	28	51,00				2>3 (p=0,199)
	3.56-64	7	39,57				3>1 (p=0,580)

Yaş gruplarına göre örneklem Tanrı algısı puanlarının sıra ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için Kruskal Wallis testi yapılmış ve grupların sıra ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu gözlenmiştir (X² (2) =7,965, p<0,05). Farklılığın hangi grup lehine olduğunu belirlemek için yapılan Mann Whitney U testi sonuçlarına göre bu farklılığın 19-35 ve 36-55 yaş grupları arasında 36-

55 yaş grubu lehine olduğu, yani 36-55 yaş grubunun daha olumlu bir Tanrı algısına sahip olduğu tespit edilmiştir.

3. Medeni Durum Değişkenine Göre OKB Tanılı Hastaların Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

Tablo 3.17. Medeni Durum Değişkenine Göre Örneklem Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

	Medeni Durum	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p
TANRI ALGISI	Evli	44	44,20	1945,00	673,000	-1,338	0,181
	Bekar	37	37,19	1376,00			

Tablo 3.17. incelendiğinde Mann Whitney U testi sonuçlarına göre evli olanların Tanrı algısı puanlarının sıra ortalamaları (44,20) ile bekar olanların Tanrı algısı puanlarının sıra ortalamaları (37,19) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemektedir ($U=673,000$, $p>0,05$).

4. Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre OKB Tanılı Hastaların Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

Tablo 3.18. Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre Örneklem Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

	Eğitim Seviyesi	N	Sıra Ortalaması	X^2	sd	p
TANRI ALGISI	İlköğretim	26	36,85	1,215	2	0,545
	Lise	23	42,46			
	Üniversite	32	43,33			

Eğitim seviyelerine göre örneklem Tanrı algısı puanlarının sıra ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için Kruskal Wallis testi yapılmış ve ilköğretim, lise ve üniversite mezunlarının sıra ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmiştir ($X^2(2) = 1,215$, $p>0,05$).

5. Ekonomik Düzey Değişkenine Göre OKB Tanılı Hastaların Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

Tablo 3.19. Ekonomik Düzey Değişkenine Göre Örneklemin Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

	Ekonomik Düzey	N	Sıra Ortalaması	X ²	sd	p
TANRI ALGISI	Düşük	12	33,21	3,583	2	0,167
	Orta	65	41,35			
	Yüksek	4	58,63			

Ekonomik düzeye göre örneklemin Tanrı algısı puanlarının sıra ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için Kruskal Wallis testi yapılmış ve grupların sıra ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmiştir ($X^2(2) = 3,583, p > 0,05$).

3.1.2. Obsesif Kompulsif Bozukluk ile İç Güdümlü Dini Yönelim Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Bulgular

Araştırma sorularından ikincisi OKB'nin alt tipleri ile iç güdümlü dini yönelim arasındaki ilişkiyi incelemeyi gerektirmektedir. Bu doğrultuda yapılan korelasyon analizinden elde edilen bulgular Tablo 3.20'de görselleştirilmektedir.

Tablo 3.20. Obsesif Kompulsif Bozukluk ile İç Güdümlü Dini Yönelim Arasındaki İlişki

	İç Güdümlü Dini Yönelim	
Dini İçerik	Pearson Korelasyon	0,043
	p	0,701
Kirlenme ve Bulaşma	Pearson Korelasyon	-0,039
	p	0,730
Simetri ve Düzen	Pearson Korelasyon	-0,085
	p	0,450
Şüphe ve Belirsizlikler	Pearson Korelasyon	-0,250*
	p	0,025
Kabul Edilemez Düşünceler	Pearson Korelasyon	-0,177
	p	0,115

Obsesif Kompulsif Bozukluktaki alt tipler ile iç güdümlü dini yönelim arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi için Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Yapılan hesaplama sonucunda OKB'nin “şüphe ve belirsizlikler” alt tipi ile iç güdümlü dini yönelim arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=-0,250$, $n=81$, $p<0,01$).

3.1.3. Obsesif Kompulsif Bozukluk ile Dış Güdümlü Dini Yönelim Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Bulgular

Araştırma sorularından üçüncüsü OKB'nin alt tipleri ile dış güdümlü dini yönelim arasındaki ilişkiyi incelemeyi gerektirmektedir. Bu doğrultuda yapılan korelasyon analizinden elde edilen bulgular Tablo 3.21'de görselleştirilmektedir.

Tablo 3.21. Obsesif Kompulsif Bozukluk ile Dış Güdümlü Dini Yönelim Arasındaki İlişki

	Dış Güdümlü Dini Yönelim	
Dini İçerik	Pearson Korelasyon	-0,105
	p	0,351
Kirlenme ve Bulaşma	Pearson Korelasyon	-0,001
	p	0,994
Simetri ve Düzen	Pearson Korelasyon	-0,088
	p	0,435
Şüphe ve Belirsizlikler	Pearson Korelasyon	-0,213
	p	0,056
Kabul Edilemez Düşünceler	Pearson Korelasyon	-0,193
	p	0,085

Obsesif Kompulsif Bozukluktaki alt tipler ile dış güdümlü dini yönelim arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi için Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Yapılan hesaplama sonucunda OKB'nin alt tipleri ile dış güdümlü dini yönelim arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür ($p>0,01$).

3.1.4. Obsesif Kompulsif Bozukluk ile Tanrı Algısı Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Bulgular

Araştırma sorularından dördüncüsü OKB'nin alt tipleri ile Tanrı algısı arasındaki ilişkiyi incelemeyi gerektirmektedir. Bu doğrultuda yapılan korelasyon analizinden elde edilen bulgular Tablo 3.22'de görselleştirilmektedir.

Tablo 3.22. Obsesif Kompulsif Bozukluk ile Tanrı Algısı Arasındaki İlişki

	Tanrı Algısı	
Dini İçerik	Pearson Korelasyon	-0,348**
	p	0,001
Kirlenme ve Bulaşma	Pearson Korelasyon	0,093
	p	0,408
Simetri ve Düzen	Pearson Korelasyon	-0,144
	p	0,200
Şüphe ve Belirsizlikler	Pearson Korelasyon	-0,208
	p	0,063
Kabul Edilemez Düşünceler	Pearson Korelasyon	-0,325**
	p	0,003

Obsesif Kompulsif Bozukluktaki alt tipler ile Tanrı algısı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi için Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Yapılan hesaplama sonucunda OKB'nin alt tiplerinden “dini içerik” ile Tanrı algısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülürken ($r=-0,348$, $n=81$, $p<0,01$), “kabul edilemez düşünceler” ile Tanrı algısı arasında da benzer şekilde negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=-0,325$, $n=81$, $p<0,01$).

3.1.5. Tanrı Algısı ile Dini Yönelim Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Bulgular

Araştırma sorularından beşincisi OKB tanılı hastalarda Tanrı algısı ile dini yönelim arasındaki ilişkiyi incelemeyi gerektirmektedir. Bu doğrultuda yapılan korelasyon analizinden elde edilen bulgular Tablo 3.23'de görselleştirilmektedir.

Tablo 3.23. Tanrı Algısı ile Dini Yönelim Arasındaki İlişki

Tanrı Algısı		
İGDY	Pearson Korelasyon	0,402**
	p	0,000
DGDY	Pearson Korelasyon	0,122
	p	0,276

Tanrı algısı ile dini yönelim arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi için Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Yapılan hesaplama sonucunda Tanrı algısı ile iç güdümlü dini yönelim arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,402$, $n=81$, $p<0,01$). Tanrı algısı ile dış güdümlü dini yönelim arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür ($r=0,122$, $n=81$, $p>0,01$). Değişkenler arasında tespit edilen ilişkinin niteliğini saptamak amacıyla çok değişkenli regresyon analizi yapılmıştır. Tablo 3.24. ve Tablo 3.25.'de regresyon analizinin sonuçları görselleştirilmektedir.

Tablo 3.24. İGDY ve DGDY Değişkenlerinin Tanrı Algısını Yordama Düzeyi

R	R ²	Düzeltilmiş R ²	Yord. Std. Hatası
0,404	0,163	0,142	10,26864

Tablo 3.25. İGDY ve DGDY Değişkenlerinin B ve Beta Regresyon Katsayıları ve Anlamlılık Düzeyleri

	B	SH	β	t	p
Sabit	63,279	6,067		10,431	0,000
İGDY	0,778	0,209	0,393	3,719	0,000
DGDY	0,105	0,238	0,047	0,444	0,659

Tanrı algısını etkilediği düşünülen dini yönelim değişkenlerinin Tanrı algısını ne şekilde yordadığını ortaya koymaya yönelik olarak yapılan regresyon analizi sonucunda İGDY ve DGDY'in Tanrı algısındaki toplam varyansın %16'sını açıkladığı bulunmuştur ($R=0,404$, $R^2=0,163$, $p<0,01$). Analiz sonuçlarına göre İGDY değişkeninin anlamlı şekilde Tanrı algısı değişkenini yordadığı görülürken ($\beta=0,393$, $t=3,719$, $p<0,01$), DGDY

değişkeninin ise Tanrı algısı değişkeninin anlamlı bir yordayıcısı olmadığı anlaşılmıştır ($p>0,01$).

3.2. NİTEL BULGULAR

Bu bölümde, yapılan analizler sonucu elde edilen nitel bulgular araştırma soruları doğrultusunda sunulmaktadır. Araştırma sorularından ilki sosyodemografik özelliklere göre (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim seviyesi ve ekonomik düzey) katılımcıların dini yönelim ve Tanrı algısına ilişkin bulguları değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bu değerlendirmenin yapılması ise ancak katılımcıların dini yönelim ve Tanrı algıları analiz edildikten sonra mümkündür. Bundan dolayı söz konusu parametreler, katılımcıların sahip olduğu dini yönelim ve Tanrı algısına ilişkin bulgularla birlikte değerlendirilmektedir. Ancak nitel bulgular verilmeden önce çalışma grubunda yer alan katılımcıların sosyodemografik profilini ortaya koymak yerinde olacaktır. Tablo 3.26’da OKB tanımlı katılımcıların sosyodemografik özelliklerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 3.26. Çalışma Grubunun Sosyodemografik Profiline İlişkin Bilgiler

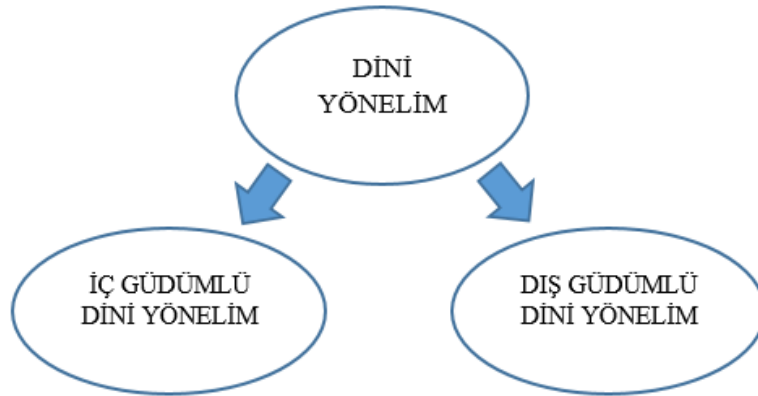
Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Seviyesi	Ekonomik Durum
K1	kadın	36-55	evli	ilköğretim	düşük
K2	erkek	19-35	bekar	lise	orta
K3	kadın	36-55	evli	ilköğretim	yüksek
K4	kadın	19-35	bekar	üniversite	orta
K5	kadın	56-64	evli	ilköğretim	orta
K6	erkek	19-35	bekar	üniversite	orta
K7	kadın	19-35	bekar	üniversite	orta
K8	kadın	19-35	evli	üniversite	orta
K9	kadın	36-55	evli	ilköğretim	orta
K10	kadın	36-55	evli	ilköğretim	orta
K11	erkek	19-35	evli	ilköğretim	orta
K12	kadın	36-55	evli	ilköğretim	orta
K13	kadın	19-35	evli	üniversite	orta
K14	kadın	19-35	bekar	üniversite	düşük
K15	kadın	36-55	evli	lise	orta
K16	kadın	19-35	bekar	üniversite	yüksek
K17	kadın	19-35	evli	üniversite	orta
K18	erkek	19-35	bekar	lise	orta

Tablo 3.26’ya göre katılımcıların 14’ü kadın, 4’ü erkektir. 11 kişi 19-35 yaş aralığında bulunarak çoğunluğu oluştururken, 6 kişi 36-55 yaş aralığında bulunmakta ve

1 kişi 56-64 yaş aralığında yer almaktadır. Medeni durumu evli olanlar 11 kişi iken bekar olanlar 7 kişidir. Katılımcıların eğitim seviyesi incelendiğinde 7'sinin ilköğretim, 3'ünün lise, 8'inin ise üniversite mezunu olduğu görölmektedir. Katılımcılardan ekonomik durumu düşük düzeyde olanların 2 kişi olduğu, yüksek düzeyde olanların da yine 2 kişi olduğu, orta düzeyde olanların ise 14 kişi olduğu görölmektedir.

3.2.1. Katılımcıların Sahip Olduğu Dini Yönelime İlişkin Bulgular

Çalışma grubunda bulunan OKB tanılı hastaların sahip olduğu dini yönelime ilişkin yapılan analizler sonucu, dini yönelimin İGDY ve DGDY temaları altında toplandığı belirlenmiş olup ilgili görsel şekil 3.1.'de verilmiştir. DGDY temasında her hangi bir kategori oluşmazken İGDY temasında “Kaygılı Olan İGDY” ile “Kaygılı Olmayan İGDY” kategorileri ortaya çıkmıştır. Tablo 3.27.'de İGDY'e ilişkin bulgular, Tablo 3.29.'de ise DGDY'e ilişkin bulgular yer almaktadır. Sosyodemografik özelliklere ilişkin bulgular ise Tablo 3.28. ve Tablo 3.30.'da yer almaktadır.

- Kaygılı Olan İGDY
- Kaygılı Olmayan İGDY

şekil 3.1. Katılımcıların Sahip Olduğu Dini Yönelimler

Tablo 3.27. Katılımcıların Sahip Olduğu İç Güdümlü Dini Yönetime İlişkin Bulgular

Kategoriler	Kodlar	Görüşmelerden Alınan İfadeler
Kaygılı Olan İGDY	İçtenlik, suçluluk ve kaygı	K8- “Kesinlikle evet çok fazla (dine önem veriyorum)... dini inancım kesinlikle tam olarak o konuda kafamı tırın altına da koysalar Allah birdir... Ben sadece nankörüm! Bu konuda en ufak bir şüphem bile yok... Allah'ın emrettiği şeyleri biliyorum elimden geldiğince bunları niye tam olarak yapmak istemiyorum, yapmak istediğimde bana engel olan şeylere ben neden engel olamıyorum diye üzülüyorum... Gusül abdesti almadan hiç bir yere dokunamıyorum, kimseyle konuşmuyorum, telefona cevap vermiyorum... (Dini inancım) nasıl hissetmeme, biraz zor bir soru oldu açıkçası, yani nasıl hissetmeme, kendimi daha çok iyi hissetmememe neden oluyor!” K13- “(Din)boşlukta hissetmememi sağlıyor. Bir şeye tutunmuş gibi oluyorum. Bir amaca yönelmiş oluyorum. Çünkü din olmazsa sanki amaç olmaz gibi geliyor bana... Bazen namaz kılmıyorum bazen oruç tutmayabiliyorum o gün. Kendimi o kadar suçlu hissediyorum ki bunu yaptığımda. Vicdan azabı da duyuyorum o açıdan rahatsız oluyorum... ya da mesela Kur'an okumayı biliyorum ama çok az okuyorum, bazen alıyorum elime. Böyle bazen istiyorum gerçekten okumayı ama bazen genelde şey yapmıyorum böyle dokunmuyorum... (Kur'an'ı)elime almak istemiyorum hani kirletmek istemiyorum. Kendimi de günahkâr düşündüğüm düşüncesi var” K14- “Namazı çok önemsiyorum açıkçası namazlarımı kılıyorum işte oruç borçlarım sürekli böyle bir aklımda diyorum ki işte ölmeden bir ödeseydim bir ödeseydim onları... yani elimden geldiğince gittiğim yerleri yediğimi, içtiğimi sorgulamaya, sırf Allah'ın emri diye yapmaya çalıştığım şeyler var... Ondan sonra dinimizin erdemlerinden şeyi çok önemsiyorum mesela haksızlık, kul hakkı yememe... şıp şıp şıp musluk damlıyor. O an aklıma şey geliyor. Öbür dünyada şey olacak su kıtlığı çeken insanlar benim yakama yapışacak” K3- “Namazı hiç geçirmem, oruç olarak da dikkat ederim, namahreme görünmemeye dikkat ederim. Bugün olmuş ben salonlara, düğünlere falan asla gittiğim yoktur, kızımı da göndermemişim, hiç bilmez kızım da kına gecesi nasıl olur, sadece kardeşlerini gördü ve bu şekilde gıybet etmemeye çok aşırı şeyim... günahkarım çok günahkar yani kendimi hep günahkar görüyorum” K11- “Valla din benim tabi her insan için öyledir de inşallah kendi niyetim olarak kalbim olarak benim ilk şeyimdir. Hayattaki en şeyim o! gözüm olmasın dinimi yaşayayım yani... Onun için din benim için her şeyden önce gelir. Yaşamaya çalışıyorum ama ne kadar beceriyorum o başka bir şey o biraz tartışılır biraz değil çok tartışılır. Din benim için olmazsa olmaz... (Kutsalla ilgili istemediğim düşünceler) artıyor, Kur'an okurken, ders çekerken, namaz kılariken işte ne bileyim dürüst olmaya çalıştığımda daha
	İçtenlik, dini kurallara bağlılık, suçluluk ve kaygı	

Tablo 3.27. (Devamı)

Kaygılı Olmayan İGDY	İçtenlik ve dini kurallara bağlılık	<i>doğrusu yani... çok suçluluk hissediyorum ben, bazen yani inan ki tesbihat çekerim, bazen çekmeden namazda böyle gözüm kapalı kıldığım çok olur benim”</i> K2- <i>“Yani ben hayatımı dinim üzerine kurmuşum öyle söyleyeyim... Beş vakit namazımı kılıyorum tamam günlük Kuran okumaya çalışıyorum, işte anlamaya çalışıyorum, mesela teheccüd namazı konusunda teheccüd namazını kılamıyorum çok fazla yani günlük yoğun tempodan dolayı, işte sabah namazına kalkıyorum sabah namazından önce biraz zor geliyor bu sefer teheccüd namazını inkar ediyordum gibi oluyor, zannediyorum ki inkar ediyorum böyle bir değişik durum var... onun dışında işte gençlerle ilgilenmeye çalışıyoruz. Bir de çevrem bana söylediği her şeyi uygulamaya çalışıyorum ama uygulayamıyorum... bu sefer ben de bir psikolojik bunalım yaşıyorum. Psikolojik baskı gibi, diyorum ben hiç bir şey yapmıyorum herhalde hiç bir şeye yaramıyorum”</i> K5- <i>“Abdestime namazıma orucuma çok önem veririm. Yani yapmadığım sıra kendimi çok büyük haksız hissederim. Allah'a karşı yani (iyi) bir kul olmadığımı kendi kendime der kendi kendimi bitiririm. Ben 10 yaşından beri namaz kılan bir insanım... yani Rabbime karşı kusursuz kul olayım ama mümkün değil olamıyorsun... O Allah hakkındaki düşüncelerden sonra zannediyorum çok büyük günahım var”</i> K6- <i>“Kesinlikle maneviyata önem veren biriyim diyebilirim... Dinle maneviyatı eşit algılıyorum... mesela dediğim gibi bir esnafım, sattığım bir şeyde herhangi bir kusuru varsa veya neyse onu söylerim mesela, dürüst olmaya özen gösteriyorum. İnsanların hakkına riayet etmeye özen gösteriyorum... bilmiyorum yani dinle alakalandırarak bunları yapıyorum, o şekilde... (Dini inancım)çoğu zaman iyi hissetmeme neden oluyor. Ama gün içerisinde kendimi bazen kötü de hissedebilirim mesela. Özellikle yorgun olduğum zamanlar, akşamlar, falan... mesela gece beni korkutur, geceleri falan, böyle sabahları hiç bir şey olmadığım tedirgin olmadığım halde geceleri böyle ölüm hissiyatı gibi bir şey beni korkutabilir”</i> K15- <i>“Küçüklükten beri ben namazımı kılıyorum, orucumu tutuyorum. Ondan sonra helale harama dikkat etmeye çalışıyorum. Elimden geldiği kadar. Bilerek asla!.. Çocuklarımı da inanç doğrultusunda yetiştirmeye çalışıyorum. İlk etapta helali haramı öğretmeye çalışıyoruz. Kur'an'ı hemen hemen mesela şu anda eşim dış görevde, her gece okurum... Mesela dün o kadar çok temizlik yaptım ki yemin ediyorum ilaç içtim en son, kas gevşetici. Yatsı namazımı da geç kılıyorum ki ardına Kur'an'ımı okuyayım. Dedim yani o orda kalsa, yo bırakmayacağım!.. Çok seviyorum maneviyatı huzur buluyorum”</i>
----------------------------	---	--

Tablo 3.27. (Devamı)

K16- <i>“İşte namazlarımı kılarım, üstüne nafilelerimi kılarım, oruçlarımı tutmaya çalışırım. Kırmam insanları, kırmamaya çalışırım. Çünkü kalp kırmak Kâbe yıkmak gibidir. Ona dikkat ederim... Ben bir her işi yaptığımda bu İslam’a uygun mu diye de düşünüyorum o ayrı... mutlu hissediyorum, çünkü alimlerin hayatlarını çok okurum. Onlar mutluluğu İslam’da bulmuşlar. İslam’a hizmet ettikleri için Allah da onlara merhamet etmiş. Dünyada da ahirette de mükemmel hayatları olmuş, inşallah da olacak ahirette... Onların yolundan gitmeyi seviyorum. Dünyanın başka manası olduğunu düşünmüyorum”</i>
--

Tablo 3.27. incelendiğinde katılımcıların İGDY’ye ilişkin ifadelerinin belli kodlarla sınıflandırılabilirdiği görülmektedir. Bu kodlar “Kaygılı Olan İGDY” kategorisinde yer alan “içtenlik, suçluluk ve kaygı” ve “içtenlik, dini kurallara bağlılık, suçluluk ve kaygı” ile “Kaygılı Olmayan İGDY” kategorisinde yer alan “içtenlik ve dini kurallara bağlılık” şeklinde ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların Bulundukları OKB alt tiplerine bakıldığında ise İGDY’i olan katılımcıların dini obsesyon, dini kompulsiyon, cinsel obsesyon, şüphe ve belirsizliklerle ilgili obsesyon ve kompulsiyonlar, kirlenme ve bulaşma ile ilgili obsesyon ve kompulsiyonlar ile baskın obsesyonel düşünceler ve kompulsif eylemler alt tiplerinde oldukları söylenebilir. OKB alt tipleriyle ilgili en dikkat çeken bulgunun ise dini obsesyonu olan kişilerin tamamının (K2, K5, K6, K11, K13, K14) “Kaygılı Olan İGDY” kategorisinde yer alması olduğu söylenebilir. Dini obsesyonu olan katılımcılardan K2, K5, K6 ve K11’in kutsalla ilgili kabul edilemez düşünceler, K2 ve K6’nın iman ve inkarla ilgili düşünceler, şeklinde obsesyonları varken K5, K13 ve K14’ün günahkar/cehennemlik olmakla ilgili dini obsesyonları bulunmaktadır. Bu durumda “Kaygılı Olan İGDY” kategorisindeki dini obsesyonların kutsalla ilgili kabul edilemez düşünceler şeklinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca iç güdümlü dini yönelime sahip olup şüphe ve belirsizlikler alt tipinde olan katılımcıların tamamı (K3, K13, K14) “Kaygılı Olan İGDY” kategorisinde bulunmaktadır. Bu katılımcıların sosyodemografik özelliklerine ilişkin bulgular ise aşağıda değerlendirilmektedir.

Tablo 3.28. İç GÜDÜMLÜ Dini Yönelimi Olan Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Sosyodemografik Değişken		Kaygılı Olan İGDY	Kaygılı Olmayan İGDY
Cinsiyet	Kadın	K3, K5, K8, K13, K14	K15, K16
	Erkek	K2, K6, K11	
Yaş	19-35	K2, K6, K8, K11, K13, K14	K16
	36-55	K3	K15
	56-64	K5	
Medeni Durum	Evli	K3, K5, K8, K11, K13	K15
	Bekar	K2, K6, K14	K16
Eğitim Seviyesi	İlköğretim	K3, K5, K11	
	Lise	K2	K15
	Üniversite	K6, K8, K13, K14	K16
Ekonomik Düzey	Düşük	K14	
	Orta	K2, K5, K6, K8, K11, K13	K15
	Yüksek	K3	K16

Sosyodemografik özellikler göz önünde bulundurulduğunda (Tablo 3.28) İGDY’ e sahip olan katılımcıların 7’sinin kadın, 3’ünün erkek olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan 7’si 19-35 yaş grubunda, 2’si 36-55 yaş grubunda, bir kişi ise 56-64 yaş grubunda yer almaktadır. Bu katılımcıların 6’sı evliyen, 4’ü bekarıdır. İlköğretim mezunu olanlar 3, lise mezunu olanlar 2, üniversite mezunu olanlar 5 kişidir. 7 kişi orta düzeyde ekonomik gelire sahipken, 2 kişi yüksek, sadece 1 kişi ise düşük düzeyde ekonomik gelire sahiptir. Bu katılımcılardan yalnızca her ikisi de kadın olan K15 ve K16 “Kaygılı Olmayan İGDY” kategorisinde görünmektedir. K15 orta yaş grubunda, katılımcı K16 ise genç yaş grubundadır. K15 evli iken K16 bekarıdır. K15 lise, K16 üniversite mezunudur. K15 orta düzeyde ekonomik gelire sahipken K16 yüksek düzeyde ekonomik gelire sahiptir.

Tablo 3.29. Katılımcıların Sahip Olduğu Dış GÜDÜMLÜ Dini Yönelime İlişkin Bulgular

Kategoriler	Kodlar	Görüşmelerden Alınan İfadeler
DGDY	Ruhsal iyilik	K17- “Yani dindardım, maneviyatım güçlüydü önceden... şeyim yıkıldı, muhafazakarlığım yıkıldı, obsesyonlardan sonra. mesela sürekli, ben şey diyordum, ya dua edince geçecek, işte dilek namazı yani hacet namazı kılacağım bitecek, kabul olacak geçecek... ben bir kulum sonuçta illa ki görevim olduğunu biliyorum ama karşılık bekliyorum bu sefer, ben ibadetimi de yapıyorum. Ben ahlaklı olmaya çalışıyorum ama Allah beni gene görmüyor” K10- “Bugün sabah namazına başlayacağım, hep kılacağım bir deneyeceğim diyorum. Bir ay her gün kılacağım, bakacağım ki bunu (obsesyonları) yenebiliyor muyum”

Tablo 3.29. (Devamı)

Ruhsal
iyilik ve
sosyal
kazanım

K12- “Yönelmek istiyorum ama iyi hisseder miyim kötü hisseder miyim onu bilmem ama yönelmek istiyorum yani.... bazen mesela çok şey yapıyorum iyi hissediyorum bazen de işte şeytan araya giriyor böyle geri duruyorum. O zaman da yani mesela namaz kılıyorum, namazda mesela konsantre olamıyorum, kafamda başka şeyler oluyor, hani diyorum tat alamıyorum diyorum, niye kılayım gibi....”

K4- “Ben aslında eskiden dine bağlıydım, yani dinle ilgiliydim. Kaç yaşlarındaydı, o da yalan olmasın 9-10 yaşlarında, Kur'an kursuna gidiyorduk Kur'an'ı öğrendim ben, şöyle söyleyeyim Kur'an okumayı biliyorum evet ama okumuyorum... işte bu hastalık başladığından beri, takıntı hastalığı başladığından beri (soğudum)”

K1- “Evet yaparım, namazımı da kılarım, Kur'an'ımı okurum, yani Allah'a yaklaşmayı çok isteyen biriyim, ama böyle olunca uzaklaşıyorum... nasıl olsa kılıyorum kılıyorum, Cenab-ı Allah bana hiç yardım etmiyor... Cenab-ı Allah bana bu hastalığı verdi, hiç de iyilik vermiyor, ben bu ibadetleri yapmayayım, bu sefer geri çekiliyorum”

K7- “Önem veriyorum ama mesela şey namaz kılıyor muyum hayır, ama işte eskiden Ramazan'da falan işte teravih namazlarına falan giderdim, lise zamanlarında, o zamanlar... genellikle bir işim ters gittiğinde okurum, sonra bazen gece yatarken okuyorum, bu şekilde. Ya da işte mezarlıktan falan geçersen işte okuyup bağışlarım, İhlas, Fatiha... diyelim ki bir işim ters gittiği zaman da Kureyş suresini okuyorum... beladan, kötülükten korunduğumu düşünüyorum. Mesela başınıza bir şey gelir, sonra dersiniz ya verilmiş sadakam vardı, ya o şeylere inanıyorum yani, rahatlatıyor beni. Böyle sanki ve verdiğim zaman o gün sanki her şey rahat gidecek, böyle her şey iyi olacak gibi...”

K9- “Mesela çevrem teyzem falan diyor, mesela namazını kıl hiçbir şey kalmaz sende... namazı kılmıyorum ama kılmadığım zaman da huzursuz oluyorum ama hastalığım artmıyor, yani el yıkama içimdeki o titreme işte ağlama şeyi olmuyor... Ha dinden uzaklaşma yani hastalığım süresince uzaklaştım diyebilirim, yani bir uzaklaştım. Dediğim gibi işte necis sıçramıştır, işte veya çocuğun altını değiştirdim üzerime bir şey değmiştir, kucağıma aldım çiş çıkmıştır, işte kıldığım yer temiz mi, o yüzden hastalığım süresince baya bir ertelendi yani dini görevlerim diyebilirim yani... mesela şimdi abla kalk namazını kıl deyince ya tamam sonra kılarım, erteleme oldu yani dursun kılarım... (kalben) o soğukluk var ki hani o sıcaklık olmadığı için de kılamıyorum zaten”

K18- “Yani çocukluktan gelen toplumun bana gösterdiği, topluma ayak uydurmam için bir dine sahip olmam gerekiyor ve bu dini işte tamamıyla reddedemiyorum, çünkü bu din, tamam sevmiyorum çok da referans almıyorum kendime ama, bunsuz da yaşayamam. Çünkü bu hayatta insana hafif de olsa bir referans alacak yol gerekiyor. Yani canı sıkıldığında Allah var diyebileceğim bir olgu gerekiyor... şunu söyleyeyim, aslında ben tamam Müslümanım o kesin. Yani Müslümanların örf adetlerine göre yaşıyorum, sonuçta insanın girmesi gereken bir kılıf olduğunu düşünüyorum”

Tablo 3.29. incelendiğinde katılımcıların DGDY’ye ilişkin ifadelerinin belli kodlarla sınıflandırılabilirdiği görülmektedir. Bu kodlar “*ruhsal iyilik*” ile “*ruhsal iyilik ve sosyal kazanım*” şeklinde ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların Bulundukları OKB alt tipleri göz önünde bulundurulduğunda DGDY’i olan katılımcıların dini obsesyon, dini kompulsiyon, cinsel obsesyon, agresyon obsesyonları, şüphe ve belirsizliklerle ilgili obsesyon ve kompulsiyonlar, simetri ve düzenle ilgili obsesyon ve kompulsiyonlar ile kirlenme ve bulaşma ile ilgili obsesyon ve kompulsiyonları olduğu söylenebilir. Bu katılımcıların sosyodemografik özelliklerine ilişkin bulgular ise aşağıda değerlendirilmektedir.

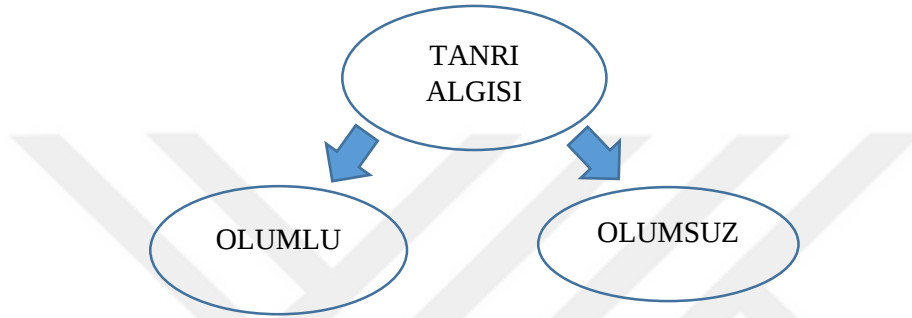
Tablo 3.30. Dış Güdümlü Dini Yönelimi Olan Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Sosyodemografik Değişken		DGDY
Cinsiyet	Kadın	K1, K4, K7, K9, K10, K12, K17
	Erkek	K18
Yaş	19-35	K4, K7, K17, K18
	36-55	K1, K9, K10, K12
	56-64	
Medeni Durum	Evli	K1, K9, K10, K12, K17
	Bekar	K4, K7, K18
Eğitim Seviyesi	İlköğretim	K1, K9, K10, K12
	Lise	K18
	Üniversite	K4, K7, K17
Ekonomik Düzey	Düşük	K1
	Orta	K4, K7, K9, K10, K12, K17, K18
	Yüksek	

Sosyodemografik özellikler göz önünde bulundurulduğunda (Tablo 3.30) DGDY’ye sahip olan katılımcıların 7’sinin kadın, 1’inin erkek olduğu anlaşılmaktadır. Bunların 4’ü 19-35 yaş grubunda, 4’ü de 36-55 yaş grubunda yer almaktadır. Bu katılımcıların 5’i evliyen, 3’ü bekarıdır. İlköğretim mezunu olanlar 4, lise mezunu olan 1, üniversite mezunu olanlar 3 kişidir. 6 kişi orta düzeyde ekonomik gelire sahipken, 1 kişi yüksek, 1 kişi de düşük düzeyde ekonomik gelire sahiptir.

3.2.2. Katılımcıların Sahip Olduğu Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

Çalışma grubunda bulunan OKB tanılı hastaların sahip olduğu Tanrı algısına ilişkin yapılan analizler sonucu, Tanrı algısının “olumlu” ve “olumsuz” temaları altında toplandığı belirlenmiş olup ilgili görsel Şekil 3.2.’de verilmiştir. Tablo 3.31.’de katılımcıların sahip olduğu olumlu Tanrı algısına ilişkin bulgular, Tablo 3.33.’de ise olumsuz Tanrı algısına ilişkin bulgular yer almaktadır. Sosyodemografik özelliklere ilişkin bulgular ise Tablo 3.32. ve Tablo 3.34.’de yer almaktadır.

Şekil 3.2. Katılımcıların Sahip Olduğu Tanrı Algıları

Tablo 3.31. Katılımcıların Sahip Olduğu Olumlu Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

Kategoriler	Kodlar	Görüşmelerden Alınan İfadeler
Olumlu Tanrı Algısı	Sevgi ve merhamet	K7- “işte merhametli, affeden, işte istediklerimizi kullarına kötü de olsa iyi de olsa yerine getiren, ama biz insanlar nankör olarak ise onun bize bazı sunduğu namaz oruç mesela, çoğumuz onları yerine getiremiyoruz, ama bizi yine bağışlıyor, affediyor ve yine istediklerimizi veriyor... ya genellikle dua ettiğim zaman çok içten etmeye çalışıyorum bir şey isterken, dilek isterken. Bazen başım sıkıştığında falan işte sanki yanımdaymış... yani böyle içten konuşuyorum, sanki yanımdaymış da onu görmüyorum da konuşuyorum gibi... Sonra yani böyle çok içten istiyorum, yani genellikle dileklerim kabul oluyor, her zaman yanımda olduğunu, iyi bir kul olduğumu düşünüyorum” K9- “Allah’ın sevgili kuluyum ben, sevgili kuluyum ki bu derdi bu sıkıntıyı bana verdi, öyle düşünüyorum... bu hastalık bana olunca kendi kendime ne dedim, Allah’ım dedim, sevgili kulunum, bunu bana verdin, bu rahatsızlığı verdin, üstesinden gelmeme yardım et ya Rabbi! Allah’ın izniyle dualarımla kurtuldum diyorum, kurtulmaya çalışıyorum ya da sıyrıldım” K15- “Biliyoruz ki O bizim için her şeyin aslında en iyisini yapıyor... (Allah) harika biri, dört dörtlük. Yaptığı her şeyi de yarattığı kulunun faydasına. Çünkü biliyorum ki ben şu anda bir sıkıntı çekiyorsam bu Allah’tan değil, ben kendi yaptıklarım. Onu biliyorum artık, çünkü insanın kendine yaptığı kötülüğü başkası yapamaz. Günahlar da sevaplar da o şekilde... Bir
	Sevgi, merhamet ve ilahi adalete güven	

Tablo 3.31. (Devamı)

<i>sıkıntı ya da bir şey geldiğinde Allah beni seviyor... mesela öyle pişmanlıklarım çok oluyor. Allah'la konuşuyorum, hani diyorum ki Rabbim sen beni affet. Çünkü Allah dediğinde, buyur ya kulum diye her daim bizi işiten gören Allah var... Bazen aynı şeyi yapıyoruz, mesela ben buna tövbe ediyorum ama tekrar yapıyorum, tekrar tövbe ediyorum”</i> K16- <i>“Çok merhametli derdim. Kızsa da denildiği yapılmasa da hep veriyor... Dediği şeyi yapmasan bile sana sabrediyor. İyi bir komşu mesela, öyle düşünüyorum. Yani Allahü Teala kafirin de ateistin de müminin de iyi bir komşusu, merhametli.... Bu dünyadaki herkese adil ve iyi, öyle diyorum, kimseye kötülük yapmıyor. Bir insanın başına bir kötülük gelince kendi yaptığındandır. Ha ceza vermiyor mu bu dünyada onu da veriyor. Ama onu kendisi hiçbir şey yokken vermiyor. Biz bir şey yatığımız için veriyor. Ha istisnai durumlar da var. İmtihan için, sevdiği kulunu imtihan edebilir. Ya da sevmediği bir kulunu da ders alsın diye doğru yolu bulsun diye belki imtihan verebilir. Onlar bile bizim iyiliğimizi düşündüğü içindir. Ben öyle diyorum... Ayağım taş a değecek, bir zarar gelecek, o anda Rabbimin önüme set çektiğini görmüşüm ve hissediyorum. Rabbim beni koruyor ve koruduğu için de seviyor elhamdulillah... Rabbimi çok seviyorum. O bizi çok seviyor”</i>

Tablo 3.31. incelendiğinde katılımcıların olumlu Tanrı algılarına ilişkin ifadelerinin belli kodlarla sınıflandırılabilirdiği görülmektedir. Bu kodlar “sevgi ve merhamet” ile “sevgi, merhamet ve ilahi adalete güven” şeklinde ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların Bulundukları OKB alt tipleri göz önünde bulundurulduğunda olumlu Tanrı algısı olan katılımcıların dini obsesyon, dini kompulsiyon, simetri ve düzenle ilgili obsesyon ve kompulsiyonlar, kirlenme ve bulaşma ile ilgili obsesyon ve kompulsiyonlar ile baskın obsesyonel düşünceler ve kompulsif eylemler alt tiplerinde oldukları söylenebilir. Bu grupta yer alan ve dini içerikli obsesyon ve kompulsiyonlara sahip olan tek kişi K9’dur. Bu katılımcının dini içeriği olan obsesyonları günahkar/cehennemlik olmak, iman ve inkarla ilgili düşünceler veya kutsalla ilgili kabul edilemez düşünceler şeklinde değil, abdest ve gusülle ilgilidir. Olumlu Tanrı algısı olan bu katılımcıların sosyodemografik özelliklerine ilişkin bulgular ise aşağıda değerlendirilmektedir.

Tablo 3.32. Olumlu Tanrı Algısı Olan Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Sosyodemografik Değişken		Olumlu Tanrı Algısı
Cinsiyet	Kadın	K7, K9, K15, K16
	Erkek	
Yaş	19-35	K7, K16
	36-55	K9, K15
	56-64	
Medeni Durum	Evli	K9, K15
	Bekar	K7, K16
Eğitim Seviyesi	İlköğretim	K9
	Lise	K15
	Üniversite	K7, K16
	Düşük	
Ekonomik Düzey	Orta	K7, K9, K15
	Yüksek	K16

Tablo 3.32. incelendiğinde nitel araştırma grubunda bulunan katılımcıların sahip olduğu olumlu Tanrı algısına ilişkin bilgilerin bulunduğu görülmektedir. Buna göre olumlu Tanrı algısı olan 4 katılımcı da kadındır. Bunların 2'si 19-35 yaş grubunda, 2'si de 36-55 yaş grubunda yer almaktadır. Olumlu Tanrı algısına sahip olan bu katılımcıların 2'si evliyen, 2'si bekarıdır. İlköğretim mezunu olan 1, lise mezunu olan 1, üniversite mezunu olanlar 2 kişidir. 3 kişi orta düzeyde ekonomik gelire sahipken, 1 kişi yüksek düzeyde ekonomik gelire sahiptir.

Tablo 3.33. Katılımcıların Sahip Olduğu Olumsuz Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

Kategoriler	Kodlar	Görüşmelerden Alınan İfadeler
Olumsuz Tanrı Algısı	Kırgınlık, cezalandırma/cezalandırılma	K17- “Şöyle diyorum, ben bir suç işlemişimdir. Ben ne günah işledim?.. Ben bir günah işlemeseydim bu OKB başıma gelmezdi, sonra diyorum, ya 17 yaşında ne günah işlemiş olabilirim ki?! en fazla yani biriyle göz göze gelmişimdir lisede yani ne yapmış olabilirim böyle düşünüyorum... ama genelde öyle, bir musibet olduğunda ceza olduğunu düşünüyorum... Allaha küsemem, haddim değil zaten de ama insan böyle bir kırgınlık yaşadı mı, bir süre sonra sorunları için dua bile etmiyor. Ben çoğu şey için, bu obsesyonlardan sonra, çoğu sorunun için hiç dua bile etmez oldum”
	Öfke	K18- “Yaratıcının beni hiç gördüğünü düşünmedim. Çünkü bela üstüne bela geliyordu. Yani dedim ki yaratıcı madem bu kadar kutsal, özel, harika bir varlık niye yardım etmiyor, niye böyle bela veriyor, diye düşündüm, bir çözüm bulamadım... anladığım şey şu, dediğim gibi Allah öteki tarafta var ve biz ona hesap veriyoruz, benim Allah algım sadece böyle... belki bize acı çektirmekten zevk alan bizle oynamaktan zevk alan bir

Tablo 3.33. (Devamı)

	varlık, belki egosunu tatmin ediyor, öteki tarafta gidip ona hesap vereceğimiz için egosu tatmin oluyor belki. Benim şeyim bundan ibaret, pek bir şey hissetmiyorum, empati kurduğum bir varlık değil, sadece var ve ona hesap vereceğiz, arada böyle bela verir, deprem yaratır, böyle ağlarız, kolumuz bacağımız kopar, yalvarırız kendisine kolumuz bacağımız yerine gelsin diye, bundan hoşlanan birisiymiş gibi geliyor bana” K2- “İşte ben de olumsuz şeyler noktasında biraz sıkıntı oluyor bende. söylediğim gibi elimi kesiyorum, verdiği olumsuz bir şey bu sefer Allah’ı suçlamaya çalışıyorum, bu sefer zann ediyorum ki imanında bir eksiklik oldu küfre girdim. Mesela bir şey kaybediyorum, mesela diyelim bugün çorabımı kaybettim, çorabımı ararken bile zann ediyorum ki Allah bana zulmediyor böyle bir duygu oluşuyor” K10- “Ben O’nun çok iyi biri, affedici, merhametli bir varlık olduğunu bildiğim halde ona inanıyorum, o inanç beni mutlu huzurlu ediyor, ama namazda ne geliyor, bunları düşünen bir şey namazda küfür geliyor!.. Allah ile olan ilişkim hakkında çok fazla ilişkim yok, bahsettim ya size istiyorum ama yapamıyorum... Allah’ın bizi sevmesi için mutlaka kötü bir şey mi başımıza gelmeli, Allah’la ilgili bu düşünceyi, neden bizi sevmiyor düşüncesini aklımdan atamıyorum. Onun için bu hastalık hiç geçmesin, iyileşmeyeyim ki bu gidince daha çok korktuğum bir şey gelmesin diyorum” K12- “Bazen mesela diyorum ki kendi kendime, mesela ilerde yine dedim kendi kendime, ya Rabbim ben artık bu hastalığı taşıyamıyorum, bu OKB hastalığını, bana niye şifa vermiyorsun ben çok mu kötü bir kulunum!.. İşte bu olaydan dolayı (OKB) Allah ile olan ilişkim de etkilendi, bütün hayatım etkilendi. Keşke bu konu aklımdan çıksa da ben ona daha iyi bir kul olsam, o zaman ibadetlerimi yapardım. Bu olay bütün manevi hayatımı etkiledi” K5- “Allahtan kokarım çok korkarım, yani Rabbime karşı kusursuz kul olayım ama mümkün değil olamıyorsun... mesela bir gök gürlese ödüm kopar. Derim, Ya Rabbi senin afetinden, azabından, gazabından sana sığınırım! işte öyle” K6- “Her şeyi Allah yarattıysa sadece sevgi değil, öfke de var, her şey var... aşırı iyimser olmaya da çok gerek olmadığını düşünüyorum... Gerek Allah’ın kendi öfkesi gerekse yani insanların içine verdiği öfke olsun... Allah’ın korkutarak bu gibi şeyleri düzenlediğini de düşünüyorum, şunu da düşünüyorum, belki sadece ceza verme manasında da değil, korkutma manasında olabilir diye düşünüyorum. Çünkü insanlar, gerçekten bilmiyorum, canavarlaşabiliriz. Buna kesinlikle katılıyorum, canavarlaşabilir, çok kötü ahlak dışı istekleri olabilir, öyle düşünüyorum ve kesinlikle insanın korkması gerektiğini düşünüyorum. Yani öyle aşırı sevgiden, her türlü yani her şeyi yapayım da, aşırı sevgi, Allah deyince aklıma sevgi geliyor falan bunları aşırı iyimserlik olarak düşünüyorum”
Sitem	
Korku, cezalandırma/cezalandırılma	

Tablo 3.33. (Devamı)

K11- “Çok düşünen kullarını, kullarının cehenneme gitmesini istemeyen birisi bir Allah, onların cehenneme gitmesini istemez, hep onun rızasına dair şeyler yapmamızı ister. Öbür taraftan baktığın zaman azabı gazabı çok çetin olandır. Yeri gelir yani gazabı da çetindir, Allah Teala. O’na harp açılmaz ona harp açan gerisini kendi düşünsün. Mutlak galiptir. Bütün şeyleri kazanan tek galip yegâne şey Allah’tır güç... Allah Teâlâ’nın rahmeti daha çoktur rahmeti gazabını geçmiştir ama Allah’ın azabı gazabı da çetindir korkacaksınız!.. Korkum çok, umut kesmem Allah kestirmesin ama O’ndan korkum çok”

K3- “Rabbimi çok seviyorum, çok seviyorum ama çok da bunun tersi korkuyorum, hem çok aşırı çok korkum var. Bir yanlışlıkta bir şeyde, şu anda kıldığım zaman hep namazlarımda, hiçbir namazımın kabul olmadığını düşünüyorum... çünkü benim gibi aciz bir kula, kötü böyle bir kula, şey de mesela yaşantımdan dolayı da Rabbim benim gibi günahkar bir kula böyle nimetler ihsan etti... bak peygamber evladı bile sırat köprüsünden geçecek mesela, sorgu sualden geçecek evlatları orada, benim gibi bir aciz kul daha çok şey olur. Yani ümitleri oldukları halde, onlar şey yapmış, onlardan daha aşağı olduğum için mutlaka Rabbim beni cezalandıracak biliyorum... Çok sabırlı, böyle bir Rabbim var, ama aynı zamanda da çok korkuyorum, yanlış bir şey yaptım mı, mutlaka başıma bir şey gelir. Yani mesela ben kendi hatamdan bir şey başıma geldiği zaman diyorum, ben kızıma da diyorum bunu, ben Rabbimden ceza olarak görüyorum, çünkü ben bunu hakettim diyorum, bildiğim halde yaptığım işi hakettim bu ceza bana hak!”

K13- “Allahtan korkuyorum ama bazı emirlerine uymuyorum... Kendimi o kadar suçlu hissediyorum ki bunu yaptığımda... (Allah) kudreti de merhameti de dengede olan birisi. Yani kudret göstermesi gereken zaman... (Kudret derken) azap anlamında... (O’na) Ne kadar çok yakınlaşırsam o kadar küçük görürsün, daha çok suçluluk hissetmeye başlarsın... bu suçluluk duyguları, bunların her birinin üst üste gelmesi bazen beni, yani beyin hücrelerimin tek tek öldüğünü hissediyorum, yani öyle”

K14- “Gücünü gördüğümde korkuyorum... Kalbimin atışını duyduğunda ölüme yaklaştığımı, bir tık daha bir tık daha yaklaşıyorum, ama bu ölüm Rabbime kavuşmak anlamında değil, bu biraz korkuya neden oluyor...

Denetleyici... Sürekli bir sınav veriyormuş gibi...”

Kırgınlık ve
öfke

K4- “Şimdi ben hala, yani Allah’la tam olarak barışmadığım için, hala yani kendimi manevi bir şeyde hissediyorum, boşlukta... yani hala öyle yanımda, böyle manevi bir güç olduğunu hissetmiyorum. Hani tamam bu yaşadığım olay çok büyük bir şey yani, çok adaletini gösteren bir şey ama dünyada yaşadığım bir sürü umutsuzluk var. Bunları düşünüp teraziye koyunca yine de tam anlamıyla barışamıyorum yaratıcıyla!.. Yok ki Allah ile ilişkim, adil değil hiç bir şekilde, bana karşı adil değil bence. Diğer insanlara ne kadar adil

Tablo 3.33. (Devamı)

Öfke, sitem cezalandırma/ cezalandırılma	<i>bilmiyorum. Yani ben ibadet etmiyorum, öyle bir bağlılığım da yok Allah'a. Çünkü küskünüm ona!"</i>
Güvensizlik/ cezalandırma/ cezalandırılma	<i>K1- "Allah beni böyle cezalandırıyor, böyle bir hastalık verdi bana... Cenab-ı Allah var tabii ki çok inançlı bir insanım, ama diyorum ya geliyor, ama işte diyorum ya, ben çok kötü biriyim ki Cenab-ı Allah bana bu hastalığı verdi hiç de iyilik vermiyor... yani Cenab-ı Allah'ın sanki haşa bana bir garezi varmış gibi haşa! Diyorum niye hiçbir iş yolunda gitmiyor?!.. Sanki haşa Cenab-ı Allah hep yanlış yapıyor bana. Yani diyorum Allah'ım, teyzemin kızları da böyle hasta oldu onlar iyi oldu, herkes iyi oldu, ben iyi olamıyorum, demek ki Cenab-ı Allah'ın bana karşı bir şeyi var. Yani o düşünceler geliyor ya bu sefer, Allah'ım diyorum, ben niye böyle düşünüyorum!"</i>
	<i>K8- "O bu kadar iyiyken, ben nasıl hala tam olarak ona dört dörtlük güvenip de, hani nasıl şu olur bu olur diyerek vesveselere ehemmiyet veriyorum! Gerçekten ya! Bir arkadaşım diyor ki seni her şeyinle kabul eden bir Allah var, ne büyük günahları olan insanları affeden bir Allah var, sen hala neye takılıyorsun..."</i>

Tablo 3.33. incelendiğinde katılımcıların olumsuz Tanrı algılarına ilişkin ifadelerinin belli kodlarla sınıflandırılabilirdiği görülmektedir. Bu kodlar “*Kırgınlık, cezalandırma/cezalandırılma*”, “*Öfke*”, “*Sitem*”, “*Korku, cezalandırma/cezalandırılma*”, “*Kırgınlık ve öfke*”, “*Öfke, sitem cezalandırma/cezalandırılma*”, “*Güvensizlik/ cezalandırma/cezalandırılma*” şeklinde ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların Bulundukları OKB alt tipleri göz önünde bulundurulduğunda olumsuz Tanrı algısı olan katılımcıların dini obsesyon, dini kompulsiyon, cinsel obsesyon, agresyon obsesyonları, kirlenme ve bulaşma ile ilgili obsesyon ve kompulsiyonlar, şüphe ve belirsizliklerle ilgili obsesyon ve kompulsiyonlar alt tiplerinde oldukları söylenebilir. Bu grupta yer alan 14 kişiden 9’unun (K1, K2, K5, K6, K10, K11, K12, K13, K14) dini içerikli obsesyonları (günahkar/cehennemlik olmak, iman ve inkarla ilgili düşünceler veya kutsalla ilgili kabul edilemez düşünceler) olup olumsuz Tanrı algıları öfke, sitem, korku, cezalandırma/cezalandırılma kodlarıyla ortaya çıkmaktadır. Şüphe ve belirsizlikler alt tipinde olan katılımcıların tamamı (K1, K3, K4, K13, K14, K18) olumsuz Tanrı algısına sahiptir. Ayrıca cinsel obsesyonları olan katılımcılar (K8, K17) ile agresyon obsesyonları olan katılımcılar (K1, K4) ve dini kompulsiyonu olan katılımcılar (K8, K9, K13) olumsuz Tanrı algısına sahiptir. Olumsuz

Tanrı algısı olan katılımcıların sosyodemografik özelliklerine ilişkin bulgular ise aşağıda değerlendirilmektedir.

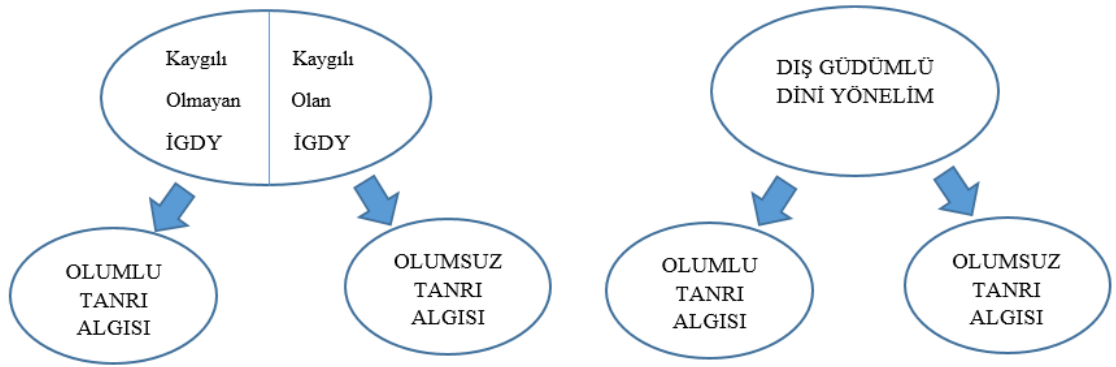
Tablo 3.34. Olumsuz Tanrı Algısı Olan Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Sosyodemografik Değişken		Olumsuz Tanrı Algısı
Cinsiyet	Kadın	K1, K3, K4, K5, K8, K10, K12, K13, K14, K17
	Erkek	K2, K6, K11, K18
Yaş	19-35	K2, K4, K6, K8, K11, K13, K14, K17, K18
	36-55	K1, K3, K10, K12
	56-64	K5
Medeni Durum	Evli	K1, K3, K5, K8, K10, K11, K12, K13, K17
	Bekar	K2, K4, K6, K14, K18
Eğitim Seviyesi	İlköğretim	K1, K3, K5, K10, K11, K12
	Lise	K2, K18
	Üniversite	K4, K6, K8, K13, K14, K17
Ekonomik Düzey	Düşük	K1, K14
	Orta	K2, K4, K5, K6, K8, K10, K11, K12, K13, K17, K18
	Yüksek	K3

Tablo 3.34. incelendiğinde nitel araştırma grubunda bulunan katılımcıların sahip olduğu olumsuz Tanrı algısına ilişkin bilgilerin bulunduğu görülmektedir. Buna göre olumsuz Tanrı algısına sahip olan katılımcıların 10'u kadın olup 4'ü erkektir. Bunların 9'u 19-35 yaş grubunda, 4'ü 36-55 yaş grubunda, 1'i ise 56-64 yaş grubunda yer almaktadır. Olumsuz Tanrı algısına sahip olan bu katılımcıların 9'u evliyken, 5'i bekardır. İlköğretim mezunu olanlar 6, lise mezunu olanlar 2, üniversite mezunu olanlar 6 kişidir. 11 kişi orta düzeyde ekonomik gelire sahipken, 1 kişi yüksek, 2 kişi de düşük düzeyde ekonomik gelire sahiptir.

3.2.3. Katılımcıların Sahip Olduğu Dini Yönelim ve Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

Çalışma grubunda bulunan OKB tanılı hastaların sahip olduğu dini yönelim ve Tanrı algısına ilişkin yapılan analizler sonucu, katılımcıların belli temalarda bir araya geldikleri görülmüştür. Buna göre; “Kaygılı Olmayan İGDY ve Olumlu Tanrı Algısı”, “Kaygılı Olan İGDY ve Olumsuz Tanrı Algısı”, “DGDY ve Olumlu Tanrı Algısı”, “DGDY ve Olumsuz Tanrı Algısı” şeklinde temalar ortaya çıkmıştır. Temalarla ilgili görsel Şekil 3.3.’de verilmiştir. Tablo 3.35., Tablo 3.36., Tablo 3.37. ve Tablo 3.38’de bu temalara ilişkin bulgular yer almaktadır.

Şekil 3.3. Katılımcıların Sahip Olduğu Dini Yönelim ve Tanrı Algıları

Tablo 3.35. Kaygılı Olmayan İGDY ve Olumlu Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

Katılımcıların Kaygılı Olmayan İGDY ve Olumlu Tanrı Algısına İlişkin İfadeleri

K15- “Küçüklükten beri ben namazımı kılıyorum, orucumu tutuyorum. Ondan sonra helale harama dikkat etmeye çalışıyorum. Elimden geldiği kadar. Bilerek asla!.. Çocuklarımı da inanç doğrultusunda yetiştirmeye çalışıyorum. İlk etapta helali haramı öğretmeye çalışıyoruz. Kur'an'ı hemen hemen mesela şu anda eşim dış görevde, her gece okurum... Mesela dün o kadar çok temizlik yaptım ki yemin ediyorum ilaç içtim en son, kas gevşetici. Yatsı namazımı da geç kılıyorum ki ardına Kur'an'ımı okuyayım. Dedim yani o orda kalsa, yo bırakmayacağım!.. Çok seviyorum maneviyatı huzur buluyorum... Biliyoruz ki O(Allah) bizim için her şeyin aslında en iyisini yapıyor... harika biri, dört dörtlük. Yaptığı her şeyi de yarattığı kulunun faydasına. Çünkü biliyorum ki ben şu anda bir sıkıntı çekiyorsam bu Allah'tan değil, ben kendi yaptıklarımla. Onu biliyorum artık, çünkü insanın kendine yaptığı kötülüğü başkası yapamaz. Günahlar da sevaplar da o şekilde... Bir sıkıntı ya da bir şey geldiğinde Allah beni seviyor... mesela öyle pişmanlıklarım çok oluyor. Allah'la konuşuyorum, hani diyorum ki Rabbim sen beni affet. Çünkü Allah dediğinde, buyur ya kulum diye her daim bizi işiten gören Allah var... Bazen aynı şeyi yapıyoruz, mesela ben buna tövbe ediyorum ama tekrar yapıyorum, tekrar tövbe ediyorum”

K16- “İşte namazlarımı kılarım, üstüne nafilelerimi kılarım, oruçlarımı tutmaya çalışırım. Kırmam insanları, kırmamaya çalışırım. Çünkü kalp kırmak Kâbe yıkmak gibidir. Ona dikkat ederim... Ben bir her işi yaptığımda bu İslam'a uygun mu diye de düşünüyorum o ayrı... mutlu hiss ediyorum, çünkü alimlerin hayatlarını çok okurum. Onlar mutluluğu İslam'da bulmuşlar. İslam'a hizmet ettikleri için Allah da onlara merhamet etmiş. Dünyada da ahirette de mükemmel hayatları olmuş, inşallah da olacak ahirette... Onların yolundan gitmeyi seviyorum. Dünyanın başka manası olduğunu düşünmüyorum... (Allah yakından tanıdığım biri olsaydı)çok merhametli derdim. Kızsa da denildiği yapılmaya da hep veriyor... Dediği şeyi yapmasan bile sana sabrediyor. İyi bir komşu mesela, öyle düşünüyorum. Yani Allahü Teala kafirin de ateistin de müminin de iyi bir komşusu, merhametli.... Bu dünyadaki herkese adil ve iyi, öyle diyorum, kimseye kötülük yapmıyor. Bir insanın başına bir kötülük gelince kendi yaptığındandır. Ha ceza vermiyor mu bu dünyada onu da veriyor. Ama onu kendisi hiçbir şey yokken vermiyor. Biz bir şey yatığımız için veriyor. Ha istisnai durumlar da var. İmtihan için, sevdiği kulunu imtihan edebilir. Ya da sevmediği bir kulunu da ders alsın diye doğru yolu bulsun diye belki imtihan verebilir. Onlar bile bizim iyiliğimizi düşündüğü içindir. Ben öyle diyorum... Ayağım taşa degecek, bir zarar gelecek, o anda Rabbimin önüme set çektiğini görmüşüm ve hiss ediyorum. Rabbim beni koruyor ve koruduğu için de seviyor elhamdülillah... Rabbimi çok seviyorum. O bizi çok seviyor”

Tablo 3.36. Kaygılı Olan İGDY ve Olumsuz Tanrı Algısına İlişkin Bulgular**Katılımcıların Kaygılı Olan İGDY ve Olumsuz Tanrı Algısına İlişkin İfadeleri**

K2- “Yani ben hayatımı dinim üzerine kurmuşum öyle söyleyeyim... Beş vakit namazımı kılıyorum tamam günlük Kuran okumaya çalışıyorum, işte anlamaya çalışıyorum, mesela teheccüd namazı konusunda teheccüd namazını kılamıyorum çok fazla yani günlük yoğun tempodan dolayı, işte sabah namazına kalkıyorum sabah namazından önce biraz zor geliyor, bu sefer teheccüd namazını inkar ediyordum gibi oluyor, zannediyorum ki inkar ediyorum böyle bir değişik durum var... onun dışında işte gençlerle ilgilenmeye çalışıyoruz. Bir de çevrem bana söylediği her şeyi uygulamaya çalışıyorum... İşte ben de olumsuz şeyler noktasında biraz sıkıntı oluyor bende. Söylediğim gibi elimi kesiyorum, verdiği olumsuz bir şey, bu sefer Allah’ı suçlamaya çalışıyorum, bu sefer zannediyorum ki imanında bir eksiklik oldu küfre girdim. Mesela bir şey kaybediyorum, mesela diyelim bugün çorabımı kaybettim, çorabımı ararken bile zannediyorum ki Allah bana zulmediyor böyle bir duygu oluşuyor”

K3- “Namazı hiç geçirmem, oruç olarak da dikkat ederim, namahreme görünmemeye dikkat ederim. Bugün olmuş ben salonlara, düğünlere falan asla gittiğim yoktur, kızımı da göndermemişim, hiç bilmez kızım da kına gecesi nasıl olur, sadece kardeşlerini gördü ve bu şekilde gıybet etmemeye çok aşırı şeyim... Rabbimi çok seviyorum, çok seviyorum ama çok da bunun tersi korkuyorum, hem çok aşırı çok korkum var. Bir yanlışlıkta bir şeyde, şu anda kıldığım zaman hep namazlarımda, hiçbir namazımın kabul olmadığını düşünüyorum... çünkü benim gibi aciz bir kula, kötü böyle bir kula, şey de mesela yaşantımdan dolayı da Rabbim benim gibi günahkar bir kula böyle nimetler ihsan etti... bak peygamber evladı bile sırat köprüsünden geçecek mesela, sorgu sualden geçecek evlatları orada, benim gibi bir aciz kul daha çok şey olur. Yani ümitleri oldukları halde, onlar şey yapmış, onlardan daha aşağı olduğum için mutlaka Rabbim beni cezalandıracak biliyorum... Çok sabırlı, böyle bir Rabbim var, ama aynı zamanda da çok korkuyorum, yanlış bir şey yaptım mı, mutlaka başıma bir şey gelir. Yani mesela ben kendi hatamdan bir şey başıma geldiği zaman diyorum, ben kızıma da diyorum bunu, ben Rabbimden ceza olarak görüyorum, çünkü ben bunu hakettim diyorum, bildiğim halde yaptığım işi hakettim bu ceza bana hak!”

K5- “Abdestime namazıma orucuma çok önem veririm. Yani yapmadığım sıra kendimi çok büyük haksız hissederim. Allah’a karşı yani (iyi) bir kul olmadığımı kendi kendime der kendi kendimi bitiririm. Ben 10 yaşından beri namaz kılan bir insanım... yani Rabbime karşı kusursuz kul olayım ama mümkün değil olamıyorsun... O Allah hakkındaki düşüncelerden sonra zannediyorum çok büyük günahım var... Allahtan kokarım, çok korkarım, yani Rabbime karşı kusursuz kul olayım ama mümkün değil olamıyorsun... mesela bir gök gürlese ödüm kopar. Derim, Ya Rabbi senin afetinden, azabından, gazabından sana sığınırım! işte öyle”

K6- “Kesinlikle maneviyata önem veren biriyim diyebilirim... Dinle maneviyatı eşit algılıyorum... mesela dediğim gibi bir esnafım, sattığım bir şeyde herhangi bir kusuru varsa veya neyse onu söylerim mesela, dürüst olmaya özen gösteriyorum. İnsanların hakkına riayet etmeye özen gösteriyorum... bilmiyorum yani dinle alakalandırarak bunları yapıyorum, o şekilde... Her şeyi Allah yarattıysa sadece sevgi değil, öfke de var, her şey var... aşırı iyimser olmaya da çok gerek olmadığını düşünüyorum... Gerek Allah’ın kendi öfkesi gerekse yani insanların içine verdiği öfke olsun... Allah’ın korkutarak bu gibi şeyleri düzenlediğini de düşünüyorum, şunu da düşünüyorum, belki sadece ceza verme manasında da değil, korkutma manasında olabilir diye düşünüyorum... Allah deyince aklıma sevgi geliyor falan, bunları aşırı iyimserlik olarak düşünüyorum”

K8- “Kesinlikle evet çok fazla (dine önem veriyorum)... dini inancım kesinlikle tam olarak o konuda kafamı tırn altına da koysalar Allah birdir... Ben sadece nankörüm! Bu konuda en ufak bir şüphem bile yok... O bu kadar iyiysen, ben nasıl hala tam olarak ona dört dörtlük güvenip de, hani nasıl şu olur bu olur diyerek vesveselere ehemmiyet veriyorum! Gerçekten ya! Bir arkadaşım diyor ki seni her şeyinle kabul eden bir Allah var, ne büyük günahları olan insanları affeden bir Allah var, sen hala neye takılıyorsun...”

Tablo 3.36. (Devamı)

K11- “Valla din benim tabi her insan için öyledir de inşallah kendi niyetim olarak kalbim olarak benim ilk şeyimdir. Hayattaki en şeyim o! gözüm olmasın dinimi yaşayayım yani... Onun için din benim için her şeyden önce gelir. Yaşamaya çalışıyorum ama ne kadar beceriyorum o başka bir şey o biraz tartışılır, biraz değil çok tartışılır. Din benim için olmazsa olmaz... O’na (Allah’a) harp açılmaz, O’na harp açan gerisini kendi düşünsün. Mutlak galiptir. Bütün şeyleri kazanan tek galip yegâne şey Allah’tır güç... Allah Teâlâ’nın rahmeti daha çoktur rahmeti gazabını geçmiştir ama Allah’ın azabı gazabı da çetindir korkacaksınız!.. Korkum çok, umut kesmem Allah kestirmesin ama O’ndan korkum çok”

K13- ““(Din)boşlukta hissetmememi sağlıyor. Bir şeye tutunmuş gibi oluyorum. Bir amaca yönelmiş oluyorum. Çünkü din olmazsa sanki amaç olmaz gibi geliyor bana... Bazen namaz kılmıyorum bazen oruç tutmayabiliyorum o gün. Kendimi o kadar suçlu hissediyorum ki bunu yaptığımda. Vicdan azabı da duyuyorum o açıdan rahatsız oluyorum... Allah’tan korkuyorum ama bazı emirlerine uymuyorum... Kendimi o kadar suçlu hissediyorum ki bunu yaptığımda... (Allah’a) ne kadar çok yaklaşırsam o kadar küçük görürsün, daha çok suçluluk hissetmeye başlarsın...”

K14- “K14- “Namazı çok önemsiyorum açıkçası namazlarımı kılıyorum işte oruç borçlarım sürekli böyle bir aklımda diyorum ki işte ölmeden bir ödeseydim bir ödeseydim onları... yani elimden geldiğince gittiğim yerleri yediğimi, içtiğimi sorgulamaya, sırf Allah’ın emri diye yapmaya çalıştığım şeyler var... Ondan sonra dinimizin erdemlerinden şeyi çok önemsiyorum mesela haksızlık, kul hakkı yememe... (Allah’ın) gücünü gördüğümde korkuyorum... Kalbimin atışını duyduğunda ölüme yaklaştığımı, bir tık daha bir tık daha yaklaşıyorum, ama bu ölüm Rabbime kavuşmak anlamında değil, bu biraz korkuya neden oluyor... (Allah)denetleyici... Sürekli (O’na) bir sınav veriyormuş gibi...”

Tablo 3.37. DGDY ve Olumlu Tanrı Algısına İlişkin Bulgular

Katılımcıların DGDY ve Olumlu Tanrı Algısına İlişkin İfadeleri

K7- “Önem veriyorum ama mesela şey namaz kılıyor muyum hayır, ama işte eskiden Ramazan’da falan işte teravih namazlarına falan giderdim, lise zamanlarında, o zamanlar... genellikle bir işim ters gittiğinde okurum, sonra bazen gece yatarken okuyorum, bu şekilde. Ya da işte mezarlıktan falan geçersen işte okuyup bağışlarım, İhlas, Fatiha... diyelim ki bir işim ters gittiği zaman da Kureyş suresini okuyorum... beladan, kötülükten korunduğumu düşünüyorum. Mesela başınıza bir şey gelir, sonra dersiniz ya verilmiş sadakam vardı, ya o şeylere inanıyorum yani, rahatlatıyor beni. Böyle sanki ve verdiğim zaman o gün sanki her şey rahat gidecek, böyle her şey iyi olacak gibi... (Allah) işte merhametli, affeden, işte istediklerimizi kullarına kötü de olsa iyi de olsa yerine getiren, ama biz insanlar nankör olarak ise onun bize bazı sunduğu namaz oruç mesela, çoğumuz onları yerine getiremiyoruz, ama bizi yine bağışlıyor, affediyor ve yine istediklerimizi veriyor... ya genellikle dua ettiğim zaman çok içten etmeye çalışıyorum bir şey isterken, dilek isterken. Bazen başım sıkıştığında falan işte sanki yanımdaymış... yani böyle içten konuşuyorum, sanki yanımdaymış da onu görmüyorum da konuşuyorum gibi... Sonra yani böyle çok içten istiyorum, yani genellikle dileklerim kabul oluyor, her zaman yanımda olduğunu, iyi bir kul olduğumu düşünüyorum”

K9- “Mesela çevrem teyzem falan diyor, mesela namazını kıl hiçbir şey kalmaz sende... namazı kılmıyorum ama kılmadığım zaman da huzursuz oluyorum ama hastalığım artmıyor, yani el yıkama içimdeki o titreme işte ağlama şeyi olmuyor... Allah’ın sevgili kuluyum ben, sevgili kuluyum ki bu derdi bu sıkıntıyı bana verdi, öyle düşünüyorum... bu hastalık bana olunca kendi kendime ne dedim, Allah’ım dedim, sevgili kulunum, bunu bana verdin, bu rahatsızlığı verdin, üstesinden gelmeme yardım et ya Rabbi! Allah’ın izniyle dualarımla kurtuldum diyorum, kurtulmaya çalışıyorum ya da sıyrıldım”

Tablo 3.38. DGDY ve Olumsuz Tanrı Algısına İlişkin Bulgular**Katılımcıların DGDY ve Olumsuz Tanrı Algısına İlişkin İfadeleri**

K1- “Evet yaparım, namazımı da kılarım, Kur'an'ımı okurum, yani Allah'a yaklaşmayı çok isteyen biriyim, ama böyle olunca uzaklaşıyorum. Hani aman işte ben demek ki çok iyi birisi değilim ki Allah beni böyle cezalandırıyor, böyle bir hastalık verdi bana, işte ben yanlış yaptım, bunlar bende var yani. Onun için ibadetleri mesela namazı kılsan, boş ver yok ama nasıl olsa kıyıyorum kıyıyorum, Cenab-ı Allah bana hiç yardım etmiyor... Cenab-ı Allah bana bu hastalığı verdi, hiç de iyilik vermiyor, ben bu ibadetleri yapmayayım, bu sefer geri çekiliyorum... yani Cenab-ı Allah'ın sanki haşa bana bir garezi varmış gibi haşa! Diyorum niye hiçbir iş yolunda gitmiyor?!.. Sanki haşa Cenab-ı Allah hep yanlış yapıyor bana”

K4- “Ben aslında eskiden dine bağlıydım, yani dinle ilgiliydim. Kaç yaşlarındaydı, o da yalan olmasın 9-10 yaşlarında, Kur'an kursuna gidiyorduk Kur'an'ı öğrendim ben, şöyle söyleyeyim Kur'an okumayı biliyorum evet ama okumuyorum... işte bu hastalık başladığından beri, takıntı hastalığı başladığından beri (soğudum)... Şimdi ben hala, yani Allah'la tam olarak barışmadığım için, hala yani kendimi manevi bir şeyde hissediyorum, boşlukta... Yani hala öyle yanımda, böyle manevi bir güç olduğunu hissetmiyorum... Adil değil hiç bir şekilde, bana karşı adil değil bence. Diğer insanlara ne kadar adil bilmiyorum. Yani ben ibadet etmiyorum, öyle bir bağlılığım da yok Allah'a. Çünkü küskünüm ona!”

K10- “Bugün sabah namazına başlayacağım, hep kılacağım bir deneyeceğim diyorum. Bir ay her gün kılacağım, bakacağım ki bunu (obsesyonları) yenebiliyor muyum... Allah ile olan ilişkim hakkında, çok fazla ilişkim yok, bahsettim ya size istiyorum ama yapamıyorum... Allah'ın bizi sevmesi için mutlaka kötü bir şey mi başımıza gelmeli, Allah'la ilgili bu düşüncüyü, neden bizi sevmiyor düşüncesini aklımdan atamıyorum. Onun için bu hastalık hiç geçmesin, iyileşmeyeyim ki bu gidince daha çok korktuğum bir şey gelmesin diyorum”

K12- “Yönelmek istiyorum ama iyi hisseder miyim kötü hisseder miyim onu bilmem ama yönelmek istiyorum yani.... bazen mesela çok şey yapıyorum iyi hissediyorum, bazen de işte şeytan araya giriyor böyle geri duruyorum. O zaman da yani mesela namaz kıyıyorum, namazda mesela konsantre olamıyorum, kafamda başka şeyler oluyor, hani diyorum tat alamıyorum diyorum, niye kılayım gibi.... Bazen mesela diyorum ki kendi kendime, mesela ilerde yine dedim kendi kendime, ya Rabbim ben artık bu hastalığı taşıyamıyorum, bu OKB hastalığını, bana niye şifa vermiyorsun ben çok mu kötü bir kulunum!.. İşte bu olaydan dolayı (OKB) Allah ile olan ilişkim de etkilendi, bütün hayatım etkilendi. Keşke bu konu aklımdan çıksa da ben ona daha iyi bir kul olsam, o zaman ibadetlerimi yapardım”

K17- “Yani dindardım, maneviyatım güçlüydü önceden... şeyim yıkıldı, muhafazakarlığım yıkıldı, obsesyonlardan sonra. mesela sürekli, ben şey diyordum, ya dua edince geçecek, işte dilek namazı yani hacet namazı kılacağım bitecek, kabul olacak geçecek... ben bir kulum sonuçta illa ki görevim olduğunu biliyorum ama karşılık bekliyorum bu sefer, ben ibadetimi de yapıyorum. Ben ahlaklı olmaya çalışıyorum ama Allah beni gene görmüyor... Şöyle diyorum, ben bir suç işlemişimdir. Ben ne günah işledim?.. Ben bir günah işlemeseydim bu OKB başıma gelmezdi... bir musibet olduğunda ceza olduğunu düşünüyor... Allaha küsemem, haddim değil zaten de ama insan böyle bir kırgınlık yaşadı mı, bir süre sonra sorunları için dua bile etmiyor. Ben çoğu şey için, bu obsesyonlardan sonra, çoğu sorunun için hiç dua bile etmez oldum”

K18- “Yani çocukluktan gelen toplumun bana gösterdiği, topluma ayak uydurmam için bir dine sahip olmam gerekiyor ve bu dini işte tamamıyla reddedemiyorum, çünkü bu din, tamam sevmiyorum çok da referans almıyorum kendime ama, bunsuz da yaşayamam. Çünkü bu hayatta insana hafif de olsa bir referans alacak yol gerekiyor. Yani canı sıkıldığında Allah var diyebileceğim bir olgu gerekiyor... Yaratıcının beni hiç gördüğünü düşünmedim. Çünkü bela üstüne bela geliyordu. Yani dedim ki yaratıcı madem bu kadar kutsal, özel, harika bir varlık niye yardım etmiyor, niye böyle bela veriyor, diye düşündüm, bir çözüm bulamadım... anladığım şey şu, dediğim gibi Allah öteki tarafta var ve biz ona hesap verimiz, benim Allah algım sadece böyle... belki bize acı çektirmekten zevk alan bizle oynamaktan zevk alan bir varlık, belki egosunu tatmin ediyor, öteki tarafta gidip ona hesap vereceğimiz için egosu tatmin oluyor belki. Benim şeyim bundan ibaret, pek bir şey hissetmiyorum”

Tablo 3.35., Tablo 3.36., Tablo 3.37. ve Tablo 3.38 incelendiğinde olumlu Tanrı algısına sahip katılımcıların yalnızca “Kaygılı Olmayan İGDY” ile DGDY grubunda yer aldıkları görülmektedir. Olumsuz Tanrı algısına sahip katılımcılar ise ya “Kaygılı Olan İGDY” ya da DGDY grubunda yer almaktadırlar. Katılımcıların bulundukları OKB alt tipleri göz önünde bulundurulduğunda günahkar/cehennemlik olmak, iman ve inkarla ilgili düşünceler, veya kutsalla ilgili kabul edilemez düşünceler şeklinde dini obsesyonları bulunan katılımcıların tamamının (K1, K2, K5, K6, K10, K11, K12, K13, K14) olumsuz Tanrı algısına sahipken dini yönelimlerinin ya “Kaygılı Olan İGDY” ya da DGDY şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde şüphe ve belirsizlikler alt tipinde olan katılımcıların tamamı (K1, K3, K4, K13, K14, K18) olumsuz Tanrı algısına sahipken dini yönelimleri ya “Kaygılı Olan İGDY” ya da DGDY şeklindedir. Ayrıca tamamı olumsuz Tanrı algısına sahip cinsel obsesyonları olan katılımcılar (K8, K17) ile agresyon obsesyonları olan katılımcıların da (K1, K4) dini yönelimleri ya “Kaygılı Olan İGDY” ya da DGDY şeklindedir.

3.3. NİCEL VE NİTEL BULGULARIN BÜTÜNLEŞTİRİLMESİ

Açıklayıcı Ardışık Desene göre yürütülen bu araştırmada elde edilen verilere ilişkin nicel ve nitel bulgular ayrı ayrı verilmiştir. Bu bölümde ise nicel ve nitel bulgular bütünleştirilerek araştırma soruları doğrultusunda verilmektedir. Sosyodemografik özelliklere göre dini yönelim ve Tanrı algısına ilişkin bulguların bütünleştirilmesi Tablo 3.39.’da, OKB tanılı hastalarda dini yönelime ilişkin bulguların bütünleştirilmesi Tablo 3.40.’da, OKB tanılı hastalarda Tanrı algısına ilişkin bulguların bütünleştirilmesi Tablo 3.41.’de, dini yönelim ve Tanrı algısına ilişkin bulguların bütünleştirilmesi ise Tablo 3.42.’de sunulmaktadır.

Tablo 3.39. Sosyodemografik Özelliklere Göre Dini Yönelim ve Tanrı Algısına İlişkin Bulguların Bütünleştirilmesi

Nicel Aşamaya İlişkin Bulgular	Nitel Aşamaya İlişkin Bulgular	Nicel ve Nitel Bulguların Bütünleştirilerek Değerlendirilmesi
Yapılan analizler sonucu örneklemin dini yöneliminin cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim seviyesi ve ekonomik düzey değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır ($p>0,05$). Aynı değişkenlere göre örneklemin Tanrı algısı incelendiğinde ise yalnızca yaş değişkenine göre, 19-35 ve 36-55 yaş grupları arasında 36-55 yaş grubu lehine anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir ($X^2(2) = 7,965$, $p<0,05$).	Çalışma grubunda bulunan katılımcıların sosyodemografik özelliklere göre dini yönelim ve Tanrı algısı bakımından farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Buna göre katılımcıların çoğunlukla kadın olduğu ve yoğun olarak 19-35 ve 36-55 yaş grubunda bulunduğu söylenebilir. Yine bu katılımcıların çoğunun dini yöneliminin “Kaygılı Olan İGDY” ve DGDY olduğu ve olumsuz Tanrı algısına sahip olduğu belirlenmiştir. Nicel bulguları açıklamaya yardımcı olan bulgu ise 36-55 yaş grubuna göre 19-35 yaş grubunda olumsuz Tanrı algısının daha yaygın olduğu şeklindedir. Bu açıdan elde edilen nitel verilerin nicel verileri daha kapsamlı açıkladığı görülmektedir.	Sosyodemografik özellikler bakımından örnekleme ve çalışma grubunda yer alan katılımcıların dini yönelim ve Tanrı algıları incelendiğinde birbiriyle örtüşen sonuçlara ulaşıldığı ve nitel bulguların nicel sonuçların açıklanmasına katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Araştırmanın belli bir patolojiye sahip kişilerle yapıldığı ve çalışma grubunun maksimum çeşitlilik örnekleme tekniğinin yanı sıra kriter örnekleme tekniğinin kullanılması nedeniyle belli ölçütlere uyan kişilerden oluşturulduğu göz önünde bulundurulduğunda, sosyodemografik özellikler bakımından hem nicel hem de nitel bulgularda benzer sonuçlara ulaşılmasının beklenen bir durum olduğu söylenebilir.

Tablo 3.40. Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Dini Yönelime İlişkin Bulguların Bütünleştirilmesi

Nicel Aşamaya İlişkin Bulgular	Nitel Aşamaya İlişkin Bulgular	Nicel ve Nitel Bulguların Bütünleştirilerek Değerlendirilmesi
Dini yönelim ile OKB’nin alt tipleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan korelasyon analizleri sonucu OKB’nin “şüphe ve belirsizlikler” alt tipi ile İGDY arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ($r=-0,250$, $n=81$, $p<0,01$) görülürken, OKB’nin alt tipleri ile DGDY arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.	Çalışma grubunda bulunan katılımcıların sahip olduğu dini yönelime ilişkin yapılan içerik analizi sonucu, dini yönelimin nicel sonuçlarla uyumlu olacak şekilde İGDY ve DGDY temaları altında toplandığı belirlenmiştir. Analiz işlemi sırasında DGDY temasında her hangi bir kategori oluşmazken İGDY temasında “Kaygılı Olan İGDY” ile “Kaygılı Olmayan İGDY” kategorileri ortaya çıkmıştır. OKB alt tiplerine göre değerlendirildiğinde ise	Araştırmanın nicel aşamasından elde edilen bulgular İGDY ile OKB’nin “şüphe ve belirsizlikler” alt tipi arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Araştırmanın nitel boyutu bu ilişkinin İGDY’in kaygılı olmayan boyutuyla ilgili olabileceğini düşündürmektedir. Aynı şekilde nicel analizde ortaya

Tablo 3.40. (Devamı)

($p>0,01$). OKB'nin "Dini içerik" alt tipi ile İGDY arasında ise istatistiksel olarak anlamlı olmamakla birlikte pozitif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir.	dini obsesyonu olan katılımcıların tamamının "Kaygılı Olan İGDY" kategorisinde yer alması en dikkat çeken bulgu olarak görülmektedir. Ayrıca iç güdümlü dini yönelime sahip olup "şüphe ve belirsizlikler" alt tipinde olan katılımcıların tamamı da yine "Kaygılı Olan İGDY" kategorisinde bulunmaktadır. Bu sonuçların nicel bulguları açıklayıcı nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.	çıkan "dini içerik" alt tipi ile İGDY arasındaki pozitif yönlü ilişkinin de nitel analizler doğrultusunda isimlendirilen "Kaygılı Olan İGDY" boyutuyla ilgili olabileceği anlaşılabılır. Bu sonuçlar ışığında nicel ve nitel bulguların tutarlı ve birbirlerini destekleyen sonuçlar verdiği söylenebilir.
--	--	--

Tablo 3.41. Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Tanrı Algısına İlişkin Bulguların Bütünleştirilmesi

Nicel Aşamaya İlişkin Bulgular	Nitel Aşamaya İlişkin Bulgular	Nicel ve Nitel Bulguların Bütünleştirilerek Değerlendirilmesi
Tanrı algısı ile OKB'nin alt tipleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılan korelasyon analizi sonucunda OKB'nin alt tiplerinden "dini içerik" ile Tanrı algısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülürken ($r=-0,348$, $n=81$, $p<0,01$), "kabul edilemez düşünceler" alt tipi ile Tanrı algısı arasında da benzer şekilde negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=-0,325$, $n=81$, $p<0,01$). Bunun anlamı, OKB'nin "dini içerik" ve "kabul edilemez düşünceler" alt tipleri ile olumlu Tanrı algısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğudur.	Çalışma grubunda bulunan OKB tanılı hastaların sahip olduğu Tanrı algısına ilişkin yapılan içerik analizi sonucu, Tanrı algısının "olumlu" ve "olumsuz" temaları altında toplandığı belirlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre 4 katılımcının olumlu, 14 katılımcının ise olumsuz Tanrı algısına sahip olduğu belirlenmiştir. Olumsuz Tanrı algısına sahip 14 katılımcıdan 9'unun günahkar/cehennemlik olmak, iman ve inkarla ilgili düşünceler veya kutsalla ilgili dini obsesyonları bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca cinsel obsesyonları ve agresyon obsesyonları olan katılımcılar ile dini kompulsiyonu olan katılımcılar da olumsuz Tanrı algısına sahiptir. Bu bulgular OKB'nin "dini içerik" ve "kabul edilemez düşünceler" alt tipleri ile Tanrı algısı arasındaki nicel sonuçları açıklar niteliktedir.	Araştırmanın nicel aşamasında dini obsesyonlar ayrı bir ölçme aracıyla ölçülerek "dini içerik" alt tipi olarak ayrıca değerlendirilmiştir. OKB'nin "kabul edilemez düşünceler" alt tipi altında ölçülen boyutlar ise dini içerikli obsesyon ve kompulsiyonların yanı sıra agresyon ve cinsel içerikli obsesyon ve kompulsiyonlardır. Bu bilgi doğrultusunda nicel ve nitel bulgular bütünleştirilerek değerlendirildiğinde elde edilen nitel bulguların nicel bulguları açıklamaya yardımcı olduğu ve her iki aşamadan elde edilen bulguların örtüştüğü anlaşılmaktadır.

Tablo 3.42. Dini Yönelim ve Tanrı Algısına İlişkin Bulguların Bütünleştirilmesi

Nicel Aşamaya İlişkin Bulgular	Nitel Aşamaya İlişkin Bulgular	Nicel ve Nitel Bulguların Bütünleştirilerek Değerlendirilmesi
Tanrı algısı ile dini yönelim arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi için yapılan korelasyon analizi sonucunda Tanrı algısı ile İGDY arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,402$, $n=81$, $p<0,01$). Tanrı algısı ile DGDY arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür ($r=0,122$, $n=81$, $p>0,01$). Değişkenler arasında tespit edilen ilişkinin niteliğini saptamak amacıyla çok değişkenli regresyon analizi yapılmış ve İGDY ile DGDY'in Tanrı algısındaki toplam varyansın %16'sını açıkladığı bulunmuştur ($R=0,404$, $R^2=0,163$, $p<0,01$). Analiz sonuçlarına göre İGDY değişkeninin anlamlı şekilde Tanrı algısı değişkenini yordadığı görülürken ($\beta=0,393$, $t=3,719$, $p<0,01$), DGDY değişkeninin ise Tanrı algısı değişkeninin anlamlı bir yordayıcısı olmadığı anlaşılmıştır ($p>0,01$).	Çalışma grubunda bulunan OKB tanılı hastaların sahip olduğu dini yönelim ve Tanrı algısına ilişkin yapılan içerik analizi sonucu, katılımcıların belli temalarda bir araya geldikleri görülmüştür. Buna göre; “Kaygılı Olmayan İGDY ve Olumlu Tanrı Algısı”, “Kaygılı Olan İGDY ve Olumsuz Tanrı Algısı”, “DGDY ve Olumlu Tanrı Algısı”, “DGDY ve Olumsuz Tanrı Algısı” şeklinde temalar ortaya çıkmıştır. Olumlu Tanrı algısına sahip katılımcıların yalnızca “Kaygılı Olmayan İGDY” ile DGDY grubunda yer aldıkları belirlenmiştir. Olumsuz Tanrı algısına sahip katılımcılar ise ya “Kaygılı Olan İGDY” ya da DGDY grubunda yer almaktadırlar. Bu bulgular nicel aşamada elde edilen bulguları daha iyi anlamayı sağlamaktadır.	Araştırmadan elde edilen nicel sonuçlar İGDY ile olumlu Tanrı algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koyarken, nitel sonuçlar bu ilişkinin niteliği hakkında fikir vermektedir. Bulgular bütünleştirilerek değerlendirildiğinde söz konusu ilişkinin “Kaygılı Olmayan İGDY” ile olumlu Tanrı algısı arasında olduğu çıkarımında bulunmak mümkün görünmektedir. Böylece gerek “dini içerik” gerekse “şüphe ve belirsizlikler” alt tipi ile dini yönelim ilişkisini ortaya koyan nicel analiz sonuçları daha anlaşılır hale gelirken Tanrı algısıyla ilgili nicel ve nitel veriler konunun aydınlanmasına katkı sağlamaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. TARTIŞMA

Araştırma Sorusu 1. Obsesif Kompulsif Bozukluk tanılı hastaların dini yönelim ve Tanrı algıları sosyodemografik özelliklere göre (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim seviyesi ve ekonomik düzey) anlamlı farklılık göstermekte midir ve nitel bulgular bu sonuçları açıklamakta mıdır?

Sosyodemografik Değişkenlere Göre Dini yönelime İlişkin Bulguların Tartışılması:

1. Cinsiyet Değişkenine Göre Dini Yönelime İlişkin Bulguların Tartışılması:

Sosyodemografik değişkenlerden cinsiyet değişkenine göre örneklemin dini yönelimine ilişkin nicel bulgular incelendiğinde iç güdümlü veya dış güdümlü dini yönelimin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır (Tablo 3.2., Tablo 3.3.). Alanyazına bakıldığında ise dini yönelimi araştıran çalışmaların bir kısmında benzer sonuçlara ulaşılırken diğer bir kısmında ise farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak bu çalışmalar çoğunlukla klinik olmayan gruplarla yapılmıştır. Örneğin Yapıcı (2013) ve Karşı (2018a: 198) yaptıkları çalışmalarda cinsiyet değişkenine göre dini yönelimi incelemiş ve iç güdümlü ya da dış güdümlü dini yönelimin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediğini bulgulamışlardır. Kızılgöçer'in (2015a) çalışmasında ise erkeklerin kadınlara göre daha fazla iç güdümlü dini yönelim gösterdiği ortaya çıkmıştır. Yapıcı (2012) tarafından yapılan meta-analiz çalışmasında cinsiyet ve dindarlık bağlamında 78 ayrı araştırma ele alınmıştır. Bu çalışmada ulaşılan sonuçlara göre iç güdümlü dini yönelimde erkeklerin, dış güdümlü dini yönelimde ise kadınların daha önde olduğu ifade edilmiştir. Erkeklerin kadınlara göre iç güdümlü dini yönelime sahip olma eğilimlerinin daha yüksek olduğunu tespit eden diğer bir çalışma ise Koç (2010) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada cinsiyetler arasında iç güdümlü dini yönelim bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu bulgulanırken, dış güdümlü dini yönelimin cinsiyete göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Koç bu sonucu erkeklerin kadınlara göre gösterişçilikten uzak, daha samimi ve içselleştirilmiş bir dini yönelime

sahip oldukları şeklinde yorumlamıştır. Ancak dini yönelimin cinsiyete göre incelendiği araştırmalar arasında iç güdümlü dini yönelimin kadınlar lehine farklılık gösterdiği çalışmalar da bulunmaktadır (Erdoğan, 2014b; Eryücel, 2018; Güven,2019). İç güdümlü dini yönelimin hem dini bütünlüğü hem de psikososyal uyumu sağlayıcı etkisinden hareketle dış güdümlü dini yönelime göre daha işlevsel olduğu kabul edildiğinde bu tür bir yönelime sahip bireylerin daha dindar olduğu düşünülebilir. Kadınların mı yoksa erkeklerin mi daha dindar olduğu bu araştırmanın ulaşmak istediği bulgulardan biri olmasa da dindarlığın tek boyutlu bir yaklaşımla ölçülemeyeceğini ve dini yönelim kadar bilgi, inanç, ibadet, duygu ve etki gibi başka boyutlarla da anlaşılabilen bir olgu olduğunu belirtmek gerekir. Konu iç güdümlü ve dış güdümlü dini yönelime sahip olma bakımından incelendiğinde ise yapılan araştırmalarda birbirinden farklı sonuçlara ulaşıldığı anlaşılmaktadır.

Cinsiyet değişkenine göre dini yönelimi araştıran çok az sayıdaki klinik araştırmada ise durum yine değişkenlik göstermektedir. Örneğin majör depresyon ve diyabet tanısı olan hastalarla yapılan bir çalışmada majör depresyonu olan kadın hastaların iç güdümlü dini yönelim puanları majör depresyonu olan erkek hastalara göre istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde daha yüksek çıkarken dış güdümlü dini yönelimde cinsiyetler arasında anlamlı farklılık görülmemiştir. Diyabetli erkek hastaların ise diyabetli kadın hastalara göre dış güdümlü dini yönelim puanları istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde daha yüksek bulunurken iç güdümlü dini yönelim bakımından cinsiyetler arasında anlamlı farklılık ortaya çıkmamıştır (Amadi vd., 2016). Klinik bir araştırma olan bu çalışmada ise cinsiyetler arasında dini yönelim bakımından anlamlı bir farklılık olmadığı bulgulanmıştır. Görüldüğü gibi klinik olsun veya olmasın cinsiyet değişkenine göre dini yönelimi açıklayan sonuçlar farklılaşmaktadır. Elde edilen sonuçların değişkenliği her bir bulgunun ait olduğu çalışmanın parametreleriyle açıklanabileceği gibi çalışmaya dahil edilmeyen değişkenlerin sonucu etkileme ihtimali de olabilir.

Bu araştırmaya dönülecek olursa nicel sonuçlarda cinsiyete göre anlamlı bir farklılık ortaya çıkmazken araştırmanın nitel aşamasında hem iç güdümlü hem de dış güdümlü dini yönelimi olan katılımcıların çoğunlukla kadın olduğu ortaya çıkmaktadır. Dış güdümlü dini yönelimi olan katılımcıların 7'si kadın, 1'i erkek iken iç güdümlü dini yönelimi olan katılımcıların 7'si kadın, 3'ü erkektir. Nitel aşamadaki sınıflandırmaya göre iç güdümlü dini yönelimi olan kişilerden yalnızca 2 kadın katılımcı "Kaygılı

Olmayan İGDY” kategorisinde yer alırken, diğerleri “Kaygılı Olan İGDY” kategorisinde yer almaktadır. Ancak bu bulgular çalışma grubundaki katılımcıların ağırlıklı olarak kadın olmasıyla ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla hem nicel hem de nitel aşamada cinsiyete göre dini yönelimin değiştiğini ortaya koyan her hangi bir bulgudan söz etmek mümkün görünmemektedir. Bu sonuç yukarıda verilen araştırma sonuçlarıyla birlikte değerlendirildiğinde cinsiyete göre dini yönelimi açıklayan kesin bir sonuca ulaşmanın mümkün görünmediği söylenebilir.

2. Yaş Değişkenine Göre Dini Yönelime İlişkin Bulguların Tartışılması:

Sosyodemografik değişkenlerden yaş değişkenine göre örneklemin dini yönelimine ilişkin nicel bulgular incelendiğinde örneklemin hem iç güdümlü hem de dış güdümlü dini yöneliminin 56-64 yaş grubundaki katılımcılar lehine yüksek çıktığı görülmektedir (Tablo 3.4., Tablo 3.5., Tablo 3.6.). Her ne kadar bu farklılık istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmasa da bu yaş grubunun iç güdümlü veya dış güdümlü dini yönelimlerinin diğer yaş gruplarına göre yüksek olması onların içinde bulunduğu yaş diliminin özellikleriyle açıklanabilir. Bu yaş grubundaki kişiler yaşamlarında köklü değişim ve dönüşümler yaşayabilmekte ve artık kaç yılı geride bıraktığından çok yaşayacak kaç yılı kaldığının hesabını yapan, ilgilerini daha fazla önemli olarak gördükleri şeyler üzerine yönelten bireyler olabilmektedirler. Bu durum onları sıradan bir dini hayattan daha içtenlikle yaşadıkları bir dini hayata yönlendirebilmektedir. Dini arzusunun önem kazandığı bu dönemde geleneksel dini inanç yerini özümşenerek kabullenilmiş bir inanca bırakabilmektedir. Dini olgunluk için gereken bireysel ve sosyal şartların ilk defa bir araya geldiği bu yaş döneminde dini etkinlikler için de yeni bir imkan oluşmaktadır (Karaca, 2016: 177-184). Bu dinamik yapı örnekleimde bulunan 55 yaş üstü katılımcıların dini yönelim düzeylerinin alt yaş gruplarına göre yüksek çıkmasının nedeni olabilir. Literatürde yaş değişkenine göre dini yönelimi inceleyen akademik çalışmaların çoğunlukla üniversite öğrencileriyle ya da farklı popülasyonlarla gerçekleştirilen saha araştırmalarıyla yapılmış olması konuyla ilgili klinik çalışmalara ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Yaşa göre dini yönelimin incelendiği klinik bir çalışmada ise kanser hastaları konu edilmiştir. Bu çalışmada yaşın artmasıyla iç güdümlü dini yönelimin de arttığı bulgulanmıştır (Pérez ve Smith, 2014). Bu sonuç araştırmamızda elde edilen sonuçla uyumlu görünmektedir. Klinik olmayan çalışmalara bakıldığında ise yine bazı araştırma sonuçlarının araştırmamızda ulaşılan sonuçla uyumlu olduğu görülmektedir.

Katılımcıların il, ilçe ve köylerde ikamet eden kişiler ile üniversite öğrencilerinden oluştuğu bir çalışmada örneklemin iç güdümlü dini yönelimleri incelenmiş ve 61 yaş üstü katılımcıların alt yaş gruplarına göre daha fazla iç güdümlü dini yönelim gösterdiği ortaya çıkmıştır (Kızılgeçit, 2015a). Güven'in (2019) çalışmasında da 41-65 yaş grubu alt yaş gruplarına göre iç güdümlü dini yönelimi en yüksek olan grup olarak bulunmuş ve araştırma hipotezlerinden olan yaş arttıkça iç güdümlü dini yönelimin arttığı yönündeki hipotez doğrulanmıştır. Karşlı ise (2018a: 195; 2018b: 288) yaptığı araştırmalarda içsel dini motivasyonun yaşla birlikte arttığını bulgulamıştır. Bu sonuçlara göre yaşın ilerlemesiyle birlikte iç güdümlü dini yönelimin arttığı görülmektedir. Karaca'nın (2000:347) çalışması ise bu bulguları desteklememektedir. Bu çalışmada gençlerin iç güdümlü dini yönelim düzeyi yaşlı katılımcılardan daha yüksek bulunmuştur.

İç güdümlü dini yönelimin yaşa bağlı olarak değiştiğini gösteren çalışmaların dışında iç veya dış güdümlü dini yönelimin yaşa göre farklılık göstermediğini bulgulayan çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Yapıcı'nın (2013) çalışmasında yaş aralığının 17-32 olduğu bir grup üniversite öğrencisi örneklem olarak alınmış ve iç güdümlü ya da dış güdümlü dini yönelimin yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu çalışmada yaş ortalaması 21.05 olup orta yaş veya yaşlı olarak sınıflandırılacak bir grup bulunmadığından dini yönelim bakımından yaş grupları arasında farklılık olmaması kabul edilebilir bir durumdur. Daha geniş yaş aralığı olan örneklemle yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar ortaya çıkmıştır. Eryücel'in (2018) çalışması buna örnek olarak gösterilebilir. Bu çalışmada 19-58 yaş aralığındaki katılımcıların dini yöneliminin yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulgulanmıştır.

Bu araştırmanın nitel aşamasında ise çoğunluğu 19-35 yaş grubunda olan katılımcılardan dış güdümlü dini yönelimi olanlarda, 19-35 ve 36-55 yaş grubunda bulunanlar eşit sayıda olup, iç güdümlü dini yönelimi olanlarda 19-35 yaş grubundakiler çoğunluktadır. Ancak nitel aşamadaki sınıflandırmaya göre iç güdümlü dini yönelimi olan 19-35 yaş grubundaki katılımcıların çoğu "Kaygılı Olan İGDY" kategorisinde yer almaktadır. Bu durumda nitel aşamada nicel sonuçları destekleyen değil, açıklayan bulgulara ulaşıldığı söylenebilir. Tüm bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde tıpkı cinsiyet değişkeninde olduğu gibi yaş değişkeninde de dini yönelimle ilgili kesin bir yargıya ulaşılamayacağı anlaşılabılır.

3. Medeni Durum Değişkenine Göre Dini Yönetime İlişkin Bulguların Tartışılması:

Bu araştırmanın nicel analiz sonuçlarında medeni duruma göre iç veya dış güdümlü dini yönelim açısından anlamlı bir farklılık izlenmemektedir (Tablo 3.7., Tablo 3.8.). Bununla beraber evlilerin bekarlara göre iç güdümlü dini yönelimden daha yüksek puan aldıkları da görülmektedir. Aynı şekilde araştırmanın nitel aşamasında da iç güdümlü dini yönelimi olan katılımcıların çoğu evlidir. Bunun anlamı evli olan katılımcıların bekar olanlara göre daha fazla iç güdümlü dini yönetime sahip olduğudur. Bu bulgu evliliğin kendi içindeki bazı dinamiklerle açıklanabilir. Şöyle ki; yaşamın ilk yıllarındaki dini ilgisizliğin evlenip aile kurmakla birlikte değişmeye başlaması ve evlilik hayatında ebeveyn olmanın getirdiği sorumluluklar kişiyi dine karşı daha ilgili hale getirebilmektedir. Yüklenen sorumlulukların hissedilmesiyle beraber çocuklara iyi birer model olmayı ve onları en iyi şekilde yetiştirmeyi istemek bu sonucu doğurabilir. Bu durum evli olanların dine daha çok ilgi duymalarının bir nedeni olarak yorumlanabileceği gibi konunun sadece ahlaki ve sosyal güdümlere bağlanamayacağı da açıktır. Esasen insan sürekli genişleme dürtüsünün etkisi altında olan bir varlıktır. Özellikle ilerleyen yaşlarda yaşanan deneyimler kişinin kendisiyle yüzleşme ihtimalini arttırmaktadır. Bu dönemde kişinin kendi kendisiyle, çevresiyle veya hayatla yaptığı hesaplaşmalar onun ruhsal yaşantısında bir takım değişimlere sebep olmaktadır. Böylece bilinçlenerek dini gerçeği derinden kavrayıp içselleştirmeye başlamaktadır. İşte bu son derece sancılı fakat bir o kadar da verimli olan deneyimler ise daha çok evlilik yaşı olan orta yaş dönemine denk gelmektedir (Hökelekli, 2011: 283). Dolayısıyla evlilerin iç güdümlü dini yönelimlerinin bekarlara göre daha üstün olması beklenen bir durumdur. Karaca'nın (2000:347-348), Koç'un (2010), Kızılgöçer'in (2015a), Karşlı'nın (2018a: 209; 2018b: 306) ve Güven'in (2019) yaptığı çalışmalarda da evlilerin iç güdümlü dini yönetime sahip olma eğilimlerinin bekarlardan daha fazla olduğu saptanmıştır.

Nicel araştırma sonuçlarındaki benzerliğe bakıldığında bu araştırmanın klinik alt yapıda tasarlanmasının klinik dışı kurgulanan araştırma literatürüyle uyumlu sonuçların ortaya çıkmasına engel teşkil etmediği görülmektedir. Başka bir ifadeyle söylenecek olursa dini yönelimi incelediğimiz OKB grubunda medeni durum değişkenine göre elde edilen nicel sonuçların sağlıklı popülasyondan ayrılmadığı anlaşılmaktadır. Ancak karma yöntem deseninin kullanıldığı bu araştırmanın nitel boyutuna bakıldığında iç güdümlü

dini yönelimi olan katılımcıların çoğunun “Kaygılı Olan İGDY” kategorisinde yer aldığı görülmektedir. Bunun nedeninin ise bu araştırmada patolojik bir olgunun çalışılması olduğu söylenebilir. Bu noktada tek başına sınırlı bir yorumlama imkanı veren nicel araştırma yöntemi ile nitel araştırma deseninin bir araya geldiği karma araştırma yöntemiyle konunun daha anlaşılır hale geldiğini görmek mümkündür. Yapılan diğer araştırmalarda olduğu gibi bu araştırmada da istatistiksel sonuçlar evlilerin iç güdümlü dini yönelime sahip olma eğilimlerinin bekarlardan daha fazla olduğunu bulgulasa da spesifik olarak OKB’li kişiler söz konusu olduğunda bu içsel yönelimin daha çok kaygılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda her ne kadar yaşın ilerlemesi ya da yeni sorumluluklar alma gibi etkenlere bağlı olarak içsel bir yönelimle gelişen dindarlıktan bahsedilebilirse de bu tür bir yönelimin ruhsal sağlığa olumlu anlamda katkı sağlamayacağı öngörülebilir bir durumdur.

4. Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre Dini Yönelime İlişkin Bulguların Tartışılması:

Eğitim seviyesine göre dini yönelimi inceleyen nicel sonuçlara bakıldığında üniversite mezunlarının hem iç güdümlü hem de dış güdümlü dini yönelim açısından en düşük puanları alan grup olduğu görülmektedir (Tablo 3.9., Tablo 3.10.). Her ne kadar bu sonuçlar anlamlı düzeyde olmasa da eğitim seviyesi arttıkça dinle olan ilişkinin azaldığına dair bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Eğitim seviyesinin yükselmesiyle iç güdümlü dini yönelimin düştüğünü tespit eden çalışmaların bu sonuçla örtüştüğü görülmektedir (Karaca, 2000: 348; Koç, 2010; Kızılgeçit, 2015a; Karslı, 2018b: 324; Güven, 2019). M. Akyüz’ün (2017) meme kanseri tanısı olan hastalarla yaptığı çalışma ise benzer sonuçlara klinik ortamda da ulaşıldığını örneklendirmek için gösterilebilir. Bu araştırmada hastaların eğitim seviyesi yükseldikçe dindarlık düzeyinin düştüğü saptanmıştır. Dini yönelimi ölçmese de dindarlığın farklı boyutlarının örneklem üzerinde test edildiği başka bir klinik çalışma da Uyaver’e (2010) aittir. Obsesif Kompulsif Bozukluk ile dindarlık arasındaki ilişkinin konu edildiği bu araştırmada dindarlığın eğitim seviyesine göre anlamlı bir farklılık ortaya çıkarmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yapıcı (2013: 269) ülkemizde yapılan araştırmaların çoğunda yükseköğrenimle dindarlık arasında negatif yönlü bir ilişki bulunduğunun altını çizmektedir. Bunun sebebinin ise seküler temelli eğitimin yapıldığı yükseköğretim kurumlarında din ile

bilimin birbirine zıt olgular olarak algılanması ya da bu kurumlardaki akademik süreçle birlikte oluşan eleştirel düşünme şekli nedeniyle dinin sorgulayıcı bir yaklaşımla değerlendirilmesi olabileceğini ileri sürmektedir. Bu yorumu paylaşan Koç (2010) ülkemizdeki eğitim sistemindeki dinsel-seküler düaliyenin bu sonucun ortaya çıkmasına sebep olabileceğini belirtmektedir. Karaca ise (2016: 45-46) seküler eğitimin öğrencilerin dini inançlarını etkileme gücünün konuyu tek başına açıklamada yetersiz kalacağını öne sürerek dinle ilgili tutumların temelini küçük yaşlarda atıldığına ve ilk dönem etkilerinin dini gelişime yön verdiğine dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, gerek sosyal gerekse bireysel faktörlerin etkilediği dini gelişim sürecinde edinilen kazanımların seküler temelli eğitim stratejilerinin ortaya çıkardığı zihinsel yapıyı sorgulamaya yetecek donanımı sağlamadığı söylenebilir.

Bu araştırmanın nitel boyutunda ise iç güdümlü dini yönelimi olan katılımcıların çoğu üniversite mezunu iken, dış güdümlü dini yönelimi olan katılımcıların çoğu ilköğretim mezunudur. Bu bulgu araştırmanın nicel aşamasında ulaşılan bulguyu desteklemektedir. Çünkü dış güdümlü dini yönelimi olan katılımcılar çoğunlukla en alt eğitim seviyesi olan ilköğretim mezunu sınıfında yer almaktadır. Ancak iç güdümlü dini yönelimi olan katılımcıların çoğunlukla üniversite mezunlarından oluşması nicel bulgularla örtüşmemektedir. Bunun nedeni çalışma grubunda bulunan iç güdümlü dini yönelime sahip üniversite mezunu katılımcıların çoğunlukla “Kaygılı Olan İGDY” kategorisinde yer alması olabilir. Araştırılan konunun spesifik olmasından kaynaklandığı düşünülen bu bulgu çalışılan olgunun patolojik olduğunu gösteren bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

5. Ekonomik Düzey Değişkenine Göre Dini Yönelime İlişkin Bulguların Tartışılması:

Ekonomik düzeye göre örneklemin dini yönelim puanlarının sıra ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan analiz sonucu anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Sonuçların anlamlılık düzeyinde olmamasına karşın iç güdümlü dini yönelimin ekonomik düzey arttıkça artmakta olduğu dış güdümlü dini yönelimin ise ekonomik düzey arttıkça azalmakta olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 3.12., Tablo 3.13., Tablo 3.14.). Araştırmanın nitel boyutuna bakıldığında çalışma grubunda yer alan katılımcıların çoğunun orta derecede ekonomik düzeyde olduğu, yüksek derecede

ekonomik düzeyde olan 2 katılımcının ise iç güdümlü dini yönelime sahip olduğu görülmektedir (Tablo 3.28., Tablo 3.30.). Yüksek gelir düzeyindeki katılımcıların her ikisinin de iç güdümlü dini yönelime sahip olması nedeniyle nitel sonuçların nicel sonuçları desteklediği söylenebilir. Alanyazın incelendiğinde bu konunun karmaşık bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır. Dini yönelimin ekonomik düzeye göre değiştiğini gösteren çalışmalar kadar her hangi bir farklılığın ortaya çıkmadığını gösteren çalışmalar da bulunmaktadır.

Dini yönelimin gelir düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği çalışmalardan biri Yapıcı'ya (2013: 189) aittir. Bu çalışmada araştırmamızda elde edilen sonuçla örtüşecek şekilde üst gelir düzeyinde olan katılımcıların iç güdümlü dini yönelime, orta ve alt gelir düzeyindekilerin ise dış güdümlü dini yönelime sahip olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni ekonomik düzeyin yükselmesiyle birlikte yaşamın maddi yönüyle ilgili zorlukların aşılması ve buna bağlı olarak hissedilen minnet duygusunun daha içsel bir motivasyonla dine yönelmeyi sağlaması olabilir. Diğer taraftan ekonomik düzeyin düşük olması maddi sınırlılıkların aşılmasında dini-sosyal çevreden alınan desteği önemli hale getiriyor olabilir.

Koç'un (2010) yaptığı çalışmada yukarıdaki sonuçlarla örtüşmeyecek şekilde yüksek derecede ekonomik düzeyde olan katılımcıların iç güdümlü dini yönelim puan ortalamaları en düşük seviyede bulunmuştur. Aynı çalışmada dış güdümlü dini yönelim puan ortalamalarına bakıldığında orta derecede ekonomik düzeyde olan katılımcıların puan ortalamalarının en düşük seviyede olduğu, düşük derecede ekonomik düzeyde olan katılımcıların puan ortalamalarının ise en yüksek seviyede olduğu saptanmıştır. Güven'in (2019) çalışmasında iç güdümlü dini yönelimin en yüksek olduğu grubun orta derecede ekonomik düzeyde olan katılımcılar, en düşük olduğu grubun ise düşük derecede ekonomik düzeydeki katılımcılar olduğu bulgulanmıştır. Güven'in çalışmasında elde edilen bu bulgu anlamlılık seviyesindedir. Kızılgeçit'in (2015a) ve Karslı'nın (2018a: 222) ulaştığı bulgularda ise ekonomik düzeye göre herhangi bir farklılaşma görülmemiştir. Literatür taraması sonucu klinik bir olguda ekonomik düzeye göre dini yönelimi inceleyen bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. Ancak gerek klinik psikoloji gerekse psikiyatri alanında klinik bir olgudan bağımsız olarak dindarlığı araştıran çalışmalar bulunmaktadır (bkz. Büyük, 2019; Çetintulum Huyut, 2013). Klinik psikoloji alanında yapılan böyle bir araştırmada üniversite öğrencilerinden oluşan örneklemle

çalışılmış ve ekonomik düzeyin artmasıyla iç güdümlü dini yöneliminin azaldığı saptanmıştır (Sözer, 2017). Tüm bu sonuçların karmaşık bir görüntü vermesi dini yönelimin ekonomik düzeye göre farklılık gösterip göstermediğiyle ilgili öngörülmesi zor sonuçlarla karşılaşılabilceğini anlamayı sağlamaktadır.

Sosyodemografik Değişkenlere Göre Tanrı Algısına İlişkin Bulguların Tartışılması:

1. Cinsiyet Değişkenine Göre Tanrı Algısına İlişkin Bulguların Tartışılması:

Tanrı algısının cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğine incelemek için yapılan analiz sonuçlarına göre kadınlar ile erkekler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır (Tablo 3.15). Yapılan analiz sonucunda anlamlı düzeyde farklılık ortaya çıkmamasına rağmen kadınların sıra ortalama puanlarının daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Araştırmanın nitel aşamasında da olumlu Tanrı algısına sahip katılımcıların tamamı kadındır. Erkeklerin tamamı ise olumsuz Tanrı algısına sahiptir. Bu sonuçların literatürde yer bulan bazı araştırma sonuçlarıyla örtüşmekte olduğu görülmektedir. Mehmedoğlu'nun (2011: 253) çalışması buna örnek olarak gösterilebilir. Bu çalışmada kadınların erkeklere oranla daha pozitif bir Tanrı algısına sahip oldukları bulgulanmıştır. Buna göre kadınlar Allah'ı yakın, merhametli, dost, koruyup gözetken olarak algıırken erkekler cezalandıran, intikam alan olarak algılamaktadırlar. Mehmedoğlu bu sonuçların yerli ve yabancı araştırma sonuçlarıyla tutarlı olduğunun altını çizerek erkeklerin güçlü, kontrol eden, intikam alan şeklindeki algılarının kadınların ise bakıp büyüten, şifa veren, kollayan gibi duygusal içerikli algılarının daha yoğun olduğunu belirtmektedir. Alınan yüksek puanların olumlu Tanrı algısına sahip olduğunu gösterdiği bir ölçeğin kullanıldığı başka bir çalışmada ise cinsiyete göre Tanrı algısı puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ama kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür (Erdoğan, 2014b). Yine anlamlılık düzeyinde olmamakla birlikte kadınların sevgi yönelimli Tanrı algısı puanlarının erkeklere göre daha yüksek çıktığı araştırmalar (Ceylan, 2018; Kış, 2018; Yıldırım, 2018) kadar cinsiyetler arasında kadınlar lehine olan bu farkın istatistiki olarak anlamlı olduğu araştırmalar da (Seyhan, 2014; Apak, 2016) bulunmaktadır.

Tanrı algısının yanı sıra Tanrı'ya bağlanmayı çalışan araştırmalarda ise yukarıda verilen çalışmalardan elde edilen bulgularla benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan biri Hayta'ya (2017: 159-189) aittir. Bu çalışmada kullanılan Tanrı'ya Bağlanma Ölçeği katılımcıların Tanrı hakkındaki düşünceleri ile onunla olan ilişkisini ortaya koymaya dönüktür ve güvenli, kaygılı, kaçınan ve korkulu olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır. Bu araştırma sonucunda kadınların erkeklere göre Tanrı'ya daha güvenli bağlandıkları saptanmıştır. Haghighi (2013) tarafından yapılan klinik bir çalışmada da kanser hastaları üzerinde Tanrı ile bağlanma stilleri çalışılmış ve kadın hastaların erkek hastalara göre anlamlılık seviyesinde daha fazla güvenli bağlanma gösterdikleri bulgulanmıştır. Araştırmada bunun nedeninin annelik rolü ile ilişkili olabileceği öne sürülmüştür. Adı geçen çalışmalarda sonuçların genel olarak kadınlar lehine çıkması biyolojik faktörün yanı sıra kültürel ve dinsel etkilerle açıklanabilir (Mehmedoğlu, 2011:253).

Klinik çalışmalar söz konusu olduğunda ise hastalıkla birlikte Tanrı algısıyla ilgili bilişsel veya duygusal bazı farklılıkların olması muhtemeldir. Nitekim bu araştırmanın nitel boyutunda yer alan ve olumsuz Tanrı algısına sahip olan katılımcılar çoğunluktadır. Bu katılımcıların büyük bir kısmının kadın olması ise çalışma grubundaki kişilerin çoğunun kadın olmasıyla açıklanabileceği gibi klinik araştırmalardaki dinamiklerin kendine özgü yapısıyla da açıklanabilir. Konuyla ilgili yapılan başka bir klinik çalışma kronik ağrısı olan hastalarla ilgilidir. Hastalık yorumunun Tanrı algısı ile mutluluk arasındaki ilişkide olası aracılık rolünün araştırıldığı ve hastalık yorumunun hem mutluluk hem de Tanrı algısı ile ilgili olduğunun doğrulandığı bu çalışmada Tanrı algısının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirtilmektedir (Dezutter vd., 2010). Araştırma bulguları karşılaştırıldığında kadınların erkeklere göre daha pozitif bir Tanrı algısına sahip olduğu, bununla beraber klinik olguların ayrıca değerlendirilmesinin gerekli olduğu sonucuna ulaşılabilir.

2. Yaş Değişkenine Göre Tanrı Algısına İlişkin Bulguların Tartışılması:

Yaş gruplarına göre örneklemin Tanrı algısı puanlarının sıra ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan analiz sonucu grupların sıra ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olduğu, bu farklılığın ise 19-35 ve 36-55 yaş grupları arasında 36-55 yaş grubu lehine olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3.16.). Bu

durumda gençlikten orta yaş dönemine doğru Tanrı algısında olumlu bir değişim olduğu söylenebilir. Araştırmanın nitel boyutunda ise olumsuz Tanrı algısına sahip olan katılımcıların çoğunlukla 19-35 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Olumlu Tanrı algısına sahip olan katılımcılar ise 19-35 ve 36-55 yaş gruplarında eşit sayıda bulunmaktadır. Bu veriler ışığında gençliktense orta yaş dönemi için daha olumlu bir Tanrı algısından bahsedilebilir. Literatür incelendiğinde yaştan ilerlemesiyle olumlu Tanrı algısında artış olduğu şeklinde yorumlanan araştırma sonuçlarıyla karşılaşılmaktadır. Mehmedoğlu (2011: 253-254) çalışmasında yaştan artmasıyla birlikte Allah'ın daha sevecen, yakın, dost ve aşırı talepte bulunmayan olarak algılandığını bulgularken anlamlı sonuçların sadece yakın olarak algılama boyutunda ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu sonucu ise Tanrı algısının yaşla birlikte önemli ölçüde farklılaşmadığı şeklinde yorumlamaktadır. Klinik veya klinik dışı yapılan araştırmalarda Tanrı algısının yaşa göre farklılık gösterdiği ve bu farklılığın yaştan ilerlemesiyle birlikte Tanrı algısının daha pozitif hale gelmesi şeklinde yorumlandığı görülmektedir (Dezutter vd., 2010; Alçelik, 2013; Ceylan, 2018).

Tablo 3.16'ya bakıldığında sadece 36-55 yaş grubu için yaştan ilerlemesiyle birlikte Tanrı algısında olumlu bir değişim olduğu anlaşılmaktadır. Anlamlılık düzeyinde olmasa da 56-64 yaş grubundaki sıra ortalama puanının 36-55 yaş grubuna göre daha düşük olması ise yaşlılığa doğru evrilen dönemde sahip olunan Tanrı algısıyla ilgili değerlendirme yapmayı gerektirmektedir. Yaşlanmayla gelen dönemde yaşanan ayrılık kayıpları başta olmak üzere gençlik imajının yitirilmesi, bedensel rahatsızlıklar, akran çevresinde sıklaşan ölümler, gençlerin evden uzaklaşmasıyla yalnızlığa itilme gibi pek çok problemli durum yaşlı bireyi Allah ile olan ilişkisini yeniden yapılandırmaya zorlamaktadır. Yaşanan bu gelişmeler bazen isyandan sonra kabullenmeye ve Allah'la daha içkin bir ilişki kurmaya yönlendirirken bazen de yitirilen şeylerden dolayı duyulan öfke ve nefretin Allaha yansıtılmasına neden olabilir (Hökelekli, 2011: 286; Karaca, 2016: 231). İşte bu çift yönlü etkiden dolayı sahip olunan Tanrı algısı yaştan ilerlemesiyle beraber giderek daha olumlu olabileceği gibi daha olumsuz da olabilir. Orak vd. (2015) tarafından yapılan bir çalışmada ailesinde ani ölüm öyküsü bulunan yaşlı hastaların Tanrı'ya olumsuz atıflarda bulunduğu, ailesinde ani ölüm öyküsü olmayanların ise Tanrı'ya olumlu atıflarda bulunduğu tespit edilmiştir. Dini duygu ve inançların gelişim dönemleri içinde birbirini takip süreçlerle pekiştiği düşünüldüğünde böyle bir sonucun

birdenbire ortaya çıkması pek mümkün görünmemektedir. Orta yaş döneminin kendine has telaşlı akışı aslında var olan ve Allah'a nispet edilen olumsuz atıfları gözden kaçırmaya neden olabilir. Orta yaş döneminde günlük hayatın yoğunluğu nedeniyle üzerinde durup düşünme fırsatı bulunamayan bu konu yaşlanmanın getirdiği dinamikler içinde daha fazla görünür hale gelebilir. Bu açıdan bakıldığında araştırmamızda 56-64 yaş grubu içinde yer alan katılımcıların daha genç oldukları yaş döneminden getirdikleriyle ancak bu dönemde yüzleşme imkanı bulan kişiler olabileceği söylenebilir.

Bu değerlendirmelerle birlikte araştırma örnekleminde bulunan 56-64 yaş grubundaki katılımcıların sayıca az olmasının araştırma sonuçlarını etkilemiş olabileceği de belirtilmelidir. Ayrıca buradaki nicel bulguları açıklamaya yardımcı olan nitel sonuçlara bakıldığında, gerek çalışma grubunda yer alan 19-35 yaş grubundaki katılımcıların sayıca fazla oluşu gerekse patolojik bir olgunun mercek altına alınması nedeniyle Tanrı'yla ilgili olumsuz atıflar yapan kişilerle çalışmanın tercih edilmesi araştırma sonuçlarını etkileyebilecek diğer durumlar olarak görülebilir.

3. Medeni Durum Değişkenine Göre Tanrı Algısına İlişkin Bulguların Tartışılması:

Nicel analiz sonuçlarına göre evli olanların Tanrı algısı ile bekar olanların Tanrı algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılık olmadığı ortaya çıkmıştır (Tablo 3.17.). Nitel çalışma grubunda bulunan ve çoğu evli olan katılımcılardan büyük kısmı ise olumsuz Tanrı algısına sahiptir. Bunun nedeni daha önce de belirtildiği gibi klinik bir olgunun derinlemesine incelenmesi amacıyla belli kriterleri karşılayan bir grupta çalışılması olabilir. Nicel sonuçlar üzerinden gidildiğinde ise literatürde medeni duruma göre Tanrı algısının farklılık göstermediğini bulgulayan çalışmalarla karşılaşılabilir. Dınvar (2011) ve Alçelik (2013) tarafından yapılan klinik dışı çalışmalarda ve Orak vd. (2015) tarafından klinikte yapılan çalışmada medeni durum değişkenine göre olumlu Tanrı algısının anlamlı bir farklılık göstermediği saptanmıştır. Ancak evli olanların bekarlara göre daha olumlu bir Tanrı algısına sahip olduklarını istatistiksel olarak anlamlı düzeyde doğrulayan çalışmalar da bulunmaktadır (Mehmedoğlu, 2011; Ceylan, 2018). Bu araştırmanın nicel sonuçlarına bakıldığında ise

her ne kadar anlamlılık düzeyinde olmasa da evli olan hastaların sıra ortalama puanlarının bekarlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 2.1.17).

Evlilerin Tanrı algılarının bekarlara göre daha pozitif oluşu evliliğin psikososyal işlevlerine dayandırılabilir. Bu kurumsal yapıda edinilen kazanımlar bireyleri daha çok sevgi dolu, merhametli ve dost canlısı hale getirebilir. Bekar olan kişiler diğer insanlara karşı empatik ve duyarlı olma konusunda daha çok zorlanabilirler. Aslında evlilik insani değerlerin filizlenerek güçlendiği bir olgudur. Yakınlık, güven, huzur kadar acı ve kederin paylaşıldığı yerdir. Evlilikte bireyler arasında karşılıklı paylaşım ile gelişen bu anlayışın ise Tanrı'yla kurulan ilişki de dahil olmak üzere başka ilişkilere doğru genişlemesi daha kolay olmaktadır (Mehmedoğlu, 2011: 215-216). Bu araştırmanın nicel aşamasından ve değinilen diğer araştırmalardan elde edilen bulguların evliler lehine sonuçlanması söz edilen etkileşimin Tanrı algısını olumlu yönde etkilemesiyle ilgili olabilir.

4. Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre Tanrı Algısına İlişkin Bulguların Tartışılması:

Eğitim seviyelerine göre örneklemin Tanrı algısında farklılık olup olmadığını belirlemek için yapılan nicel analiz sonucu ilköğretim, lise ve üniversite mezunlarının Tanrı algıları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmiştir. Öte yandan Tablo 3.18.'de grupların sıra ortalama puanlarına bakıldığında eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte Tanrı algısının olumlu yönde yükseldiği anlaşılmaktadır. Nitel aşamada ulaşılan sonuçlar da bu sonuçlarla örtüşmektedir. Nitel çalışma grubunda olumlu Tanrı algısına sahip katılımcıların çoğu üniversite mezunudur. Benzer şekilde Dınvar'ın (2011) çalışmasında da istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olmamasına karşın eğitim seviyesinin yükselmesiyle Tanrı algısının daha olumluya doğru gittiği görülmüştür. Mehmedoğlu (2011: 255) ise lise, lisans ve lisansüstü mezuniyeti olan katılımcıların, eğitimi ilköğretim seviyesinde olan katılımcılara göre daha olumlu bir Tanrı algısına sahip olduklarını tespit etmiştir. Kronik ağrısı olan hastalarla çalışan Dezutter vd. (2010) yaptıkları klinik araştırmada eğitim seviyesi ile Tanrı algısı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Buna göre eğitim seviyesi öfkeli ve kaygılı Tanrı algılarıyla negatif ilişkiliyken olumlu Tanrı algısıyla pozitif ilişkili bulunmuştur. Bunlardan yalnızca kaygılı Tanrı algısı anlamlılık seviyesindedir. Bu çalışmalarda eğitim seviyesinin artmasıyla Tanrı algısının daha pozitif hale geldiği görülmektedir. Ancak bunun tersini doğrulayan

çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Ceylan (2018) yaptığı çalışmada katılımcıların eğitim seviyesinin azalmasıyla daha fazla sevgi yönelimli bir Tanrı algısına sahip olduklarını saptamıştır. Ö. Aydın'ın (2011) eğitim seviyesine göre Tanrı algısının anlamlı bir farklılaşma göstermediğini bulguladığı çalışmasında ise eğitim seviyesi ortalama puanları hemen hemen aynı değerdedir.

Yukarıda değinilen çalışmalar ışığında Tanrı algısının eğitim seviyesine göre anlamlı farklılık göstermediği ya da bu farklılığın bazı boyutlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bulguların klinik veya klinik dışı ortamda elde edilmiş olmasının ise yorumlanan önceki analizlerde olduğu gibi ayırıcı bir ölçüt olmadığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı gerek klinik gerekse klinik dışı alanda yapılan araştırma bulguları ayrı ayrı değil birlikte değerlendirilmektedir.

Burada konuyu başka bir açıdan değerlendirmeyi gerekli kılacak bir karşılaştırma yapmak için eğitim seviyesine göre dini yönelimi inceleyen nicel sonuçları hatırlamak yerinde olacaktır. Tablo 3.9., Tablo 3.10. ve Tablo 3.11.'e bakıldığında üniversite mezunlarının hem iç güdümlü hem de dış güdümlü dini yönelim açısından en düşük puanları alan grup olduğu görülmektedir. Tablo 3.18'e bakıldığında ise aynı değişkene göre Tanrı algısı puanlarının yükseldiği ve en olumlu Tanrı algısına sahip grubun üniversite mezunları olduğu görülmektedir. Bu durum bir çelişki olarak değerlendirilebilir. Ancak günümüzde postmodern kültürel ana akımın bireylerin dinle ve Tanrı'yla olan ilişkisindeki belirleyici rolü göz önünde bulundurulduğunda çelişki gibi görünen bu durumun değişen sosyo-dini gerçeklik çerçevesinde anlamlı bir yer bulduğu anlaşılabacaktır. Postmodern kültürel alanda var olan bazı dönüşümlerin kurumsal dini sistemin önemini yitirmesine neden olarak daha seküler ve bireyselleşmiş bir yapı ortaya çıkardığı söylenebilir. Postmodern dindarlık olarak tanımlanabilecek bu yapı kurumsal dini içerikten uzaklaşırken dünya dinleri içindeki tüm mistik geleneklerle uyumlu ve barış, esenlik, sevgi gibi değerlerin bireysel eylemlerle güçlendirildiği bir form ortaya çıkarmaktadır. Bu dindarlık formu geleneksel dindarlıkla ilişkisini azaltarak ortak evrende yaşama fikrini benimseyen ve bu bağlamda özel bir evren kuran insana ait dindarlık olmaktadır. Böyle bir dindarlıkta geleneksel inançta önemli sayılan Tanrı'ya inanma ve ibadet etmenin yerini postmodern dindarlığın temelinde olan Tanrı'ya inanma ve bireysel deneyim almaktadır. Aynı zamanda bu dindarlık tipi ölümden sonraki yaşam ve ilahi ceza gibi uhrevi konulardan çok dünyevi ve dinamik yaşama odaklanmaktadır

(Alıcı, 2018). Bu doğrultuda postmodern dindarlık kurumsal dinin yaptırımlarını uygulamadan evrensel olan Tanrı'yla ilişki kurmanın güncel bir yolu olarak kabul edilebilir. Seküler tabanlı bir eğitim yaklaşımı ise geleneksel olan dini anlayış ve pratiklerden uzaklaştırarak daha bireyselleşmiş bir dindarlık formu benimsenmesini sağlama noktasında etkili olabilir. Bu tür bir eğitimden geçen bireylerin dogmatik dini dışlamaları ve manevilik arayışlarını evrensel bir Tanrı fikriyle sürdürmeleri mümkün olabilir. Buradan bakınca araştırmamızda ilk bakışta çelişki gibi duran bulguların postmodern dünyada daha çok geçerli olan dindarlık formunun bir sonucu olarak ortaya çıkmış olduğu düşünülebilir. Olumsuz Tanrı algısının cezalandıran imgesiyle birleştiği göz önünde bulundurulduğunda ise ahiret, adalet ve ceza gibi konulardan çok dünyevi yaşamla ilgilenen postmodern dindarlık anlayışının olumlu bir Tanrı algısı doğurması beklenen bir sonuç olarak karşılanabilir.

5. Ekonomik Düzey Değişkenine Göre Tanrı Algısına İlişkin Bulguların Tartışılması:

Ekonomik düzeye göre örneklemin Tanrı algısı incelenmiş ve grupların sıra ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmiştir. Tablo 3.19'da yer alan sıra ortalama puanlarına bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı bir çıkarım olmasa da ekonomik düzeyin yükselmesiyle Tanrı algısının daha olumlu hale geldiği göze çarpmaktadır. Ceylan da (2018) ekonomik düzeyin artmasıyla sevgi yönelimli Tanrı algısı puanlarının yükseldiğini bulguladığı çalışmasında sonuçların anlamlılık seviyesinde olmadığını belirtmiştir. Anlamlılık seviyesinde olmamasına karşın bu sonuçların ifade ettiği şeyi ekonomik refah düzeyindeki artış ile Tanrı hakkında olumlu atıflarda bulunma arasında doğru orantı olduğu şeklinde okumak mümkün olabilir. Bunun nedeni ekonomik düzeydeki farklılaşmayla değişen sosyal statüden kaynaklı yaşamsal standartlar olabilir. Yaşam standartlarının yükselmesi daha doyumlu bir hayata yol açarak sahip olunan kazanımların ilahi bir lütuf olduğu bilincini geliştirebilir. Düşük yaşam standartları ise yaşanan çeşitli yoksunlukların ilahi lütfun esirgenmesiyle ilişkilendirilmesine sebep olabilir. Bu araştırmanın nitel boyutunda da hem olumlu hem de olumsuz Tanrı algısına sahip katılımcıların çoğu orta seviyede ekonomik düzeyde olmasına rağmen düşük gelir düzeyinde olan katılımcıların tamamı olumsuz Tanrı algısına sahiptir. Günay'ın (1999: 214) dini hayatı konu ettiği çalışması ekonomik düzeyin Tanrı algısında etkili bir faktör olabileceğini göstermektedir. Bu çalışmada

araştırmacı tarafından katılımcılara “Zengin olmak ister miydiniz?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bazı katılımcılar ekonomik varlıkla Müslümanlığın daha kolay yaşanacağını, yoksulluğun ise insanın sabrını taşıyabileceğini, Allah’a isyana götürebileceğini, hatta küfre dahi sürükleyebileceğini ifade etmişlerdir. Günay bu yorumlarda dini inanç ve değerlerin önemli bir etkisi olduğunu öne sürmektedir. Bu durumda ekonomik düzeye göre Tanrı algısından alınan sıra ortalama puanları arasındaki fark dini yönelimle ilgili olabilir mi? Ekonomik yönden yoksun olmak özellikle dış güdümlü dini yönelimi olan kişilerin ilahi buyruktan ve Allah’tan uzaklaşmalarına neden olabilir. Bu kişilerin dinle olan ilişkisi araçsallaştırma zemininde olduğu için daha yüksek ekonomik düzeye erişmek de onların dinle olan bağlantısını güçlendirmemekte aksine zayıflatmaktadır denilebilir. Nitekim araştırmamızdan elde edilen bulgulara göre (Tablo 3.13., Tablo 3.14.) dış güdümlü dini yönelimin ekonomik düzey arttıkça azaldığı görülmektedir. İç güdümlü dini yönelimi olan kişilerin ekonomik yönden iyileşmeleri ise yaşanan şükran duyguları sebebiyle dine ve Allah’a daha çok yaklaşmalarına neden olabilir. Yine araştırmamızda iç güdümlü dini yönelim ekonomik düzeyin artmasıyla yükselmektedir (Tablo 3.12.). Her ne kadar bu sonuçlar istatistiksel olarak anlamlılık seviyesinde olmasa da grupların puanlarının yer aldığı görsellerden böyle bir çıkarımda bulunmak olası görünmektedir.

Yukarıda verilen araştırma sonuçlarından farklı olarak Alçelik (2013) yaptığı çalışmada orta seviyede ekonomik düzeyi olan katılımcıların merhametli ve koruyup gözetken Tanrı algılarının diğer gruplara göre anlamlı derecede yüksek olduğunu bulgulamıştır. Mehmedoğlu ise (2011) ekonomik düzeyi farklı olan grupların Tanrı algısına ilişkin benzer tutumlara sahip olduğunu saptamıştır. Bu çerçevede yapılan çalışmalara bakıldığında ekonomik düzey ve Tanrı algısıyla ilgili ağırlık kazanan bir görüşün olmadığı söylenebilir. Aynı zamanda ekonomik düzeyin tek başına Tanrı algısını etkileyen bir değişken olmadığı ve ancak diğer parametrelerle anlamlı hale geldiği düşünülebilir.

Araştırma Sorusu 2. Araştırmadan sağlanan nicel verilere göre iç güdümlü dini yönelim ile OKB’nin alt tipleri arasında nasıl bir ilişki vardır ve nitel veriler bu ilişkiyi açıklamakta mıdır?

Obsesif Kompulsif Bozukluktaki alt tipler ile iç güdümlü dini yönelim arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi için korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan hesaplama sonucunda OKB'nin “şüphe ve belirsizlikler” alt tipi ile iç güdümlü dini yönelim arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (Tablo 3.20.). “Şüphe ve belirsizlikler” alt tipi zarardan, yaralanmadan veya herhangi bir talihsizlikten sorumlu olma konusundaki endişeleri içermektedir. Sorumluluk ve tehlike temalarını içeren bilişsel çarpıtmalar, korkutucu bir olayın meydana gelmesine neden olabilecek bir hata yapmış olma şüphesi ve bunu önlemek için yeterince dikkatli olunmadığı düşüncesi “şüphe ve belirsizlikler” alt tipinin göstergeleri arasındadır. Ayrıca bu alt tipin özelliklerini taşıyan kişiler bazı şeyleri belli bir düzende yaparak ya da özel bir rutini tekrar ederek muhtemel kaza ve diğer talihsiz olayları engelleyebileceklerine inanırlar. Kötü bir şey olmayacağı konusunda güvence aramak için tekrar tekrar sormak ve kontrol etmek de bu kişilerin muhtemel zararı önlemek için yaptığı davranışlardandır (Şafak vd., 2017). Böyle biri iç güdümlü dini yönelime sahipse bu yöneliş onun kaygılarını gidermede yardımcı olabilir. Şöyle ki; iç güdümlü dini yönelimi olan birey dini otoriteye içsel olarak bağlanmaktadır. Böylece bu kişinin inancı yaşamda birincil öneme sahip bir motiv haline gelmektedir. Bu durumda bireyin dini bizzat bir amaç olmakta ve duyduğu içsel teslimiyet dini inancı uğruna yaşamayı sağlamaktadır. O artık tüm davranışlarını bu inancını merkeze koyarak düzenlemekte ve bütün işlerinde Allah'a dayanıp güvenmektedir (Karaca, 2001). Tevekkül olarak tanımlanan bu anlayışı benimseme hali Kur'an-ı Kerim'de de teşvik edilmektedir (Hud: 11/123). Sınırsız güç sahibi olan Allah'a güvenip dayanmak başa gelebilecek talihsizliklerle ilgili yapılan bilişsel çarpıtmalardan kaynaklı kaygıyı azaltarak iç huzurun sağlanmasına yardımcı olabilir. Bilişsel çarpıtmalar ile dini yönelim arasındaki ilişkiyi inceleyen Amirsardari, Azari ve Kooraneh (2014) iç güdümlü dini yönelimle bilişsel çarpıtma arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu bulgulamışlardır. Bu çalışmada içsel dini yönelime sahip olan bireylerin bilişsel olarak daha rasyonel, mental açıdan daha sağlıklı ve yaşamdan daha çok memnun olan kişiler olduğu belirtilmektedir.

Alanyazın incelendiğinde iç güdümlü dini yönelimin psikolojik sağlıkla olan ilişkisini araştıran başka çalışmalarda da bu araştırmada elde edilen bulguyla uyumlu sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Psikolojik iyi olma ve psikolojik dayanıklılık ile iç güdümlü dini yönelim arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu bulgulayan

Göcen (2013), Erdoğan (2014) ve Sözer'in (2017) çalışmaları ile iç güdümlü dini yönelim ile ölüm kaygısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu bulgulayan Mutlu'nun (2013) çalışması buna örnek olarak gösterilebilir. Klinik bir örneklemede yas ve dini başa çıkma konusunu çalışan Gökmen ise (2018) iç güdümlü dini yönelimi olan katılımcıların psikolojik belirti şiddetini dış güdümlü dini yönelimi olan katılımcılara göre daha düşük bulmuştur.

Literatür incelemesi sonucu çeşitli araştırma sonuçlarının araştırmamızın nicel boyutunda ulaşılan sonuçla örtüştüğü anlaşılrken, bu araştırmanın nicel aşamasından elde edilen bulgular doğrultusunda içsel dini motivasyona sahip olmanın şüphe ve belirsizliklerle ilgili obsesyon ve kompulsiyonların azalmasına katkı sağladığı söylenebilir. Ancak söz konusu içsel yönelimin niteliği hakkında fikir yürütebilmek için araştırmamızın ikinci aşamasından sağlanan bulguları incelemek gerekecektir. Bu araştırmanın nitel aşamasında yapılan analiz sonuçlarına bakıldığında (Tablo 3.27.) katılımcıların iç güdümlü dini yönelime ilişkin ifadelerinin belli kodlarla sınıflandırılabilirdiği görülmektedir. Bu kodlar “Kaygılı Olan İGDY” kategorisinde yer alan “içtenlik, suçluluk ve kaygı” ve “içtenlik, dini kurallara bağlılık, suçluluk ve kaygı” ile “Kaygılı Olmayan İGDY” kategorisinde yer alan “içtenlik ve dini kurallara bağlılık” şeklinde ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların bulundukları OKB alt tiplerine bakıldığında ise iç güdümlü dini yönelime sahip olup “şüphe ve belirsizlikler” alt tipinde olan katılımcıların tamamının “Kaygılı Olan İGDY” kategorisinde yer aldığı görülmektedir. Kadın katılımcı olan K14'ün “*Namazı çok önemsiyorum açıkçası namazlarımı kılıyorum, işte oruç borçlarım sürekli böyle bir aklımda, diyorum ki işte ölmeden bir ödeseydim bir ödeseydim onları...*” şeklindeki ifadesi ile yine kadın katılımcı olan K3'ün “*Rabbimi çok seviyorum, çok seviyorum ama çok da bunun tersi korkuyorum, hem çok aşırı çok korkum var. Bir yanlışlıkta bir şeyde, şu anda kıldığım zaman hep namazlarımda, hiçbir namazımın kabul olmadığını düşünüyorum...*” şeklindeki ifadesi buna örnek gösterilebilir. Bu sonuçlar nicel sonuçlarla birlikte değerlendirildiğinde, ancak kaygılı olmayan içsel bir dini yönelimin şüphe ve belirsizliklerle ilgili obsesyon ve kompulsiyonların azalmasına katkı sağlayabileceğini söylemek mümkün olacaktır. Görünen o ki, Kayıklık'ın da (2002) belirttiği gibi dindarlığın temelinde sadece istekler, arzular ve ümitler değil korkular, kaygılar ve endişeler de bulunmakta, hatta bu kaygılı yönelim içsel dini motivleri dahi etkileyebilmektedir.

İç güdümlü dini yönelim ile “şüphe ve belirsizlikler” dışındaki diğer OKB alt tipleri arasındaki ilişkiye bakıldığında “dini içerik” dışındaki diğer alt tipler ile iç güdümlü dini yönelim arasında anlamlı olmayan negatif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir (Tablo 3.20.). “Dini içerik” alt tipi ile iç güdümlü dini yönelim arasındaki ilişki ise pozitif yöndedir. İstatistiksel olarak anlamlı olmasa da yorumlanmaya değer bulunan bu bulgunun nedeninin iç güdümlü dini yönelimi olan OKB tanılı hastaların dini konularda gösterdiği hassasiyet ve titizlik olduğu düşünülebilir. Ancak patolojik bir olgu olan OKB’de bu titizlik çoğunlukla normal sınırlar içinde olmamaktadır. Dini içerikli obsesyonları olan hastanın gösterdiği aşırı titizliğe günah işlemekle ilgili duyulan şiddetli endişe ve yoğun suçluluk duygusu eşlik etmektedir. Araştırmanın nitel sonuçları bu konuyu açıklığa kavuşturmaktadır. Bu sonuçlara göre nitel çalışma grubundaki iç güdümlü dini yönelime sahip katılımcılardan dini obsesyonu olanların tamamı “Kaygılı Olan İGDY” kategorisinde yer almaktadır. Bu obsesyonlar ise kutsalla ilgili kabul edilemez düşünceler, iman ve inkarla ilgili düşünceler ve günahkar/cehennemlik olmakla ilgili düşüncelerdir. Kadın katılımcı olan K5’in *“Abdestime, namazıma, orucuma çok önem veririm. Yani yapmadığım sıra kendimi çok büyük haksız hissedirim. Allah'a karşı yani (iyi) bir kul olmadığımı kendi kendime der, kendi kendimi bitiririm... Zannediyorum ben cehennemliğim. Neden sonra cehennemliğim? Bu olaydan sonra. O Allah hakkındaki düşüncelerden sonra zannediyorum çok büyük günahım var”* şeklindeki sözleri dini konularda gösterilen titizlikle birlikte hissedilen kaygı ve suçluluk duygusunu ortaya koymaktadır.

İç güdümlü dini yönelime sahip olan bu hastalar dini inançlarında samimi olmakla birlikte dini davranışları ortaya çıkaran motivasyonları sağlıklı bir bireyden farklı olarak yoğun suçluluk ve kaygıdır. Bu ise dinin öngördüğü suçluluk duygusundan çok daha fazlasıdır. Aslında günahlar için duyulan suçluluk duygusu ve tövbe dini gelişimi destekleyen önemli motivasyonlardandır. Yapılan hatalar ve işlenen günahlar bir çeşit yenilenme sağlayarak bu gelişim sürecinin tamamlanmasına yardım eden unsurlardır (Karaca, 2017:84). Dini gelişim için önemli bir güdülenme aracı olan suçluluk duygusunun gereğinden çok yoğun olması ise dinden çok hastalık dinamikleri veya olumsuz yaşam olaylarının etkisi gibi diğer parametrelerle açıklanabilecek bir konu gibi durmaktadır.

Temel psikolojik yaklaşımlar suçluluk duygusuna sahip olan herkesin psikolojik bir patolojiyle hareket ettiği şeklinde görüş bildirse de belli düzeyde olan suçluluk duygusu insan gelişimine olumlu katkı sağlamaktadır. Kendini suçlu hisseden birey prososyal ilişkiler kurma konusunda daha girişken olurken, dindarsa dini erdemler kazanma yönünde gelişmeler gösterebilir (Kartopu, Aktaş ve Hacıkeleşoğlu, 2016). Ne var ki olumsuz Tanrı algısı hissedilen suçluluk duygusunu arttırıp patolojik bir seviyeye taşıyabilir. Bu da yine cezalandıran, korkulan Tanrı algısının oluşumuna aracılık eden olumsuz yaşam olaylarında iz sürmeyi gerektiren bir konudur. İç güdümlü dini yönelime sahip olan birey Allah’a karşı sorumluluk bilinciyle hareket ettiğinden sahip olduğu olumsuz Tanrı algısı hissettiği sorumluluk duygusunun yoğun suçluluk duygusuna dönüşmesine neden olabilir. OKB hastaları açısından bakıldığında kaygılarının yoğun olması nedeniyle bu kişilerin daha dezavantajlı oldukları düşünülebilir.

Araştırma Sorusu 3. Araştırmadan sağlanan nicel verilere göre dış güdümlü dini yönelim ile OKB’nin alt tipleri arasında nasıl bir ilişki vardır ve nitel veriler bu ilişkiyi açıklamakta mıdır?

Obsesif Kompulsif Bozukluktaki alt tipler ile dış güdümlü dini yönelim arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi için yapılan korelasyon analizi sonucunda OKB’nin alt tipleri ile dış güdümlü dini yönelim arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür (Tablo 3.21.). Bununla birlikte anlamlılık düzeyinde olmamasına karşın OKB alt tipleri ile dış güdümlü dini yönelim arasında negatif yönde bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgu sosyal yaşam ve ruhsal sağlıkla ilgili beklentiler gibi bazı dışsal faktörler aracılığıyla dinle kurulan ilişkinin hastalık semptomlarını azaltmada etkili olabileceğini göstermektedir. Ancak “dini içerik” alt tipiyle ilgili olarak özellikle konuşmak gerekecektir. Çünkü iç güdümlü dini yönelim ile pozitif yönde ilişkisi olan “dini içerik” alt tipinin dış güdümlü dini yönelim ile negatif yönde ilişkisinin olması üzerinde durulması gereken bir konu olduğu izlenimi vermektedir. Alanyazındaki çalışmaların çoğunda dış güdümlü dini yönelim ile ruhsal sağlık arasında negatif bir ilişki olduğu saptanırken (Genia ve Shaw, 1991; Salmanpour ve Issazadegan, 2012; Koç, 2013; Forouhari vd. , 2019) burada tam tersi bir sonuçla karşılaşılmaktadır. İç güdümlü dini yönelim ile OKB ilişkisini açıklayan bulgular yorumlanırken dini içerikli obsesyonları olan kişilerin günah işlemekle ilgili yoğun suçluluk duygusu ile kaygı yaşadıkları ve bu duyguların hastalık semptomlarını arttıran bir etken olabileceği belirtilmişti. Şimdi dış güdümlü dini yönelimle “dini içerik”

alt tipi arasında tam tersi bir ilişki çıkmasının sebebi söz edilen suçluluk duygusunun iç güdümlü dini yönelimdeki kadar hissedilmeyişi olabilir mi? Bu noktada iç güdümlü dini yönelimden kastedilenin “Kaygılı Olan İGDY” olduğunu hatırlatmak gerekecektir. Çünkü dini obsesyonu olan katılımcılardan hiç biri “Kaygılı Olmayan İGDY” kategorisinde yer almamaktadır. Bu durumda iç güdümlü dini yönelimin niteliği anlaşılmadan dış güdümlü dini yönelimin iç güdümlü dini yönelime göre OKB semptomlarını azaltmada daha etkili olabileceği şeklinde çıkarımda bulunmanın bir yanılsama olabileceği belirtilmelidir. Ayrıca dini içerikli obsesyonları ele alırken dini yönelim ile Tanrı algısı arasındaki ilişkiyi de değerlendirmek daha aydınlatıcı bir sonuca varmayı sağlayacaktır.

Literatür incelendiğinde dindarlık, suçluluk ve OKB ile ilgili çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Steketee, Quay ve White (1991) yaptıkları klinik bir çalışmada OKB’nin hem dindarlık hem de suçluluk ile pozitif yönde ilişkili olduğunu bulgulamışlardır. Bu çalışmada öznel dindarlık algısı ölçeği kullanılarak katılımcıların kendilerini ne kadar dindar gördüklerini belirlemeleri istenmiştir. Dini bağlılık ve dindarlık derecesini ölçmek için 2 maddelik bir ölçeğin kullanıldığı başka bir çalışmada ise ulaşılan sonuçlardan hareketle nevrozluğun ve dindarlığın kişileri bir takım uyumsuz inançları desteklemeye açık hale getirebileceği, bu inançların suçluluk duygularını tetikleyebileceği ve suçluluk duygusunun da obsesif semptomları arttırabileceği bildirilmiştir (İnöz, Kahya ve Yorulmaz, 2018). Bizim çalışmamızda ise dindarlığı belirlemeye yönelik tek boyutlu bir yaklaşım yerine dini yönelimi belirleyen iki boyutlu bir yaklaşım benimsenmesinin, dindarlıkla yakın ilişki içinde olan Tanrı algısının ayrı bir parametre olarak ele alınmasının ve tüm verilerin bütüncül bir şekilde değerlendirilebileceği karma araştırma yönteminin tercih edilmesinin nedeni dindarlık ve OKB ilişkisine dair daha sağlıklı sonuçlara ulaşmaktır.

Bu çerçevede bulguları yorumlamaya devam edecek olursak öncelikle iç güdümlü dini yönelimin aksine dış güdümlü dini yönelimde Allah’a karşı hissedilen sorumluluktan çok dış etkenlerin motive edici gücünün önemli olduğunun altını çizmek gerekecektir. Bu da dış güdümlü dini yönelim için, Allah’a karşı duyulan sorumlulukla birlikte gelen suçluluk duygusunu ya da dini terminolojideki ifadeyle söyleyecek olursak günahkarlık duygusunu hissetmeyi sınırlayan bir güdülenme şeklidir. Halbuki iç güdümlü dini yönelime sahip olan kişiler sosyal çevre/statü edinme ya da sıkıntılı zamanlarda rahatlık

sağlama gibi dışsal faktörlerle değil samimi bir niyetle ilahi otoriteye duydukları bağlılıktan ötürü dine yönelmektedirler. Araştırmamızın ikinci aşamasındaki veriler dış güdümlü dini yönelime sahip katılımcıların hangi dışsal motivlerle dine yöneldiklerini ortaya koymaktadır. Tablo 3.29. incelendiğinde katılımcıların dış güdümlü dini yönelime ilişkin ifadelerinin belli kodlarla sınıflandırılabilirdiği görülmektedir. Bu kodlar “ruhsal iyilik” ile “ruhsal iyilik ve sosyal kazanım” şeklinde ortaya çıkmaktadır. Kadın katılımcı olan K12’nin *“Yönelmek istiyorum ama iyi hisseder miyim kötü hisseder miyim onu bilmem ama yönelmek istiyorum yani... bazen mesela çok şey yapıyorum iyi hiss ediyorum, bazen de işte şeytan araya giriyor böyle geri duruyorum. O zaman da yani mesela namaz kılıyorum, namazda mesela konsantre olamıyorum, kafamda başka şeyler oluyor, hani diyorum tat alamıyorum diyorum, niye kılayım gibi....”* şeklindeki sözleri ve erkek katılımcı olan K18’in *“Yani çocukluktan gelen toplumun bana gösterdiği, topluma ayak uydurmam için bir dine sahip olmam gerekiyor... şunu söyleyeyim, aslında ben tamam Müslümanım o kesin. Yani Müslümanların örf adetlerine göre yaşıyorum, sonuçta insanın girmesi gereken bir kılıf olduğunu düşünüyorum”* şeklindeki sözleri bu kodlara ortaya çıkan DGDY’e örnek gösterilebilir.

Nitel çalışma grubundaki kişilerden kutsalla ilgili kabul edilemez düşünceler ve günahkar/cehennemlik olmak şeklinde dini obsesyonları olan 3 katılımcı ile abdest ve gusülle ilgili dini obsesyonları olan 1 katılımcı DGDY kategorisinde yer almaktadır. Kutsalla ilgili kabul edilemez düşünceler ve günahkar/cehennemlik olmakla ilgili dini obsesyonları olan katılımcıların çoğu ise (6 katılımcı) “Kaygılı olan İGDY” kategorisinde yer almaktadır. Bu sonuç dini otoriteye karşı suçluluk/günahkarlık duyan katılımcıların daha çok iç güdümlü dini yönelime sahip olan katılımcılar arasında olduğunu gösteren bir bulgu olarak yorumlanabilir. Ancak dış güdümlü dini yönelime sahip katılımcıların da kutsalla ilgili kabul edilemez düşünceler ve günahkar/cehennemlik olmak şeklinde dini obsesyonlarının olması dini yönelim tarzlarına göre kesin bir ayırım yapmayı olanaksız hale getirmektedir.

Araştırmanın nicel ve nitel sonuçları doğrultusunda, dini obsesyonları olup içsel ya da dışsal motivlerle dine yönelenlerin suçluluk/günahkarlık duygusu dini gelişimi destekleyen dinamiklerden biri olmaktan çıkıp patolojik bir hale geldiğinde dini yönelimin tek başına konuyu açıklamada yeterli olmadığı ve OKB’nin Tanrı algısı ile olan ilişkisini incelemek gerektiği belirtilmelidir.

Araştırma Sorusu 4. Araştırmadan sağlanan nicel verilere göre Tanrı algısı ile OKB'nin alt tipleri arasında nasıl bir ilişki vardır ve nitel veriler bu ilişkiyi açıklamakta mıdır?

Obsesif Kompulsif Bozukluktaki alt tipler ile Tanrı algısı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi için yapılan korelasyon analizi sonucunda OKB'nin alt tiplerinden “dini içerik” alt tipi ile Tanrı algısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülürken “kabul edilemez düşünceler” alt tipi ile Tanrı algısı arasında da benzer şekilde negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür (Tablo 3.22.). Tanrı algısını ölçmek için kullanılan ölçekten alınan yüksek puanların olumlu Tanrı algısını, düşük puanların ise olumsuz Tanrı algısını belirlediğini göz önünde bulundurarak sonuçları “dini içerik” ve “kabul edilemez düşünceler” alt tipleri ile olumlu Tanrı algısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu şeklinde okumak mümkündür. Başka bir deyişle yakınmaları adı geçen alt tiplerle ilgili olan hastaların olumsuz Tanrı algısına sahip oldukları söylenebilir. Burada “kabul edilemez düşünceler” alt tipinden kastedilen dini içerikli obsesyon ve kompulsiyonların yanı sıra agresyon ve cinsel içerikli obsesyon ve kompulsiyonlardır. Her ne kadar “kabul edilemez düşünceler” alt tipi dini içerikli obsesyonları kapsasa da aştırmamızda dini içerikli obsesyonları ölçmek için ayrı bir ölçme aracı kullanılmıştır. Bu durumda gerek dini içerikli obsesyonlar gerekse hem dini hem de agresyon ve cinsellikle ilgili obsesyon ve kompulsiyonlar ile olumlu Tanrı algısı arasındaki ilişkinin negatif yönde olması tutarlı görünmektedir.

Araştırmanın nitel çalışma grubunda bulunan OKB tanılı hastaların sahip olduğu Tanrı algısına ilişkin yapılan analizler sonucu, Tanrı algısının “olumlu” ve “olumsuz” temaları altında toplandığı belirlenmiş olup katılımcıların olumlu Tanrı algılarına ilişkin ifadelerinin belli kodlarla sınıflandırılabilirdiği görülmektedir. Bu kodlar “sevgi ve merhamet” ile “sevgi, merhamet ve ilahi adalete güven” şeklinde ortaya çıkmaktadır (Tablo 3.31.). Katılımcıların olumsuz Tanrı algılarına ilişkin ifadelerinin de yine belli kodlarla sınıflandırılabilirdiği görülmektedir. Bu kodlar “Kırgınlık, cezalandırma/cezalandırılma”, “Öfke”, “Sitem”, “Korku, cezalandırma/cezalandırılma”, “Kırgınlık ve öfke”, “Öfke, sitem cezalandırma/cezalandırılma”, “Güvensizlik/cezalandırma/cezalandırılma” şeklinde ortaya çıkmaktadır (Tablo 3.33.). İçerik analizi sonucu elde edilen bu bulgular nicel bulgularla örtüşmektedir. Şöyle ki; olumsuz Tanrı algısına sahip 14 katılımcıdan 9'unun dini içerikli obsesyonları (kutsalla ilgili kabul

edilemez düşünceler, iman ve inkarla ilgili düşünceler veya günahkar/cehennemlik olmakla ilgili düşünceler) olup olumsuz Tanrı algıları öfke, sitem, korku, cezalandırma/cezalandırılma kodlarıyla ortaya çıkmaktadır. Ayrıca cinsel obsesyonları olan katılımcılar ile agresyon obsesyonları olan katılımcılar ve dini kompulsiyonu olan katılımcılar olumsuz Tanrı algısına sahiptir. Olumlu Tanrı algısına sahip olan katılımcılardan dini içerikli obsesyon ve kompulsiyonları olan tek kişi vardır. Bu katılımcının (K9) dini içeriği olan obsesyonları abdest ve gusülle ilgilidir. Burada kutsalla ilgili kabul edilemez düşünceler, iman ve inkarla ilgili düşünceler veya günahkar/cehennemlik olmakla ilgili düşünceler şeklinde obsesyonların olumsuz Tanrı algısına sahip katılımcılarda ortaya çıktığı görülürken abdest ve gusülle ilgili obsesyonların ise olumlu Tanrı algısına sahip olan katılımcıda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durumda olumsuz Tanrı algısının daha çok kutsalla ilgili kabul edilemez düşünceler, iman ve inkarla ilgili düşünceler veya günahkar/cehennemlik olmakla ilgili düşünceler şeklinde beliren dini obsesyonlarla ilgili olduğu söylenebilir.

Bu aşamada Tanrı algısıyla ilgili tanımlayıcı bilgileri hatırlamakta yarar olabilir. Olumlu Tanrı algısı Tanrı'nın şefkat gösteren, bağışlayan, çok seven ve koruyan gibi atıflarla, olumsuz Tanrı algısı ise korkulan, cezalandıran, gaddar, tatmin olmayan gibi atıflarla algılanmasıdır (Güler, 2007a). Tanrı algısı olumlu olduğunda bireyin kendisini ve ilişkilerini dengeleyebilecek şekilde huzur, mutluluk ve anlam duygusu kazanmasına katkı sağlamaktadır. Böyle bir Tanrı algısına sahip biri Tanrı'yı kendisini seven, güçlü bir dost olarak görmekte ve O'nun her an kendisini gördüğünü bildiği için karmaşık bir evrende yapayalnız kalmadığına inanmaktadır. Bu da onun anlamsızlık ve yalnızlıkla ilgili acılarını hafifletebilmektedir. Olumsuz bir Tanrı algısına sahip olan birey ise anlamsızlık, huzursuzluk ve mutsuzluk duyguları yaşayabilmekte, ilişkilerinde güvensiz, içsel yaşantısında kaygılı olabilmektedir (Mehmedoğlu, 2011: 43).

Peki olumlu ya da olumsuz Tanrı algısı nasıl temellenmektedir? Kuşkusuz burada öncelikle aileden alınan kültürel-dini miras birincil kaynak olarak görülebilir. Çocuğun içerisinde doğduğu toplumdaki dini öğretiler, ritüeller ve semboller onun dini eğilimini ve Tanrı algısını şekillendirme noktasında belirleyici olmaktadır. Sosyokültürel bağlamda gerçekleşen ve ilişkisel öğrenme üzerine temellenen kişisel yaşam hikayesi bireyin kendisini, diğer insanları, dünyayı ve Tanrı'yı anlama tarzını oluşturmaktadır (Mehmedoğlu, 2011: 48-50). Sosyokültürel yapılanmanın başladığı çekirdek kurum olan

aile ise Tanrı'yla ilgili yapılan atıfların içselleştirilmesini sağlayan en önemli yerdir. Katı disiplin, aşırı denetim ve cezalandırıcı tutumun benimsendiği otoriter anlayıştansa koşulsuz saygı ve sevginin hakim olduğu sıcak aile ortamlarında yetişen çocukların Tanrı algısı yardımcı, şifacı ve bir tür iş ortağı şeklindedir (Karaca, 2016:39). Bu bağlamda çocukluk çağından başlamak üzere alınan formal ya da informal din eğitiminin niteliği, bu eğitimin kimin tarafından verildiği, bu kişiyle kurulan ilişki, aynı zamanda bu kişinin sahip olduğu Tanrı algısı, bunların yanı sıra bireyin nasıl bir ailede yetiştiği, baba, öğretmen, devlet gibi otoriteyi temsil eden figürler ile bu figürlerle kurulan ilişkinin yapıcı ya da yıkıcı özellikleri gibi birçok etkenin Tanrı algısının oluşumuna katkı sağladığı söylenebilir.

Araştırmamızda ilgili nicel ve nitel analiz sonuçları incelendiğinde gerek örnekleme gerekse nitel çalışma grubunda bulunan kişilerden dini, agresyon ve cinsel içerikli obsesyon ve kompulsiyonları olan katılımcıların Tanrı'yla ilgili olumsuz atıflarda bulundukları anlaşılmaktadır. Tanrı algısının olumsuz olması dini içerikli obsesyonlarla agresyon ve cinsel içeriği olan obsesyonların her üçünde de suçluluk duygusunun tetiklenmesine dolayısıyla hastalık semptomlarının artmasına yol açabilir. Hökelekli (2011: 108-109) patolojik suçluluğa sebep olan psikolojik süreci karşılanamaz borç betimlemesiyle anlatmaktadır. Buna göre insanın varlığını borçlu olduğu Allah'a karşı duyduğu minnet ve sorumluluk duygusu O'nun huzurunda karşılanamaz bir borç içinde hissetmesine neden olmaktadır. Bu karşılanamaz borç anlayışı Allah karşısında kusurlu olmak gibi egemen bir duyguya sebep olduğunda ise ortaya dayanılması zor bir huzursuzluk duygusu çıkabilir. Kusurlu olma tasavvurundan kaynaklanan bu duruma kötülüğe saplanıp kalma da denilebilir. Bu durumda sert bir hakim olarak algılanan Allah, huzurunda korkulup titrenen bir figüre dönüşebilir. Halbuki günah işlemekle ilgili olan Allah'a karşı sorumluluğunu yerine getirememeye korkusu ile kötülüğe yani affedilemez günahlar içinde olma inancına saplanıp kalma aynı şey değildir. Karşılanamaz olarak hissedilen borç duygusu olumsuz bir dini anlayış değilken bu borçlu olma hissinin yoğun suçluluk duygusuna dönüşmesi problemlili bir durumdur. Hökelekli'nin de değindiği gibi borçlu olma hissinin suçluluk duygusuna dönüşmesi kusurlu olma inancıyla ilgilidir. Kusurlu biri olduğu inancı ise kişinin kendisiyle ilgili imajını ortaya koyan benlik algısını çağrıştırmaktadır.

Tanrı algısı bireyin kendisiyle ilgili sahip olduğu inançları içeren benlik algısına paralel bir seyir izlemektedir (Mehmedoğlu, 2011: 42). Güler (2007b) Tanrı algısı, günahkarlık duygusu ve benlik algısıyla ilgili yaptığı çalışmada Tanrı algısı ile benlik algısı arasında anlamlı bir ilişki saptamıştır. Buna göre olumlu Tanrı algısına sahip katılımcıların benlik algıları, olumsuz Tanrı algısına sahip olan katılımcılardan daha yüksek bulunmuştur. Ayrıca olumsuz benlik algısına ve olumsuz Tanrı algısına sahip kişilerin günahkarlık duyguları daha yüksek çıkmıştır. Bu çalışmada günahkarlık duygusunun en güçlü yordayıcısının ise psikolojik semptomlar olduğu tespit edilmiştir. Günahkarlık duygusu ile psikolojik bozukluk belirtileri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkinin bulunduğu başka bir çalışma da Kırac (2007) tarafından yapılmıştır. Alavi, Amin ve Savoji ise (2013) klinikte yaptıkları çalışmada regresyon analizi sonuçları doğrultusunda Tanrı ve patolojik suçluluk imgesinin kanser depresyonunun öngörülmesinde önemli ve belirleyici bir role sahip olduğu sonucuna ulaşmışlar ve Tanrı'ya duyulan güvenin depresyon gibi sorunlarla yüzleşmede koruyucu bir kaynak olduğunu belirtmişlerdir.

Psikolojik bozukluklarda olduğu gibi olumsuz Tanrı algısının oluşumunda da çocukluk çağındaki yaşantıların; anne baba tutumlarının, ihmal ve istismara uğrama gibi kötüye kullanımların önemli etkisinin olduğu söylenebilir. Otoriteyi temsil etmesi nedeniyle özellikle baba ile kurulan ilişkinin bir takım sorunlar taşıması ileride erkek cinsi ve diğer otorite figürleriyle kurulacak olan sağlıklı ilişkinin temellerini oluşturmaktadır. En güçlü otorite olan Tanrı'yı algılama biçimi de büyük oranda baba, dede, amca gibi otoriter bir figürün izlerini taşımaktadır. Tanrı algısının daha çok baba imajı ile şekillenmesi anneye ait bazı özellikler taşımadığı anlamına gelmemekle beraber yapılan çalışmalarda baba imajının daha fazla öne çıktığı görülmektedir. Vergote ve arkadaşlarının yaptığı bir çalışmada (1969) anne ve babaya ait karakteristik özelliklerin yer aldığı 18'er madde belirlenerek toplamda 36 özellik sıralanmış ve katılımcıların bu özellikler üzerinden ebeveynlerinin her birini ve Tanrı'yı değerlendirmeleri istenmiştir. Sonuçta katılımcıların Tanrı algılarının büyük oranda baba imajına benzediği bulunmuştur. Konuyla ilgili ülkemizde yapılan araştırmalara bakıldığında da baba tutumunun Tanrı algısında önemli etkisi olduğu görülmektedir. Z. Akyüz (2010) ve Bayraktutar'ın (2019) yaptığı çalışmalarda babalarını demokratik olarak niteleyen

ergenlerin olumlu bir Tanrı algısına sahip oldukları ve babalarını müdahaleci olarak niteleyenlere göre daha pozitif bir Tanrı algılarının olduğu belirlenmiştir.

Araştırmamızın nitel boyutu incelendiğinde çalışma grubunda bulunan katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucu bu kişilerin Tanrı algılarının anne, kayınvalide gibi kadın/anne figürlerinin yanı sıra baba, dede, hayatlarında önemli bir etkisi olan ve bürokrasiyi temsil eden bir yetkili, komutan, ağabey, amca, dayı ve tâbi olunan mürşid gibi otoriteyi temsil etme bakımından güçlü bir öge olan erkek/baba figürünün etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların Tanrı algısının bazen tek bir figürden bazen de birden fazla figürden etkilenebildiği görülmektedir. Ancak Tanrı algısını etkileyen figür çoğunlukla otoriteyi temsil eden bir erkek olmakta ve bu otorite figürü ile Tanrı'ya yapılan atıflar arasında benzerlikler bulunmaktadır. Örneğin kadın katılımcı olan K4'ün babasıyla bezer atıflar yaptığı Allah'tan bahsederken *“Sanki diyor ki, bak kızım! Senin kaderin böyle...”* demesi bunu açıkça göstermektedir. Bu katılımcı babasının cimri olmasından dolayı kendisine zor zamanlar yaşatan bir adam olduğunu, kardeşleri arasında ise dezavantajlı bir konumu olduğunu söylerken benzer şekilde Allah'ın da ona istediğini vermediğini ve O'nun şanssız kulları arasında olduğunu dile getirmektedir.

Kadın katılımcı olan K10'un babasıyla ilgili *“Babam beni sevmezdi, kız çocuklarını sevmezdi, biz üç kardeşlik iki abim vardı, sevmezdi beni... Zaten köye giderdim hep babamı görmemek için... Daha sonra bu 15 yaşından sonra bir gün abimin şey dediğini duydum, baba dedi bak dedi bu çocuk televizyon izliyor dedi, bir gün gidersin ki kendini öldürmüş o zaman dedi ben seni affetmem... Ondan sonra hemen bıçak gibi kesmedi, daha sonra 16 yaşlarında falan mı ne işte tam yaş olarak yanlış olmasın, babamda bir u dönüşü oldu. Böyle bir kızım demeler sevmeler, para isteyemiyorum zaten, bir ihtiyacın var mı derken bir değil birkaç defa sormalar...”* sözleri ile Allah'la ilgili *“...“Allah'ın bizi sevmesi için mutlaka kötü bir şey mi başımıza gelmeli?! Allah'la ilgili bu düşüncüyü, neden bizi sevmiyor düşüncesini aklımdan atamıyorum.”* sözleri arasındaki benzerlik dikkat çekerken, katılımcının her iki otorite figürü tarafından da sevmek için kötü bir şey olması gerektiği şeklindeki inancının temelleri hakkında fikir sahibi olmak mümkündür. Başka bir (erkek) katılımcı olan K18'in anne ve babasıyla ilgili *“şöyle, benim annemle babam ayrı zaten, ya baba sevgisi diye bir şey yok ortada... şimdi insan karşı taraftan sevgi görmeyince onu tanımlayamıyor, tanımlayamayınca da şöyle bir durum oluyor, gayet çocukluğumda da resmiydim kendisiyle (anneyle)... yani bir devlet*

kurumu gibi işte ben dilekçe yazarım o bana bir dönüş yapar, böyle bir hayatımız var... ben annemi tanımıyorum, yani babamı da tanımıyorum, kişilikleri hakkında bir fikrim yok, özel hayatları hakkında bir fikrim yok” sözleri ile Allah’la ilgili “Anladığım şey şu, dediğim gibi Allah öteki tarafta var ve biz ona hesap verimiz, benim Allah algım sadece böyle... Benim şeyim bundan ibaret, pek bir şey hissetmiyorum, empati kurduğum bir varlık değil.” sözleri arasında hem ebeveyni hem de Allah’la olan ilişkisinde yaşadığı duygusal yoksunluk ve her iki ilişki tarzının da resmi ve soğuk oluşuyla ilgili benzerlikler bulunmaktadır.

Katılımcıların Tanrı ve diğer otorite figürleriyle ilgili yaptıkları atıfların benzerliği sadece olumsuz Tanrı algısında değil olumlu Tanrı algısında da ortaya çıkmaktadır. Örneğin Kadın katılımcı olan K7’nin anne ve babasıyla ilgili *“Bugüne kadar bir istediğim ikiletmeden oldu. Küçükken babam sinemaya çok götürürdü, sonra klasik müzik çok dinletirdi, dil öğrenmemi çok isterdi, kurslara verirdi, ilkokul üçte dil kursuna gidiyordum... sonra yani annemle gezmeye gider oynardım, hep arkadaş gibi oldu, şu anda da kız kardeşim gibi... Babamın matematiği çok iyiydi. Mesela anlatırdı, anlamasam bir daha sorardım, işte anlatırdı, en son işte derdi bunları bunları yap, işte ben de yapmak istemezdim. Yapmadığımda kızardı bana, yani kızması çok sertleşme değil de yani sadece sesini yükseltiyordu. Onun haricinde bir şeye kızmıyordu.”* sözleri ile Allah’la ilgili *“işte merhametli, affeden, işte istediklerimizi kullarına kötü de olsa iyi de olsa yerine getiren, ama biz insanlar nankör olarak ise onun bize bazı sunduğu namaz oruç mesela, çoğumuz onları yerine getiremiyoruz, ama bizi yine bağışlıyor, affediyor ve yine istediklerimizi veriyor... yani böyle çok içten istiyorum, yani genellikle dileklerim kabul oluyor, her zaman yanımda olduğunu, iyi bir kul olduğumu düşünüyorum”* sözleri arasında otorite figürü tarafından kendisine gösterilen toleransın yüksek olduğu, sevgi ve merhamete dayalı ilişkilere dair benzerlikler bulunmaktadır. Bunun aksine özellikle kabul edilemez düşünceler, iman ve inkarla ilgili düşünceler veya günahkar/cehennemlik olmakla ilgili düşünceler şeklindeki dini obsesyonları olan katılımcıların Allah ile kurdukları ilişkide kendilerine gösterilen toleransın çok az olduğuna inandıkları görülmektedir. Kadın katılımcı olan K1’in *“yani Cenab-ı Allah’ın sanki haşa bana bir garezi varmış gibi haşa! Diyorum niye hiçbir iş yolunda gitmiyor!”* ifadesi ile yine kadın bir katılımcı olan K12’nin *“Bazen mesela diyorum ki kendi kendime, mesela ilerde yine dedim kendi kendime, ya Rabbim ben artık bu hastalığı taşıyamıyorum, bu OKB*

hastalığını, bana niye şifa vermiyorsun ben çok mu kötü bir kulunum!.. İşte bu olaydan dolayı (OKB) Allah ile olan ilişkim de etkilendi” ifadesi buna örnek olarak gösterilebilir.

Özellikle dini obsesyonu olan kişiler üzerinden konuyu irdelemeye devam edersek ebeveyn ya da onun yerine geçen bir otorite figürüyle kurulan hiyerarşik ilişkinin Tanrı’yla da benzer bir ilişki kurulmasına kaynaklık etme potansiyelinin olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Örneğin Tanrı’yı tıpkı anne ve babası gibi “denetleyici” kelimesiyle betimleyen ve neredeyse tamamen korku yönelimli bir Tanrı algısı olan kadın katılımcı K14’ün sözleri ebeveyn tarafından ortaya konan otoriter tavrın Tanrı ile kurulan ilişkide de hissedildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir; *“Erkek arkadaşım, şurada oturduk işte çay içiyoruz. Ondan sonra diyorum ki, gözetlendiğimi hatırlıyorum böyle. Diyorum ki şimdi açıklayacağım tutar bir tarafı da yok. Sürekli kafamda anneme ya da babama bir hesap verecekmişim gibi bir şey oluyor. Diyorum ki aslında bir şey dememek, çünkü bana şah damarımdan daha yakın. Hiç kafamda şey yapmayım, zaten yanlış, kurtaramayacağım.”*

Çocuğun gözünde her şeye gücü yeten ve söz sahibi olarak kendisinin kabul edilmesini isteyen anne-baba otoritesinin yerini daha sonra başka otoriteler almaktadır (Freud, 1976: 135; Noronha, 2016). Bu durumda aynı ilişki dinamiklerinin birey-Tanrı arasındaki ilişkide de kendini göstermesi ve yetişkin bir birey olduğunda ebeveyn ya da diğer otorite figürlerini nasıl algılıyorsa Tanrı’yı da öyle algılaması olası görünmektedir. Bu noktada ayrıntı bir bilgiyi vermek yerinde olacaktır. Araştırmamızın nitel çalışma grubunda bulunan ve kutsalla ilgili kabul edilemez düşünceler, iman ve inkarla ilgili düşünceler veya günahkar/cehennemlik olmakla ilgili düşünceler şeklinde dini obsesyonları olan katılımcılar anne, baba gibi bir çeşit kutsallık atfettikleri kişilerle ilgili olumsuz bir şey söylememe konusunda titizlik gösteren bireylerdir. Aslında bu durum psikanalitik yaklaşımdaki sevgi-nefret ambivalansını hatırlatmaktadır. Çünkü bu bireylerin hayatlarındaki otorite figürlerinin anlayışlı, sevecen ve cömert olmayıp aksine kısıtlayıcı ve zorlayıcı olduğu anlaşılmaktadır. Psikanalitik yaklaşımda da babaya karşı duyulan kabul edilemez bir duyguyu ortadan kaldırmak için sevginin yoğunlaştırılarak nefretin bastırıldığı gözlenmektedir (Toprak, 2018). Otorite karşısında saygılı ve nazik gözükken bu kişiler engellenme, hayal kırıklığına uğrama ya da aşağılanma gibi bir durumla karşılaştıklarında ise güçlü bir öfke hissedebilmektedirler. İşte, otoriteye karşı

duyulan bu öfkenin ifade edilememesi sonucu istemsiz olarak daha büyük bir otorite olan Tanrı'ya yansıtıldığı düşünülmektedir.

Bu araştırmada yukarıda anlatılan işleyişin teistik bir yaklaşımla “otoritenin yer değiştirmesi” ifadesiyle tanımlanması uygun bulunmaktadır. Anlaşıldığı üzere aslında olan şey otoritenin yer değiştirmesinden ibarettir. Kutsalla ilgili kabul edilemez düşünceler, iman ve inkarla ilgili düşünceler veya günahkar/cehennemlik olmakla ilgili düşünceler şeklinde dini obsesyonları olan katılımcıların sözlerinde ebeveyn veya diğer otorite figürlerine duydukları öfkeyi mutlak otorite olan Tanrı'ya yansıttıklarını görmek mümkündür. Erkek katılımcı olan K2'nin ifadeleri buna örnek olarak gösterilebilir: *“Babamın ağız şapırtısına dayanamıyorum. Duyduğumda ona karşı bir nefret hissediyorum. Başkalarında da duysam rahatsız oluyorum ama onlardan nefret etmiyorum... O anda Allah'a karşı isyan edesim geliyor. Bu sorunum çözülse tüm sorunlarım çözülür”*. Öfke duygusunu yoğun olarak yaşayan bu katılımcının kutsalla ilgili küfür ve hakaret içeren obsesyonları bulunmaktadır. Ancak duyduğu öfkeyi utanması nedeniyle babasına yansıtamazken bastırıldığı öfke başka bir alanda, yine bir otorite olan Allah'la olan ilişkisinde ortaya çıkmaktadır. K2 *“Bu sorunum çözülse tüm sorunlarım çözülür”* derken farkında olmadan sorunun babasıyla ilgili olduğuna işaret etmektedir. Söz edilen tarzda dini obsesyonları olan katılımcıların hayatlarındaki otorite figürleri veya Allah hakkında yanlış bir şey söylememek için azami derecede dikkat sarf ederken öfke ve isyanı andıran yakınmalarını kader hakkında konuşurken dile getirdikleri de görülmektedir. Erkek katılımcı olan K11'in sözleri *“Haksızlığa uğrama derken, ben yıllar boyu çalıştım, artık bıktım, yoruldum, çocukluktan beri... Okumadım, hep çalıştım. Başkalarına bakıyorsun, okumuşlar, meslek sahibi olmuşlar. Benim hep aynı, aldığım maaş da belli. İşte çocukluğumda neyse şimdi de o!.. Onlar çocuklarını kreşe gönderirken biz mahalleye top oynamaya gönderiyoruz. Sonuçta bu çocukların geleceği aynı olur mu?.. Hep aynı yani... İsyan değil ama bu söylediğim, Allah'ın muradı!..”* buna örnek olarak gösterilebilir.

Elbette kabul edilemez düşünceler alt tipinde bir araya gelen dini obsesyon ve kompulsiyonlara veya cinsel ya da agresyon obsesyonlarına ve aynı zamanda olumsuz Tanrı algısına sahip katılımcıların ifadelerinde ortaya çıkan tek duygu öfke değildir. Olumsuz Tanrı algısı teması altında ortaya çıkan kodları hatırlayacak olursak bunlar, “Öfke”, “Sitem”, “Korku, cezalandırma/cezalandırılma”, “Kırgınlık ve öfke”, “Öfke,

sitem cezalandırma/cezalandırılma”, “Güvensizlik/ cezalandırma/cezalandırılma” şeklindedir. Bu kodların ortak yönü ise Tanrı’yı ya da kendini suçlamadır. Bu katılımcıların ifadelerine bakıldığında zaman (Tablo 3.33.) doğrudan öfke duygusunun açığa çıktığı görülürken, öfkenin kırgınlık ve sitem şeklinde ortaya çıktığı da anlaşılmaktadır. Bunun yanında katılımcıların ifadelerinde günahkar/cehennemlik olma inancı nedeniyle cezalandırılmaktan duyulan korku da görülebilmektedir. Korkulan bir figürden dolayı hissedilen kaygının yoğun suçluluk duygularının yaşanmasına neden olabildiği (Geçtan, 2018:50), suçluluğun ise öfkenin içe yönelmesi ve dolaylı olarak ifade edilme şekli olduğu (Soykan, 2003) düşünüldüğünde suçluluk duygusunun öfke duygusuyla kesiştiği ve hatta onun görünen başka bir formu olduğu sonucu çıkarılabilir. Suçluluk duygusunun ne kadar rahatsız edici olduğunu söylese de gerçek bir yakınlıkta bu duygunun artacağını belirten kadın katılımcı K13’ün Allah’a yaklaştıkça suçluluk duygularının arttığını dile getirmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu katılımcının Tanrı algısıyla ilgili ifadeleri “Korku, cezalandırma/cezalandırılma” şeklinde kodlanmıştır. Sonuç olarak doğrudan Tanrı’yı suçlama olsun kendini suçlama olsun bu tutum aslında otoriteye karşı duyulan öfkenin farklı şekillerde yansıtılması olarak görülebilir. Buna bir örnek de kutsalla ilgili dini obsesyonları olan erkek katılımcı K6’dır. K6 ile yapılan görüşmede katılımcının çocukluğundan itibaren yaşadığı olaylarda babasını haklı bulmak için kendi duygularını değersizleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu durum ise kendisini daha çok suçlamasına neden olmaktadır. Katılımcının otoriteyle kurduğu ilişkinin suçluluk duygusuyla yürüdüğü, bastırılan öfkenin de başka bir otorite olan Allah ile kurduğu ilişkide ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bahsedilen görüşmede geçen bir diyalog şu şekildedir:

- Sence Allah seni ciddiye alıyor mudur?
- Sanmıyorum
- Sen incindiğinde ciddiye alıyor mudur? O bahsettiğin mağduriyetleri yaşadığında?
- İ (hayır anlamında)
- Halbuki Hz. Peygamber mazlumun âhı Allah’a ulaşır buyuruyor
- Ama o çok önemli şeyler içindir, benim yaşadıklarım o kadar önemli değil

-Önemli olmadığına nasıl karar verdin? (...) Ya da çok önemli olan şey nasıl bir şey olurdu?

- (...)

-Seninki niye önemsiz?

-Babama canım sıkılmıştı ama belki de o haklıdır...

Öfke duygusunun neden Tanrı ile kurulan ilişkide ortaya çıktığına gelince bir adım daha ileri giderek “*otoritenin yer değiştirmesi ve güvenli alan*” tanımlamasıyla konuya açıklık getirebilmeyi umuyoruz. Konuyu daha iyi anlatabilmek için bir benzetme yapmak gerekirse, Allah ile kul arasındaki güvenli alan, küçük bir çocuk ile annesi arasında kurulan güvenli alan gibi düşünülebilir. Küçük bir çocuğun annesinden ayrı bir ortamdayken gün boyu uslu ve problem çıkarmadan durduktan sonra annesiyle ilk karşılaşma anında içindeki tüm öfkeyi ona yansıtması aslında kendini güvenli alanda hissetmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü anne, çocuk için bütün problemlerin getirilebileceği yerdir. Öyle ki çocuk gün boyu kendini tutsa bile en sonunda içinde birikenleri bırakabileceği yer orasıdır. Böyle bir ilişkide anne çocuğunun doğal tepkiler verebileceği güvenli bir alan sağlayabilmiştir (www.egitimpedia.com). İşte Allah’la kurulan ilişki de olumsuz Tanrı algısına rağmen insanların çoğu için yoğun duyguların ifade edilebildiği güvenli alandır denilebilir. Karaca’nın ifadesine göre (2016: 15) bireylerin Allah’la kurdukları ilişki sistematik bir gelişim göstermese de Allah, insanların büyük kısmı için önemli bir güvenlik üssü ve sığınak değerindedir. Bu doğrultuda baba veya diğer otorite figürlerine karşı duyulan fakat bastırılan öfkenin Allah’la ilgili kabul edilemez düşünceler olarak ortaya çıkması Tanrı ile kurulan ruhsal ilişkinin güvenli alan oluşturduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu kişiler için inandıkları Tanrı, gerek istenmeyen düşünceler olsun gerekse yerine getirilmeyen dini ödevler olsun her durumda yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayarak lütuflarda bulunmaya devam etmektedir. Bundan dolayı otoriteye karşı duydukları fakat içselleştirilen toplumsal normlar nedeniyle ifade edemedikleri öfke yaşamsal gereksinimlerini her durumda karşılayan, merhametli ve yüce bir varlık karşısında ortaya çıkmaktadır. Kadın katılımcı olan K10’nun “*Ben O’nun çok iyi biri, affedici, merhametli bir varlık olduğunu bildiğim halde, O’na inanıyorum, o inanç beni mutlu huzurlu ediyor, ama namazda ne geliyor bunları düşünen bir şey,*

namazda küfür geliyor” şeklindeki sözleri bastırılan duyguların ancak güvenli alan oluşturduğuna inanılan bir ilişkide ortaya çıktığını göstermesi bakımından önemlidir.

Araştırma Sorusu 5. Elde edilen nicel verilere göre OKB tanılı hastalarda Tanrı algısı ve dini yönelim arasında nasıl bir ilişki vardır ve nitel veriler bu ilişkiyi açıklamakta mıdır?

Tanrı algısı ile dini yönelim arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi için yapılan korelasyon analizi sonucunda Tanrı algısı ile iç güdümlü dini yönelim arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Tanrı algısı ile dış güdümlü dini yönelim arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür (Tablo 3.23). Değişkenler arasında tespit edilen ilişkinin niteliğini saptamak amacıyla çok değişkenli regresyon analizi yapılmıştır. Tanrı algısını etkilediği düşünülen dini yönelim değişkenlerinin Tanrı algısını ne şekilde yordadığını ortaya koymaya yönelik olarak yapılan regresyon analizi sonucunda İGDY ve DGDY’in Tanrı algısındaki toplam varyansın %16’sını açıkladığı bulunmuştur. Analiz sonuçlarına göre İGDY değişkeninin anlamlı şekilde Tanrı algısı değişkenini yordadığı görülürken, DGDY değişkeninin ise Tanrı algısı değişkeninin anlamlı bir yordayıcısı olmadığı anlaşılmıştır (Tablo 3.24., Tablo 3.25.).

Araştırmanın nitel boyutu ise elde edilen nicel bulguların daha anlamlı hale gelmesini sağlamaktadır. Çalışma grubunda bulunan OKB tanılı hastaların sahip olduğu dini yönelim ve Tanrı algısına ilişkin yapılan analizler sonucu, katılımcıların belli temalarda bir araya geldikleri görülmüştür. Buna göre; “Kaygılı Olmayan İGDY ve Olumlu Tanrı Algısı”, “Kaygılı Olan İGDY ve Olumsuz Tanrı Algısı”, “DGDY ve Olumlu Tanrı Algısı”, “DGDY ve Olumsuz Tanrı Algısı” şeklinde temalar ortaya çıkmıştır (Şekil 3.3., Tablo 3.35., Tablo 3.36., Tablo 3.37. ve Tablo 3.38). Bu bulgulara göre olumlu Tanrı algısına sahip katılımcıların yalnızca “Kaygılı Olmayan İGDY” ile DGDY grubunda yer aldıkları görülmektedir. Olumsuz Tanrı algısına sahip katılımcılar ise ya “Kaygılı Olan İGDY” ya da DGDY grubunda yer almaktadırlar.

Nicel bulgular hem iç güdümlü hem de dış güdümlü dini yönelimin Tanrı algısıyla pozitif ilişkili olduğunu, ancak sadece iç güdümlü dini yönelimin Tanrı algısıyla olan ilişkisinin anlamlılık seviyesinde olduğu gösterirken nitel bulgular da nicel bulguları destekleyecek şekilde olumlu Tanrı algısı ile hem iç güdümlü hem de dış güdümlü dini yönelime ilişkin ifadelerin bir araya gelebildiğini göstermektedir. Nicel sonuçlarda

önemli bir bulgu iç güdümlü dini yönelim ile Tanrı algısı arasındaki ilişkinin anlamlılık düzeyinde olması ve iç güdümlü dini yönelimin Tanrı algısının anlamlı bir yordayıcısı olmasıdır. Bu sonuç içsel bir motivasyonla dine yönelmenin sahip olunan Tanrı algısıyla eş güdümlü bir dinamizm içinde olduğunu göstermektedir. Bunu nitel bulgulara göre yorumlayacak olursak ancak kaygılı olmayan içsel dini yönelimin olumlu Tanrı algısına sahip olmaya yardımcı olacağı söylenebilir. Nitel çalışma grubunda dış güdümlü dini yönelimi olup olumlu Tanrı algısına sahip olan katılımcılar da bulunmaktadır. Ancak bu katılımcıların ifadeleri “sevgi ve merhamet” şeklinde kodlanırken, “Kaygılı Olmayan İGDY” kategorisinde yer alan katılımcıların ifadeleri “sevgi, merhamet ve ilahi adalete güven” şeklinde kodlanmaktadır. Bu durumda kaygılı olmayan içsel dini yönelimin olumlu Tanrı algısı geliştirme konusunda dışsal dini yönelime göre daha avantajlı olduğu söylenebilir. “Kaygılı Olmayan İGDY” kategorisinde yer alan kadın katılımcı K15’in Tanrı algısıyla ilgili “sevgi, merhamet ve ilahi adalete güven” kodlarını ortaya çıkaran ifadeleri şöyledir:

“Küçüklükten beri ben namazımı kılıyorum, orucumu tutuyorum. Ondan sonra helale harama dikkat etmeye çalışıyorum. Elimden geldiği kadar. Bilerek asla!.. Çocuklarımı da inanç doğrultusunda yetiştirmeye çalışıyorum. İlk etapta helali haramı öğretmeye çalışıyoruz. Kur’an’ı hemen hemen mesela şu anda eşim dış görevde, her gece okurum... Mesela dün o kadar çok temizlik yaptım ki yemin ediyorum ilaç içtim en son, kas gevşetici. Yatsı namazımı da geç kılıyorum ki ardına Kur’an’ımı okuyayım. Dedim yani o orda kalsa, yo bırakmayacağım!.. Çok seviyorum maneviyatı huzur buluyorum... Biliyoruz ki O(Allah) bizim için her şeyin aslında en iyisini yapıyor... harika biri, dört dörtlük. Yaptığı her şeyi de yarattığı kulunun faydasına. Çünkü biliyorum ki ben şu anda bir sıkıntı çekiyorsam bu Allah’tan değil, ben kendi yaptıklarımla. Onu biliyorum artık, çünkü insanın kendine yaptığı kötülüğü başkası yapamaz. Günahlar da sevaplar da o şekilde... Bir sıkıntı ya da bir şey geldiğinde Allah beni seviyor... mesela öyle pişmanlıklarım çok oluyor. Allah’la konuşuyorum, hani diyorum ki Rabbim sen beni affet. Çünkü Allah dediğinde, buyur ya kulum diye her daim bizi işiten gören Allah var... Bazen aynı şeyi yapıyoruz, mesela ben buna tövbe ediyorum ama tekrar yapıyorum, tekrar tövbe ediyorum.”

Kaygının patolojik bir düzeyde olmadığı iç güdümlü dini yönelimi olan bireydeki adanmışlık duygusu dış güdümlü dini yönelimi olan bireydeki aidiyet duygusunun çok

ötesindedir. İçsel motivasyonu olan bireyin dini anlayışı her şeye hakim olan Allah'ın her an kendisinden haberdar olduğu bilinciyle yaşarken O'nun merhametini, şefkatini ve esirgemesini beklemek şeklindedir (Mehmedoğlu, 2011:232). Dini inanç ve uygulamaların sosyal veya ruhsal endişelerle motive edildiği başlangıç aşaması da olarak adlandırılabilir olan dış güdümlü dini yönelim, dinin özgeci bir şekilde yaşanması gerektiği ilkesinin içselleştirilmesiyle birlikte iç güdümlü dini yönelime doğru evrilmektedir. Dış güdümlü dini yönelimden iç güdümlü dini yönelime geçebilmek özerkleşmiş dini inanç için gerekli ve önemli bir adımdır. Bu aşamada daha gerçekçi temellere oturan iç güdümlü dini yönelim bazı mistik dini deneyimlerin yaşanmasına hazır hale gelmektedir. Artık ilahi varlık ile doğrudan temas isteğinin çok güçlü bir şekilde hissedildiği metafizik alanda yaşanan bu özel deneyimler ilahi aşk ile karakterize edilmektedir. İç güdümlü dini yönelime sahip olmadan yaşanması mümkün olmayan bu duruma marifet adı verilmektedir (Karaca, 2017: 94-96). Marifeti yaşayan kişilerin hissettiği egemen duygu ise Allah'a karşı duyulan yoğun sevgidir. Sevginin bireysel ve toplumsal birçok yararından söz edilebilir. Bunlardan en önemlisi sevginin her şeyden önce bir güven işi olmasıyla ilgilidir (Yakıt, 2006). Allah'a güven duymanın üstün taraflarını ve olumlu etkisini vurgulayan ayetler ["Sen O mutlak galip ve engin merhamet sahibine güvenip dayan" (Şuara: 26/217), "Allah'a güven; güvenip dayanmak için Allah yeter"(Ahzab 33/3)] inananlarda teslimiyetle birlikte huzur duygusunu sağlamaktadır. Allah'la ilgili çok sevilen aynı zamanda çok seven, güvenilir ve güçlü bir dost tasviri ancak içsel motivasyonla sağlanan olgunlaşmış bir dindarlığa bağlıdır. Allport'a göre (2016: 73-92) böyle bir dindarlık dinamik bir yapıda ve korkuyla motive olmayan bir karakterdedir.

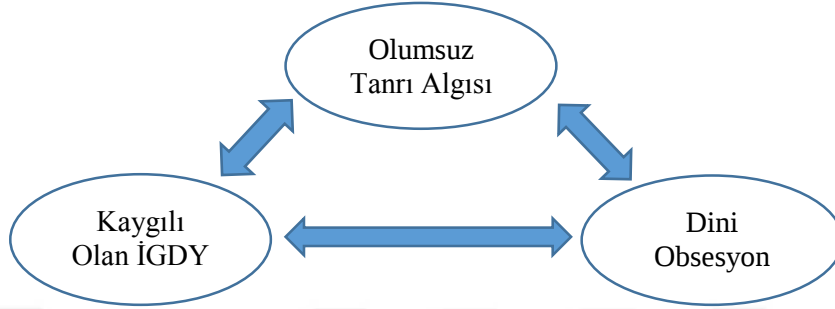
İç Güdümlü ve Dış Güdümlü Dindarlık Ölçeğinin yanı sıra dikey ve yatay olmak üzere iki alt boyuttan oluşan İmanda Olgunluk Ölçeğinin kullanıldığı bir çalışmada iç güdümlü dindarlık ile imanda olgunluğun dikey boyutu arasında kavramsal bir yakınlık olduğu, her ikisinin de içselleştirilmiş dini inancın önemine vurgu yaptığı belirtilmektedir. Bu çalışmada olgun bir imana ve iç güdümlü dini yönelime sahip olan kişilerin günlük yaşamlarıyla inançlarını bütünleştirdikleri ve Tanrı ile olan ilişkilerinin yaşamlarında temel oluşturduğu ifade edilmektedir (Salsman ve Carlson, 2004). Bu çalışmada geçen olgun iman ve iç güdümlü dini yönelimi olan kişiler ile bizim araştırmamızdaki "Kaygılı Olmayan İGDY ve Olumlu Tanrı Algısı" kategorisinde yer

alan kişiler arasında bir benzerlik kurulabilir. Bu kategoride bulunan her iki katılımcının da ifadelerine bakıldığında (Tablo 3.35) içselleştirmiş oldukları inançlarını yaşamlarının merkezinde tutan ve sevgi, merhamet güven motifleriyle bezenen bir Tanrı algısına sahip olan kişiler oldukları görülmektedir.

Olumsuz Tanrı algısına sahip katılımcıların ifadelerine bakıldığında ise dini obsesyon ve kompulsiyonları olan katılımcıların tamamının dini yönelimlerinin ya “Kaygılı Olan İGDY” ya da DGDY şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde olumsuz Tanrı algısına sahip şüphe ve belirsizlikler alt tipinde olan katılımcıların tamamının dini yönelimleri de ya “Kaygılı Olan İGDY” ya da DGDY şeklindedir. Ayrıca yine olumsuz Tanrı algısına sahip cinsel obsesyonları olan katılımcılar ile agresyon obsesyonları olan katılımcıların tamamının da dini yönelimleri ya “Kaygılı Olan İGDY” ya da DGDY şeklindedir. Bu sonuçlar dini yönelimle ilgili sonuçların Tanrı algısıyla ilgili sonuçlarla birlikte okunması gerektiğini göstermektedir. Rowatt ve Kirkpatrick (2002) tarafından yapılan çalışma bulgularının bu sonuçlarla örtüştüğü görülmektedir. Bu çalışmada Tanrı’ya kaçınmacı ve kaygılı bağlanma ile nevrozizm arasında pozitif korelasyon bulunurken, yine Tanrı’ya kaygılı bağlanma ile DGDY arasında da pozitif korelasyon bulunmuştur.

Dini yönelim ve Tanrı algısına ilişkin yapılan analizleri yorumlarken önemli olduğunu düşündüğümüz bir konu da “Kaygılı Olan İGDY” kategorisinde yer alan katılımcıların hissettiği suçluluk ve kaygı duygusunun bu kişilerin Tanrı ile olan ilişkilerini canlı tutmayı sağlayan bir etkisi olduğu şeklindeki değerlendirmemizdir. Özellikle kutsalla ilgili kabul edilemez düşünceler, iman ve inkarla ilgili düşünceler veya günahkar/cehennemlik olmakla ilgili düşünceler şeklinde dini obsesyonları olan katılımcıların hissettiği bu duyguların dini motivasyonu arttıran bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu kişilerin yaşam deneyimlerindeki otorite figürleriyle olan ilişkilerinde işlevselliği daha önce kanıtlanmış olan bu duyguların Tanrı ile olan ilişkilerinde de temel oluşturduğu söylenebilir. Sonuç olarak olumsuz Tanrı algısına sahip olan bu katılımcıların Tanrı ile olan ilişkilerini böyle bir zeminde sürdürdükleri ve bu motivasyonun onların Tanrı huzurunda sorumluluk sahibi bir kul olmalarına yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Yoğun olarak hissedilen suçluluk ve kaygı gittiğinde ise bunların yerine geçebilecek aynı yoğunlukta olumlu bir duygu olmadığından, korkulan ve cezalandıran Tanrı algısı bu kişilerin dinle ilişkilendirdikleri sorumlulukları yerine

getirmelerine katkıda bulunmaya devam etmektedir. Bundan dolayı özellikle dini obsesyonların olumsuz Tanrı algısını sürdürmeyi sağlayan önemli bir rolünün olduğu söylenebilir. Burada anlatılan dini obsesyon, “Kaygılı Olan İGDY” ve olumsuz Tanrı algısı arasındaki ilişkiler Şekil 4.1.’de görselleştirilmektedir.

Şekil 4.1. Dini Obsesyon, “Kaygılı Olan İGDY” ve Olumsuz Tanrı Algısı Arasındaki İlişkiler

Tanrı’ya karşı hissedilen suçluluk ve kaygı dini içerikli obsesif semptomları arttırmaktayken, O’na karşı hissedilen sevgi Allah’a daha çok güven duymaya neden olmakta, O’nun şefkatine ve merhametine mazhar olunacağı inancını beraberinde getirmektedir. Dini içerikli obsesyonların içerdiği dinamikler göz önünde bulundurulduğunda olumsuz özelliklerle algılanan bir Tanrı karşısında hissedilen yoğun suçluluk duygularının hastalık belirtilerini arttırdığı söylenebilir. İnözü ve Karancı’nın (2012) dini obsesyonların gelişimiyle ilgili yaptıkları alan araştırması da bu kanıyı doğrulamaktadır. Bu bağlamda iyileşme sürecinin Tanrı algısının olumsuzdan olumluya doğru değişmesiyle hız kazanacağı öngörülebilir. Olumlu Tanrı algısının iç güdümlü dini yönelim ile pozitif ilişkili olduğunu bulgulayan diğer araştırmalar da (Spilka ve Mullin, 1977; Spilka ve Schmidt, 1983; Schaefer ve Gorsuch, 1991; Erdoğan, 2014a) içselleştirilen ve olgunlaşmış dindarlığı sağlayan bir inancın olumlu Tanrı algısı geliştirmeye katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

4.2. SONUÇ VE ÖNERİLER

Obsesif Kompulsif Bozukluk tanısı olan hastalarla çalışılan bu araştırma karma yöntem araştırma desenlerinden açıklayıcı ardışık desenle yapılmış olup ilk aşamada elde edilen nicel veriler ile ikinci aşamadan elde edilen nitel veriler bütünleştirilerek tartışılmıştır. Bu doğrultuda ulaşılan araştırma sonuçları aşağıdaki gibi sıralanabilir;

1. Örnekleme ve nitel çalışma grubunda yer alan katılımcıların dini yönelim ve Tanrı algılarının incelendiği bu araştırmanın nicel ve nitel aşamasında birbirini tamamlayan sonuçlara ulaşılmış, nitel bulguların nicel sonuçları açıkladığı ortaya çıkmıştır.
2. Araştırmanın nicel aşamasında dini yönelimi ölçmek amacıyla kullanılan ölçek iç güdümlü ve dış güdümlü olmak üzere iki boyutu ölçmekte iken, nitel bulgular iç güdümlü dini yönelimin “Kaygılı Olan İGDY” ve “Kaygılı Olmayan İGDY” şeklinde sınıflandırılabilirliğini göstermiştir. Bu tanımlamalar sayesinde örneklemden sağlanan nicel bulgular daha anlamlı hale gelmiştir.
3. Araştırmanın nicel ve nitel bulguları bütünleştirilerek değerlendirildiğinde özellikle dini içeriği olan obsesyonlar ile Tanrı algısı arasındaki istatistiksel olarak anlamlı düzeyde olan negatif ilişki nitel bulgular ışığında yapılan “otoritenin yer değiştirmesi ve güvenli alan” tanımlamasıyla açıklık kazanmıştır. Bu doğrultuda kutsalla ilgili kabul edilemez düşünceler, iman ve inkarla ilgili düşünceler veya günahkar/cehennemlik olmakla ilgili düşünceler şeklinde beliren dini obsesyonların arkasında Tanrı’yla kurulan ilişkide ortaya çıkan ama aslında otorite figürlerine karşı duyulan öfkenin olduğu söylenebilir.
4. Araştırmanın tartışma kısmında yapılan değerlendirmeler sonucu “Kaygılı Olan İGDY” kategorisinde yer alan katılımcıların hissettiği suçluluk ve kaygı duygusunun bu kişilerin olumsuz Tanrı algısını sürdürmelerini sağlayan bir etkisinin olduğu, yoğun suçluluk ve kaygıyla dinamize olan dini obsesyonların ise Tanrı ile kurulan ilişkiyi canlı tutmaya yarayan önemli bir rolünün olduğu anlaşılmıştır.
5. Araştırmanın sonuçları bağlamında kaygıdan uzak, içselleştirilen ve olgunlaşmış bir dindarlık anlayışının olumlu Tanrı algısı geliştirmeye yardımcı olabileceği, bu sayede olumsuzdan olumluya evrilen Tanrı algısının özellikle dini obsesyonların tedavisine katkı sağlayabileceği öngörülmektedir.

Araştırma sonuçlarından yola çıkarak sıralanabilecek öneriler şöyledir;

1. Obsesif Kompulsif Bozukluk ve dini yönelim ilişkisinin iç ve dış güdümlü dini yönelim boyutlarının yanı sıra sorgulayıcı ve katı kuralcı dini yönelim boyutlarıyla da çalışılabileceği düşünülmektedir.

2. Obsesif Kompulsif Bozukluğun, dindarlık ve suçluluk ile ilişkisinin çok boyutlu bir dindarlık ölçeği kullanılarak incelenebileceği düşünülmektedir.
3. Obsesif Kompulsif Bozukluk semptomları ile dini yönelim ilişkisinin karşılaştırmalı olarak klinik olan ve klinik olmayan örneklerde çalışılabileceği düşünülmektedir.
4. Dini obsesyonu olan vakalarla klinikte çalışan profesyonellerin bu araştırma sonuçlarından yararlanarak manevi/dini temelli tedavi yaklaşımlarını uyguladıkları yöntemlerle birleştirmelerinin tedavi sürecini hızlandıran bir etki oluşturabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abramowitz, J. S., Huppert, J. D., Cohen, A. B., Tolin, D. F., Cahill, S. P. (2002). "Religious Obsessions and Compulsions in Non-clinical Sample: The Penn Inventory of Scrupulosity". *Behaviour Research and Therapy*, 40, 825-838.
- Abramowitz, J. S., Jacoby, R. J. (2014). "Scrupulosity: A Cognitive-Behavioral Analysis and Implications for Treatment". *Journal of Obsessive-Compulsive and Related Disorders*, 3, 140-149.
- Abramowitz, J. S., McKay, D., Taylor, S. (2008). *Obsesif Kompulsif Bozukluk ve Bağlantılı Sorunlar Klinik El Kitabı*. (Çev.: Y. Doğan). İstanbul: Okyanus Yayınları. (1960).
- Abramowitz, J. S., Olatunji, B. O., Timpano, K. R., Riemann, B. C., Adams, T., Storch, E. A., Deacon, B. J., Wheaton, M. G., Berman N. C., Losardo, D., McGrath, P. B., Björgvissón, T., Hale, L.R. (2010). "Assesment of Obsessive-Compulsive Symptom Dimensions: Development and Evaluation of the Dimensional Obsessive-Compulsive Scale". *American Psychological Association*, 22 (1), 180-198.
- Akyüz, M. (2017). *Meme Kanseri Tanılı Hastalarda, Dindarlık Düzeyi ile Psikolojik Dayanıklılık ve Travma Sonrası Büyüme Arasındaki İlişkinin Araştırılması*. (Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Akyüz, Z. (2010). *Gençlerde Benlik Saygısı ve Tanrı Tasavvuru*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alavi, S. Z., Amin, F., Savoji, A. P. (2013). "Relationship Between Pathological Guilt and God Image with Depression in Cancer Patients". *Social and Behavioral Sciences*, 84, 919-924.
- Alçelik, Z. (2013). *Yaşlılık Döneminde Tanrı Tasavvuru ve Benlik Saygısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Alıcı, M. (2018). “Dindar Değil Maneviyatçıyım: Postmodern Din Bilimlerinde Maneviyat-Dindarlık Tartışmaları”. *Arka Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 6(16), 11-20.
- Allport, G. W. (1963). “Behavioral Science, Religion, and Mental Health”. *Journal of Religion and Health*, 2(3), 187-197.
- Allport, G. W. (2016). *Birey ve Dini*. (Çev.: Bilal Sambur). (3. Baskı). Ankara: Elis Yayınları. (1950).
- Allport, G. W., Ross, J. M. (1967). “Personal Religious Orientation and Prejudice”. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5(4), 432-443.
- Altın, M. (2009). *Obsesif Kompulsif Bozukluk Semptomatolojisinin Kültürlerarası İncelenmesi: Din ve Dindarlığın Rolü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Amadi, K.U., Uwakwe, R., Ndukuba, A. C., Odinka, P.C., Igwe, M.N., Obayi, N. K., Ezeme, M.S. (2016). “Relationship Between Religiosity, Religious Coping and Socio-Demographic Variables Among Out-Patients With Depression or Diabetes Mellitus in Enugu, Nigeria”. *African Health Sciences*, 16(2), 497-506.
- Amerikan Psikiyatri Birliği, (DSM-V, 2014). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı*. (5. Baskı). (Çev.: E. Köroğlu). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Amil, O. (2013). *Dini İçerikli Obsesif Kompulsif Davranışların Sosyodemografik Açıdan İncelenmesi ve Vesvese İlişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Amirsardari, L., Azari, S., Kooraneh, A. E. (2014). “The Relationship Between Religious Orientation, and Gender With a Cognitive Distortion”. *Iran J Psychiatry Behav Sci*, 8(3), 84-89.
- Angın, Y. (22-24 Kasım 2018). “Çocukluk Çağı Ökseleyici Yaşantıların Tanrı Algısına Etkisi: Bir OKB Vakası Örneği” [Bildiri]. II. Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi, İstanbul.

- Apak, H. (2016). “Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Tanrı Algısı: Bingöl Üniversitesi Örneği”. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 219-230.
- Ardelt, M., Koenig, C. S. (2006). “The Role of Religion for Hospice Patients and Relatively Healthy Older Adults”. *Research on Aging*, 28(2), 184-215.
- Aydın, H. (1998). “Kur’an ve Sünnet Işığında Vesvese ve Şüphe”. *Kur’an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, 10,11,12, 128-136.
- Aydın, Ö. (2011). *Yaşamı Sürdürmede Dini İnancın Rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydın, S. (2015). “Olgu Bilim Araştırması”. M. Metin (Ed.), *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (ss. 287-311) içinde. (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Ayten, A. (2018). *Din ve Sağlık*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları.
- Ayten, A. (2015). *Psikoloji ve Din Psikologların din ve tanrı görüşleri*. (4. Baskı). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bahadır, A. (2017a). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*. (3. Baskı). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Bahadır, A. (2017b). Din Psikologlarının Dindarlık, Değerler ve Ruh Sağlığı Konusunda Temel Yaklaşımları: W. James, S. Freud, G. Jung ve V. Frankl Örneği. Hayati Hökelekli (Ed.). *Din, Değerler ve Sağlık* (ss. 13-63) içinde. İstanbul: DEM Yayınları.
- Baker, M., Gorsuch, R. (1982). “Trait Anxiety and Intrinsic-Extrinsic Religiousness”. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 21(2), 119-122.
- Baltacı, A. (2018). “Nitel araştırma Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Batson, C. D., Schoenrade, P., Ventis, W. L. (2017). *Din ve Birey Sosyal Psikolojik Bir yaklaşım*. (Çev.: Ali Kuşat ve Abdulvahap Taştan). Kayseri: Kimlik Yayınları.
- Bayraktutar, M. (2019). *İmam Hatip Lisesi Öğrencileri Örnekleminde Dini Başa Çıkma ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Beck, J. S. (2016). *Bilişsel Davranışçı Terapi Temelleri ve Ötesi*. (Çev.: Muzafer Şahin ve İtir Tarı Cömert). İstanbul: Nobel Yayınları. (2011).
- Bergin, A. E. (1980). "Psychotherapy and Religious Values". *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 48,75-105.
- Bilekli, İ. (2016). *Zihinsel Bulaşma, Dindarlık, Kendini Affetme, Suçluluk ve Düşünce Eylem Kaynaşmasının Obsesif Kompulsif Bozukluk Semptomlarıyla İlişkisinin İncelenmesi: Üniversite Öğrencilerinde Deneysel Bir Çalışma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Bowlby, J. (1958). "The Nature of the Child's Tie to His Mother". *International Journal of Psycho-Analysis*, 39, 350-373.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and Loss, Volume II, Separation, Anxiety and Anger*. USA: Basic Books.
- Buhr, K., Dugas, M. J. (2002). "The Intolerance of Uncertainty Scale: Psychometric Properties of the English Version". *Behavior Research and Therapy*, 40, 931-945.
- Butcher, J. N., Mineka, S. ve Hooley, J. M. (2013). *Anormal Psikoloji*. (Çev.: Okhan Gündüz). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Büyük, Ş. (2019). *Evli Bireylerde Dindarlık ve Cinsel Mitlere İnanç Düzeyinin, Evlilik Doyumu ile İlişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyüköztürk, Ş. (2007). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. (7. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (6. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Cansız Aktaş, M. (2015). "Nitel Veri Toplama Araçları". M. Metin (Ed.), *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (ss. 337-371) içinde. (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Carmin, C., WiegartzP. S., Wu, K. (2008). "Düşük İçgörülü OKB". Jonathan S. Abramowitz, Dean McKay, Steven Taylor (Ed.), *Obsesif-kompulsif Bozukluk ve*

- Bağlantılı Sorunlar Klinik El Kitabı* (ss. 122-137) içinde. (Çev.: Yıldırım B. Doğan). İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Ceylan, U. E.(2018).*Ölümlülük Bilincinin Dini Başa Çıkma, Tanrı Algısı, Ölüm Kaygısı ve Psikolojik İyi Olma ile İlişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ciarrocchi, J. W. (1995). *The Doubting Disease: Help for Scrupulosity and Religious Compulsions*. Mahwah, NJ: Integration Books.
- Clark, D. A. (2012). “OKB ve Bilişsel Davranışçı Terapi Çalıştay Özeti”. A. Nuray Karancı, Tülin Gençöz, Orçun Yorulmaz, Müjgan İnöz (Ed.), *Obsesif-Kompulsif Bozukluk: Bilişsel-Davranışçı Yaklaşım, Terapi ve Sık Kullanılan Ölçekler* (ss. 1-29) içinde. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. (Çev.: M. Bütün, S. B. Demir). (3. Baskıdan Çeviri). Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Creswell, J. W. (2017). *Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş*. (Çev.: M. Sözbilir). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Creswell, J.W., Plano Clark, V.L. (2018). *Karma Yöntem Araştırmaları Tasarımı ve Yürütülmesi*. (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık. (2011).
- Çelik, İ. (2002). “Tasavvufi Düşüncede Havatır”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2(1), 157-170.
- Çetintulum Huyut, B. (2013). *Dini Yönelim, İntihar ve İntihara Yönelik Tutumlar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Dezutter, J., Luyckx, K., Jonker, H. S., Büssing, A., Corveleyn, J., Hutsebaut, D. “God Image and Happiness in Chronic Pain Patients: The Madicating Role of Disease Interpretation”. *Pain Medicine*, 11, 765-773.
- Dınvar, P. E. (2011). *Travma Sonrası Stres, Dünyaya İlişkin Varsayımlar ve Tanrı Algısı Arasındaki İlişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DİB, (2013). *Hadislerle İslam (III)*. Ankara: DİB Yayınları.

- DİB. (2015). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. (6. Baskı). Ankara: DİB Yayınları.
- Düzgün, Ş. A. (2017). *Dini Anlama Kılavuzu*. Ankara: OTTO Yayınları.
- Eğitimpedia, Çocukların Annelerinin Yanında Daha “Kötü” Olmalarının Gerçek Sebebi, <https://www.egitimpedia.com/cocuklarin-annelerinin-yaninda-daha-kotu-olmalarinin-gercek-sebebi/> (Erişim Tarihi: 23.01.2020).
- Ekberi, Selahaddin Ed-Dimeşki. (2006). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. (Çev.: Zafer Erginli, İlyas Karşlı, Yavuz Köktaş, Nurattin Ödül, Rıfat Resul Sevinç, Salih Sabri Yavuz). İstanbul: Kalem Yayınevi.
- Elliott, C.H., Smith, L.L. (2018). *Obsesif-Kompulsif Bozukluk*. (Çev.: Fuat Can Çalışkan). Ankara: Nobel Yaşam Yayınları.
- Erdoğan, E. (2014a). “Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Algısının Dini Yönelim Biçimleri ile İlişkisi”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(25), 167-185.
- Erdoğan, E. (2014b). *Tanrı Algısı, Dini Yönelim Biçimleri ve Dindarlığın Psikolojik Dayanıklılıkla İlişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eryücel, S.(2018). “Dini Yönelim ve Başa Çıkma”. *Turkish Studies*, 13(2), 393-412.
- Fergus, T. A., Rowatt, W. C. (2014). “Examining a Purported Association Between Attachment to God and Scrupulosity”. *Psychology of Religion and Spirituality*, 6(3), 230–236.
- Foong, H. F., Hamid, T. A., Ibrahim R., Haron, S. A. (2017). “Moderating Effect of Intrinsic Religiosity on The Relationship Between Depression and Cognitive Function Among Community-Dwelling Older Adults”. *Aging and Mental Health*. DOI: 10.1080/13607863.2016.1274376.
- Forouhari, S., Hosseini Teshnizi, S., Ehrampoush, M. H., Mazloomi Mahmoodabad, S. S., Fallahzadeh, H., Tabei, S. Z., Nami, M., Mirzaei, M., Namavar Jahromi, B., Hosseini Teshnizi, S. M., Ghani Dehkordi, J., Kazemitabae, M. (2019). “Relationship Between Religious Orientation, Anxiety, and Depression Among

- College Students: A Systematic Review and Meta-Analysis”. *Iran J Public Health*, 48,(1), 43-52.
- Frankl, V. E. (1985). *The Unconscious God: Psychotherapy and Theology*. New York: Washington Square Press.
- Frankl, V.E. (2014). *Psikoterapi ve Din-Bilinçdışındaki Tanrı*. (Çev.: Zeynep Taşkın). İstanbul: Say Yayınları.
- Freud, S. (1907). “Obsessive Actions and Religious Practices”. (Ed. James Strachey). *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, 9, 115-128.
- Freud, S. (1976). *Musa ve Tek Tanrıçılık*. (Çev.: Erol Sevil). İstanbul: Dergah Yayınları.
- Freud, S. (2016). *Bir Yanılsamanın Geleceği*. (Çev.: Göksu Birol). Ankara: Yason Yayınları. (1961).
- Fromm, E. (2015). *Psikanaliz ve Din*. (Çev.: Elif Erten). (4. Baskı). Ankara Say Yayınları. (1950).
- Gazali, Ebu Hamid Muhammed. (2002). *İhya-u Ulumiddin (III)*. İstanbul: Hikmet Yayınları. (1387).
- Gazali, Ebu Hamid Muhammed. (2003). *Mükâşefetü'l Kulûb*. (Çev.: Ali Kaya). İstanbul: Semerkand Yayınları.
- Geçtan, E. (2018). *İnsan Olmak*. (15. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gençöz, T. (2001). “Kaygı Bozukluklarının Tedavisinde Kognitif-Yeniden Yapılandırma Tekniğinin Uygulanışı”. *Kriz Dergisi*, 9(2), 23-28.
- Genia, V., Shaw, D. G. (1991). “Religion, Intrinsic-Extrinsic Orientation, and Depression”. *Review of Religious Research*, 32(3), 274-283.
- Ghafoor, H., Schulz, S. M., Mohsin, H. (2018). “Does religiosity ameliorate the negative impact of obsessive-compulsive disorder on self-esteem?”. *Mental Health, Religion and Culture*, 21 (2), 171-179.
- Goldman, R. “Düşünme ve Dine Tatbiki”. (Çev.: Süleyman Akyürek). *Sosyal Bilimler Entitüsü Dergisi*, 11, 419-448.

- Göcen, G. (2013). “Pozitif Psikoloji Düzleminde Psikolojik İyi Olma ve Dini Yönelim İlişkisi: Yetişkinler Üzerine Bir Araştırma”. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7(13), 97-130.
- Gökçakan, N. (2005). “Bir Obsesif Kompulsif Bozukluk Vakasında Bilişsel-Davranışçı Terapi Uygulaması”. *Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 81-90.
- Gökmen, A. (2018). *Yas ve Dini Başa Çıkma: Klinik Bir Örneklem Değerlendirmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güler, Ö. (2007a). “Tanrı Algısı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48(1), 123-133.
- Güler, Ö. (2007b). *Tanrı’ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkarlık Duygusu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günay, Ü. (1999). *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. İstanbul: Emek Yayıncılık.
- Güven, M. (2019). *Narsisizm Alçakgönüllülük ve Dindarlık İlişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haghighi, F. (2013). “Correlation Between Religious Coping and Depression in Cancer Patients”. *Psychiatria Danubina*, 25(3), 236-240.
- Hayta, A. (2010). “Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(20), 39-79.
- Hayta, A. (2017). *Allah’a Bağlanmak Bağlanma Kuramı ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi*. İstanbul: Onto Yayıncılık.
- Holm, N. G. (2007). *Din Psikolojisine Giriş*. (Çev.: Abdülkerim Bahadır). (2. Baskı). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Hökelekli, H. (2011). *Din Psikolojisi*. (9. Baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, H. (2017). *Din Psikolojisine Giriş*. (6. Baskı). İstanbul: DEM Yayınları.

- İnöz, M., Kahya, Y., Yorulmaz, O. (2018). "Neuroticism and Religiosity: The Role of Obsessive Beliefs, Thought-Control Strategies and Guilt in Scrupulosity and Obsessive-Compulsive Symptoms Among Muslim Undergraduates". *J Relig Health*, DOI: 10.1007/s10943-018-0603-5.
- İnöz, M., Karancı, N. (2012). "Din ve dindarlık: Dinsel obsesyonların gelişmesinde bir yatkınlık faktörü müdür? Kanadalı Hristiyan ve Türk Müslüman öğrencilerin kültürlerarası karşılaştırılması." A. Nuray Karancı, Tülin Gençöz, Orçun Yorulmaz, Müjgan İnöz (Ed.), *Obsesif-Kompulsif Bozukluk: Bilişsel-Davranışçı Yaklaşım, Terapi ve Sık Kullanılan Ölçekler* (ss. 167-179) içinde. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- İnöz, M., Keser, E., Karancı, A. N. (2017). "Penn Dinsel Obsesyonlar Envanteri'nin Türkçe Formunun Psikometrik Özelliklerinin Değerlendirilmesi". *Türk Psikiyatri Dergisi*, 28 (4), 278-286.
- Jones, J. (2008). "Psychodynamic Theories of the Evolution of the God Image". *Journal of Spirituality in Mental Health*, 9(3-4), 33-55.
- Jung, C. G. (1958). *Psychology and Religion: West and East*. (Trans.: R. F. C. Hull). New York: Pantheon Books.
- Kanar, M. (2009). *Arapça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm Psikolojisi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Karaca, F. (2001). "Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu". *EKEV Akademi Dergisi*, 3(1), 187- 201.
- Karaca, F. (2007). *Dini Gelişim Teorileri*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Karaca, F. (2016). *Dini Gelişim Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Karaca, F. (2017). *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Karancı, N., Gençöz, T., Yorulmaz, O., İnöz, M. (2012). "Önsöz." A. Nuray Karancı, Tülin Gençöz, Orçun Yorulmaz, Müjgan İnöz (Ed.), *Obsesif-Kompulsif Bozukluk: Bilişsel-Davranışçı Yaklaşım, Terapi ve Sık Kullanılan Ölçekler*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Karslı, N. (2018a). *Mutluluk ve Dindarlık*. Kayseri: Kimlik yayınları.

- Karlı, N. (2018b). *Öfke Kontrolü ve Dindarlık*. Kayseri: Kimlik yayınları.
- Kartopu, S., Aktaş, H., Hacıkeleşoğlu, H. (13-14-15 Ekim 2016). “Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Eğilimlerine Göre Suçluluk Düzeylerinin İncelenmesi” [Bildiri]. *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Elazığ.
- Kayıklık, H. (2002). “Bireysel Dindarlığın Psikolojik Kaynakları”. *Dini Araştırmalar*, 5(13), 27-40.
- Kernberg, O. (2005). “Dini Tecrübe Üzerine Psikanalitik Perspektifler”. (Çev.: Ali Ulvi Mehmedoğlu). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 46 (1), 177-201.
- Kıraç, F. (2007). *Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kış, B. (2018). *Müslümanlarda Bağlanma ve Tanrı Algısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kızılgeçit, M. (2015a). *Yalnızlık Umutsuzluk ve Dindarlık Üzerine Psiko Sosyal Bir Çalışma*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Kızılgeçit, M. (2015b). *Hâris El Muhâsibî’de Dini Davranışın Psikolojik Temelleri*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Kızılgeçit, M. (2017a). *Din Psikolojisinin 200’ü*. Ankara: OTTO Yayınları.
- Kızılgeçit, M. (2017b). *Din Psikolojisinin 100’ü*. Ankara: OTTO Yayınları.
- Kim, J. M. (2005). *Internal Object Representations of God of Religious People*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). New York: Long Island University.
- Kirkpatrick, L.A., Shaver, P. R. (1990). “Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs and Conversion”. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29(3), 315-334.
- Koç M. (2013). “Diasporada Dindarlık ve Umutsuzluk: Fransalı Müslüman-Türk Azınlık Grup Üzerine Ampirik Bir Çalışma”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39, 415-444.

- Koç, M. (2010). “Demografik Özellikler ile Dindarlık Arasındaki İlişki: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 217-248.
- Koyuncu, A. (2017). *Takıntı, Kuruntu, Vesvese (Obsesif-Kompulsif Bozukluk)*. İstanbul: Roza Yayınevi.
- Köroğlu, E., İzmir, M., Aybaş, A., Kuzugüdenlioğlu, D. (1995). *Obsesif-Kompulsif Bozukluk*. Ankara: Medikomat Yayınları.
- Köse, A. (2012). *Freud ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Köse, A., Ayten, A. (2017). *Din Psikolojisi*. (7. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kuş, E. (2007). *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri*. (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Lawrance, R.T. (1991). *The God Image Inventory: The Development, Validation and Standardization of a Psychometric Instrument for Research, Pastoral and Clinical Use in Measuring the Image of God*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Washington: The Catholic University of America.
- Lewis, C. A. (1994). “Religiosity and Obsessionality: The Relationship Between Freud’s Religious Practices”. *The Journal of Psychology*, 128(2), 189-196.
- Loewenthal, K. (2007). *Religion, Culture and Mental Health*. New York: Cambridge University Press.
- Maltby, J., Day, L. (2000). “Religious Orientation and Death Obsession”. *The Journal of Genetic Psychology*, 161(1), 122-124.
- Maslow, A. H. (1970). *Motivation and Personality*. New York: Harper and Row Publishers.
- Maturidi, Ebu Mansur. (2002). *Kitabü’t Tevhid Tercümesi*. (Çev.: Bekir Topaloğlu). Ankara: TDV Yayınları.
- McDargh, J. (1997). “Creating a New Research Paradigm for the Psychoanalytic Study of Religion: The Pioneering Work of Ana-Maria Rizzuto”. J. Jacobs ve D.Capps (Ed.), *Religion, Society and Psychoanalysis* (ss. 181-199) içinde. Denver, CO: Westview Press.
- Mehmedoğlu, A. U. (2011). *Tanrıyı Tasavvur Etmek*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

- Memiş, M. (2012). *Obsesif Kompulsif Davranış Bozuklukları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Merriam-Webster, (1983). *Webster's New Collegiate Dictionary*. USA: Merriam Company.
- Miller, C. H., Hedges, D. W. (2007). "Scrupulosity Disorder: An Overview and Introductory Analysis". *Journal of Anxiety Disorders*, 22, 1042-1058.
- Moriarty, G. L. (2008). "Time-Limited Dynamic Psychotherapy and God Image". *Journal of Spirituality in Mental Health*, 9(3-4), 79-104.
- Muris, P., Rassin, E., Meesters, C., Merckelbach, H., Campbell, J. (2001). "Thought-Action Fusion and Anxiety Disorder Symptoms in Normal Adolescents". *Behavior Research and Therapy*, 39 (7), 843-852.
- Mutçalı, S. (2012). *Arapça - Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Mutlu, E. (2013). *İç güdümlü ve Dış Güdümlü Dindarlık ile Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki: Üniversite Öğrencileriyle Bir çalışma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nelson, E. (2009). "Tanrı Temsilinin Oluşumu". (Çev.: Abdulvahid Sezen). *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9(2), 215-234.
- Nelson, E., Abramowitz, J. S., Whiteside, S.P., Deacon, B. J. (2006). "Scrupulosity in Patients with Obsessive-Compulsive Disorder: Relationship to Clinical and Cognitive Phenomena". *Journal of Anxiety Disorders*, 20, 1071-1086.
- Noronha, K.J. (2016). "Influences on God Images of Older Vowed Religious Men". *Counseling and Values*, 61, 64-79.
- O'grady, K., Richards, P.S. (2008). "Theistic Psychotherapy and the God Image". *Journal of Spirituality in Mental Health*, 9(3-4), 183-209.
- Ok, Ü. (2011). "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8 (2), 528-549.
- Ok, Ü., Gören, A. B. (2018): "The connections between religiosity and obsessive-compulsive symptoms and the role of personality traits in a non-clinical Muslim

sample” *Mental Health, Religion and Culture*, DOI: 10.1080/13674676.2018.1446130.

Orak, O. S., Gök Uğur, H., Başköy, F., Özcan, M., Seyis, N. (2015). “Yaşlı Hastalarda Tanrı Algısı Ölüm Kaygısını Etkiler mi?”. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 8(38), 618-624.

Özdemir, E. (2015). “Tarama Yöntemi”. M. Metin (Ed.), *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (ss. 77-97) içinde. (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları

Pargament, K. I. (2005). “Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme”. (Çev.: Ali Ulvi Mehmedoğlu). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 279-313.

Park, H., Murgatroyd, W., Raynock, D. C., Spiliett, M. A. (1998). Relationship Between Intrinsic-Extrinsic Religious Orientation and Depressive Symptoms in Korean Americans. *Counselling Psychology Quarterly*, 11(3), 315-324.

Pérez, J.E., Smith, A. R. (2014). “Intrinsic Religiousness and Well-Being Among Cancer Patients: The Mediating Role of Control-Related Religious Coping and Self-Efficacy for Coping with Cancer”. *J Behav Med*, 38, 183-193.

Piaget, J. (2005). *Çocuğun Gözüyle Dünya*. (Çev.: İsmail Yerguz). Ankara: Dost Kitabevi. (1947).

Purdon, C., Clark, D.A. (2018). *Takıntılarla Başa Çıkma Obsesif-Kompulsif Bozukluğunuzu Kontrol Altına Almanın Yolları*. (Çev. Aylin Gündoğdu, Pınar İşçen). İstanbul: Psikonet Yayınları. (2005).

Richards, P. S. (2005). “Theistic Integrative Psychotherapy”. L. Sperry ve E. P. Shafranske (Ed.), *Spiritually-Oriented Psychotherapy* (ss. 259-285) içinde. Washington, DC: American Psychological Association.

Rizzuto, A. M. (1979). *The Birth of the Living God*. London: The University of Chicago Press.

Rosqvist, J., Norling, D. C. (2008). “Kontrol Etme Kompulsiyonu”. Jonathan S. Abramowitz, Dean McKay, Steven Taylor (Ed.), *Obsesif-kompulsif Bozukluk ve*

Bağlantılı Sorunlar Klinik El Kitabı (ss. 44-56) içinde. (Çev.: Yıldırım B. Doğan). İstanbul: Okyanus Yayınları.

Rowatt, W. C., Kirkpatrick, L. A. (2002). "Two Dimensions of Attachment to God and Their Relation to Affect, Religiosity, and Personality Constructs". *Journal For The Scientific Study of Religion*, 41(4), 637-651.

Salmanpour, H., Issazadegan, A. (2012). "Religiosity Orientations and Personality Traits with Death Obsession". *International Journal of Psychological Studies*, 4(1), 150-157.

Salsman, J. M., Carlson, C. R. (2004). "Dini Yönelim, Olgun İman ve Psikolojik Rahatsızlıklar: Negatif ve Pozitif İlişkiler". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26, 119-131.

Santa, T. M. (2017). *Understanding Scrupulosity Questions and Encouragement*. Missouri: Liguori Publications.

Schaefer, C. A., Gorsuch, R. L. (1991). "Psychological Adjustment and Religiousness: The Multivariate Belief-Motivation Theory of Religiousness". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30(4), 448-461.

Selvi, Y., Beşiroğlu, L., Akbaba, A. T., Aydın, A., Özbebit, Ö., Atli, A., Özdemir, O. (2010). "Van İl Merkezi Lise Son Sınıf Öğrencilerinde Obsesif Kompulsif Bozukluk Yaygınlığı". *Klinik Psikiyari*, 13, 5-13.

Seyhan, B. Y. (2014). "Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(1), 65-97.

Shameli, L., Goodarzi, M. A., Hadianfard, H., Taghavi, S. M. R., Ghanizade, A. (2012). "Predicting the Intensity of Scrupulosity based on Image of God and Thought Control Strategies in Obsessive-Compulsive Patients". *Journal of Isfahan Medical School*, 29 (166), 1-12.

Siev, J., Huppert, J. D. (2016). "Treatment of Scrupulosity-Related Obsessive Compulsive Disorder". Eric A. Storch, Adam B. Lewin (Ed.), *Clinical Handbook of Obsessive-Compulsive and Related Disorders* (ss. 39-54) içinde. Switzerland: Springer International Publishing.

- Solaim, L., Loewenthal, K.M. (2011). "Religion and obsessive-compulsive disorder (OCD) among young Muslim women in Saudi Arabia". *Mental Health, Religion and Culture*, 14 (2), 169–182.
- Soykan, Ç. (2003). "Öfke ve Öfke Yönetimi". *Kriz Dergisi*, 11(2), 19-27.
- Sözbilir, M. (2015). "Nedensel Karşılaştırma Araştırma Yöntemi". M. Metin (Ed.), *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (ss. 115-135) içinde. (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Sözer, Ö. (2017). *Üniversite Öğrencilerinde Kimlik Duygusu, Dini Yönelim ve Psikolojik İyi Oluş*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Spilka, B., Mullin, M. (1977). "Personal religion an Psychological Schemata: A Research Approach to a Theological Psychology of Religion". *Character Potential: A Record of Research*, 8(2), 57-66.
- Spilka, B., Schmidt, G. (1983). "General Attribution Theory for the Psychology of Religion: The Influence of Event-Character on Attributions to God". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 22(4), 326-339.
- Steketee, G., Quay, S., White, K. (1991). "Religion and Guilt in OCD Patients". *Journal of Anxiety Disorders*, 5, 359-367.
- Sümbüloğlu, V., Sümbüloğlu, K. (2005). *Klinik ve Saha Araştırmalarında Örneklem Yöntemleri ve Örneklem Büyüklüğü*. Ankara: Alp Ofset Matbaacılık.
- Şafak, Y., Say Öcal, D., Özdel, K., Kuru, E., Örsel, S. (2017). "Obsesif Kompulsif Bozuklukta Boyutsal Yaklaşım: Boyutsal Obsesif Kompulsif Bozukluk Ölçeği Türkçe'nin Psikometrik Özellikleri". *Türk Psikiyatri Dergisi*, 28, 1-13.
- Tahmasbipour, N., Taheri, A. (2011). "The Investigation of Relationship Between Religious Attitude (Intrinsic and Extrinsic) with depression in the university students". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 30, 712 – 716.
- Tek, C., Uluğ, B. (2001). "Religiosity and Religious Obsessions in Obsessive-Compulsive Disorder". *Psychiatry Research*, 104, 99-108.

- Tekbıyık, A. (2015). “İlişkisel Araştırma Yöntemi”. M. Metin (Ed.), *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (ss. 99-114) içinde. (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Tokur, B. (2011). *Stres- Dindarlık İlişkisi üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Toprak, T. B. (2018). “Dini Obsesyon ve Kompulsiyonların Psikoterapisinde Kuramlar, İmkanlar, Sınırlılıklar”. *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, 1(1), 123-141.
- Toprak, T. B., Emül, H. M. (27-31 Temmuz 2016). *A Contrubition Attempt to Contemporary OCD Theories: “Meratib-i İlim of Dimağ” Framework within Islamic Tradition* [Poster]. 23. Annual OCD Congress, Chicago.
- Tümer, G. (1994). “Din”. *İslam Ansiklopedisi*, (IX, 312-320). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uyaver, A. (2010). *Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanısı Konmuş Hastalarda Dini Tutum ve Davranışlar ile Hastalık Semptomları Arasındaki İlişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vatan, S. (2015). “Bağlanma ve Obsesif Kompulsif Belirtiler Arasındaki İlişkide Obsesif İnançların Aracı Rolünün İncelenmesi”. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 16, 155-163.
- Vergote, A. (1999). *Din İnanç ve İnançsızlık*. (Çev.: Veysel Uysal). İstanbul: M.Ü.İ.F. Yayınları.
- Vergote, A., Tamayo, A., Pasquali, L., Bonami, M., Pattyn, M., Custers, A. (1969). “Concept of God and Parental Images”. *Journal for Scientific Study of Religion*, 8(1), 79-87.
- Vitz, P. C. (2013). “Ateizm Psikolojisi”. (Çev. K. Sevinç). *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 133-147. (2008).
- Watson, P. J., Hood, R. W., Morris, R. J., Hall, J. R. (1987). “The Relationship Between Religiosity and Narcissism”. *Counselling and Values*, 31(2), 179- 184.
- Winnicott, D. W. (2014). *Oyun ve Gerçeklik*. (3. Baskı). (Çev.: Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları. (1971).

- Witzig, T. (7-9 Temmuz 2017). “Developing Effective Treatment Plans for Religious Scrupulosity with Emphasis on Adult Clients” [Bildiri]. 24. Annual OCD Congress, San Francisco.
- Yakıt, İ. (14-16 Aralık 2006). “Mevlana’da Aşk Metafiziği” [Bildiri]. Türk Kültürü, Edebiyatı ve Sanatında Mevlana ve Mevlevilik Sempozyumu, Konya.
- Yapıcı A. (2012). “Türk Toplumunda Cinsiyete Göre Dindarlık Farklılaşması: Bir Meta-Analiz Denemesi”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 1-34.
- Yapıcı, A. (2013). *Ruh Sağlığı ve Din*. Adana: Karahan Kitabevi
- Yapıcı, A., Koçak, A. (2017). “Türkiye’de Ruh Sağlığı, Maneviyat ve Dindarlık: Meta-Analitik Bir Değerlendirme”. Hayati Hökelekli (Ed.). *Din, Değerler ve Sağlık* içinde (s. 65-115). İstanbul: DEM Yayınları.
- Yavuz, K. (2012). *Çocukta Dini Duydu ve Düşüncenin Gelişmesi*. (3. Baskı). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (1997). “Havadır”. *İslam Ansiklopedisi*, (XVI, 523). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yazır, M. H. (2006). *Hak Dini Kur’an Dili Tefsiri*, (X). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, S. (2018). Büyük, Ş. (2019). *13-18 Yaşlar Arası Meslek Liseli Ergenlerde Tanrı Algısı Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, M. (2007). *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Yıldız, M. (2014). *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*. (2. Baskı). İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, B. (2018). “Obsesif Kompulsif Bozukluk Tedavisinde Güncel Yaklaşımlar”. *Lectio Scientific Journal of Health and Natural Sciences*, 1(2), 21-42.
- Yorulmaz, O. (2012). “OKB ve Kültür: Benzerlik ve Farklılıklar” A. Nuray Karancı, Tülin Gençöz, Orçun Yorulmaz, Müjgan İnöz (Ed.), *Obsesif-Kompulsif Bozukluk: Bilişsel-Davranışçı Yaklaşım, Terapi ve Sık Kullanılan Ölçekler* (ss. 139-147) içinde. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Zohar, A. H., Goldman, E., Calamary, R., Mashiah, M. (2004). "Religiosity and Obsessive-Compulsive Behavior in Israeli Jews". *Behaviour Research and Therapy*, 43, 857-868.

EKLER

EK 1. BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU

	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ TIP FAKÜLTESİ KLİNİK ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM FORMU	
---	---	---

LÜTFEN BU DÖKÜMANI DİKKATLİCE OKUMAK İÇİN ZAMAN AYIRINIZ

Sizi Yasemin ANGİN tarafından yürütülen “OKB (Obsesif Kompulsif Bozukluk) Tanılı Hastalarda Tanrı Algısı ve Dini Yönelimin İncelenmesi” amacı olan **araştırmaya** davet ediyoruz. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle bu formun okunup anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa, ya da daha fazla bilgi isterseniz bize sorunuz.

Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmaya **katılmama** veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmadan **çıkma** hakkında sahipsiniz. **Çalışmayı** **yanıtlamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz** biçiminde yorumlanacaktır. Size verilen **formlardaki** soruları yanıtlarken kimsenin baskısı veya telkini altında olmayın. Bu formlardan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacaktır.

1. Araştırmayla İlgili Bilgiler:

- Araştırmanın Amacı: Bu çalışmada OKB (Obsesif Kompulsif Bozukluk) Tanılı Hastalarda Tanrı Algısı ve Dini Yönelimin İncelenmesi hedeflenmektedir.
- Araştırmanın İçeriği: Bu araştırma bilimsel amaçlarla yapılmaktadır. Araştırmaya katılmayı kabul etmeniz halinde sizden belirli formları doldurmanız, gerektiği takdirde ve isteğiniz doğrultusunda görüşmeye/görüşmelere katılmanız beklenmektedir. Doldurduğunuz formlardan ve görüşmelerden elde edilen bilgiler sadece araştırmacılar tarafından bilimsel amaçla kullanılacak ve üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır. Ayrıca isminiz gizli tutularak hiçbir şekilde açığa çıkarılmayacaktır.
- Araştırmanın Nedeni: Doktora tez çalışması
- Araştırmanın Öngörülen Süresi: 18 ay
- Araştırmanın Yapılacağı Yer(ler): SBÜ Erzurum Bölge Eğitim Araştırma Hastanesi

2. Çalışmaya Katılım Onayı:

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya/gönüllüye verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları tamamen anladım. **Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı tarafından yapıldı, soru sorma ve tartışma imkanı buldum ve tatmin edici yanıtlar aldım. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı.** Bu çalışmayı istediğim zaman ve herhangi bir neden belirtmek zorunda kalmadan bırakabileceğimi ve bıraktığım takdirde herhangi bir olumsuzluk ile karşılaşmayacağımı anladım.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının (Kendi el yazısı ile)

Adı-Soyadı:

İmzası:

Araştırmacının

Adı-Soyadı: Yasemin ANGİN

İmzası:

EK 2. ARAŞTIRMA İZİN BELGESİ

T.C.
ERZURUM VALİLİĞİ
İl Sağlık Müdürlüğü

ERZURUM İL SAĞLIK MÜDÜRLÜĞÜ - ERZURUM İSM
AİLE HEKİMLİĞİ BİRİMİ
25/03/2019 09:15 - 44827528 - 604.02 - E.280

Sayı : 44827528-604.02
Konu : Araştırma İzin Talebi

Sn.Yasemin ANGİN
Atatürk Üniversitesi Lojmanları
Küme Evler 3.Blok No:15
Yakutiye/ ERZURUM

İlgi : 19.02.2019 tarihli dilekçe.

İlgide kayıtlı dilekçeniz ile Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT sorumluluğunda "OKB (Obsesif Kompulsif Bozukluk) Tanılı Hastalarda Tanrı Algısı ve Dini Yönelimin İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması" başlıklı araştırmanın yapılabilmesi için izin talebinde bulunulduğu tarafımıza bildirilmiştir.

Yapılan değerlendirme neticesinde, çalışmanızın SBÜ Erzurum Bölge Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde yapılması uygun görülmüştür. Çalışmanız esnasında etik kurallara uymanız, kurum ve kişi mahremiyetine uygun hareket etmeniz önem arz etmektedir.

Söz konusu çalışma sonucu hazırlanan araştırma raporundan, toplam 2 (iki) nüsha Müdürlüğümüze teslim etmeniz ve uyarılarımıza hassasiyetle uymanız hususunda;

Bilgilerinizi rica ederim.

e-imzalıdır.
Dr. İbrahim YILDIRIM
Müdür a.
Başkan

Erzurum İl Sağlık Müdürlüğü

Telefon: Faks No:

e-Posta: Emine.Sat@saglik.gov.tr İnternet Adresi: erzurum.saglik.gov.tr

Bilgi için: Emine ŞAT CANCAN

EBE

Telefon No: 0442-234 39 25- Dahili : 1131

Evrakın elektronik imzalı suretine <http://e-belge.saglik.gov.tr> adresinden 7ab0c393-5520-4d05-b0e1-42f26d55e3b7 kodu ile erişebilirsiniz.

Bu belge 5070 sayılı elektronik imza kanuna göre güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

EK 3. ETİK KURUL KARARI

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ TIP
FAKÜLTESİ KLİNİK ARAŞTIRMALAR
ETİK KURULU**

Bölümü : Dekanlık
Servisi : Klinik Araştırmalar Etik Kurulu
Sayı : B.30.2.ATA.0.01.00/61
Konu : Etik Kurul Kararı

13.02.2019

Sayın: Yasemin ANGIN
İlahiyat Fakültesi
Din Psikoloji Anabilim Dalı
Doktora Öğrencisi

Değerlendirilmek üzere Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'na başvuruda bulunduğunuz "**OKB (Obsesif Kompulsif Bozukluk) Tanılı Hastalarda Tanrı Algısı ve Dini Yönelimin İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması**" isimli bilimsel tez çalışmasına ait Kurul Kararı ekte sunulmuştur.

Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik kapsamında yer alan araştırmalar/çalışmalar için **Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu'ndan** izin alınması gerekmektedir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof.Dr.Zeynep ÇAKIR
Etik Kurul Başkanı

Eki :
 1 Adet Etik Kurul Kararı

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ TIP
FAKÜLTESİ KLİNİK ARAŞTIRMALAR
ETİK KURULU**

KARAR

ETİK KURUL BİLGİLERİ	ETİK KURULUN ADI	Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu
	AÇIK ADRESİ:	Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı
	TELEFON	+90 442 234 65 11
	FAKS	+90 442 236 09 68
	E-POSTA	atatipetikkurul@gmail.com
SORUMLU ARAŞTIRMACI UNVANI/ADI/SOYADI		Yasemin ANGİN
ARAŞTIRMACININ AÇIK ADI		OKB (Obsesif Kompulsif Bozukluk) Tanılı Hastalarda Tanrı Algısı ve Dini Yönelimin İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması
KARAR BİLGİLERİ	Toplantı Sayısı: 01 Karar No: 68	Tarih: 13.02.2019
	Yukarıda bilgileri verilen başvuru dosyası ile ilgili belgeler araştırmanın/çalışmanın gerekçe, amaç, yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak incelenmiş ve çalışmanın bütçesinin kendisi tarafından karşılanması koşulu ile yapılmasında bilimsel ve etik açıdan sakınca olmadığına oy birliği ile karar verildi. Klinik Araştırmalar Hakkında Yönetmelik kapsamında yer alan araştırmalar/çalışmalar için Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu'ndan izin alınması gerekmektedir. Araştırmacıya çalışmalarında başarılar dileriz.	

Prof.Dr.Zeynep ÇAKIR
Etik Kurul Başkanı

Prof.Dr.M.Hamidullah UYANIK
Üye

Doç.Dr.Aysenur AKSOY
Üye

Doç.Dr.Yasemin ÇAYIR
Üye

Doç.Dr.Atilla ÇAYIR
Üye

Doç.Dr.Zeynep KARAMAN ÖZLÜ
Üye

Dr.Öğr.Üy.Sinan YILMAZ
Üye

Dr.Öğr.Üy.İbrahim KARABULUT
Üye

Dr.Öğr.Üy.Binali FIRINCI
Üye

Dr.Öğr.Üy.Murat KAYABEKİR
Üye

Enrah MELETLİOĞLU
Üye

EK 4. GÖRÜŞME TARANSKRİPTİ (ÖRNEK)

Y-Başlıyoruz, yeniden hoş geldin öncelikle hastalığından bahseder misin, SENİ PSİKİYATRİ POLİKLİNİĞİNE GETİREN ŞEY NEYDİ?

H-Şikayetim, işte ölüm korkusu öldürdün korkusu öyle birini öldüreceksin birine zarar vereceksin korkusu veya hani bir insanla konuşuyorum mesela insan ölmüş diye geliyor ya aklıma ben orada çıldırıyorum, bu insanlar herkes yaşıyor, eşim yaşıyor, annem yaşıyor, babam yaşıyor, Yasemin Hanım yaşıyor ama yok öldürdün öldürdün öldüreceksin veya birine zarar vereceksin korkusu beni çok yordu mahvoldum. Yani ben öyle bir an geliyor ki intiharın eşiğinden dönüyorum, yani o kadar bir daralıyorum.

Y- Ne zamandan beri böyle

H- Valla 19 yıla girdi... peşine de gelenler oluyor ama...

Y- Neler oluyor

H- Mesela işte Allah günah yazdı işte birine zarar verdim, ondan sonra sen böyle yanlış konuşuyorsun, yanlış konuşmalar yapıyorsun, bazen hatta anneme soruyorum anne ben yanlış konuşuyor muyum, yanlış yapıyor muyum diye annem de diyor ki kızım hiç yanlış hareketin yok yanlış konuşman yok, yani bunları direk çekinerek yaşadım.

Y-Allah beni cezalandırıyor...

H- Aynen, aynen, günah işledim Allah beni cezalandırıyor

Y- Mesela neden dolayı aklına böyle geliyor

H- Mesela diyelim ki bu hastalığa yakalandım ben, bir günah işledim ki Allah beni böyle cezalandırıyor diye düşünüyorum, ondan sonra işte, ne bileyim hani namaz kılmadığım için, ibadetlerini doğru dürüst yapmadığım için, bunlar geliyor yani aklıma...

Y- Cezalandırıyor...

H- Evet.

Y- Bir şey söyledim, Allah bunun için beni cezalandırıyor...

H- Aynen bir kelime

Y- Nasıl bir kelime?

H- Mesela aklıma geliyor haşa Allah yoktur, tamam geliyor aman diyorum acaba?.. Ben öyle düşündüm de hani bu ceza mı bana? Onlar da geliyor, yani aklıma gelmez değildir ama benim en çok baskın düşüncem öldürdü ve birine zarar vereceksin korkusu, şimdi sizinle konuşuyorum, şimdi diyor ki öldürdün, ama siz yaşıyorsunuz ölmemişsiniz, bana niye böyle oluyor, benim düşüncem çok mantıksız Yasemin Hanım. Ben eşime

desem ki sen ölmüşsün desem bana ne de der, deli der, ve bu korkuyla yıllardır mücadele ediyorum.

Y- Bunun delilik olmadığını biliyorsunuz...

H- Kendi kendime de diyorum bu delilik değil ama düşünceler yani çok mantıksız. Ben size şimdi desem ki siz ölmüşsünüz, siz bana ne dersiniz bilmeyen biri olsanız deli dersiniz. Ben bu kokuya yıllardır mücadele etmekten artık yoruldum, inanın çok intiharın eşiğine geldim yani ben.

Y- ...sana ne ifade ediyor ölüm?

H- Ölüm bana sadece korku, sadece şöyle sanki sizinle konuşuyorum ya biri bana diyor ki işte öldüreceksin veya onları öldüreceksin veya birine zarar vereceksin korkusu devamlı... Mesela bıçak alıyorum elime bir şey doğrayacağım, yanımda biri var, Allah'ım diyorum, şimdi ben buna zarar verir miyim ya Rabbi diyorum. Yani o korkuyla böyle yaptığım bir şeyle şey yapamıyorum, zevk alamıyorum bir yere gitmek istemiyorum.

Y- Ama işi bitiriyorsun?..

H- Bitiriyorum, yapıyorum, mesela salata yapıyorum, yanında biriyle konuşurken diyorum ki Allah'ım şimdi ben buna zarar mı veririm, acaba bu bıçakla bir yerine mi vururum, bir şey mi yaparım korkusuyla artık kendimden geçiyorum.

Y- ...başka bir soru, İÇİNDE BÜYÜDÜĞÜN ORTAM VE AİLE ÜYELERİYLE OLAN İLİŞKİLERİN NASILDI?

H- Babam, annem çok iyi bir insan ve benim annemde de bu hastalık var, abilerimde de var ama benim ailem çok iyi bir aile, babam harika bir insan, annem yine öyle, abim biraz rahatsız tabii, benim gibi biraz bağırp çağırıyor. O da askerde hastalandı, yani ben ailemden hiç kötü bir şey görmedim böyle yanlış hareket, yanlış bir şey görmedim, yani bana destek oldular, her zaman arkamdalar. Ben aile hayatımdan çok memnunum.

Y- Kaç kardeşsiniz?

H- 3 kardeş, 2 erkek 1 kız, büyük iki abim bi de ben.

Y- Onlarla ilişkin nasıl... çocukluk, ergenlik döneminde?..

H- Büyük abimle çok iyiydi, hala aynı şekil devam ediyor, ama küçük abimle o kadar iyi değiliz. Bu hastalıktan sonra daha da biraz onun da psikolojisi daha da bozulunca mesela evlenmeme çok karşı çıktı. İşte sen hastasın sen yapamazsın, işte sen

böylesin. Kendisi de evli değil, büyük abim evli şu anda iki tane çocuğu var. Büyük abimle çok iyiyiz ama küçük abimle o kadar iyi değiliz.

Y- Evlenmene karşı çıktı...

H- Evlenmeme karşı çıktı, sen işte hastasın, sen yapamazsın, sen başaramazsın

Y- Hep öyle miydi?

H- Hep öyleydi, çocukluğumdan beri öyleydi, hep küfür söylerdi, yani işte bağırdı ama hiç dayak yemedim hiç yani, bir tane tokat bile yemedim ama bağırdı işte küfür ederdi ben şimdi hala şimdi devam ediyor yani... anne babama karşı da yine öyle bağırarak çağırarak konuşur küfürbaz konuşur eskiden beri öyle yıllardır... şimdi daha biraz fazla oldu, böyle devam ediyor.

Y- Annen, baban onlarla ilişkileriniz?..

H- Annemle babam çok iyi, çok ya çok iyi diyorum ya, babam bulunmaz bir insandır, annem de, babam gerçekten yani beni böyle nasıl diyeyim ki arkasına alıp gezdirse yeridir yani öyle.

Y- Okula gittin mi?

H-İlkokul mezunuyum.

Y- Orada veya ondan sonraki zamanlarda böyle senin aklında kalan hayatında çok önemli bir etki bırakan TRAVMATİK BİR YAŞANTIN OLDU MU?

H- Hiç öyle bir şey olmadı. Mesela yazı yazardım defterime içimde biri derdi ki onu sil, silerdim, silerdim, silerdim onu, defterim yırtılır diye devamlı silmek... yani yanlış oldu sil, yanlış oldu sil ve ben öğretmenimden çok şey almışımdır yani ikaz, çocukken ama çocuktum. Hani atabiliyordum şey yapmıyordum, ellerimi çok yıkardım mesela küçükken ellerimi yıkardım, bunlar vardı bende ama böyle bu hiç gitmiyor... Diyorum ya annemden başlamış annem yıllar önce aynı hastalığa, işte ölüm korkusu annem kendinden korkuyormuş ben ölüyorum, işte öleceğim diye, yıllar sonra askere gitti abim de, işte aynı şeyler korku ölüm, işte onda başladı. Büyük abimde de var bende de var annemde de var yani bizde ailece var yani birine zarar verme, ölüm korkusu yani bu var.

Y- Hmm, peki sonraki soruya geçeyim DİNE VEYA MANEVİYATA ÖNEM VEREN BİRİ MİSİN?

H- Evet yaparım, namazımı da kılarım Kuran'ımı okurum yani Allah'a yaklaşmayı çok isteyen biriyim, ama böyle olunca uzaklaşıyorum. Hani aman işte ben demek ki çok

iyi birisi değilim ki Allah beni böyle cezalandırıyor, böyle bir hastalık verdi bana, işte ben yanlış yaptım bunlar bende var yani, onun için ibadetleri mesela namazı kılsan boş ver, yok ama nasıl olsa kılıyorum kılıyorum Cenabı Allah bana hiç yardım etmiyor. Bunlar geliyor benim aklıma sonra uzaklaşıyorum sonra devam etmiyorum, sonra tekrar başlıyorum böyle gidiyor yani bir şeyin içinde düzen değil yok. Yani şey yok, başaramıyorum, bir şeyi başlıyorum, diyorum ki ben bunu yapacağım 1, 2, 3, 5 bitiyor yani her işte... işe de gitme... Çalışmak istedim dışarıda kantinde falan 2 gün gitti, çünkü bu korkuyla mücadele edemiyorum.

Y- peki DİNİ İNANCIN YAŞANTINDA NASIL HİSSETMENE NEDEN OLUYOR?

H- Valla hiç rahat edemiyorum, yani mesela Cenabı Allah var tabii ki çok inançlı bir insanım ama diyorum ya geliyor, ama işte diyorum ya, ben çok kötü biriyim ki Cenabı Allah bana bu hastalığı verdi, hiç de iyilik vermiyor. Ben bu ibadetleri yapmayayım, bu sefer geri çekiliyorum, bu sefer yapmadığım için niye yapmıyorum ben nasıl bir Müslüman olarak bunları yapmam diye cebelleşiyorum yani bilmiyorum ya... hep bir korku, hep bir birine zarar verme korkusu, gece yatıyorum diyorum ki mesela eşimle konuşuyorum, diyorum ki, bak eşim yaşıyor şimdi, uyuyorum yarın sabahtan kalkıyorum ki eşim ölmüş, bu sefer bana ne oluyor diyorum ben deliriyor muyum, bu sefer iyice panik oluyorum ağlamak geliyor içimden.

Y- İlaçlarını kullanıyor musun?

H- 18 yıldır ilaç kullanıyorum. Yani bir yıldır düzenli kullanıyorum.

Y- Peki düzenli kullanmaya başladıktan sonra düzelme olmadı mı?

H- Biraz biraz daha iyiyim. Yani tabii ki öncekine göre şimdi mesela sabah uyandığım zaman şuramda bir korku olmuyor, bazen oluyor işte, bu ağlama krizlerim olmuyor.

Y- Ağlama krizleri niye vardı?

H- İşte o korku geliyor bana ben diyorum deliriyor muyum, acaba bana ne oluyor ki ağlamaya başlıyorum, acaba ben birine zarar verdim mi korkusuyla

Y- Peki şu sorudan devam edecek olursak: dini inanca da sahip olan biri olarak bütün bu sıkıntılı süreçte dini inancın sana bir faydası o zaman?..

H- Olmadı. Olmuyor, şöyle olmuyor, mesela geliyor namaz kılıyorum diyorum ki Allah'ım bana yardım et beni bu şeyden kurtar, bu sıkıntıdan bu beladan kurtar ki mesela

namaz kılıyorum bir gün sonra kalkıyorum tekrar aynı şeyleri yaşadığım için diyorum ki ya hiçbir faydası olmuyor bana...

Y- Huzur veren bir dini inancın anladığım kadarıyla yok... Peki her alanında, yaşamın her alanında mı bu böyle?

H- Her alanında öyle mesela şimdi oturuyorum, bir anda bakıyorum aklıma bir şey geldi işte diyorum ki şey öldürdüm korkusu, bir içimde bir korku oluyor, anlatamam size. Yani böyle yılanların içine atsanız öyle korku olmaz... o anda okuyorum, okuyorum mesela Allahula dan başlıyorum Elemneşrahlekeye kadar, ama yok, hiç içim rahat etmiyor, ilaçları kullanırsam biraz işte, yani korkum biraz azalıyor ama bu vesvese midir nedir devamlı... Sizinle konuştuğum gibi...

Y- Peki BÜYÜDÜĞÜN DİNİ ORTAMIN NEYE BENZEDİĞİNİ ANLATIR MISIN?

H- Valla dedim ya babam çok dindar bir insan, namazda Kuran'da, hiç namazını geçirmeyen insan, hacca gitmiş. Annem tabii o kadar onun kadar olmasa da o da yani kılıyor, abilerim hep kılar ama işte bana sıra gelince ben maalesef ki işte bu şeylerden dolayı hiç ibadetimi doğru dürüst zevk alarak yapamıyorum. Namaza başlıyorum bir hafta on gün iyi kılıyorum ama sonra geliyor ya, diyor sen kılıyorsun ama Allah sana hiç yardım etmiyor, ağlıyorsun, işte sıkıntılar ve ben bırakıyorum namazı.

Y- Bu en başta büyürken nasıl dini ortam içinde büyüdün?

H- Öyle çok baskılı bir ortamda büyümedim yani illa bunu yapacaksın namaz kılacaksın illa böyle şey değil bana öğrettiler, bunu böyle yapacaksın, şöyle yapacaksın. Din eğitimini aslında babamdan aldım, hocalara da gittim. Kur'an kurslarına gittim, onlardan öğrendim. Babamdan, kitaplardan bazen okuyordum ama geneli babamdandır, ama ben böyle baskılı bir ailede büyümedim, her yönden yani, ama işte böyle oluyor bilmiyorum.

Y- Babandan öğrendin, K.K.'dan öğrendin, onların ölümle ilgili yorumları, davranışları, tutumları nasıldı neler gözlenmedin? İllaki çevrede mahallede birileri vefat etmiştir yani

H- Mesela babam ölümle ilgili çok şeyi anlatırdı, mesela ölünce yaşadıklarımızın mesela diyelim ki bir sıkıntı yaşadım onun şey bir günah işledik onun cezası çekilecek babam bana derdi ve benim o aklımda kalmış ben bir günah işlediğim zaman Cenabı Allah beni cezalandıracağını biliyorum. Ben o korkuyla yaşadım yani her zaman dikkat

ettim, yanlış yapmayım, aman dikkat edeyim hiç bir zaman bir günah işlemeyeyim. Ama insanız işte işliyoruz oluyor ve ben bu pişmanlıkla çok mücadele ettim ama niye ben bunu yaptım yapmasaydım Allah beni cezalandıracak Allah bana daha kötü şeyler verecek gibi korkularla uğraşıyorum.

Y- Babanın kendi anlattığı ölümle ilgili, sana verdiği daha çok bu yönü mü o zaman? Ölüm var, ölümden sonra ceza var, daha çok bu kısmı mıydı?

H- Yok mesela konuşuyoruz işte diyor ki kızım Allah çok affedicidir. Mesela ne kadar günah işlesen, onları da anlatıyordu, ama bende bu yerleşti yani, hocalarımız da öyle anlatırdı, öldükten sonra hayat... ama olacak işte dirileceğiz, cezalandırılacağız işte Allah, hesap kitap şu bu, yani cezalandırma benim kafama yerleşmiş.

Y- Mesela bir ölümle karşılaştığınız bir zamanı hatırlıyor musun, ailece bir yakınınızın ya da mahalleden birinin?..

H-Yani böyle üzüldüğümüz biri olmadı, yani anneannemle dedem öldü.

Y- Şimdi onlar vefat edince ve ailede nasıl bir tepki vardı annen olsun baban?

H- Doğrusu çok sakindiler, öyle Allah'ın emri, Allahtan gelmiş olmuşlar ve tabii öyle bir hani feryat edip Allah'a isyan yoktu ya Allah'a şükür.

Y- Peki DİNLE İLGİLİ YAŞANTINDA DEĞİŞİME NEDEN OLAN HER HANGİ BİR DENEYİMİN OLDU MU?

H- Olmadı... istiyorum, mesela diyorum ki bana yön gösterecek birini bulabilsem, beni bu bataklıktan çıkarıp da Cenabı Allah'ın huzuruna güzellikle gitmeye nasip edecek birini bulsam, onun arkasından gitsem ve o bana yol gösterse diye. Bekliyorum ama maalesef onu da başaramadım.

Y- Bataklık olarak yorumladığın şey ne tam olarak?..

H- Şu içinde olduğun durum, yani bir bataklığın içerisinde biraz batıyorum bataklığa çıkıyorum, tekrar bir daha yani orada sıkıştım şuraya kadar ne aşağı gidebiliyorum ne yukarı çıkabiliyorum.

Y- Aslında dinin de sana bu konuda yardımcı olabileceğine inanıyorsun

H- İnanıyorum Yasemin Hanım, inanmaz olur muyum, ben diyorum ya çok Allah'a bağlı bir insan olmaya çalışırım. Allah'a güvenirim, Allah'tan her şeyin ne olduğunu bilirim ama işte bu beni... Mesela ben belimden ameliyat oldum dediler ki felç kalırsın, dedim Allah'tan, ama bu, diyorum ki Cenabı Allah vermedi mi bunu bana, yani bu ben kendi yaptığım bir şey mi nasıl bir şey çıkamıyorum işin içinden. Yani bunu diyorum,

Allah verseydi bana şifasını da verirdi ama diyorum bu herhalde kendi yaptığım bir şey. Diyorum ya bu ölüm korkusu beni mahvetti.

Y- ALLAHIN VARLIĞINI NASIL BİLİYOR VE ANLIYORSUN?

H- Ya ben Allah'ın varlığını biri olarak biliyorum zaten elhamdülillah, onun merhametli olduğunu biliyorum, ondan sonra onun çok bağışlayıcı olduğunu da biliyorum ama ve onlara bir kere inanasım geliyorsa ama en baskın Allah'ın cezalandıracağı geliyor! Yani? Mesela? Diyelim ki ben eşimle konuşurken gezdik, tozduk elimi tuttu ben günah işledim, işte öptü ben günah işledim, biz kaçarak evlendik, biz gezdik tozduk mesela gidiyoruz eşimle o zaman benim elimi tuttu ve yanığımdan öptü, işte ben çok günah işledim, Allah beni cezalandıracak, niye böyle yaptım, onlar beni çok yoruyordu.

Y- Şuanda da yoruyor mu hala?

H- Yok evli olduğunu biliyorum ya, onun için pek o kadar şey değil ama tabii o zamanlar çok yoruyordu beni.

Y- ...

H- Mesela diyorum ben diyorum, nasıl ettiğimiz bir kelime konuştum diyorum yok ya. Diyorum şimdi ben Allah bir şeyden bir bela verecek, bir yerden bir bela gelecek bir sıkıntı, aileme bana eşime, hep bir korku var içinde her zaman.

Y- Peki bunun belli bir sebebi oluyor mu?

H- İşte mesela diyelim ki elini tuttum eşimin, o zaman geçmişte o zaman ama şimdi benim ailem Allah ceza verecek veya bana ceza verecek bir kötü bir şey olacak yani bir kötü şey...

Y- Allah'ın varlığını bu şekilde hissediyorsun

H- Aynen...

Y- Peki ALLAH YAKINDAN TANIDIĞIN BİRİ OLSAYDI ONU NASIL ANLATIRDIN?

H- Allah'tan nasıl bahsederdim... Yakından tanıdığım bir cezalandıran biri, her zaman nasıl diyeyim ki her zaman korku olacak biri olarak. Yani öyle bu şekilde ki mesela benim babam derdi ki kızım Allah çok merhamet eder ne kadar günah işlersen işle bir tövbe kapısı olduğu zaman tövbe ettiğin zaman Allah her zaman affedicidir bazen o beni teselli ederdi ama şimdi etmiyor.

Y- Şimdi niye etmiyor?..

H- İşte diyorum ya bilmiyorum, acaba diyorum neden böyle oldu? Herkesin günahı var yani sadece benim günahım yok, herkeste o kadar günahlar var Allah affetsin ama sadece tek günah şeyi benim!

Y- Yani bunun nedenini neye bağlıyorsun aslında en çok babamdan ben dini öğrendim diyorsun buna rağmen ötekisi daha ağır...

H- Aynen işte, ben bunun neden olduğunu bilmiyorum ya, niye böyle oldu bende... Çünkü çok Allah'a güvenen, Allah'tan her şeyi bekleyen bir insandım yine de öyleyim ama tabii ki öbürü daha baskın.

Y- Senin o şekilde etkilendiğin öyle tanıdığın biri oldu mu hayatında, baban ya da bunların dışında öğretmen amca, ne bileyim hani böyle daha böyle sert cezalardan korkulacak birisi?

H- Yok asla, annem de çok mülayim çok merhametli ve benim arkamda her zaman olan bir annedir ama işte biraz abimden diyorum ya benim biraz sinirli bir abim, küçük abim, o abim şimdi kaçarak evlendim herkes konuşuyor, annemle babamı bırakmıyor ki benimle konuşsun, kendi de konuşmuyor niye kaçtın işte sen hastasın ... abim istemiyordu eşimle evlenmemi, şimdi abim anneme babama baskı yapıyormuş, yani konuşmayacaksınız gitmeyeceksiniz, o gelmeyecek ve ben tabii bunun etkisi altında olduğum için biraz da moralman çöküntüye uğradım, işte ben de sanırım bir mücadelenin içinde boğuşuyorum.

Y- ALLAH'IN SANA OLAN SEVGİSİNİ HİSSEDEBİLİYOR MUSUN?

H- Hissedemiyorum. Diyorum ya ben hep ben kötüyüm, ben böyle olduğum için Allah beni cezalandırıyor, hep bana hastalığı verdi, niye bana haşa isyankar da oluyorum. Yani niye verdi bana başka bir hastalık verseydi diyorum bazen. Babam dedi kızım haline şükret bak bundan kötüler var. Yani ne biliyim diyorum hiç bir şey anlamadım hayattan.

Y- Peki şunu sorayım o zaman hissedemiyorum dedin, bunu hissedebilmek ister miydin?

H- İstemez miyim?

Y- Bunun için neyin ya da nelerin şu an olduğundan daha farklı olması gerekiyor?

H- Mesela kalbimdeki vesveseden bir an önce kurtulup Cenab-ı Allah'a öyle bir kul olmak isterdim ki, yani onun her dediği yolda, her şeyiyle dört dörtlük bir Müslüman olmak için neler vermezdim.

Y- Böyle olsaydı o zaman O'nun sana olan sevgisini hissedebilir miydin?

H- Tabii ki, tabii ki... nasıl dört dörtlük bir Müslüman, namazını doğru dürüst kılan Allah'ın verdiği sıkıntılara sabretmeyi bilen, ne bilim işte Allah'tan gelen her şeye güzellikle bakabilen bir insan olmayı isterdim, yani şerrin de hayrın da Allah'tan olduğunu bilerek yaşamayı ve onun verdiği şeyleri kabul etmeyi isterdim.

Y- Peki ALLAH İLE OLAN İLİŞKİN HAKKINDA BAŞKA SÖYLEYEBİLECEĞİN ŞEYLER VAR MI? O sana karşı adil mi, anlayışlı mı, yardımcı ve dost mu?

H- İşte bunlar bana yok geliyor, bunlar işte böyle geldiği zaman bana diyorum, Allah'ım bana ne oluyor, ben nasıl bir Müslümanım yani Cenabı Allah'ın sanki haşa bana bir garezi varmış gibi haşa! Diyorum niye hiçbir iş yolunda gitmiyor? Niye ben hep böyle düşünüyorum, yani ben küçüklüğümden beri hep Allah'ın beni cezalandıracağı ile uğraşıyorum. Bir şey konuşsam bir şey ters yapsam işte ben böyle yaptım Allah benim için böyle onun için ters oldu, yanlış oldu cezalandırıyor...

Y- ALLAHIN YARATTIĞI KADER PROGRAMINDA ETKİN BİR ROLE SAHİP OLDUĞUNA İNANIYOR MUSUN?

H- Şöyle Yasemin Hanım, ben Allah'ın kaderine inanan bir insanım ama sanki hep ters oluyor her şey, sanki haşa Cenabı Allah hep yanlış yapıyor bana. Yani diyorum Allah'ım teyzemin kızları da böyle hasta oldu onlar iyi oldu, herkes iyi oldu, ben iyi olamıyorum, demek ki Cenabı Allah'ın bana karşı bir şeyi var. Yani o düşünceler geliyor ya bu sefer Allah'ım diyorum ben niye böyle düşünüyorum?!

Y- Peki bu kader programında senin de etkili bir rolün var mı kaderini şekillendiren sence?

H- Yo... ben hiç bir şey yapamadım ki şekillendireyim, mesela diyorum ya bir evlenmek, işte evlendim onu da artık nasıl gidiyor nasıl gidecek onu da bilmiyorum, yani hiç kendim mesela ben bu kağıdı aldım doldurup da başarıp bir Yasemin hanıma vereceğim yarıya kadar gelebiliyorum ve bırakıyorum burada bıraktığım için bu sefer de pişman oluyorum. Ben bunu niye yapmadım? Ben niye başaramadım, yani diyorum ya böyle gidiyorum, yol böyle, geliyorum yol yok... Mesela dayımın kantini vardı, beni çağırdı kızım gel dedi sen kantinde çalış kızlarıyla. Ben bir hafta gittim yine ölüm korkusu....

Y- Mesela eşinle bir evliliğe başladın ama nasıl gidecek bilmiyorum diyorsun, bunu yaptın. Kaderinde etkin bir rolün var mı diye sordum. Evet, bunu isteyerek yaptım

dedin... ama nasıl gidecek bilmiyorum derken... kantinde başladığında yarım kalan veya başka bir şeye başladığında yarım kalan işlerde olduğu gibi, bunlarda yaşadığın korkulara benzer korkular yaşayacağını mı düşünüyorsun?

H- Bire bir o korkunun içindeyim, gidiyorum bir yere oturuyoruz, 5-10 tane insan var ben bu insana ölmüş geliyor ve diyorum ki ben gideyim kendimi odaya kapatıp orada uyuyayım, hiç kalkmayayım. Çünkü bu düşünce de bana gelmesin gelmemiş, kalkmamış iş yapmamış hayat gitmiyor ve ben ağlamaktan yoruldum onun için gitmiyorum ben işe gitmeyeyim, ben diyorum yanlış yaparım, yanlış konuşuyorum.

Y- Peki ne düşünüyorsun? Sence kaderinde böyle olduğu için mi böyle yoksa bunun başka bir sebebi mi var?

H- Valla bilemiyorum hiç düşünmedim, yani sadece bununla mücadele ediyorum başka şeylerle alakam yok. Şimdi ben mesela otobüse biniyorum bakıyorum bu insan yaşıyor, o da yaşıyordu, yaşıyor, otobüse biniyorlar hayat akıyor ama yok öldüm öldürdün çıldırıyorum. Kimseye derdimi diyemiyorum, yani ben desem ki şimdi böyle adam diyecek ya bu deli... yani hayattan zevk alma şey yok bende, sadece işte bir şey gibi yaşıyorum ruh gibi o kadar ki kendimi yani dolandırıyorum ama nasıl dolandırıyorum, çıkıyorum mesela iki tane çocuk yanımda, ben diyorum şimdi bunlara bir zarar verirsem, ya öldürürsem... Ben diyorum, şöyle geliyorum artık parmaklarım uyuşuyor.

Y- Peki, kaderle ilgili söylemek istediğin başka bir şey var mı?

H- Yani kaderimin Allah tarafından iyi yazılmadığını düşünüyorum,

Y- Kaderini yönlendiren, etkin bir role sahip olduğun bir pozisyonun olduğuna...

H- İnanmıyorum. Ben yani kendim hiçbir şey başaramadım ki Yasemin Hanım diyeyim ki Cenabı Allah bana böyle bir şey yaptı, bende bunu kendim yaptım... Yapamadım, başaramadım... Mesela kurslara gittim hep yarım kaldı, böyle hastalandım ağladım geri geldim, hocaya Kur'an'a gittim 15-20 gün işte bu hastalıktan dolayı başaramadım geri geldim ve abim bana diyordu ki sen hiçbir şey başaramazsın. Böyle olunca başaramıyorum, ya başaramazsın, işte sen evlendin başaramazsın, geri gelirsın, işte sen yapamayacaksın, hep beni böyle zaten ben rahatsız bir psikolojim var ve beni hep karamsarlığa itti.

Y- Sence o küçük abinin sana garezi var mı?

H- Bilmiyorum, çocukluktan beri yani hep küfürbaz konuşur bağırarak, mesela ben kaçtım büyük abim dedi ki kızım ben arkadayım hiç merak etme her ne sıkıntın olursa,

bana bir güven veriyor ama küçük abimde o yok. Yani her zaman bir karamsarlık, her zaman bir kendi de öyle mesela nişanlandı, nişanı attı, yapamam ben evlenemem işte ben başaramam...

Y- Belki bu da etkili olabilir mi işleri yarım bırakmada?

H- Belki de hiç düşünmediğim için, ben kendimle mücadele ettiğim için, abimi hiç düşünmedim, ben kendim başaramıyorum diyorum, kendim yapamıyorum. Bilmiyorum ya, çıkmaz bir sokaktayım.

Y- Sana karşı iyi niyetli olduğuna inanıyor musun küçük abinin?

H- Aslında iyiliğimi istiyor ama bunu bana gösteremiyor bağırarak küfürbaz konuşmaları beni ondan soğuttu şimdi bana dese ki, ya seni hacca götüreyim, cennete bile istemem onunla gitmek. Zaten ben rahatsızım mesela babamın evinde yatardım sabahları kalkmazdım ki bu düşünceler aklıma gelmesin. Gelirdi, bana bağırırdı kalk, işte küfürbaz konuşurdu. Sen ne zamana kadar böyle yaşayacaksın, ne zamana kadar bu hayat böyle sürecek ve ben ondan nefret etmişim.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Yasemin ANGIN
Doğum Yeri ve Tarihi	Ankara - 02/05/1980
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İDKAB
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Yayınlar	1. Arıcı, İ., Angın, Y. (2017). “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin İletişim Beceri Düzeyleri”. <i>Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>, 4(8), 199-219. 2. Angın, Y., Altaş, N. (2018). “Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Görevlilerinin Karşılaştıkları Psikososyal Sorunlara Yaklaşımlarının Dini Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Değerlendirilmesi”. <i>Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>, 18 (2), 661-689. 3. Angın, Y. (2019). “Çocukluk Çağı Örseleyici Yaşantıların Tanrı Algısına Etkisi: Bir OKB Vakası Örneği”. Ali Ayten, Halil Ekşi, Mahmut Zengin, Nuri Tınaz (Ed.). <i>Sağlık Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik</i> içinde (s. 329-343). 4. Angın, Y., Kızılgeçit, M. (2020). “Obsesif Kompulsif Bozukluğun Dini Kavramlarla İlişkisi ve Manevi/Dini Temelli Tedavi Yaklaşımları: Teorik Bir Bakış”. <i>İlahiyat Tetkikleri Dergisi</i> (Kabul Tarihi: 07/05/2020). 5. Angın, Y., Kızılgeçit, M. (2020). “Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Kader Algısı”. <i>Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>, 17, 73-105.
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı -Kur'an Kursu Öğreticisi (2007-2015) -Manevi Danışman (2015-)
İletişim	
E-mail Adresi	naksiyeyasemin@gmail.com
Tarih	23/06/2020